

ગ્રેજ્યુએટ પ્રવચનકાર પૂજ્ય ગુરુદેવશ્રી સુધર્મસાગરજી મ. સી.

જેઓનો

- ❖ વિદ્યાવ્યાસંગ એ આ ગ્રંથમંદિરનો પાયો છે.
- ❖ નિર્મળ સહજ સંબંધજ દ્રવ્યાદિક સહાય સ્તંભો છે.
- ❖ ભાવાત્મક પરિશ્રમ એ પ્રવેશદ્વાર છે.
- ❖ કાર્યપૂર્ણતા માટે શ્રદ્ધા-ધીરજ જેના પગથીયા છે.
- ❖ અદ્ભુત પ્રેરણાભળ દ્વારા ઉત્સાહના સિંચન રૂપ રંગમંડપ છે.
- ❖ આ ગ્રંથની અત્યંત ઉપાદેયતા સમજી સર્વજન સ્વીકાર્ય અને તે માટે અવિરામ ઉત્સુકતા, અખંડ શ્રદ્ધા રૂપ ગર્ભશૃલ છે.
- ❖ જ્ઞાન આરાધન થકી કર્મ નિર્જરાતા ધ્યેયરૂપ મૂર્તિ છે.
- ❖ સાધન સુંદર કાર્ય માટે વ્યવસ્થા શક્તિ શિખરો છે અને....
- ❖ જેઓની હાર્દિક કૃપા દ્વારા ગ્રંથની પૂર્ણતા રૂપ દેવગો છે.

- તેઓશ્રીને કાટી કાટી વંદન સાથ સમર્પણ -

પ્રસ્તુત મન્થ

આપ સર્વેના કર-યુગલમાં

મુકનાં

આ ક્ષણે

ફરી મને તેઓથીના

અસ્તિત્વનું સામીપ્ય વર્તાય છે

પુનઃપુનઃ સ્મરણેા ઉભરાય છે.

જેઓએ

માત્ર વ્યાકરણના પ્રેમથી છતાં

આત્મીયતાના ઉડાણથી

સંદર્ભ આહિરો નગર સમક્ષ રાખી

મન્થની પ્રસકોષી અક્ષરશઃ તપાસી-

ક્ષતિ રહિત બનાવવા નિસ્વાર્થ છતાં સધન પ્રયાસ કર્યો

પરંતુ

અર્થત દુઃખ અનુભવાય છે

તેઓથીના નામને અંકિત ન કરી શકવાનું

જેમની ચિર સ્થાયી છાપ છે ચિત્ત તંત્ર પર

તેવા

વિરક્ત ત્યાગી સ્નેહીને

અનેકશઃ વંદન સાથે

ભાવાત્મક સમર્પણ

બાલ બ્રહ્મચારી શ્રી નેમિનાથાય નમઃ

શ્રી આનંદ-ક્ષમા-લલિત-સુશીલ-સુધર્મ-સાગર ગુરુલ્યો નમઃ

અભિનવ 'હેમ' લઘુપ્રક્રિયા

ભાગ ચોથો

મૂલ કર્તા :- પૂ. મહોપાધ્યાય વિનયવિજયજી ગણિવચં

અંતરચના પ્રેરણાદાતા

વિદ્યાવ્યાસંગી પૂ. મુનિરાજશ્રી સુધર્મસાગરજી મહારાજ

卐

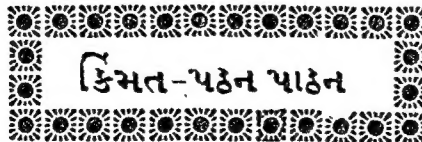

卐

સંપાદન-અનુવાદ-સસંહર્ષવિવરણ

ગ્રેજ્યુએટ પ્રવચનકાર પૂ. મુનિરાજશ્રી સુધર્મસાગરજી મ. સા ના શિષ્ય

પૂ. મુનિરાજ શ્રી દીપરત્નસાગરજી (M.Com. M.Ed.)

પૂ. આગમોદ્ધારક આ. દેવ શ્રી આનંદસાગર સ્વરૂપ મ આ.

મુદ્રક
જય શાંતિપાત્ર પ્રિયમ્
અનંદ ડેવ સેન
સિદ્ધાન્ત મિત્ર
જામનગર

પ્રકાશક
અમિતવ શ્રુત પ્રકાશન
પ્રતિભુવંદ જે. મહેતા
"સંસ્કૃત નિવાસ"
દેવ સેન સ્વરૂપ મ આ.
જામનગર

પ્રકાશનું નિવેદન

સત્યમય સ્વરૂપ વર્ષ પૂર્વે પૂ. કલિકાલ સર્વગ બ્રહ્મવર્તે રચેલ મિદાંતેમ વ્યાકરણનું, સત્યમય સુવાચનમ્મા વર્ષ પૂર્વે પ્રક્રિયા રૂપે કેદવ્યા પછીનું સંકર્ષ-વિવરણ મહિનનું આ પ્રથમ મુદ્રણની પ્રકાશન છે. જે કિલોમીટ્રી સાથે ગ્રેગુઆર થયેલા આમારા પૃથ્વ્ય મુનિરાજ શ્રી મુવર્મસાગરજી મ.સા.ની અનન્ય પ્રેરણા-અનંતકરણપૂર્વકની બાવના/સામગ્રી તથા નેમના શિષ્ય પૂ. મુનિ દીપરત્નસાગરજીની મહેનતના પરિપાક છે.

પ્રથમ ત્રણ બાગના પ્રકાશન બાદ શ્રુતમય મુદ્રક અમિત્રાયા અને સદકાર મળના કંઈ અનન્યમાં થોથા અને છેલ્લા બાગ રમુ કરનાં અમ શ્રુતમય આનંદ અનુભવીએ હીએ. આ સાથે શ્રુતમય અન્ય પ્રકાશન સમાપ્ત થાય છે ત્યારે આ વ્યાકરણના અભ્યાસથી પદ સિદ્ધનું મુદ્દ જ્ઞાન પામી શાસ્ત્રના અર્થની વિચારણા-ચિંતન, મતન કાશ પદ્યનાએ સારવન મુખને પામી કેમક શુભેન્દ્રા.

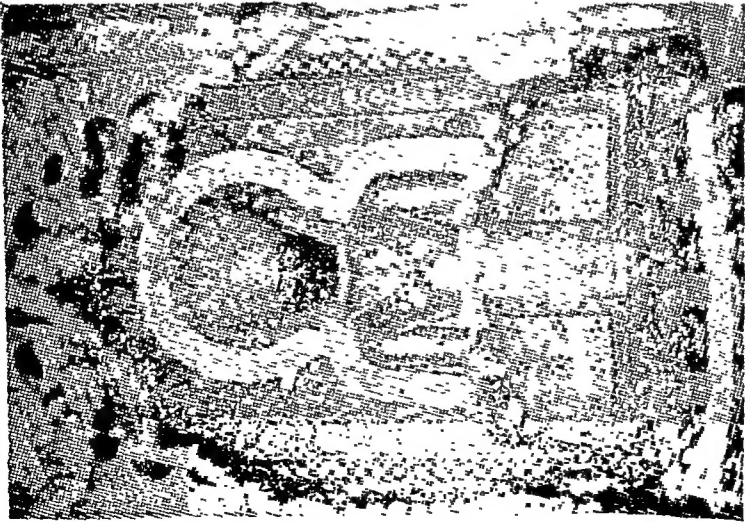
પુનઃક પ્રકાશનમાં અન્યન ઉપયોગી અનેતા અને તન મન ધનથી સદકાર આપનારા શ્રી કાન્તિભાઈ-દર્શદભાઈ-વિદેભાઈ, વદીવર કાર્યવાદીનાં મદદરૂપ અનેતા મહેન્દ્રભાઈ તથા અનરીપભાઈ. હિતર દાયે કાળી આપનાર શ્રી જામનગર જૈનસંઘ સમરૂપના આભારી હીએ.

આ સત્યમય થોથા બાગના કાગળના ક્રમ સંપાદાયક શ્રી ચિત્રાશ્રીમાળી

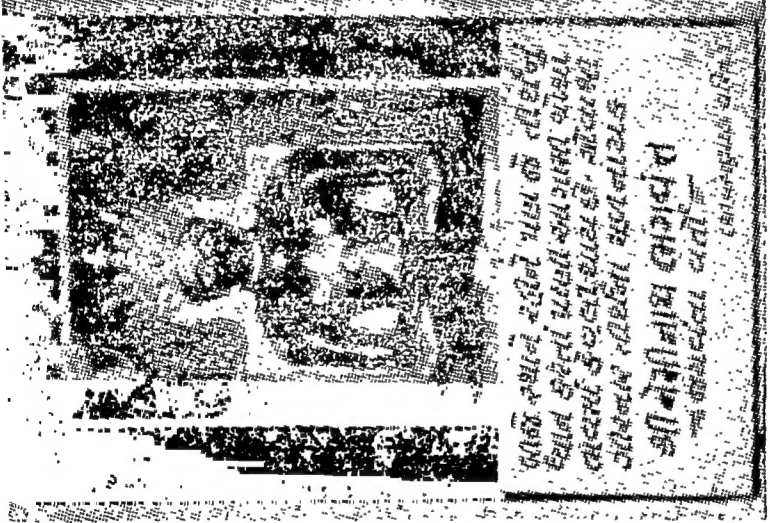
તપગચ્છ જૈન સંઘ-જામનગર ના આસાર સદ

પ્રતિભુવંદ જે. મહેતા
અમિતવ શ્રુત પ્રકાશન વની

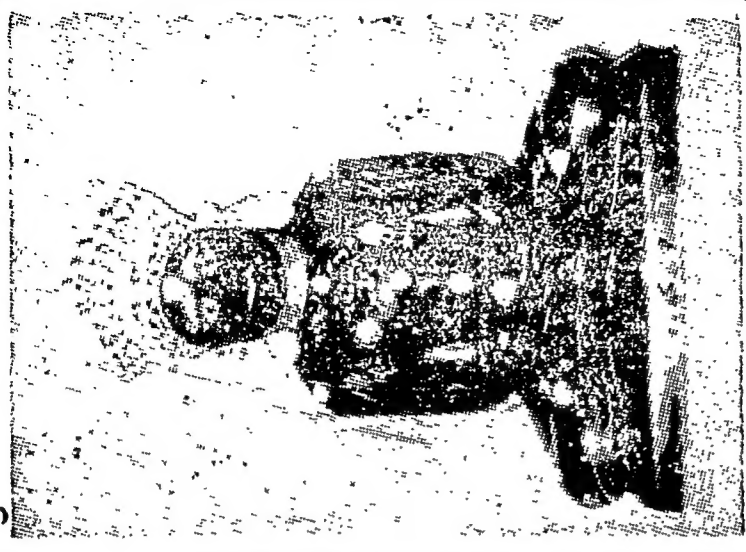
શ્રી તેમનાથ ભગવાન

ફળે અસભદ્ર પૂજત કસોટીના પ્રતિભાજી
(જે હિરાસરજી બારણે, સાદું થવું નથી
અને શિખર થવું નથી)

શ્રી તેમનાથ ભગવાન

અમનગરના શેઠના હિરાસરજીના
જૂના મૂળનાથજી
(હાલ અરિહંત રૂપે ઉપર બિરાજમાન
કરી પુનઃ પ્રતિષ્ઠા થયેલ છે)

બાલ બ્રહ્મચારી પ્રજિના દર્શન પૂર્વક અભ્યાસ કરતાં - અભ્યાસક નિર્મલ બ્રહ્મચર્ય પાળી પરંપરાએ શાશ્વત સુખને પામે એ શુભેચ્છા

૩. અપૂર્ણ વૃત્તિ કે વૃત્તિ અભાવે પૂરતો ગુણ્યર્થ પૂરો પાડે :- પ્રક્રિયાકાંડે કેટલાંક મુદ્દોની જનિ અપૂર્ણ નથી છે જેમકે સત્ પ્રક્રિયા સુત્ર ૧૮ મંત્રાઓ સંપૂર્ણ નવાક્રિયા ની વૃત્તિમાં નવાક્રિયા શબ્દની વૃત્તિ નોવાક્રિયા નથી ત્યાં ગુણ્યર્થ ઠાગ અપૂર્ણતા નિવર્તક છે. મત્ પ્રક્રિયા-૧૭ મંત્રુદ્ મુણ્ડુ ન્યોગો તથા દુનિત પ્રક્રિયા સુત્ર-૭ મંત્રાદિઓન માં જનિ નથી ત્યાં આ ગુણ્યર્થ ઠાગ વૃત્તિ પૂરી પાડે છે
૪. અતુ વદાન્તે જેવા શબ્દો પ્રક્રિયા ની વૃત્તિમાં છેડી દેવાયા છે પણ અર્થની દૃષ્ટિએ જરૂરી જગ્યાતા તે શબ્દોને યોગ્ય સ્થાન આપે છે.
- * એક કરતા વધારે મુદ્દોની વૃત્તિમાં યોગ્ય પૃથક્કરણ :- દુનિત સુત્ર-૨૭ મંત્રારોડનુગમ માં બીજા ૨ અન્ય મુદ્દો ગોઠવે છે સુત્ર-૧૫૪ માં મુદ્દો બીજા છે પ્રક્રિયામાં આવા કેટલાક મુદ્દોમાં એક કરતાં વધુ મુદ્દો આવે છે ત્યાં અભ્યાસકર્તા નોવાક્રિયા ન થાય તે માટે "શેષવૃત્તિ" નામક અવગ વિભાગમાં આ મુદ્દો દૃષ્ટિત કર્યા છે
૫. મૂલ કે વૃત્તિના અભાવનું નિવારણ :- વદન્ત પ્રક્રિયા સુત્ર-૧૩ કેન્દ્રવૃત્તને માં હોના પ્તી વધારાનું મુત ગોઠવે છે પણ જનિ નથી ત્યાં ગિદ્દુમ વ્યાકરણધારે વૃત્તિ નોવાક્રિયા છે એ રીતે કયાક મુતમાં વધારાની મુતની વૃત્તિ છે પણ મુત નથી ત્યાં અવગ પેટા ક્રમાંક આપી મુત નોવે છે.
૬. મૂળ મૂલ બદલી દેવાયું હોય ત્યાં મૂળ મૂલ આપણું :- જેમકે દુનિત પ્રક્રિયા સુત્ર-૧ અતુમા મંત્રુદ્દુમ માં અતુમા વાકિ. અને વદન્ત મે અવગ મુદ્દો છે.
૭. મૂલ સમ્પાદી આમ કેમ જેવા પ્રક્રિયાનું નિવારણ :- વદન્ત સુત્ર-૧૩ મે જનિ નિમ્ ૧ કદયું પણ દેકે મુતમાં અવા પ્રતો નથી આ ગુણ્યર્થ તેવી રીતે અને સમ્પાદો આપશે.

ઉપરોક્ત મુદ્દોમાં ઉપરાંત નીચેની બાબત નોંધપાત્ર છે.

- * સંદર્ભ સાહિત્ય :- ન્યાયો, વિગાનુભવનાં નિવ નિર્ણય, પ્રસંગોચિત ઉણદિ વગેરેની મૂળ સંદર્ભો મદિત નોંધ કરવ છે.
૮. મૂળવૃત્તિ :- લઘુ પ્રક્રિયાની મૂળ વૃત્તિ દેવાવી મૂળ ગ્રંથની આવશ્યકતા ન રહે.
૯. સાધનિકા :- જરૂરી સાધનિકાને લીધે સમ્પાદિત મુત મંત્રધો રખાઈ નતે.
૧૦. પરિશિષ્ટ :- અકાનદિ અને ગિદ્દુમ મુત કમના પ્રક્રિયા અને લઘુવૃત્તિ બનેલા અભ્યાસીઓને યોગ્ય માર્ગદર્શન પાતુ રૂપાવણી અને દુનિતમળા તૈયાર રૂપો પુગ પાડે છે તેમજ માદિની ગરી બીજા પરિશિષ્ટો.

સંક્ષેપમાં આ અનુવાદ ગ્રંથ માત્ર પ્રક્રિયા ઉપરાંત વ્યાકરણ ના પાંચે અંગોનો યથાચિત બાંધ કરાવે છે જે અધ્યાપકને પાતુ ઉપયોગી થશે.

આ ગ્રન્થનો ઉપયોગ કઈ રીતે કરશો

પૂ. ગુરુદેવશ્રી સુધર્મસાગરજી મ. સા. ની પ્રેરણાથી કેટલાંક દિશા સૂચનો

(૧) મૂળ સૂત્રના ત્રણ ક્રમાંકનો :- [૧] સૂત્ર પૂર્વે પ્રકરણાનુસાર ક્રમાંક ૧ ૨ ૩... [૨] સૂત્ર પછી સિદ્ધહેમનો ક્રમ [૩] સૂત્ર પુર્ણ થતાં નીચે સળંગ ક્રમ દા. ત. ઋતો રીઃ સૂત્રનો ક્રમ ૧૫ છે. સિદ્ધહેમનો ક્રમ ૪/૩/૧૦૬ છે અને સૂત્ર પુરૂ થતાં નીચે [૧૦૫૪] લઘુપ્રક્રિયાનો સળંગ સૂત્ર ક્રમાંક છે.

(૨) સૂત્ર પૃથક્કરણ :- સૂત્ર પછી સૂત્ર પૃથક્કરણ વિભાગ છે જેમાં સન્ધિ રહિત સૂત્રોની નોંધ છે જેથી વૃત્તિની મદદ વિના પણ સૂત્ર મહદ્ અંશે સ્પષ્ટ બનશે જેમકે તિ ચોવાન્ત્યાતો ડ નો દુઃ તુઃ, તિ ચ ઉવાન્ત્યાત્ ડઃ અન્ ઉદુઃ

(૩) વૃત્તિ :- ત્રીજો વૃત્તિ વિભાગ પ્રક્રિયા વૃત્તિ દર્શાવે છે જે અપ્રાપ્ય બનતી જતી હૈમ લઘુપ્રક્રિયાની જરૂરિયાત પૂર્ણ કરશે.

(૪) વૃત્ત્યર્થ :- લઘુપ્રક્રિયાની મૂળ વૃત્તિ (શેષવૃત્તિ સિવાયની) નો અનુવાદ દર્શાવે છે છતાં પ્રક્રિયામાં મૂળ વૃત્તિનો અભાવ, અપૂર્ણતા કે અન્ય સંદિગ્ધતા હોય ત્યાં આ વિભાગ દ્વારા સિદ્ધહેમ શબ્દાનુશાસનની મદદ વડે પ્રત્યેક સૂત્રની વૃત્તિનો સરળ-સ્પષ્ટ પુરો અર્થ અપાય છે.

(૫) અનુવૃત્તિ :- આ વિભાગ કેવળ જ્ઞાસુઓ માટે છે સિદ્ધહેમ બ્યાકરણ પરથી બનેલી પ્રક્રિયાઓમાં અનુવૃત્તિક્રમ જળવાતો નથી. તેથી કેટલાક સૂત્રોમાં ન જણાતી બાબત વૃત્તિમાં જોવા મળતાં અભ્યાસક્રમે સંશય થાય કે આ બાબત વૃત્તિમાં કેમ ? જેમકે નામધાતુ સૂત્ર ૩ ક્યનિ માં અવર્ણાન્તસ્ય લખ્યું. તેથી પૂર્વની અનુવૃત્તિ દર્શાવવા ઈચ્છાવર્ણસ્વા ૪/૩/૧૧૧ નોંધવું પડ્યું આ સંજોગોમાં અનુવૃત્તિ વિભાગના સૂત્રો જિજ્ઞાસા સંતોષવા દિશાસુચક છે.

(૬) વિશેષ વિભાગ :- વિશેષ હકીકતો માટેજ છે સંદર્ભ સૂચિ મુજબના સાહિત્ય પરથી સૂત્રો સંબંધિ પ્રશ્નો, ખુત્રાસા વિશેષતા, ન્યાયો, બ્યુત્પતિ વગેરેની નોંધ છે જેના અભ્યાસથી સૂત્રો વધુ સ્પષ્ટ થશે, સારો અવબોધ થશે, સંશય નિવારણ શક્ય બનશે છતાં વૃત્ત્યર્થ બરાબર સમજીને આ વિભાગ વાંચવો કેમ કે જે રીતે મધ્યમવૃત્તિ કે આનંદ બોધિની ટીકામાં અવચુરી છે અને બૃહત્-ન્યાસમાં ન્યા. સ. વિભાગ છે તે રીતે અહીં 'વિશેષ' છે..... આ ઉપરાંત વિશેષ ઉદાહરણો. પ્રક્રિયા સાથે સંબંધ ન હોવા માત્રથી છોડી દેવાયેલા સૂત્ર સંબંધિ દ્રષ્ટાંતો ને બૃહદ્વૃત્તિમાંથી અત્રે રથાન અપાયેલ છે. બૃહદ્હેમપ્રક્રિયામાંથી ગણ પાઠોની નોંધ લીધેલી છે જેના વડે સૂત્રના બાકી કાર્યક્ષેત્રનો બોધ શક્ય બનશે.

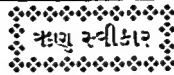
(૭) પાદનોંધ :- સંદર્ભોની પૃષ્ઠાંક સહિતની નોંધ છે જે વિશેષ માહિતી માટે અભ્યાસને મુળ સ્ત્રોત પુરોપાડે પાદનોંધ નિશાની ૦ ૦ ૦ ૦ ૦ ૦ આ રીતે છે.

(૮) શેષવૃત્તિ :- મૂળ સૂત્ર ઉપરાંતનાં અન્ય સૂત્રો કે સંબંધિત અન્ય હકીકતો અહીં નોંધેલ છે અંતર્ગત સૂત્રો [] આ કૌસમાં સળંગ ક્રમ આપી નોંધેલ છે જે કે લંબાણ લયે શેષવૃત્તિના સૂત્રોમાં માત્ર વૃત્ત્યર્થ આપેલ છે.

આ ગ્રન્થ માં નાં સંક્ષેપો :- વ્યા - વ્યાકરણ. કારા-કારાન્ત, એ. વ-એકવચન દ્વિવ. - દ્વિવચન, બ. વ. - બહુવચન, પ્ર પ્રથમા, દ્વિ. - દ્વિતીયા. તૃ - તૃતીયા ૧-વ વર્તમાના ૨-સ સપ્તમી ૩-પ પંચમી ૪-હ્ય હસ્તની ૫-અ અદ્યતની ૬-પ પરોક્ષા ૭-આ આશી; ૮-શ્વ શ્વસ્તની ૯-મ ભવિષ્યન્તી ૧૦-ક્રિ ક્રિયાતિપતિ કૃ.-કૃદન્ત

આટલી સૂચનાથી સ્વઅધ્યયન શક્ય બને તે શુભેચ્છા

-દીપરત્નસાગર

જાણ સ્વીકાર

પૂજ્ય મુનિરાજ શ્રી સુધર્મસાગરજી મહારાજ સાહેબ
જેમની અનન્ય પ્રેરણા, પરિશ્રમ ઉન્નત લાગણી, કાર્યભાર વડનશક્તિ, કૃપા આદિથી
આ ગ્રંથ લેખન અને પ્રકાશન શક્ય બન્યા.

પૂ. આ. દેવ મુર્યોદયસાગર મુરિજી મ. સા.
મંગ્લન માગોપરેશિકાનો અજ્ઞાત કમળી વ્યાકરણનો
મજાનુ પાંચો નાખ્યો, પુસ્તકે આપ્યા

પૂ. આ. દેવ વિજય મુર્યોદયમુરિજી મ. સા.
પેતાના વિનિત શિષ્યને આજ્ઞા કરતા
'આપ મંગલ' નો મુદર અગ્રણ્ય થયો

પૂ. આ. દેવ વિજય યજ્ઞાદેવ મુરિજી મ. સા.

જેમની વિશિષ્ટ પ્રેરણા અને આચાર્યશ્રી ત્રિદેવેશ વ્યાકરણ બહુધું.

પૂ. મુનિશ્રી જિતરત્નસાગરજી પૂ. મુનિશ્રી મુક્તિરત્નસાગરજી. સાધ્વી શ્રી રમ્યજાત્રીજી
જેઓએ પેતાની નોંધપાત્રીઓ એકાદ વર્ષે જતા જાયા મમય માટે પૂર્ણ વિશ્વાસથી વાચવા આપી
પૂ. મુનિશ્રી નંદિધાપવિજયજી :- પુસ્તકે સમય-મુદર છગાવત પૂર્વકે "આપ મંગલ" ભણાવ્યો

નિરુપૃષ્ઠિ વિદ્વદ્વચ પંડિતજી વૃજલાલ વાલજી ઉપાધ્યાય

મહત્વ નિવારવા પત્રોના તાત્કાલીક ઉત્તરે આપ્યા, પેતાને નુકન અભિપ્રાય આપી નિવૃત્તિ હાથ મારી
પત્રાની વ્યાકરણને બોધ કરાવ્યો. આ ગ્રંથની પ્રેરણા દેખી તપાસવા સુદરનમ વ્યવસ્થા કરાવી

પંડિતવચ્ચે છગીલદાસજી : સિદ્ધિદેવના મૂંઝાની વિશ્લેષના જગ્યાવી અભિનવ પ્રકાશ પાઠ્યો
પંડિતશ્રી ધીરુભાઈ (ભોરા) ધીરુભાઈ નાના, મહાદેવભાઈ-જેમનાથી ત્રિદેવેશનુ જ્ઞાન મળ્યું
શ્રી લાવણ્યસુદિ જ્ઞાનમંદિર, અંધેરી. મુદ્રણાતી સંધિ અગ્રણ્ય માટે પુસ્તકે આપ્યા

શ્રી ખુશાલભવન જૈન સંઘ અમદાવાદ

શ્રાવક પંડિતની ૮ માસ માટે નવવડ આપી જરૂરી તમામ પુસ્તકે ખરીદી આપ્યા, એક, ન મળતા પુસ્તકની
આપ મેળે મેળેશ કરાવી આ ગ્રંથ-કર્મચત્રના રત્નને મુક્યા.

સાધુ-અનુભવ વિવેક પૂર્વકે વન કંવાની પદ્ધતિ મધુની અનુકૂળતા પ્રતિકૂળતા મુજબ સમવડ કરવાની
વૃત્તિ-પ્રવૃત્તિ ખુશાલ ભવન જૈન ઉપાધ્યક્ષના દુરરી જેટલી અનુકૂળ આજ નંધના દુરરીમા દશે !!!

સાધ્વીશ્રી દિવ્યગુણશ્રીજી

ધૂપસળીની જેમ દેવ. અમર્ષણ યકી નિહમુજાસા ગ્રંથકમારનને મુવાસિન કરી

* પ્રત્યક્ષ કે પંચેક્ષ રીતે સદાયક એવા તમામ પૂ. અમર બગવતો તેમજ વ્યક્તિઓ અને સંઘો

શ્રી વિશ્વાશ્રીમાળી તપગરજી જૈન સંઘ જામનગર

આ અમર બાગ ૮ના તમામ કાગળ માટે ઉદાર દાંધે દ્રવ્ય સદાય કરી

[એક બ્રામક માન્યતાનું નિરસન]

લઘુપ્રક્રીયા એટલે માત્ર બે બુક નહીં

કેટલાક વિદ્વાન પદ્મસ્થો શ્રાવક પાંડિતો વગેરે એવો મત ધરાવે છે કે લઘુપ્રક્રિયાનો અભ્યાસ હવે નિર્રર્થક છે કેમ કે લઘુપ્રક્રિયા માત્ર બે બુકથી વિશેષ કંઈ નથી પણ હૈમ સંસ્કૃત પ્રવેશિકા પ્રથમા અને મધ્યમાં કે માર્ગપદ્દેશિકા અને મદિરાન્ત પ્રવેશિકા કરતાં હૈમ લઘુપ્રક્રિયામાં નીચેની વિશેષતાઓ છે.

- ૧ યજ્ઞત ક્રિયા, યજ્ઞ-લુપ્ત પ્રક્રિયા તથા નામધાતુ પ્રક્રિયાનો યોગ થાય છે.
- ૨ તદ્દિત પ્રત્યયોના (મુખ્ય તથા અંતર્ગત કુલ ૩૬૦ જેટલા સૂત્રો દ્વારા) વ્યવસ્થિત વિભાગીકરણ સહિતચર્યા
- ૩ બસો જેટલા સૂત્રો દ્વારા કૃદન્ત પ્રક્રિયાની ઝીણવટભરી છણાવટ.
- ૪ સૂત્રોના અંતર્ગત રહસ્યોને પ્રગટ કરતી પરિભાષાઓનું સ્પષ્ટીકરણ
- ૫ ધાતુઓની અનુબંધ સાથે રજુઆત - દા. ત. કથળૂ માં જૂ અનુબંધ (૧૦) જુરાદી ગણ સુચવે છે. ક્ષઞ્ચૂ માં ચૂ અનુબંધ (૪) દિવાદિ ગણ સુચવે છે.
- ૬ ધાતુ પારાયણના ક્રમાનુસાર ધાતુઓનું જ્ઞાન - જે ધાતુરત્નાકર આદિ જોવામાં તથા “ધાતુપાઠ” તૈયાર કરવામાં મદદરૂપ બને છે.
- ૭ સિદ્ધહૈમ શબ્દાનુશાનના અભ્યાસ માટે સૂત્રોનું યોગ્ય તાદાત્મ્ય
- ૮ બે બુકમાં માત્ર ૮૦૦ જેટલા સૂત્રોનો સમાવેશ થાય છે લઘુપ્રક્રિયામાં લગભગ ૧૭૦૦ થી ૧૮૦૦ જેટલા સૂત્રો સમાયા છે જેથી બુક કરતાં બંનેણાં સૂત્રોનું જ્ઞાન થાય છે.
- ૯ લગભગ પોણાત્રણસો જેટલી ધાતુઓનું ધાતુરત્નાકરના ભાગોમાં થયેલ વિભાજન મુજબની પ્રક્રિયાઓ અનુસાર જ્ઞાન - સમજ.
- ૧૦ સંસ્કૃત વાંચન ક્ષમતાની ખીલવણી.

બે બુક એ “ગ્રામર - ટ્રાન્સલેશન મેથડ” અનુસાર તૈયાર થયેલ પુસ્તક છે. જે સંસ્કૃત ભાષાને વ્યવહારમાં પ્રયોજવાની પ્રાથમિક ભૂમિકા રૂપ છે. તેની અને પ્રક્રિયા વ્યાકરણની તુલનાજ અસ્થાને ગણાય.

વળી કેટલાક માને છે કે લઘુવૃત્તિ [સિદ્ધહૈમ શબ્દાનુશાન એટલે લઘુવૃત્તિ-માત્ર એવો ભ્રમ પ્રવર્તે છે.] જ લણવી જોઈએ પ્રક્રિયા નહીં - મુર્ધન્ય વિદ્વાનોને જ્ઞાત હશે જ કે લઘુવૃત્તિ એ પૂર્ણ અર્થ નથી પણ પૂર્ણતા તરફ ગતિ કરાવતો અર્થ છે. લઘુપ્રક્રિયાની જેમ લઘુવૃત્તિ એ પણ માત્ર નિર્દેશન અર્થ છે. એટલે જ આ અનુવાદ અર્થમાં ઘૃહ્ણવૃત્તિ, ન્યાયસંગ્રહ, લિંગાનુશાસન જેવા અર્થોના અવતરણો લાધા છે. લઘુપ્રક્રિયા એટલે માત્ર બે બુક માનીને લઘુવૃત્તિ તરફ અંગુલી નિર્દેશ કરતા વિદ્વાનોને એટલી જ વિજ્ઞાપિ કે જો સિદ્ધહૈમનું સુવ્યવસ્થિત જ્ઞાન પ્રાપ્ત કરવું એજ એક માત્ર લક્ષ્ય હોય તો ઘૃહ્ણવૃત્તિ ના સ્પષ્ટ જ્ઞાન અને સમજ વિના માત્ર લઘુવૃત્તિનું અધ્યાપન અથવા તો માત્ર લઘુવૃત્તિના અભ્યાસથી પૂર્ણ વ્યાકરણનો યોગ થવાની માન્યતા એ પણ લઘુપ્રક્રિયા એટલે માત્ર બે બુક જેવો જ ભ્રમ છે એ વાત નિર્વિવાદ સ્વીકારવી રહી.

ખંભાતમાં પાંડિતવર્ય છબીલદાસજી એ સાધુના દૃષ્ટાંત થકી કહેલું કે લઘુવૃત્તિ ભણ્યાં બાદ એમ થાય કે (અવ મુક્તે કુછ નહીં આતા) હવે મને વ્યાકરણમાં કંઈ ખબર પડતી નથી તો માનવું તેઓ સિદ્ધહૈમ શબ્દાનુશાસન વીશે કાંઈક જણતા થયા છે.

પંડિત વૃન્દાલ વાલજી ઉપાધ્યાય

પ્રાધ્યાપક

શાંતિયુવન જ્ઞાનગર.

વેદાન્તાચાર્ય

દીપરત્નસાગર દ્વારા સંપાદીત આ અભિનવ લઘુપ્રક્રિયાની મહેનત પ્રશંસનીય છે કાર્ય નિર્વિઘ્ને પરિપૂર્ણતાને પામી અને વધુને વધુ શ્રુત ભક્તિ દ્વારા ખાલજીવાને માર્ગે લાવવા પ્રયાત્ન-શીલ રહે એજ ભાવના.

—આ દેવેન્દ્રસાગરસૂરિ

આપશ્રીની અભિનવ કૃતિનાં દર્શન થયાં, વિદ્ગંગાવલોકન કર્યું અને લેખકની વિશિષ્ટ દ્રષ્ટી અને દીધેલા પરિશ્રમ, વિવિધ વિશેષનાઓ એક ઘણી પ્રસન્નતા અનુભવી. છેલ્લા ૩૦/૪૦ વરસથી ઉગતા વિદ્યાર્થીઓને વ્યાકરણ જ્યારે વ્યાધીકરણ જેવું થઈ પડ્યું છે અને આનું મુખ્ય ક્ષેત્ર ગણાતા આપણા શ્રમજ્ઞ સંઘમાં તેજ મહત્ત્વ વિસરાતું જાય છે ત્યારે અનેક શાસ્ત્રોની પ્રાથમિક ચાવી જેવી આ વિદ્યાની જ્યોત જલતી રહે એના માટે જે કાંઈ પ્રયાત્નો થાય તે આની ચિંતા કરનારાઓ માટે આવકાર્ય બની રહે છે.

ગુરુનિશ્રા-કૃપા વિદ્યાની લગન, બીજને ઉપકારક બનવાની તમન્ના લેખકના ને અન્યના હિતમાં ઉપયોગી બની રહેશે - ધન્યવાદ - જ્ઞાનક્ષેત્રે કંઈક લાભ આપવા વિનંતી.

— યશોદેવસૂરિની વંદના

કલિકાલ સર્વજ્ઞ પૂ. હેમચન્દ્રસૂરિભ્યો નમઃ
પૂ. મહોપાધ્યાય વિનયવિજયજી ગણિવરેભ્યો નમઃ.

॥ અર્હમ્ ॥

૦ શિંગલ્ત પ્રક્રિયા ૦

શિંગલ્ત-સામાન્ય અર્થ-શિંગ પ્રત્યય અન્તે હોય તેવી પ્રક્રિયા એવો થાય,
પશુ શિંગ પ્રત્યય શા માટે ?

જ્યારે કર્તાને પ્રેરણા કરે ત્યારે આ પ્રત્યયનો ઉપયોગ થાય છે. જેમાં
“ચૈત્ર રાંધે છે” ત્યાં રાંધવું એ ક્રિયા છે તેનો કર્તા ચૈત્ર છે. પશુ મૈત્ર-ચૈત્ર
પાસે રાંધાવે છે. (પાચયતિ) તે આહીં પ્રેરણા અર્થ છે. એટલે કે પ્રેરક રચનામાં
પ્રેરકભેદનો કર્તા અન્ય હોય છે-જે મૂળ ભેદના કર્તાને પ્રેરણા કરે છે. જેમકે મૈત્ર
એ પ્રેરક કર્તા છે જ્યારે ચૈત્ર મૂળભેદનો કર્તા છે. મૈત્ર ચૈત્રને રાંધવાની પ્રેરણા કરે છે.

શિંગલ પ્રતિષ્ઠા

(૧) પ્રયોગ્નુ રચાપારે ગિમ્ ૩/૪/૦૦

★ વૃત્તિ - કુર્વંતા યઃ પ્રયુક્તત્ત્વ તદ્ રચાપારે વાચ્યે
પાતોગિમ્ વા ચ્યાત્ । ચાર ડમચરાર્ય । પારો
પ્રત્યય । મન્તા પ્રયુક્તત્ત્વ । નામેનાડરિત્ત્વરિતિ શુદ્ધી,
માવચિત્ । ૧૮

□ મન્તા પ્રયુક્તત્ત્વ । ગિરીતેદ ગમ, ડમચરાર્યડમમાન-
ગિરીતિ દ્રષ્ટે, જો વર્ વા કર્ય તત્ત્વરે સ્થાનીવદ્
મન્તાતિ ન્યાપાત્ મૂ હિ દ્રિષ્ટે દ્રષ્ટવ્યે મુચિત્ રિતિ સ્થિતે ।

❧ વૃત્તિ :- દરનારને જે પ્રેરણા દરે તે
'ભાપાર' - 'ભાપાર' અર્થે વાચ્ય દોષ ત્યારે પાતુને
(૧) ગિમ્ પ્રત્યય વિદ્યે થાય છે - ગ દાર ઉચ્ચપદને
અર્થે છે. - ગ દાર વૃદ્ધિને માટે છે

0 મન્તા પ્રયુક્તત્ત્વ - પાતોગિ/દોનાને પ્રેરે છે - મૂ પાતુ
ગમ્ય (૧) - માવચિત્

(૧) આ મુત્તયા ગિમ્ = મૂ + ગિમ્ (૨)

(૨) કંદીરી વર્તમાના - મૂ + દ + ઘર્ (મ) + તિર્

(૩) નામિનોડક્રિત્ત્વે પી વૃદ્ધિ - મો + દ + મ + તિ

(૪) મોતેનામ્ પી માર્, દનો ગ્રામ્ય, દર્દેનામાર્ પી
મ્ય - માર્ + મ્ય + મ + તિ

★ અનુવૃત્તિ :- મુજવેનવા

❧ વિશેષ :- 0 પ્રયોગ્નુ - દર્દને જે પ્રેરણા
દરે તે

0 વા અધિકારથી પક્ષે વાદ્ય થશે જેમકે મન્તા પ્રયુક્તત્ત્વ
0 ગિ પ્રત્યય સાગનો દોષાથી અચનીમાં ગિદ્રિટ્...દ
૩/૪/૫૮ થી દ પ્રત્યય થશે દ થી અર્થે દિત્વ થશે

□ રાપધુતે :- મન્તા પ્રાપ્તત્ત્વ - ગિદ્રિટ્...દ
૩/૪/૫૮ થી દ પ્રત્યય, ડામ્ત્ત્વમાનગિમ્ ૩/૪/૩૫
થી ઇપાન્ત ૨૨૨ (ગિ દ થી) ૨૨૨.

* ન્યા - જો વર્ પૂરા કાર્ય તત્ત્વને સ્થાનિક્ત્વમરતે તે
ન્યાપથી મૂખા દિત્વ થયા નાદ દરેત્ત્વ થતાં મુચિત્
થશે - મૂખાગ્ + દ + ત્ = મો - માર્ માર્વ + દ + ત્ = (દ્રષ્ટ)
મચિ + દ = (દિત્વ) સ્થાનીવત્ થતા રૂપો. ચિત્તશાળ -
(શુદ્ધો પચિત્) મૂ - દરેત્ત્વ થતાં મુચિત્ + માર્
(૧-૨) માવચિત્, માવચિત્, માવચિત્

(૨-૩) માવચેત્, માવચેત્, માવચેત્

(૩ ૫) માર્ચુ (૪-૫) અમાવચેત્

[૮૭૫]

(૧) અન્માનલોપ મન્ત્વલ્લપ્તિદે ૪/૧/૬૩

★ મુત્તયા - મ મામાનડ, પ મન્ત્વ લુપ્તિ દે

★ ધુત્ત - નામિનમાનગિમ્ ઘમ તત્ત્વમ્ દર્દને જો
દ્રિષ્ટ પ્રત્યય લુપ્તિ ધારનારે પર મનીર કાર્ય સ્થાત્ ।
યથા માર્ગને લાગ્ત્વમાનગિમ્ પર મનિ પૂર્વસ્થ ઓર:
સ્થાત્ । યથા વ મનિ પૂર્વસ્થાત્ દ. સ્થાત્ તથાપિ ।
દનો લગ્ત્વડરગદેરિતિ દર્દો, ગેરનિદીતિ ગિ ભાષે, અરીમમ્

❧ વૃત્તિ :- જેમાં અમાન સ્વરનો લોપ
થયે નથી તેવા ધાનુમા દ છે પમાં જેને એવો ગિ પર
છતા દિત્વ થયેતા પૂર્ના સ્વરનો સધુ ધાનુ અક્ષર પર
છતા અન્ જેવું કાપ થાય છે (દિત્વ + ધાનુ + ગિ + દ
એ રિથત)

મન્ જેવું એટલે - જેમ મોખાનમાવચેત્ ડવળે
૪/૧/૬૦ એ મુત્તયા અન્તે અ વર્ણવાળો જ અક્ષર -
અન્તસ્થા કે વ વર્ણના અક્ષરે પર છતા સન્ પ્રત્યય
સાગીને દિત્વ થયે છેને ડ વર્ણાન્ત ધાનુના દિત્વ
થયેના પૂર્ના ડનો દ થાય છે તેમ (અર્ધો પજુ દ થાય)

[0 હા ત વૂ ધાનુ - દિત્વ પૂર્ણ + મન્ત્વ = પૂર્ના
પૂના ડનો પંદી વ દોષાથી દ થશે - ગિમ્ + દ + તે]

[0 એ ૦૨ મી તે મન્ત્વ ૪/૧/૫૬ થી સન્
પ્રત્યયથી ધાનુનો દિત્વ થાય દિત્વ પામેલા પૂર્ના
અ અક્ષરો દ થાય વર્ણગ્ = વર્ણ + મન્ત્વ + મન્ત્વ + મન્ત્વ + મન્ત્વ + મન્ત્વ
તેમ અર્ધો પજુ]

(૫-મ) અરીમમ્ - મૂ + મ્ = (૧) મૂ + ગિમ્ + દિત્વ (૨)
(૨) નામિનોડક્રિત્ત્વે થી વૃદ્ધિ - મો + ગિ + ત્ (૩) માર્ +
ગિ + ત્ (૪) ગિદ્રિટ્ ૦ થી દ સાગના માર્ + ગિ + દ + ત્
(૫) દિત્વ પ્રમંજે - જો વર્ વૂળ કાર્ય ન્યાપથી સ્થાનીવત્
થત મૂમ્ + ગિ + મ્ (૬) દરેત્ત્વ થી મુમાર્ + ગિ + અન્
(૭) ડામ્ત્વડરગદેરિતિ થી મુમાર્ + ગિ + મ્ (૮) યાનુ મુત્તયા
મન્ વત્ અને ઓર્ષાડત્ત્વમાથી ડનો દ, દિત્વ
તુષ્ટો થી મૂનો વ્ તત્ત્વરે થી દ - દીપ, ગેરનિદી થી
ગિ લોપ, અદ્ આગમ દોષાથી અરીમમ્

★ અનુવૃત્તિ :- (૧) સ્વપો જો ડ: ૪/૧/૧૨ થી જિ
(૨) પૂર્વસ્ય ૪/૧/૪૭

❧ વિશેષ :- ૦ હ પ્રત્યય - જિશ્રિદુસુ

૩/૪/૫૮ થી હ

૦ લઘુનિ કેમ હલું ?

અતઃક્ષત્ - અહીં ત્ક્ષ ધાતુને જિ પ્રત્યય લાગવાથી
અદ્યતનીનો હ થયો જ. તેથી આઘોડશ એકસ્વર: થી ત
દ્વિત્વ થઈ અતઃક્ષત્ થયું છે. પણ ત પછી ક્ષ (ક+ખ)
મયોગ હોવાથી ત ગુરુ અક્ષર થતાં ત નો તિ ન થાય
૦ જિ કેમ હલું ?

અચકમત્ - અહીં કમ ધાતુને હ લાગી અદ્યતનીમાં
અચકમત્ થયું. જિજ નથી માટે ચ નો ચિ ન થાય

૦ સમાન લોપ કેમ હલો ?

કથ ધાતુ-અ દારા છે. અતઃ સૂત્રથી અ લોપ થયો છે
અને અચકથત્ બને છે અ લોપ થતાં ચ નો ચિ ન થાય

૦ અવીમવત્ - અવીમવતામ્ - અવીમવન્

[૮૭૪]

(૩) આમન્તાલ્વાચ્યેત્નાવ્ય ૪/૩/૮૫

★ સુત્રપૃથક :- આમ અન્ત આલ આચ્ય હત્નો અચ્

★ વૃત્તિ :- એવુ પદ્ધતિ જેરય્ સ્યાત્. માવયામાસ ૧૬।

❧ માવ્યાત્ ૧૭। માવયિતા ૧૮। માવયેત ૧૪।

અવીમવત ૫. પાચયતિ ૪। અપીપચત્ ૫। પાચયતે ૪।

અપીપચત ૫। કારયતિ ૪। અચીકરત્ ૫। રાવયતિ ૪।

અરીરવત્ ૫। લાવયતિ ૪। અલીલવત્ ૫। પાવયતિ ૪।

અપીપચત ૫। શાસયતિ ૪। અશશાસત્ ૫। દૌકૃદ્

ગતૌ। દૌકમાનં પ્રયુદ્ધકતે દૌકયતિ ૪। અહુદૌકત્ ૫।

શાસ્વદિતો વર્જનાત્ હ્રસ્વ નિષેધઃ। રાજયતિ ૪।

અરરાજત્ ૫। સ્મરન્તં પ્રયુદ્ધકતે

❧ વૃત્ત્યર્થ :- આમ - અન્ત - આલ - આચ્ય -

હત્તુ પ્રત્યયો લ.ગે ત્યારે જિ નો અચ્ થાય છે.

૦ પરાક્ષા :- મૂ+ખવ્=મૂ+ખિ+ખવ્=મૌ+ખિ+ખવ્=મા+ખિ+

ખવ્=(ધાતોસ્નેકં સ્વરાદામ્ ૩/૪/૪૬ થી આમ્-મામ્ લાગતાં)

આ સૂત્રથી જિ નો અચ્ થશે) માવ્+અચ્+આમ્=

(ક-મૂ-અસૂ તું પરાક્ષા ત્રી.પુ એ.વ તું ૩૫ થતાં)

માવયામાસ પક્ષે માવયાઞ્ચકાર કે માવયામ્ભૂવ થશે)

★ અનુવૃત્તિ :- જેરનિટિ ૪/૩/૮૪ થી જે:

❧ વિશેષ :- ૦ અન્ત, આચ્, હત્તુ પ્રત્યયો

ઉણાદિના છે. જેમકે *તૃજિમ્ભૂવદિ.....રેવિમ્ભ: થી અન્ત
પ્રત્યય થાય.

૦ જેરનિટિ થી થતા લોપનો અપવાદ દરી આ સૂત્ર
અનાવેશ છે.

❧ શેષવૃત્તિ :- (૭-આ) માવ્યાત્ - મૂ+ખિ+ખ્યાત્=
માવ્+ખિ+ખ્યાત્=(જેરનિટિ થી જિ લોપ, ક્ અપ્રયોગી
છે) માવ્+યાત્=માવ્યાત્

(૮-થ) માવયિતા - મૂ+ખિ+તા=સ્તાચશિતોડઞોનાદે: થી
ઇડ્=મૂ+ખિ+ઇ+તા=માવ્+ઇ+તા=માવય્+તા
(૯-ભ) માવયિષ્યતિ

૦ આમ્ને :- (૧-વ) માવયતે (૨-સ) માવયેત

(૩-પં) માવયતામ્ (૪-લ) અમાવયત્ (૫-અ) અવીમવત

(૬-વ) માવયાઞ્ચક્રે (૭-આ) માવયિપીષ્ટ

(૮-થ) માવયિતા (૯-ભ) માવયિષ્યતે (૧૦-ક) અમાવયિષ્યત

૦ પચ્-રાંતવું ગણુ-૧/૮૯૨ પાચયતિ તે રંધાવે છે.

૦ ક્રુ-કરવું ગણુ-૧/૮૮૮ કારયતિ-કરાવે છે.

૦ રુ-હિંસા કરવી. ગ-૧/૫૯૯ રાવયતિ-હિંસા કરાવે છે.

૦ લુ-લણવું ગ-૬/૧૫૧૯ લાવયતિ-લણાવે છે.

૦ પૂ-પવિત્ર કરવું. ગ-૧/૬૦૦ પાવયતિ

૦ શાસ્-શાસન કરવું. ગ-૧/૧૦૯૫ શાસયતિ

૦ દૌક-ગતિ કરવી. ગ-૧/૬૨૭ દૌકયતિ

-(૫-અ) અહુદૌકત્ - દ્વનો ઇ-તૃતિય વર્ણુ-કરતાં હ
થયો-હ્રસ્વ થતાં હ થયો.

૦ રાજ્-શોભવું. ગ-૧/૮૯૩ રાજયતિ અહીં મૂળ ધાતુ

રાજ્ છે તેમાં ક્ર - અપ્રયોગી છે. તેથી ઉપાન્ત્યસ્ય...

શાસ્વદિતોડે ૪/૨/૩૫ થી ક્રદિત્ ધાતુમાં ઉપાન્ત્ય સ્વર

હ્રસ્વ થશે નહીં. એટલે કે રાજ્જ રહેશે.

-૦- ઉપરોક્ત આઠે ધાતુઓના રૂપો ઉલ્લેખમાં થશે

અને મૂ જેના થશે. અનેક સ્વરી હોવાથી આ ધાતુઓ

સેદ્ થશે

૦ સ્મ-યા: કરવું. સ્મરન્તં પ્રયુદ્ધકતે યાદ કરવાને પ્રેરે

છે. ગણુ-૧/૧૦૧૪

[૮૭૭]

(૪) ઘટાદેહ્સ્વો દીર્ઘસ્તુ વા જિગમ્પરે ૪/૨/૨૪

★ સૂત્રપૃથક :- ઘટાદે: દ્રસ્વ: દીર્ઘ: તુ વા
જિ-ગમ્ પરે

*તૃજિ-મૂ.....ઉણાદિ સૂત્ર : ૨૨૧

(૭) બ્રાજભાસભાષદીપવીડજીવમીલ કળરણવળમળ-
શ્રણહો-હેઠલુટ લુપ લપાં નવા ૪/૨/૩૬

★ સૂત્રપૃથો :- બ્રાજ-ભાસ-માપ-દીપ-વીડ-જીવ-
મીલ-કળ-રણ-વળ-મળ-શ્રણ-હો-હેઠ-લુટ-લુપ-લપાં-નવા

★ વૃત્તિ :- ણ્ણાં સપ્તદશાનાં હ પરે જ.હુરનત્યસ્ય
દ્વસ્વો વા સ્યાત્ । દ્વસ્વે ચ પૂર્વસ્ય સન્વદ્ભાવો લઘો દીર્ઘશ્ચ ।
અવિભ્રજત્ / અવભ્રાજત્, અવીમસત્ / અવિમસત્ । અદીપિત્ /
અદિદીપત્

■ વર્તમાનં પ્રાયુક્ત અવીઘ્નત્ । ક્લ્લ-ર્ણધ્યેતિ ક્લ્લે
ગુણાભાવઃ । પક્ષે લઘોરૂપાન્ત્યસ્યેતિ ગુણે, અવવર્તત્
સ્થાપયતિ ।

■ વૃત્યર્થ :- બ્રાજ, ભાસ, દીપ વગેરે અતર
ધાતુઓને હ પરમાં છે તેવો જિ લાગે ત્યારે ઉપાન્ત્યનો
વિઠ્લે હસ્વ થાય. જેમકે બ્રાજ-શોભ્યું. —

[(૧-વ) બ્રાજયતિ] (૫-અ) અવિભ્રજત્ પક્ષે અવભ્રાજત્
સાધનિદા - બ્રાજ+જિગ્+હ+ત્=(૨) દ્વિતીય તુર્યયો થી
મૂનો બ્, (૧) આઘોડશ્ચ થી દ્વિત્વ અને (૩) દ્વસ્વઃ થી
વ થયો છે અવભ્રાજ+જિ+અત્ = જોરનિદિ થી જિ લોપ,
અસમાનલોપે... હે ૪/૧/૬૪ થી અ નો ફ, આ સૂત્રથી
વિઠ્લે હસ્વ - અવિભ્રજત્ પક્ષે અવભ્રાજત્ - હસ્વ ન
થાય એટલે ફ પછી ન થાય.

૦ અવીમસત્ પક્ષે અવિમસત્ ભાસ+ત્ = ભાભાસ + જિ
+હ+ત્ = વાભાસ+જિ+અત્ = વાભાસ+જિ+અત્ = જિ લોપ,
અંદ આગમ - અવિમસત્ પક્ષે (આ સૂત્રથી) હસ્વ,
અસમાનલોપે થી અ નો ફ = અવિમસ+અત્ = લઘોદીર્ઘોડ
સ્વરા... થી અવીમસત્

૦ દીપ = દીપ્યું - અદીપિત્ પક્ષે અદિદીપત્

★ અનુવૃત્તિ :- (૧) ઉપાન્ત્યસ્ય... હે ૪/૨/૩૫

(૨) ઘટાદે... દ્વસ્વઃ ૪/૦/૨૪ થી દ્વસ્વઃ

(૩) જો ક્રીજીઙઃ થી જો

■ વિશેષ :- ૦ ધાતુ ક્રમાંક

બ્રાજ-661, ભાસ 846, માપ 832, દીપ 1266,
વીડ-1625, જીવ-465, મીલ-1411, કળ-270,
રણ-260, વળ 266. મળ-264, શ્રણ-1042, હો-994,
હેઠ-676, લુટ-190, લુપ-1195, લપ-336.

૦ ઉદાહરણ :- કળ-અચીકળત્ પક્ષે અચકાળત્, શ્રણ-
અશિશ્રણત્ / અશશ્રાણત્. હ્વે-અજ્જ્વત્ પક્ષે અજ્જહાવત્

■ શેષવૃત્તિ :- ક્લ્લ-ર્ણધ્યેતિ ૪/૨/૩૭ થી ઉપાન્ત્યમાં

ક્ર રહેતા ગુણ થશે નહીં-વિઠ્લે ક્ર ન રહે, તો લઘોરૂ-
પાન્ત્યસ્ય ૪/૩/૪ થી ગુણ થશે. -ઘૃત્-વર્ત્યું અવીઘ્નત્
પક્ષે અવવર્તત્

નોંધ :- ઘૃત્ ધાતુ ગણ-૧/955, ૪/1256, ૧૦/1784
ત્રણે લેવા.

૦ સ્થાપયતિ - સ્વપ્ - ગ - ૨ / 1083 શયન કરવું.

[૮૮૨]

(૮) સ્વપેર્યઙ્ઠે ચ ૪/૧/૮૦

★ સૂત્રપૃથો :- સ્વપેઃ યદ્ હે ચ

★ વૃત્તિ :- સ્વપેર્યઙ્ઠે કિતિ ચ સસ્ત્રાન્તસ્યા યદ્
સ્યાત્ । તતો દ્વિત્વે લઘોરૂપાન્ત્યસ્યેતિ ગુણે, દ્વસ્વે દીર્ઘે
ચ અસૂષુપત્ ।

■ વૃત્યર્થ :- સ્વપ્ ધાતુને યદ્, હ અથવા
કિત્ પ્રત્યય લાગ્યો હોય ત્યારે અન્તસ્યા વૂનો સ્વર
અહિત યદ્ (૩) થાય છે. - ત્યાર પછી દ્વિત્વ થતા
લઘોરૂપાન્ત્ય ૪/૩/૪ થી ગુણ હસ્વનું દીર્ઘ-લઘોદીર્ઘોડસ્ત્રાદેઃ
૪/૧/૬૪ થી દીર્ઘ થતાં - અસૂષુપત્ થયું.

૦ સ્વપ્+ત્ = અ+સ્વપ્+જિ+હ+ત્ = (આ સૂત્રથી યદ્)
અસુપ્+જિ+અત્ = (દ્વિત્વ) અસુસુપ્+અત્ = (દીર્ઘ)
અસૂષુપત્ - (ઘત્વ થતાં) અસૂષુપત્

★ અનુવૃત્તિ :- (૧) યજાદિ વંચેઃ કિતિ ૪/૧/૭૯ થી
કિતિ (૨) (યજાદિ વશ).. સસ્ત્રાન્તસ્યા યદ્

■ વિશેષ :- ૦ યદ્ હે ચ કેમ કહ્યું ?

સ્થાપયતિ - અહીં યદ્ ન થયું.

૦ સ્વપ્ ના પરોક્ષાદિના રૂપો મૂ - માવયતિ જેવા થશે

[૮૮૨]

(૯) અર્તિરીઙ્લીહ્રીકનૂયિક્ષમાય્યાતાં પુઃ ૪/૨/૨૧

★ સૂત્રપૃથો :- અર્તિ રીઙ્લી હ્રી કનૂયિક્ષમાયિ આતાં પુઃ

★ વૃત્તિ :- ણ્ણામાદન્તાનાં ચ જો પુરન્તઃ સ્યાત્ ।
અર્પયતિ । સ્વરાદેદ્વિતીય ઇતિ દ્વિત્વે, આર્પિપ્ત્ । રેપયતિ ।

■ કનૂયૈઙ્ શબ્દોદનયોઃ । ક્ષમાયૈઙ્ વિધૂનને

■ વૃત્યર્થ :- ક્ર, રી, લ્લી, હ્રી, કનૂય ક્ષમાય
અને તમામ આ કારાન્ત ધાતુઓને જિ લાગે ત્યારે પુ (પ્)
આગમ થાય છે. (૧-વ) અર્પયતિ મોઢલે છે / મોઢલાવે છે
ક્ર+તિવ્ = ક્ર+જિ+તિ = (આ સૂત્રથી પુ આગમ) ક્ર+પ્+
જિ+તિ = (ગુણ પુસ્પૌ) અર્+પ્+હ+અ+તિ = અર્+પ્+અ+તિ
= અર્પયતિ

□ અનુવ્રતી :- આરિય - કા+વ=કા+ગિ+દ+વ= (આ
 યુગ) પુ આગમ) કા+વ+ગિ+મત્= (પુરો ૪/૩/અનુવ્ર)
 અર+વ+ગિ+મત્= (સ્વગદે દ્વિતીય ૪/૧/૪ થી દિતીય
 અંશનો દિકાવ) અર+વ+ગિ+મત્ (આરિય ૪/૧/૬ થી
 ૨ નો દિકાવ ન થયો)= (જેનિદિ ૧ થી ગિ ૭૦૧) અર+વ
 મત્= (અમમન દેવ દે ૧) ૬= આરિય+મત્= સ્વગદે-
 ક્ષાત્રુ થી ગિ) આરિય
 □ રી-રેવગા-૯૫૩૧૭ છે

❖ વિશેષ :- ૦ *કર્તિ-રિય નિદે* થી ૫૬

બુખનામા આ નિયમ ન લાગે.

□ બ વ આપિને માટે છે તેનાથી નામધાતુનું ૫ બ
 પ્રદબ્ધ થાય છે

□ ધાતુ ક્રમાંક :-

(૧) કા-૨-૧/૨૬ બ-૨/૧૧૩૬ (૨) રી-૨-૪/૧૨૭૪
 (૩) જી ગ-૯/૧૫૨૭ (૪) રી બ-૧/૧૧૩૩ (૫) વન્
 ગ-૧/૮૦૨ (૬) રમાવ્ ગ-૨/૮૦૩

□ યૌવૃત્તિ :- કૃવૈ- (કૃવૈદ) અથવા અરે,
 રમાવ્ (રમાવૈદ) કંપાવું

[૯૯૩]

(૧૦) જ્યો જ્યવ્યજ્ઞે હુઠુ ૪/૪/૧૧૧

* સુત્રપૃથક :- જ્યો: પુ-મ્વૃથ્વજ્ઞે હુઠુ

* વૃત્તિ :- વૌ યવ્યવજ્ઞનાદૌ ચ જ્યોર્લુક સ્થાન્ ।
 ક્ષોરયતિ । રમાયતિ

□ રીયતિ । અરીદત્વ ।

❖ વૃથર્થ :- પુ આગમ થયો દેવ અથવા
 આત્મા ન સિવાયના વ્યક્તિ પ્રત્યે લાગ્યા દેવ
 ત્યારે ધાતુના ય-વૃનો લેવા થાય છે

□ કૃવૈ-ક્ષોરયતિ-અથા ૯૭ છે કૃવૈ+ટિ+કૃવૈ
 +ગિ+અ+વિ= કૃવૈ+પુ+ગિ+અ+વિ= (ના યુગથી
 યુ ૭૦૫ પુરો થી યુજી) ક્ષોરવ+દ+મતિ= (યુજી-મ્વ
 થતા) ક્ષોરયતિ

□ રમાયતિ-૯ પાને છે = રમાવ્+ગિ

❖ વિશેષ :- ૦ ય વન્ ન કમ ૯૬ ?

કૃવૈ= કૃવૈ+વ (કમ્બી) +તે

□ ગૌવૃત્તિ :- રા ધાતુ- (૧-૨) રાયતિ
 (૧-મ) અરીદત્વ = રાયતિ = રાય+ગિ+દ+વ = રાયવ+

ગિ+મત્= રાયગિ+મત્= રાય+મત્= અરીદત્વ

[૯૯૪]

(૧૧) જૌ ક્રીતીદ: ૪/૨/૧૦

* સુત્રપૃથક :- જૌ ક્રી-ત્રિ-દત્:

* વૃત્તિ :- ણા વચના નો માત્ર સ્થાન્ । કાયતિ ।
 જાયતિ । અજાયતિ ।

❖ વૃથર્થ :- ક્રી (ગ-૯/૧૫૦૮), ત્રિ
 (ગ-૧/૮), દત્ (ગ ૨/૧૧૦૪) ધાતુઓને ગિ લાગે ત્યારે
 (૬ બજીનો) આ થાય છે. કાયતિ-અરીદત્વ છે.-
 ક્રી+ત્રિ= ક્રી+ગિ+અ+વિ= કા+વ+દ+મતિ (આ યુગ
 લાગતા હોયો આ થયો)

□ ત્રિ-કાયતિ-ગિતાડે છે.

□ દત્-અજાયતિ-રખાવે છે.

* અનુવૃત્તિ :- માત્ર કમ્બયસ્ય ૪/૨/૧ થી માત્ર

❖ વિશેષ :- ૦ રપ૯.

[૯૯૫]

(૧૨) જૌ મન્ રે વા ૪/૪/૨૭

* વૃત્તિ :- મન્ પરે ર પરે વ નો રો ગા ના
 સ્થાન્ । અવર્તીયત્વ / અપ્યારિય

❖ વૃથર્થ :- રૂદ ધાતુને યન્ અથવા ર
 ૫મા દોષ તેથી ગિ લાગે ત્યારે રૂનો ગા આદેશ વિરહયે
 થાય છે રૂ-ગવ-૧/૧૧૦૪ અનુવૃ-અવર્તીયત્વ પથે
 અપ્યારિય-રખાવે છે (૫-મ) અવિ+દ+વ= (૧)
 વિરહય ગા થાય તે :- અવિ+ગા+ગિ+દ+વ= (૨)
 દિવ, (૩) ડાનવમ્બા . રે ૪/૨/૩૫ થી ગા નો
 દમ્બ, (૪) ગદાર્થે થી વ, (૬) જેનિદિ થી ગિ ૭૦૫,
 (૧) અંતિરત્તી ૪/૨/૨૧ થી પુ આગમ) અવિ+અ+
 વગ્+અવ= (૫) (અમમનદેવે ૪/૧/૬ થી) અનો
 ૬-અપ્યારિયમ= (૭) જેનિદિ થી અવર્તીયત્વ
 □ વિરહયે-(૮) અવિ+પ+દ+વ+ગિ+દ+વ=અવિ+અ+
 આ+વ+ગિ+મત્= (સ્વગદેદ્વિતીય) અપ્યારિય+
 અવ= અવર્તિય

* અનુવૃત્તિ :- (૧) ગા: પેરોગાપાન્ ૪/૪/૨ થી ગા:
 (૨) ગમિ રો વ ૪/૪/૨ થી રૂદ:
 (૩) ની ક્રીતીદ: ૪/૨/૧૦ થી જૌ

❖ વિશેષ :- ૦ ગિ રૂ દેમ ૯૬ ?

અપ્યારિયકાર-પરોક્ષામા ગિ લાગે ૫ બુ ર ન લાગે માટે

ગા ન થાય.

[૯૯૪]

(૧૩) ચિસ્ફુરોર્નવા ૪/૨/૧૨

★ સૂત્રપૃથો :- ચિ - સ્ફુરોઃ નવા

★ વૃત્તિ :- ચિસ્ફુરોર્ણો સ્વરસ્યાદ્વા સ્યાત્ । ચાપયતિ / ચાયયતિ । સ્ફારયતિ / સ્ફેરયતિ ।

❧ વૃત્યર્થ :- ચિ (ગણ-૫/1290) અને સ્ફુર (ગણ-૬/1460) ધાતુને નિ લાગતાં સ્વરને આ વિઠ્ઠલે થાય છે. ચિ - ચાપયતિ પક્ષે ચાયયતિ - એઠ્ઠું કરાવે છે - ચિ+તિવ્-(૧) જ્યારે ફોનો આ થાય ત્યારે પ આગમ થતાં ચાપયતિ (૨) ફોની વૃદ્ધિ થતાં ફોનો આયુ થઈને ચાયયતિ થશે.

0 સ્ફુર = સ્ફારયતિ પક્ષે સ્ફેરયતિ

★ અનુવૃત્તિ :- આત્સન્ધ્યક્ષરસ્ય ૪/૨/૧ થી આ

❧ વિશેષ :- 0 સ્પષ્ટ

[૯૯૭]

(૧૪) વિયઃ પ્રજને ૪/૨/૧૩

★ વૃત્તિ :- ગર્ભાધાને વિયે જાવાદ્વા સ્યાત્ । પુરોવાતો ગાઃ પ્રવાપયતિ

❧ વૃત્યર્થ :- (પ્રજનન) ગર્ભાધાન અર્થમાં વી (ગણ-૨/1076) ધાતુને નિ લાગે ત્યારે ફોનો આ વિઠ્ઠલે થાય છે. જેમકે પુરો વાતો ગાઃ - પૂર્વનો વાયુ ગાયને પ્રવાપયતિ - ગર્ભાનું ગ્રહણ કરાવે છે. પ્ર + વી = (૧) આ થાય ત્યારે :- પ્રવા+પ+ણિ+અતિ = પ્રવા+પ+અ + અતિ = પ્રવાપયતિ

(૨) આ ન થાય ત્યારે :- પ્ર+વી+ણિ+અ+તિ = પ્ર+વૈ+અ+અતિ = પ્ર + વૈ + અ + અતિ = પ્રવાયયતિ

★ અનુવૃત્તિ :- (૧) આત્સન્ધ્યક્ષરસ્ય ૪/૨/૧ થી આત્ (૨) જૌ ક્રીજીઃ ૪/૨/૧૦ થી જૌ

❧ વિશેષ :- 0 (પ-અ) પ્રાવીણપત્ પક્ષે

પ્રાવીણયત્

0 * પુર :- પૂર્વની દિશામાંથી આવતો.

[૯૯૮]

(૧૫) જિઘ્રતેરિઃ ૪/૨/૩૮

★ સૂત્રપૃથો :- જિઘ્રતેઃ ફઃ

.

* પુર - સિદ્ધહેમ બૃહદ્વત્તિ - ન્યા. મ. પૃ. ૧૧૧

★ વૃત્તિ :- અસ્ય હ પરે જૌ ફર્વા સ્યાત્ । અજિઘ્રપત્ / અજિઘ્રપત્ ।

❧ તિષ્ઠતેર્નિત્યમ્ - અતિષ્ઠિપત્

❧ વૃત્યર્થ :- વ્રા ધાતુને હ પરમાં હોય તેવો નિ લાગે ત્યારે ઉપા-ત્યના આ નો ફ વિઠ્ઠલે થાય છે, વ્રા (ગ-૧.૩) [(૧-વ) વ્રાપયતિ] - (પ-અ) વ્રા+ત્ = અ+જિઘ્ર+પ્+ણિ+હ+ત્ = આ સૂત્ર લાગીને આ નો ફ થાય તેથી અ+જિઘ્રિ+પ્+અત્ = અજિઘ્રિપત્ વિઠ્ઠલે આ નો ફ ન થાય ત્યારે :- અજિઘ્રપત્

★ અનુવૃત્તિ :- (૧) આજમાસભાષ...નવા ૪/૨/૩૬ થી નવા (૨) જૌ ક્રીજીઃ ૪/૨/૧૦ થી જૌ

❧ વિશેષ :- 0 તિવ્ નિદેશથી વજ્ જુપન્તમાં આ નો ફ ન થાય.

❧ શેષવૃત્તિ :- (૧) તિષ્ઠતેઃ ૪/૨/૩૮ સ્થા ધાતુને હ પરમાં હોય તેવો નિ પ્રત્યય લાગ્યો હોય ત્યારે આ નો ફ થાય છે. સ્થા + નિ + હ + ત્ = અતિષ્ઠિપત્ [૫૧૭]

[૯૯૯]

(૧૬) સિધ્યતેરજ્ઞાને ૪/૨/૧૧

★ સૂત્રપૃથો :- સિધ્યતેઃ અજ્ઞાને

★ વૃત્તિ :- અજ્ઞાનાર્થસ્ય સિધ્યતેર્ણો સ્વરસ્યાત્ સ્યાત્ । અન્નં સાધ્યતિ । સિધ્યતિ તત્ત્વં નિશ્ચિનોતિ તં પ્રયુદ્ધક્તે સેધયતિ તપઃ સાધુમ્ ।

❧ વૃત્યર્થ :- 'અજ્ઞાન' અર્થવાળા સિધ્ (ગણ ૪/1185) ધાતુને નિ લાગે ત્યારે સ્વરને આ થાય છે અન્નં સાધ્યતિ અન્ન રંધાવે છે. (અન્ન રંધવાનું સિદ્ધ કરાવે છે.)

0 'અજ્ઞાન' એટલે 'જ્ઞાન' સિવાયની બાબત - પણ અજ્ઞાન એટલે મુરખ-મૂડ વગેરે નહીં, જેમકે સાધ્યતિ તપઃ સાધુમ્ - સાધુ તપને સાધે છે. (તપ દારા જ્ઞાન-અનુભવ મળે છે. સાક્ષાત્કાર થાય છે, તત્ત્વને પામે છે. એવો અર્થ થાય. માટે અહીં 'જ્ઞાન' અર્થમાં આ નિયમ ન લાગે.

★ અનુવૃત્તિ :- (૧) આત્ સન્ધ્યક્ષરસ્ય ૪/૨/૧ થી આત્ (૨) જૌ ક્રીજીઃ ૪/૨/૧૦ થી જૌ

❧ વિશેષ :- 0 સિધ્યતે - એવું વૃત્તિમાં દહેવાથી ચોથા ગણનો જ ધાતુ અહીં લેવો.

0 (ન્યા. સ.) અન્ધ્યક્ષરના પ્રસ્તાવથી સ્વરસ્ય એ પ્રમાણે

૦ સ્નેહદ્રવે કેમ કહ્યું ?

જટામિરંલાંપયતે - ૪૮૧ ૬૧૨ પૂન્ય છે.

★ અનુવૃત્તિ :- (૧) (લિયઃ) ... કાન્તઃ સ્નેહદ્રવે
૪/૨/૧૫ (૨) જૌ ક્રીજીઙ્ઠઃ ૪/૨/૧૦ થી જૌ

❧ વિશેષ :- ૦ ઇ નો આ - (૧) લીઙ્ઠ લીને
ર્વા ૪/૨/૯ થી વિકલ્પે - ૫૨૨મૌપદ (૨) લીઙ્ઠલિનેડર્ચ
મિમવે ચાત્ ૩/૩/૯૦ થી નિત્ય - આ - આત્મને-
પટીપણુ થાય.

[૯૯૪]

(૨૧) પાતે: ૪/૨/૧૭

★ વૃત્તિ :- જૌ લોડન્તઃ સ્યાત્ । પાલયતિ ।

■ ધૂમપ્રીગોર્નઃ । ધૂનયતિ પ્રિણયતિ

❧ વૃત્ત્યર્થ :- પા (પાંકુ - પાળનું - 1067)
ધાતુને જિ પ્રત્યય લાગતાં અન્તે લ આગમ થાય છે
પા+જિ = પા+લ+જિ (જિ)+અ+તિ = પાલયતિ. તે રક્ષણ
કરાવે છે / પળાવે છે.

★ અનુવૃત્તિ :- (૧) લો લઃ ૪/૨/૧૬ થી લઃ

(૨) જૌ ક્રીજીઙ્ઠઃ ૪/૨/૧૦ થી જૌ

(૩) લિયો નોડન્તઃ થી અન્તઃ

❧ વિશેષ :- ૦ પાતિ એમ કહેવાયા ગણ-૨
અંદાદિ નો ૧૪ પા ધાતુ લેવે

૦ તિન્ પ્રત્યય નિદેશથી આ સૂત્ર ચક્ર લુપ્ત
પ્રક્રિયામાં ન લાગે

૦ અચ - અંપીપલ્ - પરોક્ષા - પાલ્યાશ્ચકાર

■ શેષવૃત્તિ :- (૩) ધૂમપ્રીગોર્નઃ ૪/૨/૧૮

ધૂ (ગણ - ૫. ૯ ૧૦. ત્રણે) પ્રી (ગણ - ૯/૧૦) ને
જિ પ્રત્યય લાગતાં અન્તે ન આગમ થાય છે - ધૂ - ધૂનયતિ
કંપાવે છે પ્રી - પ્રીણયતિ - ખુશ કરે છે [૫૧૯]

[૯૯૫]

(૨૨) વો વિધૂનને જઃ ૪/૨/૧૯

★ વૃત્તિ :- વા હ્રયસ્ય વિધૂનનેડયે જોડન્તઃ સ્યાત્ ।
પક્ષેણોપવાજયતિ

❧ વૃત્ત્યર્થ :- વા (ગ - ૨/1063) ધાતુને
વિશેષ કંપાવવું અર્થમાં જિ પ્રત્યય લાગતા અન્તે જ
ઉમેરાય છે પક્ષેણ ઉપવાજયતિ - પક્ષી, પાંખ વડે કંપાવે
છ. (૧-વ) વાજયતિ (૫-અ) 'અવીવજત્
(૬-પ) વાજયાશ્ચક્રે

★ અનુવૃત્તિ :- જૌ ક્રીજીઙ્ઠઃ ૪/૨/૧૦ થી જૌ

❧ વિશેષ :- ૦ વિધૂનને કેમ કહ્યું ?

ઉચ્ચૈ કેશાન્ ભાવાપયતિ - વાળોને ઉંચા કરીને સૂકવે
છે. - અહીં વિધૂનન અર્થ નથી માટે જ ન થાય.

૦ 'અવીવજત્ - વા+જિ+(દિ) ત્=વી+જ્+જિ+હ+ત્=(દિત્વ)
વાવાજ્+જિ+અન્=(હ૨૨૦) વવાજ્+જિ+અન્=(ઉપાન્તસ્યા
સમાન) વવજ્+જિ+અન્=(અસમ નલોપે) વિ+જ્+જિ+અન્=
(લ્લોર્દીર્ઘો) વીવજ્+જિ+અન્=(અર્ આગમ. જેરનિટિ થી
જિ લે. ૫)=અવીવજત્

[૯૯૬]

(૨૩) પાશાહાસાવેવ્યાહો યઃ ૪/૨/૨૦

★ સૂત્રપૃથઃ :- પા શા-હા-સા-વે-વ્યા-હુઃ યઃ

★ વૃત્તિ - ણાં સત્તાનાં જૌ યોડન્તઃ સ્યાત્ । પાંયયતિ ।

❧ વૃત્ત્યર્થ :- પા, શો. છો, સો, વે, વ્યા,
હુ એ સાત ધાતુને જિ લાગે ત્યારે અન્તે ય આગમ
થાય છે. પા+જિ+તિ = પાંયયતિ - તે પીવડાવે છે.

★ અનુવૃત્તિ :- જૌ ક્રીજીઙ્ઠઃ ૪/૨/૧૦ થી જૌ

❧ વિશેષ :- ૦ અન્ય ધાતુના ઉગરણ
સૂત્ર ૨૪માં જુઓ.

૦ પા-પિવ્રન્તં પાંયન્તં વા પ્રાયુક્તે. ઇતિ પાંયયતિ

૦ શો-છો-સો વગેરેને આત્ સન્ધ્યક્ષરસ્ય ૪/૨/૧ થી
આ કથો છે.

૦ વે નો વા ન મુકવાનું કારણ એ છે કે વો વિધૂનને
૪/૨/૧૯ થી કહેવ. ચેલ વા ધાતુનું અલ્પ ન થઈ જાય

૦ પા (ગણ - ૧/૨. ગણ - ૨/1067)

[૯૯૭]

(૨૪) હો પિવઃ પીપ્ત્ ૪/૧/૩૩

★ વૃત્તિ :- ણન્તસ્ય પિવતેહે' પેરે પીપ્ત્ સ્યાન્ન ચ
દ્વિઃ । અપીપ્યત્ ।

■ શાયયતિ । અવચ્છાયયતિ । અવસાયયતિ । વાયયતિ ।
વ્યાયયતિ । હ્વાયયતિ ।

❧ વૃત્ત્યર્થ :- જિ પ્રત્યયાન્ત એતા પિવ્ -
(ગણ ૧) ધાતુને હ લાગે ત્યારે પીપ્ત્ થાય છે પશુ
(દિત્વ) થશે નહીં. (૫-અ) અપીપ્યત્ - તેણે પાનું-પા+
ત્=પા+જિ+હ+ત્=(આ સૂત્રથી) પીપ્ત્+જિ+અન્=(જિ
લોપ) = અપીપ્યત્

★ અનુવૃત્તિ :- જ્ઞ્યાયો..... ન ચ દ્વિઃ સિ સનિ
૪/૧/૧૬ થી ન ચ દ્વિઃ

❧ વિશેષ :- ૦ વિવ્ના નિદેશથી ગણ-૨ ની
વા પાત્રનુ પ્રદક્ષ થશે નહીં. ગણ-૨ નુ તે (પાત્રે
૪/૨/૧૭) મર્યાપલ્લુ જ થાય
૦ હુત દિવ્ નિદેશથી યજ્ઞ હુત-તમા ફાવ્ ન થાય
૦ હ કેમ રથુ ૧
વાયયતિ-વતમાનામ દ ન આવે

❑ શેપવૃત્તિ :- સત્ર-૨૩ વા જા છા ય ના વા
સિવાયની પાત્રના ઉગાદ્ય
૦ જો - (ગણ-૪/૧૧૪૭) હેતવુ - ગાયયતિ
(૫-અ) મરીશવત્
૦ છા - જવ પૂર્વક - (ગણ-૪/૧૧૪૯) હેતુ
જવગાયયતિ પહે અવાચિચ્છત્
૦ સો - મજ પૂર્વક (ગણ-૪/૧૧૫૦) અવમાયયતિ
(૫-અ) મરીશવત્
૦ લે (ગણ-૧/૯૯૨) વજ્જુ ગાયયતિ
(૫-અ) મરીશવત્
૦ યે (ગણ-૧/૯૯૩) હાત્રુ ગાયયતિ
(૫-અ) મરીશવત્
❑ હો = (ગણ-૧/૯૯૪) હાયતિ
ઉપરોક્ત બધા ઉદ્દેશોમા વુ ઉમેગય છે તે
મુત્ર પાશાહાના ૪/૨/૨૦

[૯૯૯]

(૨૫) જો હ સતિ ૪/૧/૯૯

★ વૃત્તિ :- હોગઃ સમ્વગ્નસ્વાદ પર હમ્પરે વ જો
વિપયે રૂત સ્વાત્ । ધાત્રમરેત્વાદિના વોરાનયમ્ય દુસ્વે ।
મનુહવત્ / મનુહાવત્
❑ શેર્ષ રૂત્ મરાગત્ / અગિશ્વત્ । સ્વાયઃ સ્વાય્
જો । સ્વાયઃ નિ । શરેગતે શાત્ । પુષ્પાગિ શાતયતિ ।
મતે તુ ગા શાતયતિ

❧ વૃત્તિ :- હો (ગણ-૧/૯૯૪) પાત્રને
દ અથવા સત્ર પ્રત્યય નેના પછી છે તેને જિ પ્રત્યય
સામે ત્યારે રત્ર સ્વરિત અ-૧૨૪માનુ રૂત્ થાય છે
(વ નો ઇ) અય → હો+ગિ+દ+(દિ) ત્=(આ મુત્રથી
રૂત્) દ+ગિ+દ+ત્=(૧૬) હો+ગિ+દ+ત્=હાવ+ગિ+દ+
ત્=(દિત્વ) દુ-યશી ઈમેક 'જો દરૂતકાર્ય ત્ સર્વે સ્થાનિ
ત્ મરતિ ના છે=મદેજે થી હ નો જ, જોરનિદિયા

જિ લોપ ડગાનયસ્ય ૪/૨/૩૫ થી (૬૨૧) હુદય+મવ્
(લ્લોર્ડિર્નિ થી ડ નો ઠ) મનુહવત્ વિદ્યે મ્રાજ માગ
માપ . નવા ૪/૨/૩૬ થી મનુહાવત્

★ અનુવૃત્તિ :- (૧) કિંચે દ્વઃ થી દ્વઃ
(૨) યગદિ વગ ૪/૧/૭૨ થી સ્વરાન્તર્યા ૪૧૯

❧ વિશેષ :- ૦ જિ વિપય સત્રમી (જો) ને
હાત્રે પાશાહાના . ૪/૨/૨૦ થી થનાં જ હા આગમને
આપ કરી રૂત થયુ છે
૦ હ સત્ર કેમ રથુ ૧
પરોક્ષા - હાયાગ્રજાર

❑ શેપવૃત્તિ :- (૪) ગ્વર્ગો ૪/૧/૯૯ મિ (ગ-૧/
૯૯૭) પાત્રને દ હ ગત્ પામા લોપ તેના જિ લાગતા
વૂનો ૨૨ સદિત વિદ્યે ડ થાય છે મરાગત્ પહે
મગિશ્વત્ મોલને મરાગતો - (અર્ધો વિદ્યે રૂત થનાં
વૂનો ડ અસે. તેથી કિનો જુ થયો અને રૂત ન થાય
ત્યારે દિત્વ થતા કિમિ થશે) [૫૨૦]
(૫) સ્વાય સ્વાય્ ૪/૧/૧૧ - (જ પ્રત્યય સામે ત્યારે
સ્વાય (ગ - ૧/૮૦૪) તુ સ્વાય થશે - સ્વાય + જિ =
સ્વાય + જિ = સ્વાયયતિ - વધારે છે [૫૨૧]
(૬) ગાદિર ગતો ગાત્ ૪/૨/૨૩ - ને ગતિ અર્થ ન
દેય નો જિ પ્રત્યય લાગતા ગાત્ ને બદલે શાત્ આદેશ
થાય છે પુષ્પાગિ શાતયતિ - પુષ્પે ને સલાવે છે - શાત્ +
જિ+નિ=શાત્+જિ+નિ-ધર્મે - પશુ જે ગતિ અર્થ હોય
તો ગા શાતયતિ થાય શાત્ ને ગાત્ આદેશ ન થાય
[૫૨૨]

[૯૯૯]

(૨૬) જિગિ પાત્ ૪/૩/૧૦૦

★ વૃત્તિ :- હમેગિતિ પાત્ સ્વાત્ પાતયતિ ।

❧ વૃત્તિ :- હવ (ગ-૨/૧૧૦૦) પાત્રને
જિત્ કે જિત્ પ્રત્યય લાગતા પાત્ આદેશ થાય - હવ+
જિ+મ+નિ=વાત્+જિ+મ+નિ=વાતમિ=તે હજારે છે

★ અનુવૃત્તિ :- હનો જી વંચે ૪/૩/૯૯ થી હનઃ

❧ વિશેષ :- ૦ પક્તે પ્રયુક્તે રૂતિ-પાતયતિ
❑ (૫-અ) મરીશવત્
❑ જિગિ કેમ રથુ ૧
હવ્ હવ + વન છે.

[૨૦૦૦]

(૨૭) ઝદુષો જૌ ૪/૨/૪૦

★ સૂત્રપૃથો :- ઝદ-દુષઃ જૌ

★ વૃત્તિ :- દુષેરૂપાન્ત્યસ્ય જૌ ઝદ સ્યાત્ । દૂષયતિ ।

❧ વૃત્યર્થ :- દુષ્ ધાતુને (ગણ-૪/1209)

જિ પ્રત્યય લાગતાં ઉપાન્ત્ય (હ્રસ્વ ડ) નો દીધં ઝદ
દુષ્+જિ+અ+ત=દૂષ્+ઇ+અ+તિ=દૂષયતિ દુષિત કરે છે.

★ અનુવૃત્તિ :- ડગન્ત્યસ્ય

❧ વિશેષ :- ૦ દુષ્યન્તં પ્રયુજ્યતે इति દૂષયતિ

૦ જૌ કેમ હલું ?

દુષ્યતિ - તંરી - વતંમાના છે માટે ઝદ ન થાય.

૦ જિ લાગીને ઝદ દીધંતું વિધાન થયું છે તેથી જ
લાગતાં દીધં ન થાય. જેમકે મચ. માં અદુદુષત્ થયું-
દુ હ્રસ્વ છે માટેજ પૂર્વનો દૂ દીધં થયો.

[2002]

(૨૮) ચિત્તે વા ૪/૨/૪૧

★ વૃત્તિ :- ચિત્તકર્તૃકસ્ય દુષેદ્વા સ્યાત્ ચિતં દોષયતિ
દૂષયતિ વા મૈત્રઃ ।❧ ગોહઃ સ્વરે ઇચ્ચૂસ્વે, ગૂહયતિ । ઘટાદેહસ્વે દીર્ઘસ્તુ
વા જિગમ્પરે જૌ વર્તેતે । ઘટયતિ । અઘાટિ / અઘટિ ।
ઘાટં । ૨ । ઘટં । ૨ । વ્યથયતિ । અવ્યાયિ / અવ્યયિ
વ્યાયં । ૨ । વ્યયં । ૨ ।❧ વૃત્યર્થ :- 'ચિત્ત' ક્તાં હોય ત્યારે દુષ્
ધાતુના ઉપાન્ત્ય ડ નો દીધં ઝદ વિહલ્પે થાય છે. ચિતં
દૂષયતિ/દોષયતિ વા મૈત્રઃ મૈત્ર ચિત્તને દુષિત કરે છે
દુષ્+જિ+અ+તિ=(૧) દીધં :- દૂષ્+ઇ+અ+તિ પક્ષે
(૨) યુષ્ - દોષ્+ઇ+અ+તિ

★ અનુવૃત્તિ :- ઝદ્ દુષો જૌ ૪/૨/૪૦

❧ વિશેષ :- ૦ ચિત્ત ના અહણ્યથી પ્રજ્ઞા પણ
ગ્રાહ્ય છે. તેથી પ્રજ્ઞાં દૂષયતિ દોષયતિ વા - પ્રજ્ઞાને
દુષિત કરે છે.૦ ચિત્તે* - સપ્તમીને દારણે ચિત્ત વિષય અથવા ચિત્ત
અહણ્ય કરેવો❧ શેષવૃત્તિ :- ૦ ગોહઃ સ્વરે (બ્વાદિ ઉભય-189
સૂત્ર મુજબ) ગૂહ ના ડ નો ઓ થયા બાદ સ્વરાદિ
પ્રત્યય લાગતાં ઓ નો દીધં ઝદ થાય છે. ગૂહ (ગણ-

* ચિત્તે - દેમપ્રકાશ - ઉત્તરાધ - ૫ ૭૮.

૧/935) સંતાહતું - ગૂહ+જિ+અ+તિ=(યુષ્) ગોહ+ઇ+
અતિ=(આ મુત્રથી ઓ નો ઝદ) ગૂહયતિ (૫-અ) મજૂગૂહત્
૦ ઘટાદેઃ હ્રસ્વો દીર્ઘસ્તુ વા જિગમ્પરે (જિગન્ત તું સૂત્ર:૪)
મુજબ ઘટાદિ ધાતુઓને જિ લાગે ત્યારે દીધંસ્વર હ્રસ્વ
થાય અને જિ કે જમ પૂર્વે વિહલ્પે હ્રસ્વ થાય. (૧-વ)
ઘદ્+જિ+અ+તિ=(વૃદ્ધિ) ઘાદ્+જિ+અતિ=(આ સૂત્રથી
હ્રસ્વ) ઘટયતિ - ચેષ્ટા કરાવે છે. - *[-૦- માવકર્મેણો
૩/૪/૬૮ થી જિન્ પ્રત્યય. ઘદ્+જિ+અ+તિ=અઘાટિ પક્ષે
અઘટિ - (વિહલ્પે હ્રસ્વ)-૦- રળમ્ જામીશ્યે ૫/૪/૪૮ થી રળમ્ લાગતાં -
ઘટ+જિ+જમ્=વિહલ્પે હ્રસ્વ થતાં→મૃજામીશ્ય ૭/૪/
૭૩ ઘાટંઘાટમ્ પક્ષે ઘટંઘટમ્]

૦ વ્યથ - (અથ-૧/1002) વ્યથયતિ - પીડા કરાવે છે.

(૫-અ) અવિવ્યયત્

[2002]

(૨૯) કગેવનૂજનૈજૂપૂક્નસૂરજઃ ૪/૨/૨૫

★ સૂત્રપૃથો :- કગે વન જનૈ જૂપૂ કનસૂ રજઃ

★ વૃત્તિ :- एषां वृणां जौ ह्रस्वो भवति जिगमपरे
તુ જૌ વા દીર્ઘઃ । કગયતિ । જનયતિ ।❧ “ જૌ મૃગરમણે ” રજોર્નો લુક્ । રજયતિ મૃગાન્ ।
અરાજિ / અરજિ❧ વૃત્યર્થ :- કગ, વન, જન, જૂપૂ,
કનમ્, રજઃ એ છ ધાતુઓને જિ લાગતાં દીધં સ્વર
હ્રસ્વ થાય છે જિ પછી રહેલા જિ કે જમ પરમાં હોય
ત્યારે વિહલ્પે દીધં થાય છે.૦ કગયતિ-તે કરાવે છે. - કગ+જિ+અ+તિ=કાગૂ+જિ+
અતિ=(આ સૂત્રથી હ્રસ્વ થતાં - કાગયતિ એ-જ-રી-તે
જન્ તું જનયતિ - તે જન્મ કરાવે છે થાય.)★ અનુવૃત્તિ :- (૧) (ઘટાદેઃ) હ્રસ્વઃ દીર્ઘ તુ વા
જિગમ્પરે ૪/૨/૨૪

(૨) જૌ ક્રીજીઙઃ ૪/૨/૧૦ થી જૌ

❧ વિશેષ :- ૦ ધાતુ પરીચય

(૧) કગ (સૌત્ર ધાતુ), (૨) વન (ગ-૮/1506),
(૩) જન (ગ-૪/1265), (૪) જૂપૂ (ગ-૪/1145),
(૫) કનસૂ (ગ-૪/1170), (૬) રજ્ઙ (ગ-૧/896)* આ બંને ઉદાહરણ જિગન્ત પ્રક્રિયામાં ૧૦ ઠાળના
નથી છતાં કેમ નોધ્યું તે વિચારણીય છે

૦ અન્ય ઉદાહરણ .

વન-વનરને, ન-ગરવડિ, વનવ-વનવરને

□ ધ્રુવવૃત્તિ :- (૭) જો મૂળમંથ ૪/૨/૫૧ મુજોને
અન્ય અર્થ દેવા તે રજ ન પડે નિ પ્રત્યય સાગતાં
ઉપન્ય નનો સે પ થાય છે રજવતિ મૂળ-અન્યોને
+૧૭ હર છે રજ+ગિ+અ+તિ = આ મુતથી ઉપાન્ય
ન (ત) સોપાતાં રજ+હ+અ+તિ = રજવતિ [૫૨૩]

[૨૦૦૩]

(૩૦) અમોઽસ્મ્યમિ વમ. ૪/૨/૨૬

★ મુતપૃથક :- જનઃ અ-વતિ-અનિ-વમઃ

★ પુતિ :- વમ્મિ વતિ વઙ્ગસ્થાન્નમ્મ્ય જો દૃશ્વઃ
સ્થાત્ । તિગરવતિ નુ જો વા કીર્તે । રમ્મવતિ ।

□ વૃત્ત્યર્થ :- વમ, જમ્ તથા વમ્ ધાતુ
નિવાય જમ્ અને તે પ થવા ધાતુઓને નિ પ્રત્યય
સાગતા (ત્રીય) રજ રજવ થાય છે નિ પછી ત્રિ કે
જમ્ સાગતા વિરૂપે ત્રીય થાય છે જમ્-રમ્મવતિ-તે
માટે છે રજ+ગિ+અ+તિ = રજવતિ+અતિ = આ મુતથી
દૃશ્વ થતા રજ+ગિ+અતિ = રમ્મવતિ =

★ અનુવૃત્તિ :- (૧) (ચરાર્દ) દૃશ્વ કીર્તે નુ વા
|ત-વમ વ (૧) જો કીર્તાર્દ: ૪/૨/૧૦ થી જો

□ વિશેષ ૦ અસ્મ્યમિ કેમ કહ્યું ?

વમ = વામવતિ રજવ ન થાય

[૨૦૦૪]

(૩૧) માણ નેપણ નિશાને જગત ૪/૨/૩૦

★ મુતપૃથક :- માણ-નિશા નિશાને જ: વ

★ પુતિ :- નિશાને નુ જો દૃશ્વ સ્થાત્ મજ્જવતિ
વમુમ્ । તિગરવતિ મુમ્ । પ્રગરવતિ ગમ્મમ્ ।

□ વૃત્ત્યર્થ :- માણ (માનુ) નેપણ
(મને પુ) નિશાને (તેમ રજ) અર્થમાં જા પડુ
(જન-૬/૧૬૪) જન-૧૦/૧૭૨૦) ને જ લગે લગરે
તેનો રજ દર થાય છે (ત્રિ, જમ્ જમાં દેવ તેવો
જી વાત નો વિરૂપે ત્રીય થાય)

૦ માજ્જવતિ વમુમ્-વમુતે માટે છે

૦ તિગરવતિ મુમ્-મુને મ તેણે છે

૦ પ્રગરવતિ ગમ્મમ્-ગમ્મને તેમ હર છે

-૦- જ+ગિ+અ+તિ=(ગર્ભગત્રી) પુ: ૪/૨/૨૧ થી પુ
નિશાને આ મુતથી રજ (૨૭) જ+પ+હ+અ+તિ=

★ અનુવૃત્તિ :- (૧) ચરાર્દ: દૃશ્વ ૪/૨/૨૪ થી
દૃશ્વ. (૨) જો કીર્તાર્દ: ૪/૨/૧૦ થી જો

□ વિશેષ :- ૦ નિદેશ આદ્ય મુતપ્ર

નિ પ્રત્યયમાં જિવ્ઝે સચિત્ત્વ જનનેમાં આ મુત સાગમે.

૦ જા ધાતુ-જ. ૧૦ મા જુગરિયો જિવ્ઝ ૪/૧/૧૭ થઈ.

જ-૬ મા સચિત્ત્વ થઈ

૦ "મુતમાં મુતિય વ ૨૭ પૂર્વમુત ૪/૨/૨૬ થાયી
જિવ્ઝ ના પ્રદણ માટે છે

૦ (૫-મ) સચિત્ત્વ (૧ જ) જવાદગર

૦ મુત નિવાયના અર્થમાં જાવતિ થઈ

૦ "સાદેશાદ્યમ" ન્યાય મુતપ્ર આ મુતથી દૃશ્વ
પૂર્વે પુ અ જમ થયો છે

[૨૦૦૫]

(૩૦) જલદલમ્જલદલમ્ વમ અમોઽસ્મ્યમિ વા
૪/૨/૩૧

★ મુતપૃથક :- જલ-દલ-દલ-દલ-દલ-વન-વન-
નમ વન-દલમ્મ્ય વા

★ પુતિ :- વામસ્થાનમ્નુમર્મી જો દૃશ્વો વા
સ્થાત્ । રજવતિ / રજવતિ અનુમર્મ્ય રજિ ક્ષિ
પ્રગરવતિ ।

□ જિવ્ઝવતિ જિ । વામસ્થાન પ્રગરવતે વામસ્થાત્ ।
જિવ્ઝવતિ જિવ્ઝ વામસ્થાન પ્રગરવતે વામસ્થાત્
દૃશ્વઃ । *અનુવૃત્તિ ।

□ વૃત્ત્યર્થ :- જલ, દલ, દલ, દલ, દલ (જા),

જલ, વન, વન, વન આ અર્ક ધાતુઓ ઉપકર્મ પૂર્વક
ન હોય ત્યારે નિ પ્રત્યય સાગતા વિરૂપે દલ થાય છે
જલ+ગિ+અ+તિ=જલવતિ પહે રજવતિ તે લીધા છે.

૦ અનુમર્મ્ય કેમ કહ્યું ?

પ્રગરવતિ-ઉપકર્મ છે માટે ચરાર્દ: દૃશ્વ. થી દરેકન થાય.

★ અનુવૃત્તિ :- (૧) ચરાર્દ: દૃશ્વ: ૪/૨/૨૪ થી
દૃશ્વ: (૨) જો કીર્તાર્દ: ૪/૨/૧૦ - જો

.....
"વનુકુપ નાનુકુપે-ન્યાય-૧૦ પ ૧૦૬ની અનીતના
દર્શાવી આ મુત જિવ્ઝ તે છે

"ન્યાય :- જાદેશાદ્યમઃ - ન્યાય ૫૦, પ ૪૫

* અનુવૃત્તિ :- ન્યાય-૫૦ પ ૪૫
અનુવૃત્તિ :- ન્યાય-૫૦ પ ૪૫

❧ વિશેષ :- ૦ ધાતુ ક્રમાંક :-

- (૧) જ્વલ્ (ગ-૧/૧૯૫૮). (૨) હ્વલ્ (ગ-૧/૧૦૫૬).
(૩) હ્રમલ્ (ગ-૧/૧૦૫૭). (૪) જ્લૈ (ગ-૧/૩૧).
(૫) સ્ના (ગ-૧/૧૦૬૪). (૬) વન્ (ગ-૮/૧૫૦૬).
(૭) વમ્ (ગ-૧/૧૯૬૯). (૮) નમ્ (ગ-૧/૩૮૮)

૦ અન્ય ઉદાહરણ :-

હ્વલ્ - ચલાવવું - હ્વલ્યતિ પક્ષે હ્વાલ્યતિ
જ્લૈ - ક્ષીણ થવું - જ્લપ્યતિ પક્ષે જ્લાપ્યતિ
વમ્ - વમવું - વમ્યતિ પક્ષે વામ્યતિ

૦ ગ્લા અને સ્ના ધાતુને અપ્રાપ્તિમાં અને બાકીની ધાતુને પ્રાપ્તિમાં આ સૂત્રથી વિરુદ્ધે હસ્ત થાય છે.

■ **શૈષવૃત્તિ :-** ગિચ્ અન્તવાળા ધાતુથી ગિમ્-ચુરાદિ અક્ષમાં ચુરાદિભ્યો ગિચ્ થી ગિચ્ પ્રત્યય થાય છે પણ અહીં ગિમ્ લેવાનો છે. જેમકે ચોર્યન્તં પ્રયુજ્યન્તે-ચૂર+ગિચ્+ગિમ્+શબ્+ત્વિ=જેરનિટિ થી ગિચ્ લેાપ થતાં ચુર+ગિમ્+અ+તિ = ચોર્યતિ - (૫-મઘ.) અચૂચુરત્ * ગિચ્ લેોપ થવા છતાં ગિચ્ થી થતાં આના આશ્રયથી (સ્થાનીયત્ થવાથી) ઉપાન્ત્યસ્યા - ૪/૧/૩૫ થી હસ્ત અને લઘોર્દોર્ધો - ૪/૧/૧૪ થી પૂર્વો નો ઉદીપ્ થતાં અચૂચુરત્ ૩૫ થાય - (પ્રક્રિયા મુજબ અચુચોરત્ મતાન્તર છે.)

[૨૦૦૪]

(૩૩) અણિકર્મણિકર્તૃકાણિગોડસ્મૃતૌ ૩/૩/૮૮

★ **સૂત્રપૃથો :-** અ-ગિન્-કર્મે ગિન્-કર્તૃકાન્ ગિગઃ અ-સ્મૃતૌ

★ **વૃત્તિ :-** અણિગવસ્થાયાં ચત્કર્મ તદેવ ગિગવસ્થાયાં કર્તા यस્ય તસ્માણિગન્તાદસ્મૃત્યર્થાન્ કર્નર્થાત્મિનેપદમેવ સ્યાત્ । આરોહયતે હસ્તી હસ્તિપક્મ ।

❧ વૃત્ત્યર્થ :- અ-ગિમ્ અવસ્થાનું જે ક્રમ તેજ ગિમ્ અવસ્થામાં કર્તા જે ધાતુનો થાય તેવા ગિગન્ત ધાતુથી સ્મૃતિ અર્થવાળા ધાતુ સિવાય કર્તારીમાં આત્મને પદ થાય

૦ અગિમ્ એટલે અપ્રેરક ગયવા કર્તારિ અવસ્થા

૦ ગિગન્ત - પ્રેરક અવસ્થા

૦ આરોહયતે હસ્તી હસ્તિપક્મ હાથી મહાવતને ઉપર

• • • • •
* હેમપ્રકાશ તથા પ્રક્રિયાકાન્ની વૃત્તિમાં મતાન્તર છે તેથી અહીં ધાતુપારાયણ ૫. ૩૦૮ ને આધારે શ્રેષ્ઠવૃત્તિનો અર્થ ક્યો છે.

એસાં છે.-અહિં મહાવત હાથી ઉપર એમે છે.-હસ્તિપક્મઃ હસ્તિનમ્ આરોહતિ-એ અપ્રેરક અવસ્થાનું ક્રમ હસ્તિનમ્ છે બ્યારે પ્રેરક અવસ્થામાં હસ્તી કર્તા થયો તેથી આરોહતિનું આરોહયતે એ રીતે આત્મને પદ થાય.

★ **અનુવૃત્તિ :-** (૧) પગણિ કાનાનશૌચ ૩/૩/૨૦ થી આત્મનેપદમ્ (૨) હિંતિઃ કર્તારિ થી કર્તારિ

❧ વિશેષ :- ૦ અગિમ્ ક્રમ કયું ?

આરોહયતિ હસ્તીપકાન્ મહામાત્ર મહાવતે. હસ્તીપકેને ચલાવે છે - અહીં હસ્તીપક પ્રેરક અવસ્થાનું ક્રમ છે ૦ ગિમ્ માં ગ-ઇન્ છે તે ગિચ્ થી અગલ દર્શાવવા માટે છે.

૦ મૃત્યાન પ્રદીપ. દર્શયતિ - દીવો નોહરોને દેખાડે છે અહીં ક્રમ - કર્તાને અલ્લે કરણ - કર્તા છે. પ્રદીપેન પર્યતિ

૦ નોંધ :- આ સૂત્ર ખૂબ મહત્વનું હોવાથી તેની વિશદ ચર્ચા માટે બૃહદ્વૃત્તિ ખાજ નેવી.-ભા-૧ ૫-૨૩૨-૩૩

[૨૦૦૭]

(૩૪) અણિગિપ્રાણિકર્તૃકાનાપ્યાણિ ગઃ ૩/૩/૧૦૭

★ **સૂત્રપૃથો :-** અ-ગિગિ પ્રાણિકર્તૃક અન્-માપ્યત્ ગિગઃ

★ **વૃત્તિ :-** અણિગવસ્થાયાં ચઃ પ્રાણિકર્તૃકોડકર્મકશ્ચ ધાતુસ્તસ્માણિગન્તાત્પરસ્મૈપદમેવ સ્યાત્ । આસયતિ ચૈત્રમ્ ।

❧ વૃત્ત્યર્થ :- અગિમ્-(અપ્રેરક) અવસ્થામાં જે ધાતુ પ્રાણીકર્તાવાળો અને અક્રમક હોય તેવા ધાતુને ગિગન્ત માં (પ્રેરક અવસ્થામાં) પરસ્મૈપદ જ થાય છે. આસયતિ ચૈત્રમ્-ચૈત્રને બેસાડે છે. ચૈત્રઃ આસ્તે માં બામ્ ધાતુ અક્રમક છે અને ચૈત્ર એ પ્રાણી કર્તા છે તેથી આસયતિ એવું પરસ્મૈપદી ૩૫ થયું.

★ **અનુવૃત્તિ :-** શેષાત્ પરસ્મૈ ૩/૩/૧૦૦ થી પરસ્મૈ

❧ વિશેષ :- ૦ બીજા ગણનો બામ્ ધાતુ 'બેસવું' અર્થમાં આત્મનેપદી છે.

૦ પ્રાણી કર્તા ક્રમ કયું ?

ગ્રીહયઃ શુષ્યન્તિ - શોષયતે ગ્રીહીન્ આતપઃ તડકો ચોખાને સુકવે છે. અહીં ચોખા પ્રાણી કર્તા નથી માટે આત્મનેપદ થયું.

૦ અગિમ્ માં ગ ક્રમ કયો ?

ચેતયતિ - ગણ ૧૦ માં ગિચ્ પ્રત્યય લાગી પરસ્મૈપદ થયું. સૂત્રમાં અગિમ્ કયું તેથી ગિમ્ નો નિર્ણય થશે.

નિવૃત્તો નહીં

૦ અર્થમંદ હેમ હવું ?

કટ કરવને - કાઠડી બનાવશે છે. કટ કરોતે ખા
ક અર્થમંદ છે

૦ ૩૫૦ - (૫-૫) કામિગ્ન (૧-૫) આગસ્ટકાર

[૧૦૦૮]

(૩૫) વચ્ચાગર્યે ટ. વુધ-વુધ-મુ ટુ-નગ જન:
૪/૩/૧૦૮

* મુનપૃથો - વર્ત-ગ્રાહ્ય અર્થે રૂ વુધ-વુધ-
મુ - ટુ - મુ - નગ - જન:

* પુનિ :- વચ્ચાગર્યે રૂ રૂદાદિમ્બાડગમ્બા
પાનનમ્બા વર્તનનમ્બા રૂદાદિ. વર્તનિ. ઘટાદિવદ્ દુધ

❧ પુન્યર્થ :- આપવા" અને આદર"
અર્થનામાં માત્ર તથા (૨) રૂદ, વુધ, ટુ, મુ, ટુ, મુ
નગ અને રૂ વાનુઆને નિગ્દ (ગ્રેહ) અવસ્થામાં
પાનનપદ્ધતિ ધાય છે. વર્તનનમ્બા-વર્તન વે છે - ઘટાદેહ"સ્વ

મુનથી દક્ષ થયેવ છે.

★ અનુવૃત્તિ :- (૧) અભિગેશન ૪/૩/૧૦૭થી
નિગ્દ: (૨) રૂદાદિ વર્તન ૪/૩/૧૦૦ થી વર્તન

❧ વિશેષ :- ૦ વચ્ચે - વર્તન, કમ્બનિ,
વેનન ૦ આદ્યર્થ :- નિગ્દાવનિ, મેનન, માનનિ
૦ અન્ય ઉત્તરધર્મ :-

(૧) રૂદ - ગ-૨/૧૧૦૪, મધ્યવર્તન

વુધ - ગ-૧/૯૧૨, ગ-૪/૧૨૬૨ - વેનવન

વુધ - ગ-૪/૧૨૬૦ - વેનવન

મુ - ગ - ૧ / ૫૯૭ - વર્તન

નગ - ગ-૪/૧૨૦૨ - નાગવન

રૂ - ગ-૪/૧૨૬૫ - નનવન

૦ અર્થ - મર્તનવ, અનુવન, અવનવ

૦ વુ, મુ, ટુ ને અવસન અર્થમાં અને બાકીનાને
મર્થમંદ અર્થ અને પ્રાણિનું અર્થમાં અ મુન છે.

[૧૦૦૮]

પૂ મહેાપાધ્યાય નિનયનિજયજી ગજેવં રૂદલ હેમ લઘુપ્રકાશની જિગ્નત પ્રક્રિયાનો
પૂ આગમાદારક આ. દેવથી માગરાનંદ મુરીધરજીના નમુદાયના તપસ્વી પંચામ પૂ
મુરીધમાગંજી મ સા. ના - જ્ઞાનપિપ મુ મુનિગજથી પૂ મુધર્મમાગંજી ન. મા ના ગ્રિધ્ય
મુનિ તીપનનમાગર (M Com M.Ed) કરેલ મુનમાતી અનુવાદ તથા સંસંદર્ભ વિવરણ મમામ.

જેઓથીએ આત્મવધથી સંસ્કાર વેડી હીક્ષાને આજે વળાવ્યા તે ઉપકારી
માતા - તારાબહેન કાંતિલાલ ઠક્કર

પિતા - કાંતિલાલ લક્ષ્મીચંદ ઠક્કર

સન્ પ્રક્રિયા

સન્નન્ત-જેને અન્તે સન્ પ્રત્યય લાગે છે તેવી પ્રક્રિયા. - ઇચ્છા અર્થને સૂચવવા માટેનો આ પ્રત્યય છે. જેમકે 'માવાને' ઇચ્છે છે. અહીં ભોજનની ઇચ્છા વ્યક્ત થઈ તો તે અર્થમાં સન્ પ્રત્યય લાગે તેવું આ પ્રક્રિયા સૂચવે છે. - આ પ્રક્રિયાની વિશેષતા એ છે કે "ઇચ્છનાર" અને "ક્રિયા કરનાર" બંને એક જ હોવા જોઈએ.

(૧) તુમહાદિચ્છાયાં સન્નન્તસન: ૩/૪ ૨૧

★ સૂત્રપૃથક :- તુમહાદ્ ઇચ્છાયાં સન્ મત્ - સન
★ વૃત્તિ :- યો ધાતુરપેઃ કર્મ ક્ષિણેષ્વ ચ સમાન-
કર્તૃકઃ સ તુમર્હસ્તસ્માદિચ્છાયમર્થે સન્ વા સ્યાત્ ।
ન ત્વિચ્છાસન્નન્તાત્ । પઠિતુમિચ્છતે સાગમે ઇડાગમે ચ ।

❧ વૃત્ત્યર્થ :- જે ધાતુ ઇષ્ (ઇચ્છવું) ધાતુનું
ક્રમ હોય અને તેજ ધાતુ ઇષ્ સાથે સમાન દર્તાગણો
હોય તે ધાતુ તુમર્હ (તુમને યોગ્ય) દહેરાય - તે તુમર્હ
ધાતુથી ઇચ્છા અર્થમાં સન્ પ્રત્યય વિદ્યમે થાય.
- ઇચ્છા અર્થમાં (એક વખત) સન્ થયા પછી ફરીથી
(બીજી વખત) તે સન્નન્ત ધાતુથી સન્ ન થાય જેમકે
પઠિતુમ્ ઇચ્છતિ - સ આગમ અને ઇડ્ આગમ થતાં →
(જુઓ સૂત્ર : ૨) પઠ્ ધાતુ (ગ-૧/૩૧૨ પરસ્મે) પઠ્+
ઇ+સન્ (સ)-આ સૂત્રથી સન્ અને સ્તાચશિતોડઞાગાદે-
રિદ્ ૪/૪/૪૨ થી ઇડ્ આગમ થયો છે

❧ વિશેષ :- ૦ તુમર્હ-જે ધાતુ તુમ્ પ્રત્યયને
યોગ્ય હોય તે તુમ્ અર્હ દહેરાય
૦ તુમ - 'માટે' અર્થનો સૂચક પ્રત્યય છે કૃદન્તમાં
શક-વૃષ-જ્ઞા-રમ-લમ-સહાર્હ-ગ્લા-ઘટાડસ્તિ સમર્થાડઘે
ચ તુમ્ ૫/૪/૯૦ થી તુમ્
૦ તુમર્હ વાતુને સન્-જ્યા જ્યાં તુમ્ નો સંભવ છે ત્યાં
ત્યાં ઇચ્છા અર્થ સૂચવવા સન્ પ્રત્યય લાગે.
૦ ધાતુનું ક્રમ અને દર્તા-એટલે ઇચ્છનાર અને ક્રિયા
કરનાર બંને એક જ હોવા જોઈએ.
૦ ઇચ્છાઅર્થ કેમ કહેવું ?
મોક્તું યાતિ-મોજનને માટે જાય છે-ઇચ્છા-અર્થ નથી.
૦ દર્તા - ક્રમ એક કેમ કહેવા ?
સુક્તિમ્ ઇચ્છતિ મૈત્રસ્ય - મૈત્ર ભોજન કરે તેમ બીજો
કેઈ ઇચ્છે છે માટે સન્ ન લાગે.
૦ અત્તસન કેમ કહેવું ?
ચિકીર્ષિતુમ્ ઇચ્છતિ - કરનારે ઇચ્છે છે-એવું ઇચ્છે છે.

અહીં સન્ વાળા ચિકીર્ષ પછી બીજો સન્ ન થાય.

[૨૦૨૦]

(૨) સન્યહસ્થ ૪/૧/૩

★ સૂત્રપૃથક :- સન્ - યહઃ ચ
★ વૃત્તિ :- સન્નન્તસ્ય યહન્તસ્ય ચાદ્ય એકસ્થરોડશો
દિ. સ્યાત્ ।

❧ વૃત્ત્યર્થ :- સન્ અન્તે હોય અથવા યહ્
અન્તે હોય તેવા ધાતુઓનો આદિ - પૂર્વના એક સ્વર-
વાળો અંશ દિત્વ થાય છે. (ઉપરના સૂત્ર ૧ મુજબ)
પઠ્+ઇ+સ (આ સૂત્રથી) પપઠ્+ઇ+સ - (કેમકે પૂર્વનો
અંશ એટલે પ દિત્વ થયો.)

❧ વિશેષ :- ૦ યહ્ નો પ્રયોગ હવે પછીની
યહન્ત પ્રક્રિયામાં આવશે - જેમકે પચ્ તું પાપચ્ચતે

[૨૦૨૧]

(૩) સન્યસ્ય ૪/૧/૫૯

★ સૂત્રપૃથક :- સનિ અસ્ય
★ વૃત્તિ :- દ્વિત્વે પૂર્વસ્યાતઃ સનિ પરે ઈઃ સ્યાત્ ।
નામ્યન્તસ્યેતિ જત્વે વિપટિષતિ ૪ ।

❧ અપિપટિષીન્ ૧૫ । વિપટિષાઞ્ચકાર ૧૬ । વિપટિષ્યાત્ ૧૭ ।
વિપટિષિતા ૧૮ । વિપટિષિષ્યતિ ૧૯ । અપિપટિષિષ્યત્ ૧૯ ।

❧ સ્વરાદેદ્વિતીયઃ ઇતિ દ્વિત્વે અટિતુમ્ ઇચ્છતિ અટિટિ-
ષતિ । ઘસ્ટ્ સનઘતની ઘજચલિ । અર્પુમિચ્છતિ,
જિષ્તસતિ અજિવત્સીન્

❧ વૃત્ત્યર્થ :- દિત્વ થયેલ ધાતુના પૂર્વના
(અંશમાં આવેલ) જનો સન્ પ્રત્યય લાગતાં હ થાય.
- નામ્યન્તસ્યા ક વર્ગાત્ ૦ ૨/૩/૧૫ થી સૂત્રો પૂ થાય-
વિપટિષતિ

૦ (૧) પઠ્+સન્ (૨) સ્તાચશિતો - પઠ્+ઇ+સ (૩)
સન્યહસ્થ-પપઠ્+ઇ+સ (૪) આ સૂત્ર મુજબ-પૂર્વ અનો
ઇ - વિપટ્ + ઇષ્ (૫) વિપટિષ + અ (શવ્) + તિવ્

વત્વા :- દ્વૃત્તિવા પક્ષે ચોત્તિવા - દીપિને

(૩) વિમર્શતિ (૪) વિમર્જિષતિ ખન્નેમાં મૃજ્જો મર્જ
૪/૪/૧ થી મર્જ આદેશ-સાધનિકા ઉપર મુજબ

[૨૦૨૩]

(૧૫) દમ્મો ધિપ્ ધીપ્ ૪/૧/૧૮

★ વૃત્તિ :- દમ્મે: સિ સનિ ધિપ્ધીપૌ સ્યાતામ્ । ન
ચ દ્વિ: ધિપ્સતિ - ધીપ્સતિ । દિદમ્મિપતિ ।

■ શિશ્રીષતિ / શિશ્રયિષતિ । યુ: સૌત્રો ધાતુ: । યુયૂષતિ ।

❧ વૃત્ત્યર્થ :- દમ્ (ગ-૫/૧૩૦૯) દંઠ
દરવો - ધાતુને આદિમાં સ્ દારવાળો સન પ્રત્યય લાગે
ત્યારે ધિપ્ અને ધીપ્ એના બે આદેશ થાય છે-૫મી
દિભાવ થતા નથી -

દમ્મ+સન્+શ્વ+તિવ્ = (આ સૂત્રથી ધિપ્-ધીપ્ આદેશ
થના - ધિપ્ / ધીપ્+સ્+મ+તિ = ધિપ્સતિ પક્ષે ધીપ્સતિ -
ને હ લાગે તો દમ્મ+હ+સતિ = દિત્વ. પૂર્વના અનો
હ = દિદમ્મિપતિ

★ અનુવૃત્તિ :- (જપ્યાયો) . ન ચ દ્વિ: સિ સનિ
૪/૧/૧૬

❧ વિશેષ :- ૦ (૫-મઘ) અદિદમ્મિપીત્
પક્ષે ધાધિપ્સીત પક્ષે અધીપ્સીત

■ શેષવૃત્તિ :- ૦-દ્વિધ્મજ્જ સન ૪/૪/૪૭ થી
વિકલ્પે હ-શ્રિ-ધાતુ (ગ-૧/૮૮૩)-પરસ્મૈ: - (અનિટ્)
શિશ્રીષતિ પક્ષે (દ્વ) શિશ્રયિષનિ-આત્મને :- શિશ્રિષતે
૦ યુ: સૌત્ર ધાતુ-યુયૂષતિ - નેહવાને ઇચ્છે છે. - પક્ષે
(દ્વ) જુઓ સૂત્ર : ૧૬

[૨૦૨૪]

(૧૬) ઓર્જાન્તસ્થાપવર્ગેડવર્ણ ૪/૧/૬૦

★ સૂત્રપૃથક :- ઓ: જ અન્તસ્થા પ વર્ગે અ-વર્ગે

★ વૃત્તિ :- દ્વિત્વે પૂર્વસ્ય ઉતોડવર્ણાન્તે જાન્તસ્થાપવર્ગે
પરે સનિ હ: સ્યાત્ યિયવિષતિ ।

❧ વૃત્ત્યર્થ :- દ્વિત્વ થયે છતે પૂર્વના ઉનો
અ વર્ણાન્ત એવા (૧) જ કે (૨) અન્તસ્થા ય, વ,
ર, લ કે (૩) પ વર્ગ પૂર્વમૂર્મ પરમાં હોય તો તે
ઉ વર્ણનો હ થાય છે યિયવિષતિ બેઠાવાને ઇચ્છે છે.
યુ+સન્ = (દિત્વ) યુયુ+સન્ = યુયુ+હ+સન્ = યુયુવ+હ+ષ+
તિ = (આ સૂત્રથી પૂર્વના ઉનો હ) યિયવિષતિ

★ અનુવૃત્તિ :- (૧) સન્યસ્ય ૪/૧/૫૯ થી સનિ
(૨) પૂર્વસ્ય ૪/૧/૩૭
(૩) પૃથ્મા .. હ ૪/૧/૫૮ થી હ

❧ વિશેષ :- ૦ ઉદાહરણ :-

પિપવિષતે-પૂ-પવિત્ત ઇચ્છું - પૂના-ઉ, ૫મી પ છે માટે
પુવે* હ થયો

૦ 'અવર્ણે' કેમ કહ્યું ?

બુમૂષતિ-થવાને ઇચ્છે છે -ઉ ૫મીનો મૂ-ઉ વર્ણાન્ત
છે માટે હ ન થાય

૦ સન્યસ્ય થી અનો. હ થાય છે જ્યારે આ સૂત્ર અલગ
ખતાવ્યું તે ઉ વર્ણનો-અન્તસ્થા, પ વર્ગ આદિમાં જ
હ દરવા માટે છે.

૦ ઉ વર્ણનો કેમ કહ્યું ?

પાપવિષતે ઉ વર્ણ છે માટે હ ન થયો.

[૨૦૨૫]

(૧૭) શ્રુત્તુદ્વુલ્લુચ્ચોર્વા ૪/૧/૧૧

★ સૂત્રપૃથક :- શ્રુ-લુ-દ્રુ-દુ-લ્લુ ચ્યો: વા

★ વૃત્તિ :- શિશ્રાવધિષતિ - શુશ્રાવધિષતિ

■ પ્રેર્ણુનૂતિ - પ્રોર્ણુનવિષતિ । મૃગ: સ્વરહનેતિ લીધે*
ઓઠાદુરુ બુમૂષતિ - વિમરિષતિ ।

❧ વૃત્ત્યર્થ :- [શ્રુ-લુ-દ્રુ-દુ-લ્લુ ચ્યુ
ધાતુએ ને સન્ લાગી દિભાવ થતા પૂર્વના અંશના
ઉનો હ વિકલ્પે થાય છે.] શ્રુ (ગ-૫/૧૨૬૯) શુશ્રા-
વધિષતિ પક્ષે શિશ્રાવધિષતિ - સંભળાવવાને ઇચ્છે છે.
શ્રુ+ગિ+સન્ = શુશ્રુ+ગિ+હ+સન્ = શુશ્રાવ્+અય્+હ+ષતિ =
શુશ્રાવધિષતિ વિકલ્પે ઉનો હ શિશ્રાવધિષતિ

★ અનુવૃત્તિ :- (૧) પૃથ્મા હા ૪/૧/૫૮ થી હ
(૨) સન્યસ્ય ૪/૧/૫૯ થી સનિ (૩) ઓર્જાન્તસ્થાપવર્ગે ઓ:

❧ વિશેષ - ૦ ઉદાહરણ :-

લુ-૮૫૬વું ગ-૧/૧૫ સુસ્રાવયિષતિ પક્ષે સિસ્રાવયિષતિ
એ રીતે બધા ધાતુઓના ૩૫ સમજવા.

૦ અ વર્ણાન્ત કેમ કહ્યું ?

શુશ્રિષતે-અહીં શ્રુમાં ઋ દાર છે અ દાર નહીં માટે હ ન થાય

■ શેષવૃત્તિ :- ઋર્ણુ-પ્રોર્ણુનૂતિ પક્ષે પ્રોર્ણુનવિષતિ
(ગ-૧/૧૧૨૩) દંઠવાને ઇચ્છે છે. - પ્ર+ર્ણુ+સન્ =
(૧) સ્વરહન્ ગમો: ૪/૧/૧૮૪ થી ઉ લીધે* ઋર્ણુ+સ
(૨) સ્વરાદે દ્વિતીય થી જુ દ્વિત્વ. અયિ ર: થી ર દ્વિત્વ
ન થાય. ર નિમિત્ત જતાં જુનો ન થાય કેમકે *નિમિત્તાભાવે-
નૈમિત્તકસ્યાપ્યભાવ: = ઋર્ણુ+સ

• • • • •
* નિમિત્તાભાવે ૦ ન્યાય - ૨૯, ૫. ૨૭

(૩) શ્વ - પ્રેર્ણુ + શ + સ + અ + તિ =

(૪) પ્રોણુનવિપતિ - વિદ્યે ન થાય (શ્વપ્રસજ્ઞ ૪/૪/૪૭) પ્રોણુનવિપતિ

૦ મ્ (ગ-૧/૮૮૬) સુમ્પતિ પક્ષે વિમરિયતિ ભરવાને ઇચ્છે ૦ મ્ + સન્

(૧) સ્વરહનામો ૦ મ્ + સન્ = (૨) નામિનોડનિદ થી સન્ નિન્ એવો ઝોળ્યાદુર ૪/૪/૧૧૭ થી સુર + સન્ = (૩) દિત્વ, મ્ નો વ્ - પ્રસુર્પતિ = (૪) સ્વાદેનેમિનો ૨/૧/૬૩ સુમ્પતિ પક્ષે મ્ + સન્ થતા (દિત્વ મ્ નો વ્ જ નો જ થતા વ, સ્વસ્થ થી હ - વિમરિયતિ

[૨૦૨૬]

(૧૮) કાપ્યાવો જીવીપ્ ન ચ દ્વિ: ૪/૧/૧૬

★ સૂત્રપૃથક :- જપી - આપ. જીવ્ ઈપ્ ન ચ દ્વિ (વિ સતિ)

★ વૃત્તિ :- જપેરાપેથ સિસિનિ યથામગ્ય જીવીપો સ્થાતામ્ । જીવિનિ નિજવિવિપતિ ।

❧ પૃથક :- જર્ (ગ-૬/૧૫૦) અને આર્ (ગ-૫/૧૩૦૭) ધાતુને આદિમાં સ્ હારવાળો સન લાગે ત્યારે અનુક્રમે શ્વન્ રૂપે અને આપન્ રૂપે થાય છે 'જા + સન્ = જીર્ + સન્ = જીર્ષતે

૦ સિ સન્ કેમ કહ્યું ?

પ્રે-હ - ઇચ્છાદશ્ય - નિજવિવિપતિ અહીં જ + સન્ પ્રત્યય છે માટે જર્ ન જર્ ન થયું. જા + જિ + સન્ = અર્નિ ૦ ૪/૨/૨૧ થી પુ આગમથી જા + પ્ + સન્ - દિત્વ - જાગિવ + શ્વ + સન્ = મારજતોપગ ૦ ૪/૨/૩૦ થી હ્રસ્વ - જાગિવ + શ્વ + સ + તિ = (શુષ્) - જાગપે + શ્વતિ = (હ્રસ્વઃ, યજ્ઞનસ્વ ૦ જા મા ન રહેશે)

જગમ્ + ટપનિ = (સ્વસ્થ થી હ) નિજવિવિપતિ

❧ વિશેષ :- ૦ ઉદાહરણ :-

આર્ - રૂપતિ - પામવાને ઇચ્છે છે.

૦ સનિ એમ કેમ કહ્યું ?

આર્પતિ - સ્ હારે છે પશ્ય સન્ નથી

૦ 'જા + સન્' નું જર્ થયું તે કહી રીતે ?

૦ જારૂ ધાતુ - જાનન્ત પ્રયુક્તે નિર્ગ = જા + નિર્ગ, અર્નિ ૦ ૪/૨/૨૧ થી વ આગમ જા + પ્ + નિર્ગ, મારજ તોપગ ૦ ૪/૧/૩૦ થી હ્રસ્વ - જર્

-૦- જાવિતુમ્ રૂપતિ - જાવિ + સન્

[૨૦૨૭]

(૧૯) સનિ ૪/૨/૬૧

★ વૃત્તિ :- સંનિર્જાદો સન્યા. સ્થાન । સિપાસતિ / સિસનિપતિ ।

❧ પૃથક :- આદિમાં શ્વ વર્ણવાળો સન્ પ્રત્યય લાગતા સન્ ધાતુના અન્ત વ્યવર્તનો આ થાય છે. સન્ (ગશ્વ-૮/૧૬૦૦ - ઉત્તપદી) સિપાસતિ પક્ષે સિસનિપતિ - દેવાને ઇચ્છે છે સન્ + સન્ = (આ સ્વર્ણ નો આ = મા + સન્ = (દિત્વ, હ્રસ્વ) સસા + સન્ = (સ્વસ્થ) સિપા + સન્ (૧-વ ત્રી પુ એ.વ.) સિપાસતિ પક્ષે (શ્વપ્રસજ્ઞ થી વિદ્યે શ્વ) નિમનિપતિ પક્ષે આત્મને - સિસનિપતે / સિપાસતે થાય.

★ અનુવૃત્તિ :- (૧) આ: ત્વનિ સન જન: ૪/૨/૧૦ (૨) ધુટિ કિટિ ૪/૨/૫૫ થી

❧ વિશેષ :- ૦ સિદ્ધેમ વ્યા માં સન્ અને સન્ પશ્ય વૃત્તિમાં વધા છે પશ્ય અન્તમાં શ્વ લાગતો હોવાથી ધુટાદિ સ્ થયે નહો - માટે અહીં વૃત્તિમાં લીધા નથી.

૦ (૫-મય) અસિસનિર્ગ પક્ષે અસિપાસિટ

[૨૦૨૮]

(૨૦) પિસ્તોરેયાસ્વદસ્વિદ સહ: પળિ ૨/૩/૩૭

★ સૂત્રપૃથક :- પિ સ્તો. ઇય મ-સ્વદ-સ્વિદ-સહ: પળિ

★ વૃત્તિ :- સ્વદાદિ વર્જાના પ્યસ્તાના, સ્તોરેય ચ સ્વાકરસ્ય નામ્યાદે: વસ્થય પરવમ્ભે સનિ પરે વો મ્ભવતિ, નાન્યેવામ્ રૂપિ પર્યં ન મ્ભવતિ

❧ પૃથક :- સ્વદ, સ્વિદ, સહ ધાતુઓને હોડીને નિ અન્તવાળા ધાતુ તેમજ સ્તુ ધાતુ (ના સ્તો) ન મિ સ્વર, અન્તરયા કે ક વર્ણ પછી આવ્યો હોય તો મુધન્થ પ્ થયેલા સન્ (૧જ્) પ્રત્યય પર છતાં ધાતુના સ્તો ન પ્ થાય છે - અન્યથા નહો - (તેથી ઉપરના સ્ત્ર: ૧૯માં સિસનિપતિમાં સિ પછીના સ્તો પ્ ન થયો કેમકે ત્યાં સન્નો પ્ થયો છે. પશ્ય નિ-અન્ત નથી)

★ અનુવૃત્તિ :- (૧) નામ્યસ્તસ્થા ક વર્ણાન્ ૨/૩/૧૫ (૨) નામિન ..૨/૩/૮ થી વ

❧ વિશેષ :- ૦ નિ અન્ત કેમ કહ્યું ?

સેવિતુમ્ રૂપતિ - સ્વિદેવિવિપતિ એવા કરવા ઇચ્છે છે -

અહીં સ્ નો પૂ થયો કેમકે સેન્ + ણિ + સન્ છે.

૦ સ્તુ માં તુષ્ટવતિ - સ્ નો પૂ થશે.

૦ અસ્વદાદિ કેમ કહ્યું ?

સિસ્વાદયિષતિ સ્વાદ દરવાને ધરે છે. પૂ ન થયો.

[2026]

(૨૧) તનો વા ૪/૧/૧૦૫

★ વૃત્તિ :- તનો ધુડાદૌ સનિ દીર્ઘો વા સ્યાત્ ।

તિતાંસતિ - તિતંસતિ - તિતનિષતિ

❧ વૃત્યર્થ :- તન્ (ગ-૮/1477) ધાતુને

આદિમાં ધુદ્ વણુંવાળો સન્ લાગે ત્યારે (તન્ નો અ) વિઠ્ઠલે દીધ્ થાય તિતાંસતિ પક્ષે તિતંસતિ-વિસ્તારવાને ધરે છે.

૦ આદિમાં ધુદ્વાળો સન્ કેમ કહ્યું ?

તિતનિષતિ - અહીં ઇ+સન્ છે. તન્+ઇ+સન્ = તિતાનિષતિ

★ અનુવૃત્તિ :- (૧) સ્વર હન્રગ્મોઃ ૪/૧૧/૧૦૪ થી

સનિ ઘુટિ (૨) દીર્ઘમ્ ૪/૧/૧૦૩

❧ વિશેષ :- ૦ (૫-અચ) અતિતનિષીત્ પક્ષે

અતિતંસીત્ પક્ષે અતિતાંસીત્ પક્ષે ત્રણે રૂપો આત્મને માં થાય.

[2030]

(૨૨) રમલભશકપતપદાભિઃ ૪/૧/૨૧

★ વૃત્તિ :- ઇષાં સ્વરસ્ય સિ સનિ ઇઃ સ્યાત્ ન ચ દ્વિઃ । પિપ્સતિ, પિપતિસતિ

❧ પ્રાતુવૂર્ષતિ - પ્રાવિવરિષતિ । વુવૂર્ષતિ - વિવરિષતે ।

તિતીર્ષતિ - તિતરીષતિ । દિદરિદ્રાસતિ - દિદરિદ્રિષતિ ।

❧ વૃત્યર્થ :- રમ્, લમ્, શક્, પત્ અને પદ્ ધાતુઓને આદિમાં સ્ દારવાળો સન્ પ્રત્યય લાગતાં (અ નો ઇ) થાય છે. પછી દિત્વ થસે નહીં. જેમકે પદ્-(ગ-૧/926) પિપ્સતિ તે પડવાને ધરે છે પત્+સન્

૦ સ દારાદિ કેમ કહ્યું ?

પિપતિપતિ - પત્ + ઇ + સન્ (હ્રસ્વધ્રસ્જઞ વિઠ્ઠલે ઇદ્ર)

★ અનુવૃત્તિ :- (૧) મિમીમાદામઞ ૪/૧/૨૦ થી

સ્વરસ્ય (૨) સિ સનિ ન ચ દ્વિઃ ૪/૧/૧૧

❧ વિશેષ :- ૦ અન્ય ઉદાહરણ :-

૦ આ + રમ્ + સન્ = આરિપ્ + મ્ + અ + તે = આરિપ્સતે - આરંભવાને ધરે છે.

૦ લમ્ + સન્ = લિપ્સતે - મેળવવાને ધરે છે

(અન્નેમાં પૂર્વના અ નો ઇ)

૦ *૧ સૂત્રમાં જ.વ. મુક્યું તે શક્ ધાતુ એથા-પાંચમાં અન્ને ગણનો ગ્રહણ કરવા માટે છે.

❧ શેષવૃત્તિ :- વૃદ્ (વ - વરવું-ગણ-૪/1294)

પ્રાતુવૂર્ષતિ પક્ષે પ્રાવિવરિષતિ - ઓઠવાને ધરે છે. પ્ર +

આ + વૃ + સન્ = (સ્વર હન્ર ગ્મોઃ થી) ક્ર દીધ્ - વૃ,

નામિનોડનિદ્ર થી ક્ર નો ઝર - "વુર" થયું. વુર + સન્ =

(સન્યહશ્ચ થી આદિ અંશ દિત્વ શ્વાદે નામિનો થી દીધ્

થતાં) વુવૂર્ષ-પ્રા ઉપસર્ગ પૂર્વક (૧-વ) તું ૩૫-પ્રાતુવૂર્ષતિ

પક્ષે ઇદ્ લાગે ત્યારે પ્રા+વૃ+ઇ+સ+અ+તિ = (૧) દિત્વ.

(૨) ક્રતોહત્ થી વ (૩) સન્યસ્ય થી ઇ-વિ (૪) ગુણ-

વૃ નો વર થતાં પ્રાવિવરિષતિ પક્ષે આત્મનેપદ માં (૧) વુવૂર્ષતે

(૨) વિવરિષતે વિઠ્ઠલે *૨ વૃતો નજાડનાશીઃ ૦ ૪/૪/૩૫

થી ઇ વિઠ્ઠલે દીધ્ વિવરીષતિ - વિવરીષતે

૦ એ-જ-રી-તે તૃ (ગ-૧/27 - તરવું)

તિતીર્ષતિ પક્ષે તિતરીષતિ

૦ દરિદ્રા (ગ-૨/1092 - દુઃખી થવું)

દિદરિદ્રાસતિ પક્ષે દિદરિદ્રિષતિ - દિદરિદ્રા + ઇષતિ માં

અશિત્યસ્સન્ અનિટિ ૪/૩/૭૭ થી આ લોપ થતાં

દિદરિદ્રા + ઇષતિ = દિદરિદ્રિષતિ

-૦- સૂત્ર : ૧૩ હ્રસ્વધ્રસ્જઞ સનઃ પું કાયં સમાપ્ત

[2032]

(૨૩) ઋરિમપૂઢઞ્જશૌ કૃગૃહૃધ્રપ્રચ્છઃ ૪/૪/૪૮

★ સૂત્રપૃથઃ :- ઋ-સ્મિ-પૂઢ-અઞ્જ-અશૌ-કૃ-ગૃ-દ-ધૃ-પ્રચ્છઃ

★ વૃત્તિ :- અમ્યો દશમ્યઃ પરસ્ય સનિ આદિરિદ્રઃ

સ્યાત્ । અરિરિષતિ । સિસ્મયિષતે । પિપવિષતે ।

અઞ્જિષતિ । અશિષિષતે । ચિકરીષતિ । જિગરીષતિ ।

આદિદરિષતે । આદિધરિષતે । રુદવિદેતિ સનઃ કિત્વે,

પિપૃચ્છિષતિ ।

❧ ઉદ્ધીપુરિતિ તુ શ્વાદિકસ્ય રૂપમ્ । આપ્તુમિચ્છતિ

ઈપ્સતિ । આરિપ્સતે ।

❧ વૃત્યર્થ :- ક્ર વગેરે દશ ધાતુઓને

લાગેલ સન્ પૂર્વે ઇદ્ થાય છે. (ક્રમશઃ દશે ઉદાહરણો :-)

(૧) ક્ર (ગ-૧/26, ગ-૨/1135) અરિરિષતિ જવાને

ધરે છે. ક્ર+ઇ+સન્=ગુણ. સ્વાદે દ્વિતીયઃ થી અરિરિ-

સ + અ + તિ

*૧ વહુવચનં . બૃહદ્વૃત્તિ - ભા. ૨ - પૃ. ૮૨

*૨ વૃતો નજાડ ધાતુપારાયણમ્ - પૃ ૨૪૦

(૨) સ્મિ (ગ-૧/૧૫૮૭) સિન્ધવિષયે મરશવાને હાંડે છે
 સ્મિ+દ+ઇન્ = સિમ્મિ+દ+ઇન્ = સિમ્મિન્+દ+ઇન્
 (૩) પૂ (ગ-૧/૧૬૦૦) નિરિવિષયે - પવિત્ર ચવાને હાંડે છે
 હાંડે પૂનો શુભ વાનું પૂ
 (૪) ઘન્ય (ગ-૭/૧૪૮૮) અગ્નિવિષયે આંત્રવાને હાંડે છે
 હાંડે - અગ્ન્ય+દ+ઇન્ = સ્વપદેર્શિત્યઃ થી સ્વપદિ ધાતુમાં
 દિતીય આંત્રનો દિર્ભાવ નમદન મરોગાદિઃ ૪/૧/૫ થી
 ધિપાન્ત્ય ન (પૂ) નો દિર્ભાવ ન માપ માટે માત્ર વિ
 (૫) અલ્ (ગ-૫/૧૩૧૪) અસિન્ધવે - વ્યાપવાને
 હાંડે છે.
 (૬) કુ (ગ-૬/૧૩૩૪) વિદિવિષયે પથે વિર્ત્તપદિ -
 વિશેષ હાંવાને હાંડે છે - વૃત્તો નવાડનાર્ગોઃ ૪/૪/૩૫ થી
 વિદ્યપે દીર્ઘ
 (૭) ગ - (ગ-૧/૧૩૩૫) સિન્ધવિષયે પથે વિર્ત્તપદિ
 પથે વિર્ત્તપદિ પથે સિન્ધવિષયે - ગી ભવાને હાંડે છે.
 - (૧) નવા સ્વરે ૨/૩/૧૦ થી વિદ્યપે ગો ન
 (૨) વૃત્તો નવઃ ૪/૪/૩૫ થી ૬ વિદ્યપે દીર્ઘ
 (૩) પૂનો શુભ
 (૮) દ - (ગ-૧/૧૩૩૫ - ગ-૧/૧૦૧૫) હા + દ =
 આદિવિષયે - આદર હરવાને હાંડે છે.
 (૯) ઘ (ગ-૧/૧૪૬૭) હા + ઘ = આદિવિષયે નિય
 -દેવાને હાંડે છે ઘનો પૃથીવ દ
 (૧૦) ઘન્ય (ગ-૧/૧૩૪૭) નિરિવિષયે - તે પઠવાને
 હાંડે છે - ઘન્ય+દ+ઇન્ = ઘન્ય+દ+ઇન્ = (દ્વિ વિદ્ય
 ૪/૨/૩૦ થી વિદ્ય) દ્વિ ઘન્ય ૪/૧/૮૪ થી ઘન્ય
 ઘન્ય = દિવ કનેદ્વ થી ઘ, સ્વપદ થી : દન
 વિગ્ધ + ઘવિ
 * અનુવાતિ :- (૧) દ્વિગ્ધ ૪/૪/૪૩ થી સ્વ
 (૨) સ્વાદિગિતો ૪/૪/૩૦ થી દ્વ

* ग - धातुपाठयज्ञम् - पृ. २५४

* 'ਦਰਿਆ' ਦੇ ਮੁਖੀ ਸ਼ਿਵਰਾਏ - ਪੰ ੭੫੦

૭ આપ - દેવગિ - મુન : ૧૮ નુ ઉદાહરણ છે.

[2032]

(२४) नमो विद्यामयाम् ३/३/७३

★ वृत्ति :- शकः सुखद्वयार्थमित्येव आत्मनेतदं स्यात् ।
विद्या विद्यते । मन्थन विद्यते ।

■ अथावुनिज्जवे दिष्टामदि

॥ **वृत्त्यर्थः** :- गङ्गा (ग-५/1308) धातुने
 लय लाभ्यो दोष અને "गिज" ला "अ" થયે
 (જર્જા) આત્મને ૫૬ થાય છે વિજા મિલ્લે ।
 ધીપવાને ઈચ્છે છે શરૂ+અનુ+અન્ટે = (અનુપમ
 ૫/૨૧ થી જ નો ૩ - દિવ ૧૪૧) શરૂ+અનુ
 મિલ્લે

० जिज्ञासा कैम दृश्य !

અન્ય અર્થમાં ગ્રિહાણિ ૫૪મી થશે.

શિશુનિ - સુખમં યવાને બંધુ છે.

★ अनुवृत्ति :- (१) अनंतः सतः ३/३/७० र्था गनः

(४) परमि क्षनाः ३/३/२० थी आम्नेसद

પ્ર વિશેષ :- ૦ દિગમ્બર સંપ્રદાયની વ્યુત્પત્તિ

ਸਤਨਾਮੁ ਸਤਨਾਮੁ ੬੦੫.

० *आन्लेरड डेम !

આમ-અનુ પ્રયોગ ખાટું છે-તેમ ન કરે તેા જામ
વગા મનુ ૩/૩૫૫થી આમથી ૫૨ વગુ સાગી આત્મને ૫૩
ન થાત. અને પરાશખાં વિશાલકે એવું ૩૫ ૫૫
સિદ્ધ ન થાત

□ श्रवणवृत्ति :- स्यादुम् इत्युक्ति ।

સ્થા ૫-૧/૬ દિષ્ટાન્તે હિમા રહેતાને કહે છે. સ્થા+
 સ્ત્વ=(સ્વદશ) સ્વસ્થા+સ્ત્વ=(અગ્નેયે દિશ્ઃ થી મૂલો)।
 સ્થા+સ્ત્વ = (ત્રિતીય તુરંતો: થી) દશ્વા+સ્ત્વ=(સ્વદશ્ય)
 વિસ્થા+સ્ત્વ=(ત્રિમસ્ત્વ) થી મૂલો વૃ, તર્વશ્વર્ગ
 મૂલો કૃ। દિષ્ટા + સ્ત્વ = (૧-૪) દિષ્ટાન્તે

[2033]

(२५) निमीमादानित्वाय ४/१/२०

★ मृत्रपृथ० :- नि-नी-ना-नन्-इन्-स्वरस्य

★ वृत्ति :- एषा वा मन्त्रानां च सि सति इत् स्यात्
च द्विः । द्विः-द्विः । द्विः । द्विः ।

* आन्विनेय - अभ्यवहति - ला २, ५ १५

❧ વૃત્ત્યર્થ :- મિ (ગ-૫/1247), મી (ગ-૪/1246, -ગ-૯/1944) મા રૂપવાળા દા અંશવાળા ધાતુઓના સ્વરનો આદિમાં સ દારવાળો સન્ પ્રત્યય લાગતાં ઇત્ થાય છે. પછી દિત્વ ન થાય. -મિ-મિત્સતિ - ફેઠવાને ઇચ્છે છે. મિ+સન્=(આ સૂત્રથી) મિત્+સન્
 0 મી = મિત્સતે - હણવાને ઇચ્છે છે
 0 દા = દિત્સતિ - દેવાને ઇચ્છે છે.
 0 ધા = ધિત્સતિ - ધારણ કરવાને ઇચ્છે છે.
 ધા + સન્ = ધિત્ + સન્

★ અનુવૃત્તિ :- (જ્ઞાપો) .. ન ચ દ્વિ સિ સનિ ૪/૧/૧૬

❧ વિશેષ :- 0 મિમીમાદામ્ અહીં બ. વ. વ્યાપ્તિને માટે છે. તેના વડે *નિરનુવન્ધગ્રહણે ન સાનુવન્ધ કસ્ય ન્યાયનો આશ્રય થઇ શકશે નહીં.

0 સૂત્રમાં સ્વરસ્ય ક્ષુ તેથી સમગ્ર ધાતુનો “ઇત્” આદેશ ન થાય તેમ સમજવું.

0 મા રૂપ :- મા ગણ-૨ નો તથા મેનું આત્સન્ધ્યક્ષરસ્ય થી થતું મા એ રીતે જે જે મા રૂપ બને તે ધાતુ ગ્રહણ કરવી.

0 દા અંશમાં - દાં દાને, દેહ ગલને, હુદાંગક દાને, દોષ્છેદને, દૂધે પાને, હુપાંગક ધારણે-એ છ ગ્રહણ કરવી

[2038]

(૨૬) રાઘેર્વચે ૪/૧/૨૨

★ સૂત્રપૃથક :- રાઘેઃ વધે

★ વૃત્તિ :- સિ સનિ સ્વરસ્ય ઇઃ સ્વાત્ પ્રતિરિત્સતિ । અન્યત્ર આરિરાત્સતિ ગુરુન્ ।

❧ વૃત્ત્યર્થ :- રાઘ (ગ-૫/1304) ધાતુને વધૂ અર્થ થતો હોય તો આદિમાં સ દારવાળો સન્ લાગત તેના સ્વર (આ) નો ઇ થાય છે. (પછી દ્વિર્ભાવ ન થાય) પ્રતિ + રાઘ + સન્ = (આ સૂત્રથી આ નો ઇ) પ્રતિ+રિત્+સ = (૧-વ) પ્રતિરિત્સતિ - હણવાને ઇચ્છે છે (ધૂ નો ત્ - અઘોપે પ્રયમો થી અને સ નો અ લોપ. લુગસ્યાદેત્યં થી થયો છે)

0 વધે કેમ ક્ષુ ?

0 આરિરાત્સતિ ગુરુન્ - અ.રાધના કરવાને ઇચ્છે છે
 આ+રાઘ+સન્=આ+રારાઘ+સન્=(હસ્તઃ, સન્યસ્ય થી ઇ)
 આરિરાત્ + સ્ + અતિ - આરિરાત્સતિ

★ અનુવૃત્તિ :- (૧) રમ લમ શક...હા ૪/૧/૨૧ થી ઇઃ (૨) (જ્ઞાપો) ..ન ચ દ્વિઃ સિ સનિ ૪/૧/૧૬ (૩) મિમીમાઠ થી સ્વરસ્ય

❧ વિશેષ :- 0 રૂપૃથ

[2034]

(૨૭) દીઠઃ સનિ વા ૪/૨/૬

★ વૃત્તિ :- સનિ વા આત્ સ્થાત્ । દિદાસતે-દિદીષતે
 ❧ અવ્યાપ્યસ્ય મુચેર્મોગ્ વા ન ચ દ્વિઃ । મોક્ષતિ - મુમુક્ષતિ । સર્કર્મણસ્તુ મુમુક્ષતિ વત્સમ્

❧ વૃત્ત્યર્થ :- દીઠ્ (દી-ગણ ૪/1244)

ધાતુને સન્ પ્રત્યય લાગતાં ઇ નો આ વિઠ્થે થાય છે. દી+સન્=(આ) દાદાસતે (ઇ) દિદીસતે તે ક્ષીણ થવાને ઇચ્છે છે

★ અનુવૃત્તિ :- આત્ સન્ધ્યક્ષરસ્ય ૪/૨/૧ થી આ

❧ વિશેષ :- 0 રૂપૃથ

❧ શેષવૃત્તિ :- (૧) અવ્યાપ્યસ્ય મુચેર્મોગ્ વા ૪/૧/૧૯ અક્રમંઠ એવા ગણ - ૬ ના મુચ્ ધાતુને સ દારાદિ સન્ લાગે ત્યારે મોક્ આદેશ વિઠ્થે થાય છે. પછી દ્વિર્ભાવ ન થાય. મોચ્+સન્=મોક્ષતિ પક્ષે મુમુક્ષતિ છુટવાને ઇચ્છે છે.

0 અક્રમંઠ કેમ ક્ષુ ?

મુમુક્ષતિ વત્સમ્-અક્રમંઠ છે માટે મોક્ ન થાય. [૫૨૪]

[2038]

(૨૮) ગુપ્તિજોગર્હાક્ષાન્તૌ સન્ ૩/૪/૫

★ સૂત્રપૃથક :- ગુપ્ - તિજોઃ ગર્હા - ક્ષાન્તૌ સન્

★ વૃત્તિ :- ગુપો ગર્હાયાં તિજઃ ક્ષાન્તૌ ચ વર્તમાનાત્ સ્વાર્થે સન્ સ્યાત્ । જુગુપ્સતે તિતિક્ષતે ।

❧ વૃત્ત્યર્થ :- ગુપ્ (ગ-૧/763) ધાતુને ગર્હા - નિદા અર્થમાં અને તિજ્ (ગ-૧/667) ધાતુને ક્ષાન્તિ-ક્ષમા અર્થમાં સ્વાર્થે સન્ પ્રત્યય થાય છે. (સન્ લાગ્યા પછી જ ક્રિયાપદ રૂપે વપરાય.)

0 ગુપ્ - જુગુપ્સતે - તે નિદા કરે છે.

ગુપ્ + સન્ = ગુગુપ્ + સન્ = જુગુપ્ + સતે

0 તિજ્ = તિતિક્ષતે - તે ક્ષમા કરે છે.

તિજ્ + સન્ = તિતિક્ષ + પ્ + અતે

❧ વિશેષ :- 0 ગર્હા - ક્ષાન્તૌ કેમ ક્ષુ ?

ગુપ્ - ગોપયતિ - તે ગુપ્ત રખાવે છે. - તિજ્ - તેજયતિ -

તિરુમ્મિ-તેમ કરાવે છે-જાને અન અર્થ દોવાળી
 મન્ પ્રત્ય સાગરો નથી.
 ૦ મ્વાર્તો ૪/૪/૬૦ થી મન્ પૂર્વે દર ન થાય.
 ૦ રાગમે ૪/૩/૪૪ મ્વાર્તી જનેર મન્ દિદર પના
 ગુજ ન થાય.

[૨૦૩૭]

(૨૬) ક્રિત: મેગયમ્તીદર ૩/૬/૬

★ વૃત્તિ :- મગયમ્તીદરગવંદિદર: સ્વાર્તો મન્ મ્વાર્ત.
 વિવિધગતિ વિવિધગતિ ।

❧ વૃત્ત્યર્થ :- "મ્વાર્ત" અને "પ્રતિદાર" અર્થમાં વર્તતા કિન્ (મ-૧/૨૮૩) વાગુને પ્રાર્થે મન્ પ્રત્ય પામે છે. (મન્ સાગીને કિન્ પદરૂપ નપગાય.)
 ૦ મ્વાર્ત :- રિ+મન્+મન્=વિમ્વાર્ત-મ્વાર્ત હરે છે.
 ૦ પ્રતિદાર :- દિર+મન્=વિદિર-પ્રતિદાર હરે છે.
 રિ+મન્=(દિત્વ) કિન્દિર+મન્=(કદધન) વિદિર+મન્ થયું.

★ અનુવૃત્તિ :- ગુરુતિજા ૦ ૩/૪/૫ થી મન્ પ્રત્ય

❧ વિશેષ :- ૦ મ્વાર્ત-પ્રતિદાર અર્થ કેમ ?
 'દર-રકરિ-નિવામ કરવાને પ્રેરે છે.- નિવરવન પ્રકરણે કિન્ + મિ + જ + ટિ - (મન્ ન થયે)

[૨૦૩૮]

(૩૦) ગાન્દાનમાનમાગિગાગાગર વિચર લૈ:પે
 લૈવિન્વેત: ૩/૬/૭

★ મ્વાર્ત્યુથ :- ગાન્-દાન્-માન્-રધન્-નિગાન્
 ઘાન્-વિચાર-લૈવેન્વેત: જ કટ:

★ વૃત્તિ :- વ્યવધનુર્થો નિગાન્ગર્થોન્વા સ્વાર્તો મન્ મ્વાર્ત । ગર્વશ દિવ મ્વાર્વેદ: । મ્વાર્ગાન્તિ । ગદ્ગદે । મોમર્વન । લૌમર્વે

❧ વૃત્ત્યર્થ :- ગાન્ વગેરે ચાર વાગુઓને અનુક્રમે 'નિગાન્' વગેરે ચાર અર્થમાં મ્વાર્તો-મન્ પ્રત્ય થાય છે.-દિર્ભાવ થતા પૂર્વેનો દ લૈવ' થાય છે. જેનકે ગાન્ (મ-૧/૩૧૬-લૈવપ૫ડી)-ગોર્ગાગરે-(લૈવીયાર) તેમ હરે છે. આત્મને-ગોર્ગાગરે-(૧) ગાન્+મન્ (૨) દિત્વ-દર-ગાગાન્+મન્. (૩) મન્દર-વિગાગાન્+મન્ (૪) આ મ્વાર્તી દ લૈવ', ન્તો અનુરાર થતાં ગોર્ગાગરે થયે.

૦ દાન્ (મ-૧/૨૧૪-૭મ્પ૫ડી) લૌર્ગાગરે આત્મને :- લૌર્ગાગરે-અર્થ હરે છે.
 ૦ નાન્ (મ-૧/૭૪૭-આત્મનેપડી) વિમ્વાર્તે-વિચાર હરે છે.
 ૦ વ્વાન્ (મ-૧/૭૪૬-આત્મનેપડી) લૌર્ગાગરે-વિચાર હરે છે. વ્વાન્+મન્=(૧) મન્દરલૈ૦ થી મન્દર+મન્. (૨) દર-વવ્વાન્+મન્ (૩) મન્દર-વિમ્વાર્ત+મન્ (૪) લૌર્ગાગરે-વિમ્વાર્ત+મન્ (૫) (૧-વર્ણ ૨૫) લૌર્ગાગરે-આધ મ્વાર્તી લૈવ'

★ અનુવૃત્તિ :- ગુરુતિજા ૦ મન્ ૩/૪/૫ થી મન્ પ્રત્ય

❧ વિશેષ :- ૦ અર્થ નિર્દેશ કેમ કર્યો ?
 -૧- અર્થાન્ત થાય નો મન્ પ્રત્ય ન લાગે. જેનો મન્-મન્વરિ-માન હરે છે. વ્વાન્-વાવરિ-માધા હરે છે.
 અર્થો માન્-વિચાર અર્થમાં નથી અને લૌર્-વિચાર અર્થમાં નથી માટે મન્ ન લાગે.

❧ 'ગાન્ દાન્ ના આદર્ય'થી માન્ પળ પદેશ મળેનો સેવા ગુરુદિ મળેનો નહો.

[૨૦૩૯]

.....
 *ગાન્-દાન્ :- ગુરુદરિ-૨ ના. ધ પ. ૪૩

પૂ. મદોપાધ્યાય વિનય વિશ્વયજ્ઞ ગાંધુવરે રચેલ મનન પ્રક્રિયાનો.....પૂ. ધ્યાનસ્થ ગુરુદેવ આનંદસાગર સૂરીધરજીના સમુદાયના પૂ. નપસ્વી પંન્યાસ બુશીરસાગરજી મ. સા. ના શિષ્યરત્ન અપ્રતિમ ચાંદિવરાગી પૂ. સુનિરાજ શ્રી મુધર્મસાગરજી મ. સા. ના શિષ્ય સુનિ દીપરત્નસાગર (M. Com M. Ed.)...કરેલ ગુરુદેવ અનુવાદ તથા સ્વલંકરણ વિવેચન સમાપ્ત.

યહન્ત પ્રક્રિયા

યહ્. (ય) પ્રત્યયનું વિધાન આ પ્રક્રિયામાં હોવાથી તેને યહન્ત પ્રક્રિયા કહેવાય છે. તે “ભૃશત્વ” મુખ્ય ક્રિયાના સંબંધમાં અને “આલીક્ષણ” એટલે વારંવાર અર્થમાં વપરાય છે. જેમકે - “સંધવું” એ ક્રિયામાં સંધવું મુખ્ય છે. પણ બગતણ, વસ્તુની લે-મુક વગેરે અનેક ગૌણ ક્રિયાઓ પણ હોય જ છે. તે તે “મૃશત્વ” કહેવાય છે.

યહ્. પ્રત્યયમાં હ્. અપ્રયોગી છે. તેથી હ્. અનુસંધધી ધાતુ આત્મનેપદી થશે. તેમજ યહ્. પ્રત્યયથી દ્વિત્વ પણ થશે. [નોંધ :- તમામ ધાતુઓના યહન્ત રૂપો થતા નથી.]

(૧) વ્યજ્ઞનાદેરેકસ્વરાદ્ મૃશામીક્ષણ્યે યહ્ વા ૩/૪/૯

★ સુત્રપૃથઃ :- વ્યજ્ઞનાદેઃ એકસ્વરાદ્ મૃશ - આમીક્ષણ્યે યહ્ વા

★ વૃત્તિ :- અમુખ્યક્રિયાનામવિશ્રયણાદીનાં ક્રિયાન્તરા-વ્યધાનેન સાકલ્યેન સંપત્તિઃ ફલાતિરેકો વા મૃશત્વમ્, મુખ્યક્રિયાયાઃ પાકાદેઃ ક્રિયાન્તરાવ્યવધાનેના વૃત્તિતામિક્ષણ્યમ્, તદ્વિશિષ્ટાર્થવૃત્તેર્વ્યજ્ઞનાદેરેકસ્વરાદ્વાતોર્યહ્ વા સ્થાન્ । હકાર આત્મનેપદાર્થઃ । સન્યહશ્ચેતિ દ્વિત્વે ।

❧ વૃત્યર્થ :- આદિમાં વ્યંજનવાળા અને એક સ્વરી ધાતુને મૃશત્વ અને આમિક્ષણ અર્થમાં વિકલ્પે યહ્ (ય) પ્રત્યય લાગે છે

1 ભૃશત્વમ્ :- (ધણું) - અવિશ્રયણ વગેરે ગૌણ ક્રિયાઓનું વ્યવધાન ન હોય તે રીતે (ગૌણ ક્રિયાની સહાય પૂર્વકની) મુખ્ય ક્રિયા ખૂબ સારી રીતે સમાપ્ત થય અથવા અતિશય સારું કામ મળે તે રીતે ક્રિયા થવી તેનું નામ મૃશત્વમ્ (સંક્ષેપમાં સંધવાની ક્રિયામાં ખીજ અનેક ક્રિયા સહાયક બની છેવટે સારી રસોઇ તૈયાર થાય તે) -

2 આભિક્ષણ્ય - (વારંવાર) :- પાક ગંધવું વગેરે મુખ્ય ક્રિયાઓ - તેમાં અન્ય કોઇ ક્રિયાઓ વિદ્યમાન ન બને (આડી ન આવે) તે રીતે વારંવાર થયા કરે (છેવટે અનાજ વગેરે સારી રીતે પાકે) તે

3 હ્ કાર આત્મનેપદ માટે છે તથા સન્યહશ્ચ થી દ્વિત્વ પણ થશે

❧ વિશેષ :- 0 યહ્ પ્રત્યયનું ઉદાહરણ સૂત્ર ૨ માં જુઓ પાપચ્યતે

0 ધાતુને જ યહ્ પ્રત્યય થાય.

0 અવિશ્રયણ - સંધવા માટે ચૂના પર તપેલી મુઠો - અગ્નિ સળગાવો વગેરે ગૌણ ક્રિયા.

0 યહ્ વિકલ્પે હોવાથી પહેલું કાપ-કાપ હુનિહિ હુનિહિ

એવો પ્રયોગ પણ થાય અને લોક્યતે (સાધનિકા હવે પછી આવશે) એવું રૂપ પણ થઇ શકે.

0 વ્યંજનાદિ કેમ કહ્યું ?

મૃશમ્ ઇક્ષતે - વારંવાર જુએ છે. ઈક્ષ્ ધાતુ સ્વરાદિ છે માટે યહ્ ન લાગ્યો.

0 એકસારી કેમ કહ્યું ?

મૃશમ્ ચક્ષાસ્તિ - ચકામ્ ધાતુ અનેક સ્વરી છે.

[૧૦૪૦]

(૨) આગુણાવન્યાદેઃ ૪/૧/૪૮

★ સુત્રપૃથઃ :- આ - ગુણૌ અન્યાદેઃ

★ વૃત્તિ :- યહન્તસ્ય દ્વિત્વે પૂર્વસ્ય ન્યાયાગમવર્જસ્ય આગુણૌ સ્થાતામ્ । મૃશં પુનઃ પુનર્વા પચતીતિ પાપચ્યતે

❧ વૃત્યર્થ :- યહન્ત ધાતુ દ્વિત્વ થયે છતે અને ની વગેરે આગમ ન થયો હોય ત્યારે દ્વિત્વમાં પૂર્વમાં રહેલા અ નો આ થાય છે અને હ-ઉ-ઋ વચ્ચેનો ગુણ થાય છે. મૃશં પુનઃ પુનર્વા પચતિ इति પાપચ્યતે - ધાણું અથવા વારંવાર પકાવે છે. પચ્ (અ-૧/૮૯૨ - *ધા.ર. - ૮૨૩) પચ્+યહ્+શ્ચ+તે = (દ્વિત્વ) પપચ્+ય+અતે = (આ સૂત્ર લાગી અ નો છા) પાપચ્ય + અતે = (હાસ્યાદેત્ય ૦ અ લોપ) પાપચ્ય + અતે = પાપચ્યતે

★ અનુવૃત્તિ :- (૧) ન કવતેર્યહ્ઃ ૪/૧/૪૭ થી યહ્ઃ (૨) પૂર્વસ્ય ૦ ૪/૧/૩૭

❧ વિશેષ :- 0 ગુણ-ઇનો એ, ઉનો ઓ, ઋનો ઓર - જેના ઉદાહરણ પછીના સૂત્રોમાં છે.

0 ની વગેરે - ની - મુ - રી - રિ - ર

* ધા. ર. - (ધાતુ રત્નાકર) - બન્ને કેમાંકો જુદા દર્શાવ્યા છે - કેમકે તમામ ધાતુ યહન્ત ન થતા હોવાથી ધાતુ રત્નાકરમાં જુદો ક્રમ આવે છે.

યદ્દ લાગે, = (કરતં કિલ્તીર ૪/૪/૧૧૬) નિ+ગિર+ય= (દિત્વ) નિ+ગિરિ+ય= (વદોર્જઃ) નિ+ગિરિ+ય= (આ ગુનો૦ થી ગુણ) નિ + ગેગિર + ય =

(૧) પ્રો યદિ ૨/૩/૧૦૧ યદ્દ પ્રત્યય લાગના ગૃ પાતુના રનો લૂ થાય છે. નિ+ગેગિરિ+ય=નિગેગિરિયતે [૫૨૫]

□ છૂ (ગ-૧/૧૩૨૩-પા.૨. ૧૨૨૬) છોત્કવ્યતે - તે નિદિત રીતે લેાય છે

□ સ્ (ગ-૧/૧૬૬-પા.૨. ૮૯૨) જાલગતે-તે નિદિત રીતે પીઠા પામે છે

★ અનુવૃત્તિ :- (વ્યજ્ઞનાદે૦ ...) યદ્દ યા

❧ વિશેષ :- ૦ નાદીની પાતુઓના ઉદાહરણો

આગળના સૂત્રોમાં છે.

□ ગદ્યં અથ' કેમ ક્ષણ ?

મૂળ' નિગરિત - તે ધણું ગળી ગય છે અહીં ગદા-નિદા અથ' નથી માટે યદ્દ ન લાગે

□ પાતુનુ નિરોપણ હોવાથી કાપન-ગદાં અથ'મા હોય તે પછુ યદ્દ ન લાગે.

[૨૦૪૭]

(૯) ચરપલ્લામ્ ૪/૧/૫૩

★ વૃત્તિ :- એવા યદિ દિત્વે પૂર્વસ્ય મુદ્ધઃ સ્વાત્ ।

❧ વૃત્ત્યર્થ' :- વર અને પદ્ પાતુને યદ્દ લ ગે

ત્યારે દિત્વાથ થયા પછી પૂર્વના અથ પછી મુ (મ) આગમ થાય છે. (ઉદા - સુત ૧૦ જુઓ)

★ અનુવૃત્તિ :- (૧) મુત્તેઽનુનાસિકસ્ય ૪/૧/૫૧ થી મુ (૨) ન કવતેર્યદ્ ૪/૧/૪૭ થી યદ્

(૩) પૂર્વસ્ય૦ ૪/૧/૩૭

❧ વિશેષ :- ૦ પદ્મ અ પ્રમ જે ન. વ મુકત્યાથી પદ્ (ગ-૧/૪૨૮) ઇતું. (ગ-૧/૪૧૪) સળી જગુ - જાનેના મદ્ધ માટે છે

[૨૦૪૮]

(૧૦) તિ ચોપાત્યાતોઽનોદુઃ ૪/૧/૫૪

★ સૂત્રપૃથઃ :- નિ ચ ડગાન્તર ઇતઃ અન્ ઓદ્ કઃ

★ વૃત્તિ :- ચરપલ્લાં યદિ તદો ચ પ્રથમે ડગનયસ્યાત ડઃ સ્વાત્, ઓદોદિતિ તસ્ય મુળો ન સ્વાત્ । ચન્વૃત્તે । પમુનતે ।

❧ વૃત્ત્યર્થ' :- વર અને પદ્ પાતુઓને યદ્દ પ્રત્યય લાગે હોય ત્યારે તથા ત કાનાદિ પ્રત્યય લાગે

ત્યારે ઉપાન્તપના અનો ડ થાય છે અને ડ થયા બાદ ડ નો ઓ થતો નથી. (ડનો ગુણ ઓ ન થાય.)
વર (ગ-૧/૪૧૦-પા.૨. ૩૭૬) ચન્વૃત્તે - તે નિદિત રીતે ચરે છે.

□ *વર+યદ્=(દિત્વ) વચર+ય=(ચરપલ્લામ્) વમ+વર+ય=(તો મુળો વ્યજ્ઞને) ચન્વર+ય=(આ સૂત્રથી) ચન્વર+ય=(મ્વાદેનોમ્મિલો ૨/૧/૬૩ થી દીધ') ચન્વૃત્તે

□ પદ્-(ગ-૧/૪૧૪ અને ૪૨૮-પા.૨. ૩૮૦) પમુનતે -તે ખૂબ રહે છે -પદ્+યદ્ (વ્યજ્ઞનાદેરેક૦ થી યદ્દ અને

દ્વિતીય તુર્યયોઃ થી ફ નો ર થતો નાકી વર મુખ્ય-આ ૩૫ સધારી

□ અનુવૃત્તિ :- (૧) ચરપલ્લામ્ ૪/૧/૫૩

(૨) ન કવતેર્યદ્ ૪/૧/૪૭ થી યદ્

❧ વિશેષ :- ૦ અનો ડ કેમ ક્ષણ ?

ચન્વૃત્તે-વરતં પ્રપુદ્ગત્તે ઇતિ ત્રિવર્ (કવૃ'ત્રિવર્-૩/૪/૨૫ થી) ડા કાર છે માટે ડ ન થયો

[૨૦૪૯]

(૧૧) જપજમદશદહમઅપદાઃ ૪/૧/૫૨

★ વૃત્તિ :- એવા વળા યદિ દિત્વે પૂર્વસ્ય મુદ્ધઃ સ્વાત્ । જજ્ઞપ્યતે । જજ્ઞમ્પ્યતે । દંદ્વપ્યતે । દંદ્વદ્યતે । ચંમ્મવ્યતે । પંમ્મવ્યતે ।

□ સિયો ઠદિ પલ્લં ન સ્વાત્ । સેસિચ્યતે

❧ વૃત્ત્યર્થ' :- જર્-જમ્-દશ-દહ-મન્જ-પદ્ પાતુઓને યદ્દ લાગી દિત્વ થાય ત્યારે પૂર્વના અંશ પછી મુ (મ) અગમ થાય છે

(૧) જર્ (ગ-૧/૩૩૮-પા.૨. ૩૧૦) જજ્ઞપ્યતે ગદાં અથ' તે નિદિતીય રીતે લખ કરે છે જર્ને ગૃ હૂલ સદ૦ ૩/૪/૧૨ થી યદ્દ થશે (આ સૂત્ર લાગી-મ આગમ) જર્+જર્+ય=

જર્ + જર્ + ય = (૩૫) જજ્ઞપ્યતે

(૨) જમ્ (ગ-૧/૭૮૩-પા.૨. ૭૨૨) જજ્ઞમ્પ્યતે તે નિદિતીય રીતે ગેયુન સેવે છે

(૩) દહ (ગ-૧/૫૧૨-પા.૨. ૫૧૧) દંદ્વપ્યતે તે નિદિતીય રીતે જગે છે

(૪) દશ (ગ-૧/૪૭૬-પા.૨. ૪૫૮) ડસતું. દંદ્વપ્યતે (ચારેમાં સૂત્ર ૮ થી ગદાં અથ'માં યદ્)

(૫) મન્જ (ગ-૭/૧૪૮૬ પા.૨. ૧૩૭૬) ચંમ્મવ્યતે - તે ખૂબ લાગે છે -મ્ દિત્વ થતા પૂર્વના મ્નો (દ્વિતીયતુર્યયો પૂર્વથી) વ્. (નો વ્યજ્ઞનાદે૦) થી મન્જના ત (ત્) નો લેાય

* ચન્વૃત્તે - પાતુપારાવજ્ઞમ્ - ૫. ૫૪

(૧) પશ્વ (સૌત્ર ધાતુ છે) પમ્પયતે - તે ખૂખ/વારંવાર
નય છે / ગુ થે છે.

★ અનુવૃત્તિ :- (૧) મુરતોડનુનાસિકસ્ય ૪/૧/૫૧
યા મુ (૨) ન કવતેર્યહ ૪/૧/૪૭ થી યહ

❧ વિશેષ :- ૦ સૂત્રમાં દશ્વ ધાતુ દર્શાવી તેમાં
મૂળ ધાતુ દંશ્વ છે પણ નો લોપ દર્શાવ્યો તેથી યહ
પ્રત્યયનો લોપ થયા પછી પણ દંશ્વનો ન લોપ થઈ
શકે તે માટે છે.

■ શેષવૃત્તિ :- (૧) સિચો યહિ ૨/૩/૬૦ સિચ્
ધાતુને યહ પ્રત્યય લાગ્યો હોય ત્યારે સ્નો પ્ થતો
નથી. સિચ્ (ગ-૬/૧૩૨૧-ધા.૨.-૧૨૨૪) સેચિચ્યતે -
(સિનો ગુણ - આ ગુણો થી થયો છે.) [૫૨૬]

[૨૦૪૦]

(૧૨) ન ગૂણાશુભરુચઃ ૩/૪/૧૩

★ વૃત્તિ :- અમ્યલ્લિભ્યો યહ ન સ્યાત્ । નિચ્
ગૂણાતિ । મૃશંશોમતે । મૃશંરોવતે ।

❧ વૃત્ત્યર્થ :- ગુ, શુમ્, રુચ્ આ ત્રણ ધાતુને
યહ પ્રત્યય લાગતો નથી.

૦ ગુ (ગ-૯/૧૫૩૮) નિચ્ ગૂણાતિ કૃત્સિત અવાજ કરે છે

૦ શુમ્ (ગ-૧/૧૪૭) મૃશં શોમતે - ખૂખ શોમે છે.

૦ રુચ્ (ગ-૧/૧૩૩૮) મૃશં રોવતે - ખૂખ રુચે છે.

(ત્રણેમાં યહ ન થયો - યહ ન થવાથી ધાતુ રત્નાકરમાં
તેનું રૂપ ન હોય)

★ અનુવૃત્તિ :- વ્યક્તનાદેરેક ..યહ વા ૩/૪/૯ થી યહ

❧ વિશેષ :- ૦ ૨૫૪

[૨૦૪૨]

(૧૩) ઈર્વ્યજ્ઞનેડયપિ ૪/૩/૯૭

★ સુત્રપૃથો :- ઈઃ વ્યક્તને અ-યપિ

★ વૃત્તિ :- ગાપાસ્થાસાદામાહાકાં યપ્વર્જેક્ષિત્યશિતિ
વ્યક્તનાદાવીઃ સ્યાત્ । જેગીયતે, પેપીયતે ઇત્યાદિ ।

■ પ્રધોર્યહિ ઈઃ સ્યાત્ । જેગીયતે, દેધ્મીયતે । તૃ
તેતીર્યતે । હનોઘ્નીર્વધે । જેઘ્નીયતે । વધે ઇતિ કિમ્ ।
ગૌ જહ્ધન્યતે

❧ વૃત્ત્યર્થ :- ગા-પા-સ્થા-સા-દા સંજ્ઞાવાળા,
મા અને હા ધાતુઓને યપ્ સિવાયના આદિમાં વ્યંજન-
વાળા કિન્-ક્ષિ એવા મશિન્ પ્રત્યયો લાગે ત્યારે ધાતુના

આનો ઈ થાય છે.

૦ ગા (ગ-૧/૫૬૬, ધા.૨-૫૪૧) ગૌ (ગ-૧/૩૭-ધા.
૨-૩૬) જેગીયતે - તે બહુ ગાય છે. ગા+યહ = (આ
સૂત્રથી ઈઃ) ગી+ય = (દિત્વ, હસ્ત, ગૂનો જ થતાં)
જિગી+ય = (ગુણ) જેગિયતે

૦ પા-(ગ ૧/૨-ધા.૨-૨) પેપીયતે-તે ધણું પીએ છે.
(યહ - અશિત્ - કિન્ છે માટે ઈ થયો)

■ અનુવૃત્તિ :- (૧) ગાપાસ્થાસાદામાહાકઃ ૪/૩/૯૬

(૨) વીયૂ વીહઃક્ષિતિ ૪/૩/૯૭

(૩) યોડશિતિ ૪/૩/૯૦ થી અશિતિ

❧ વિશેષ :- ૦ વ્યંજનાદિ કેમ કહ્યું ?
સ્થા (પરેક્ષ ત્રી પુ એવ.) તસ્યુઃ-ઉસૂ પ્રત્યય સ્વરાદિ
છે માટે આનો ઈ ન થાય.

૦ મશિન્ કેમ કહ્યું ?

પાહિ (પા-ગણ ૨/૧૦૬૭+પંચમીનો હિ)

■ શેષવૃત્તિ - (૩) વ્રા ધ્વોર્યહિ ૪/૩/૯૮ વ્રા અને
ઘ્માને યહ લાગે ત્યારે આનો ઈ થાય. વ્રા-(ગ-૧/૩)
જેગીયતે તે ધણું સુધે છે ઘ્મા-(ગ-૧/૪) દેધ્મીયતે -
તે બહુ ધમે છે. [૫૨૭]

(૪) હનોઘ્નીઃ વધે ૪/૩/૯૯ યહ પ્રત્યય લાગતા "વધ"
અર્થના સૂચક હન્ ધાતુનું "ઘ્ની" રૂપ થાય છે. જેઘ્નીયતે
તે બહુ હણે છે. હન્+યહ = ઘ્ની+ય = જેઘ્નીયતે
૦ વધ અર્થ કેમ કહ્યું ?

જહ્ધન્યતે - તે વાંકુ ચાલે છે - હન્+યહ હહન્+યહ =
જહન્+યહ = (અહે હિ હનો થી હનો ઘ્) - જઘન્+વ =
(મુરતોડનુનાસિક) જઘન્+વન્+ય = જહ્ધન્યતે [૫૨૮]

૦ તૃ-(ગ-૧/૨૭-ધા.૨.-૨૬) તેતીર્યતે તૃ-(ઘટતાં ક્ષિતિ)
તિર-દિત્વ પછી આ ગુણો થી ગુણ

[૨૦૪૨]

(૧૪) ક્ષિતિ યિ શય ૪/૩/૧૦૫

★ વૃત્તિ :- શીહઃ ક્ષિતિ યાદૌ શય સ્યાત્ । શાશય્યતે ।

❧ વૃત્ત્યર્થ :- ય ઠારાદિ એવા કિન્ ક્ષિત્
પ્રત્યય લાગે ત્યારે શીહનું શય થાય છે શીહ (ગ-૨/
૧૧૦૫-ધા.૨-૧૦૨૦) શાશય્યતે - તે ધણું/વારંવાર
સુએ છે.

૦ શી+યહ = શય+ય = (દિત્વ) શશય+ય = (આ ગુણો)
શાશય+ય = શાશય્યતે

★ અનુવૃત્તિ :- શીહ ઇઃ શિતિ ૪/૩/૧૦૪ થી શીહઃ

❧ વિશેષ :- ૦ યદ્ લોપ થતા આ સૂત્ર લગતે નહીં - એટલે કે શબ્દ નહીં થાય.

❑ કિંચિત્ કેમ કહ્યું ?

રોપ્ય - રીતિય (દુન્નતો પ્રત્યય) ફિર દિત્ નથી માટે યજ્ઞ યજ્ઞ રોપ્ય થયું.

[૨૦૫૩]

(૧૫) યજ્ઞો રીઃ ૪/૩/૧૦૯

★ યજ્ઞિઃ :- ચિવદયક્રમણેયુ વરેયુ કદ-તલ્લ કઝાં રીઃ સ્વાત્ ।

❧ વૃત્તિય :- ચિવ, યદ્, યદ્ કે કય પ્રત્યય સામે ત્યારે ડરેવ પ્ર કારાન્ત ધાતુના પ્ર નો રી થાય છે. ક્ર (મ-૧/૮૮૮-પા ૨ ૮૨૦) ચેન્નોયતે - તે ધત્તુ હરે છે. -ક્ર + (વજ્ઞનાદેરવ૦) યદ્ = (આ સૂત્ર લાગી ક નો રી) વ + િ + ય = (વજ્ઞદ્ય થી દિત્વ) ક્રીડીય = (વજ્ઞનાદનાદે૦) રીક્રીય = (કદધત્) (ડરેવ) ચિચીય = (યજ્ઞ) ચેન્નોયતે

★ અનુક્રુતિઃ :- (૧) (રીઃ) ચિવદયક્રમણેયુ ચ ૪/૧/૧૦૮ (૨) યજ્ઞવ૦ ૪/૧/૨૦૦

❧ વિશેષ :- ૦ ડરેવ ક્ર કેમ કહ્યો ? ક્ર - ચેન્નોયતે - યદ્ રીઃ છે તેની રી ન થતા યજ્ઞા દિત્તીય થી હર થયો.

[૨૦૫૪]

(૧૬) યજ્ઞમાં રીઃ ૪/૧/૫૫

★ યજ્ઞિઃ :- કવતા યદ્ગઝાના દિવે વૃત્તિય રીત્તઃ સ્વાત્ । [યુદ્યેદિ નો જ્ઞ ન સ્વાત્] નરીત્તયતે । પરીવૃત્તયતે ।

❑ કવવજ્ઞાશીર્ણો ઇતિ ગુણે તત્તો દિવે વાત્મર્પયતે । વા વૈરાજાવશી ન યદ્દિત્તે રોગ્યતે । રોગીયતે ।

❧ વૃત્તિય :- ડરેવ ક્ર લાગી યદ્ગઝ (યદ્ પ્રત્યય લાગ્યો હોય તેવા) ધાતુ દિત્વ થાય ત્યારે પૂર્વના અંશ પામે રી આગમ થાય છે ❶ નૃન્ (મ-૪/૧૧૬૨ પા ૨ - ૧૦૬૩) નરીત્તયતે - તે જૂન્ નાયે છે.

-૦- નૃન્ + ય = (દિત્વ, ક્રનોડ્ય થી ક નો અ) નૃન્ + ય = (આ સૂત્ર લાગી રી અગમ) નન્ + િ + ય

(૫) યુદ્યેદિ ૨/૩/૯૫ નૃન્ ધાતુને યદ્ પ્રત્યય લાગ્યો હોય ત્યારે નૃનો જ્ઞ થતો નથી - નરીત્તયતે [૫૨૯]

૦ પ્રવૃન્ - (મ-૧/૧૩૪૭-પા ૨ ૧૨૪૬) પરીવૃત્તયતે - તે જૂન્ પડે છે - પ્રવૃન્ + યદ્ = (વજ્ઞનાદનાદે૦ ૪/૧/૮૪૫)

યદ્) વૃન્ + ય = (નૃન્ ની જેમ) પરીવૃત્તયતે

★ અનુક્રુતિઃ :- ન કવતેઃ ૪/૧/૪૦ થી યદ્

❧ વિશેષ :- ૦ કવતામ કેમ કહ્યું ? ચેન્નોયતે - ક્ર કે માટે ❶ ક્રનો રી. ૪/૩/૧૦૯ લાગી પડી દિત્વ યદ્ ❷ તેથી આ સૂત્ર ન લગે.

૦ ❷ ચરીક્રમણે - ક્ર ધાતુ - (ક્ર લ લં કુવ૦ ૨/૩/૯૯૫) વન્ + યદ્ = (દિત્વ, લી આગમ, ક નો વ્ થતાં) વન્ + વન્ + િ + ય = ન્દો ❸ ક્રકારોદિષ્ટકાર્ય લંકારસ્વાયિ - ન્યાય મુજબ ક ને યત્તુ હાય ❹ હ ને પશુ લાભતા લી આગમ થઈ રાખે છે.

❶ સૂત્રમા જે ન. વ મુક્યું છે તે લાક્ષણિકતા મહત્ત્વ માટે છે - તેનાથી જ પ્રવૃન્ ધાતુના સૂત્રથી હરાયેલ પ્ર (વૃન્) મા આ સૂત્ર લાગી શકાયું.

❑ યોદ્યત્ ૧ :- ૦ સ્ત્ર (મ-૧/૧૮-પા ૨ ૧૭) વાત્મર્પયતે તે જૂન્ ચિન્તા હરે છે - કવવજ્ઞાશીર્ણો - ૪/૩/૧૦ થી યજ્ઞ યતાં હરે થયું

૦ યિવ (મ-૧/૧૧૬૬-પા ૨-૧૨૩) રોગ્યતે પક્ષે રોગીયતે તે જૂન્ વધે ૩/ગતિ હરે છે ચિવદ્ય (વા વૈરાજા યદિ ૪/૧/૯૦ થી વિદ્યેયે યદ્) યાન્ + ય = યુગ્ય + રોગ્યતે

[૨૦૫૫]

(૧૭) વજ્ઞસંમંઘમંઘશકમપતપદ્વલ્લોડ્યતો નીઃ ૪/૧/૫૦

★ યુગ્યપૃથક :- વજ્ઞ-લંઘ-ધંઘ-મંઘ-કલ-પત-વદ લગ્નઃ અન્તઃ નીઃ

★ યજ્ઞિઃ :- વ્યામપ્ચાનાં યદિ દિત્વે વૃત્તિય નીત્તઃ સ્વાત્ । નો વજ્ઞનાદેયેતિ નૃનુપિ, ચિવવગતે । સ્ત્રીલક્ષણે જરવાદિ

❑ વૈદ્યમે વૈદિકે યદ્ સ્વાત્ । વેદીયતે । સેવિયતે । વાપા કર્ષિય । ચેન્નોયતે । યતો(વરીતે) - યદ્ જિવેવાત્, વાવરયતે । ચોમ્પતે । ૪।

❧ વૃત્તિય :- વન્ન્ વગેરે આઠ ધાતુઓને યદ્ લાગી દિત્વ થતા પડી પૂર્વના અંશ પડીની આગમ થાય છે. (૧) વન્ન્ (મ-૧/૧૦૭-પા ૨-૧૬)

❶ ક્રનો રીઃ - યુદ્દયતિ વા ૨ - ન્યા. સ. ૫ ૮૯

❷ ચરીક્રમણે - દેમપ્રકાશ - ઉત્તરાધ - ૫. ૭૯૭

❸ ક્રકારોદિષ્ટકાર્ય - ન્યા. ૧૪. ૫. ૧૦

❹ મદુન્યા - મદુન્યાતિ - ભા ૨ - ૫ ૧૫

વનીવચ્યતે - તે વારંવાર હોય છે. વચ્ચ + યહ = (નો
અજ્ઞાનસ્થાન ૪/૧/૪૫ થી ન દેખાય) વચ્ચ + ય = (સન્યહશ્ચ)
વચ્ચ + ય = (આ સૂત્રથી ની આગમ) વ + ની + વચ્ચ =
(૧-વ) વનીવચ્યતે

(૨) સંસ્ (ગ-૧/૧૯૩ - ખા.૨.-૮૭૯) સનીસસ્યતે - તે
ખૂબ ટપકે છે. - (વચ્ચની જેમ)

■ અનુવૃત્તિ :- (૧) કવતેર્યહ ૪/૧/૪૭ થી યહ
(૨) પૂર્વસ્થ ૪/૧/૪૭

■ વિશેષ :- ૦ યહ લાગી સવંત મૃશા-
આમીશ્ય અર્થ સમજાવો.

૦ ની - એવા દીધં વિધાનથી હસ્ત ન થાય.

૦ અન્ય ઉદાહરણ :-

ધ્વંસ્ - વનીધ્વસ્યતે અંશ - વનીધ્વસ્યતે કમ્ - વનીકસ્યતે

■ શેષવૃત્તિ - (૬) વોસ્યમોર્ચહિ ૪/૧/૮૫ જે
અને સ્યમ્ ધાતુને યહ લાગે ત્યારે સ્વર અદિત યુનો હ

થાય છે * [સ્વર હસ્ત હોય તો હસ્ત-હ દીધં હોય તો
દીધં હ થાય છે] જે - (ગ-૧/૧૯૩ - ખા.૨ - ૯૧૯) -
વ્યે + યહ = વી + ય = વિવી + ય + વેવીયતે - તે ધણું ઢાકે છે.
(મ - ૧/૩૮૭ - ખા. ૨ - ૩૫૮)

૦ સ્યમ્ + યહ = સિમ્ + ય = સિસિમ્ + ય = સેસિમ્યતે - તે
બહુ અવાજ કરે છે [૫૩૦]

(૭) ચાયઃ કી ૪/૧/૮૬ ચાય (ગ-૧/૧૯૭ - ખા.૨.
૮૪૬) ને યહ લાગતા કી આદેશ થાય. ચાય + યહ = કી + ય
= કિકી + ય = વેકીયતે - વારંવાર પૂળ કરે છે [૫૩૧]

૦ વચોરશ્ચિ સળંગ સૂત્ર ક્રમાંક ૮૯ મુજબ વચ ધાતુને
યહ લાગે ત્યારે ચૃત્ ન થાય. વચ્ચ + યહ = વવચ્ચ + ય =
(આ ગુણો) વાવચ્ચ + ય = વાવચ્યતે - તે ધણું દીધે છે.

૦ મૂ-વોમૂયતે - મૂ + ય = મૂમૂ + ય = વૂમૂ + ય = વુમૂ + ય = વોમૂયતે
(૫ - ૫) અવોમૂયિષ્ટ

[૨૦૫૬]

* સ્વર હસ્ત - લઘુવૃત્તિભાષા - લા. ૧. ૫. ૯૮ છતાં - દીર્ઘમવોડન્યમ્ ૪/૧/૧૦૩ થી દીધં થવાની જાત યોગ્ય
લાગે છે. - (૧) વ્યે + યહ (૨) વિ + ય (૩) વેવિ + ય (૪) દીધં - વેવીયતે

પૂ. મહોપાધ્યાય શ્રી વિનય વિજયભાઈ ગણિપરે રચેલ હેં મ લઘુપ્રક્રિયાની યજ્ઞ પ્રક્રિયાનો...
મુનિ દીપરતનસાગર. (M. Com. M. Ed.) કરેલ અનુવાદ તથા સસંદર્ભ વિવરણ સમાવેત.

યહ્લુબન્ત પ્રક્રિયા

યહ્. લુબન્ત :- “ધાતુને પહેલા યહ્. પ્રત્યય લાગ્યો હોય ત્યારપછી અન્ય કોઈ સૂત્ર દ્વારા તે
યહ્. નો લોપ થાય તે”

મુખ્યત્વે વહુલં લુપ્ સૂત્રથી યહ્. પ્રત્યયનો લોપ થાય છે. લોપ થયા બાદ આત્મનેપદી ન રહેતા
પરસ્મૈપદી બને છે અને શત્રૂ (વિકરણ) પ્રત્યય પણ દૂર થાય છે. (તમામ ધાતુના રૂપો થશે નહીં)

(૧) વહુલં લુપ્ ૩/૪/૧૪

★ વૃત્તિ :- યહો લુપ્ વહુલં સ્થાત્ ।
કવચિત્પ્રવૃત્તિઃ કવચિદ્પ્રવૃત્તિઃ કવચિદ્વિપાષા કવચિદન્યદેવ ।
વિવેચિધાનં વહુધા સમીક્ષ્ય ચતુર્વિધં વાહુલકં વદન્તિ ।૧
યહ્ લુબન્તં પરસ્મૈપદેડદાદિ વદ્વોઘ્યમ્ । યહ્ તુસ્તોરિતિ
વા ર્દાગમે વોમવિતિ વોમોતિ, વોમૂન્, વોમશ્ચિતિ । વોમોષિ
દિગદિ ।૧। વોમૂયાત્ ।૨। વોમવીત્/વોમોતુ-વોમૂતાત્ ।
હિગ્નેન વિત્ત્વસ્ય વાચનાન્ન ગુણઃ, વોમૂહિ-વોમૂતાત્ ।૩।
અવોમવીત્/અવોમોત્, અવોમૂતામ્ । અવોમવુઃ ।૪।
વિવૈતિ દેતિ સિજ્લુપિ । “તિવા શવાનુચ્ચેન, નિર્દિષ્ટ” ।
યદ્ગુણેન ચ એકસ્વર નિમિત્તં ચ, પચ્ચૈતાનિ ન યહ્લુપિ

મવતેઃ સિજ્લુપિ ગુણ નિવેધાયાવે અવોમોત્, અવોમોતામ્,
અવોમૂન્ ।૫। વોમવાચ્ચાકાર ।૬। વોમૂયાત્,
વોમૂયાસ્તા- ।૭।

■ વૃત્ત્યર્થ :- (નોંધ :- મૂળ સૂત્રની વૃત્તિ
સાથે ઉદાહરણાદિ ગોઠવેલા હોવાથી અહીં અર્થની
સાતુકાળાની દૃષ્ટિએ વૃત્ત્યર્થનો ક્રમ થોડો ફેરવેલ છે.)
૦ ધાતુને લાગેલા યહ્.નો વહુલમ્-ધણું કરીને લોપ થાય.
૦ વહુલમ્-એટલે ચાર બાબતો સમાવિષ્ટ થશે. (૧) ક્રમાંક
પ્રવૃત્તિ થાય-સૂત્ર લાગે-(૨) ક્યાંક પ્રવૃત્તિ ન થાય -
(અપ્રવૃત્તિ) સૂત્ર ન લાગે (૩) ક્યાંક વિલાપા-વિકલ્પે
સૂત્ર લાગે (૪) ક્યાંક અન્ય જ કોઈ ફેરફાર થાય છે-

આ ચાર પ્રકારના વિધિ-વિધાનો વિશેષે મર્મદાશ કરતા
બહુલનને કહેવય છે - થાય છે
0 વર હસ્ત-પાત્ર પરમોપદી અને મદારિ (ગણ : ૨)
જેવા થાય (એકલે કે વાર ન લાગે)
0 લોમલોપ પહેલો લોમલોપ - તે પાત્ર થય છે ચૂ ખતુ
(ગ ૧/૧) મુન્નર = (દિવ) * મુન્નર = (દિવિવિવિવે
૪/૧/૪ થી વા મુન્નર = (મુન્નરવિવે ૪/૧/૪ થી
શુખ) લેમ્ + વર = (આ સુતથી વર લેખ) લેમ્ =
(વરુવિવિવે ૪/૧/૪ થી વ્યવસ્થાદિ વિવ પ્રત્ય
પૂર્વે * મુન્નર દત્ત) લેમ્ + વર = લેમ્ + વર = લેમ્ + વર
- લેમ્ દત્ત ન લેવે તે - લેમ્ + વિ = (શુખ) લેમ્ + વિ
લેમ્ + વિ લેખ ન થાય તે - લેમ્ + વિ = ૩૫ થાય. ઉદા (૨)
લેમ્ + વિ = મુન્નર + વિ. મુન્નર + વિ = (દિવ, ૧, નો ચૂ,
શુખ) લેમ્ + વિ = (આ સુતથી લેખ થતા) લેમ્ +
વિ = (વિવિવિવે ૦ ૧/૧/૫૦ થી રજા) લેમ્ + વિ =
= (મુન્નર ૩ ૪/૧ ૬૪, લેમ્ + વિ = લેમ્ + વિ
0 * ૨ - (વરુવિવે ૧/૧/૧૧)
વિગ શાસ્ત્રાનુસાર દિવિવે વરુવિવે ન વરુવિવે નિવે ચ
વરુવિવે ન વરુવિવે ૧ વિવે ૨ શુ ૩ ગણવિવે
4 અનુપમ 5 અનુપમ નિમિત્ત - આ પાત્ર બાલન
ન્યા ન્યા સુત વરુવિવે દેખ તે-તે સુત મુન્નરના દેખો
વરુવિવે પ્રતિષ્ઠા થતા નથી.
0 મરત : વિવે ૪/૩/૧૨ સુત શુખ નિવે ૬૨ છે.
૫ શુ મરત મા ૧ ૩ અનુપમ છે તેની ઉપરોક્ત ન્યા
લાગી વરુવિવે મા શુખ નિવેવો અભવ થશે
0 (૫-મર) મરુવે મુન્નર + મુન્નર + વિવિવે =
(વિવિવે ૬/૩/૧૧ થી વિવિવે લેખ થશે વરુવિવે
યા વરુ લેખ થશે ઉત્ત મુન્નર (દિવ વરુવે થશે) લેમ્ + વિ
(શુખ થવ શકે તેથી) લેમ્ + વિ = લેમ્ + વિ ૩૫ - મરુવે
0 (૬-ન) લેમ્ + વિ વરુવે રૂપે વિવિવે ૬/૩/૧૧ થી
આપેલ છે - તેથી મરુવે અભવ વિવે ૬ થશે નથી
* અનુપમ : - મરુવે ૬/૩/૧૨ થી
વરુવિવે પ્રત્ય

૫ વિશેષ :- 0 ન્યાની છબી :-

1 વિવે-મા ત મરુવે. વિવે ૬/૩/૧૨ (મરુવે-વિવે ૬
છે) સુતથી શુખ નિવે ૫ થ શકે નથી

* લેમ્ + વિ - મરુવે ૬/૩/૧૨ - લા. ૨ - ૫ ૩.

* ન્યા - વિવિવે ૬/૩/૧૨ - 18 ૫ 18

-0- દે વિવે ૬/૧/૩૩ મરુવે વિવે એ વિવે : નો
વરુવિવે વિવે ૬ છે-તેથી વરુવિવે મા વિવે નો વિવે
અદેશ ન થાય.

2 શુ :- વિવે-વરુવે ૬/૧/૩૩ મા વિવે : થી મરુવે
થય છે ૫ શુ વિવે મા શુ (૫) અનુપમ છે મરુવે વરુ
વરુ મા મરુવે ન થાય.

3 ગણ :- (૧) : ૫૫ :- વરુવિવે (૨) બહુલન
વરુ : વરુવિવે ૬/૧/૩૩ થી મરુવે (૨) આદિ શુ થી
વરુવિવે શુ આ શુ રીને થતા ૫ શુ વિવે ૬ થતા વિવે
વરુ ૨૨ થા ન લાગે

4 અનુપમ :- મરુવે ૬/૧/૩૩ મા શુ અનુપમ
વરુવિવે વિવે ૬ છે

5 અનુપમ નિમિત્ત :- વરુવિવે ૬/૧/૩૩ મા
વરુવિવે નિમિત્ત છે - પાત્ર નિમિત્તોથી વરુ વરુ મા
તેને સુત ન લાગે-હતા આ ન્યા અનિવે છે. તેથી
૬/૧/૩૩ થી ૫ શુ થશે છે

[૨૦૫૭]

(૧) ન મરુવિવે વિવે ૬/૩/૧૨

* મરુવે ૬/૩/૧૨ :- ન મરુવે : ચ મરુવે વિવે લેખે
* વિવે :- મરુવે પ્રત્યે : વિવે ૬/૩/૧૨ થી મરુવે
મરુવે મરુવે વિવે ન થાય. લેમ્ + વિ / મરુવે

□ મરુવે વિવે / મરુવે : મરુવે વિવે મરુવે વિવે મરુવે
વરુવે : મરુવે મરુવે મરુવે વરુવે

* મરુવે ૬/૩/૧૨ :- મરુવે પ્રત્યે ૫૫ થી લેખ તે
જે (પાત્રને લાગે) વિવે વિવે પ્રત્યે લેખ તે છે તે છે
લેખ થાય ૫/૩ (પાત્રના ૨૨ થી) શુખ વિવે થતા નથી.

0 મરુવે-૬/૩/૧૨ (૨-૩/૧૪૭૮-૫ ૨ 1368) લેમ્ + વિ
- મરુવે ૬/૩/૧૨ = (દિવ, ૫/૩ થી મરુવે ૬) વિવે ૬/૩/૧૨ =
(મા મરુવે ૬ થી શુખ વરુ લેખ) લેમ્ + વિ = (વરુ વરુવે
૪/૩/૧૪ થી ૬) લેમ્ + વિ = (આ સુત મરુવે ૬/૩/૧૨)
અનિવે પ્રત્યે છે પૂર્વે વરુ મરુવે વિવે પ્રત્યે લેખ
થશે છે - તેથી પૂર્વે ૨૨ થી. શુખ ન થાય - તેથી
લેમ્ + વિ ૩૫ થયું

□ મરુવે-૬/૩/૧૨ (૨-૩/૧૦૭૭-૫ ૨ 1015)
મરુવે વિવે - મરુવે ૬/૩/૧૨ = (દિવ વરુવે ૬ થી મરુવે,
વરુવે ૬ થી વરુ લેખ) મરુવે + વિ = (વરુ વરુવે
૪/૩/૧૪ થી ૬) મરુવે ચ વિવે (વરુ ૫/૩/૧૨ મરુવે : ૫) થી

* પાત્રના ૨૨ થી ૫ ૫ ૨૨ થી વિ, રી, ૨ શુ વિવે ૬

૨ી આગમ થયો - (ક્રમ: સ્વેવા ૪/૩/૪૩ થી વૃદ્ધિની પ્રાપ્ત થતી. ૫૫) આ સૂત્રની નિષેધ થતા મરીમૃજિતિ ૨ી ને બદલે રિ કે ર ૫૫ થઈ શકે - જેમકે મમૃજિતિ

★ અનુવૃત્તિ :- નામિનો ગુણો ૪/૩/૧ થી ગુણ

❧ વિશેષ :- ૦ અવિત્ કેમ કહ્યું ?

વેમેત્તિ-ચદ્ લોપ થયા બાદ સિધો તિવ્ લાગ્યો તે વિત્ છે માટે ગુણ થયો.

૦ વૃદ્ધિશ્ચ લખ્યું તેમાં જ ઠારની ગુણની અનુવૃત્તિ લીધી તે * ચક્રોરો યસ્માત્ પરસ્પરસજાતીયદેવ સમુચ્ચિનોતિ ન્યાય મુજબ વૃદ્ધિના સમ્પત્તીય ગુણ તું મહત્ત્વ ક્યું

❧ શેષવૃત્તિ :- ગમ્ (ગ-૧/૩૯૬-ધા. ૨. ૩૬૬)

જઙ્ગમીતિ પક્ષે જઙ્ગન્ત તે વક્રગતિ કરેછે ગમ્ + ચદ્ = (દિત્વ. ગદોર્જ: થી જ, મુરતોડનુનાસિક થી મુ આગમ, તૌ મુમો ઃ કુને થી મ નો દ્વ) જઙ્ગમ્ + ઈ + તિ = જઙ્ગમીતિ પક્ષે ઈ ન લાગેતો જઙ્ગમ્ + તિ = (મ્નાંધુદ્ વર્ગે ૧/૩/૩૯ થી જઙ્ગન્ + તિ = જઙ્ગન્તિ

૦ જઙ્ગમ:-ગમ્ + ચદ્ + તસ્ = (યમિરમિ નમિ. ૪/૨/૫૫ થી આદિમા ધુદ્ વળા કિત્ કિત્ પૂર્વે મ લોપ-જઙ્ગત: ૦ જઙ્ગમતિ - ગમ્ + ચદ્ + અન્તિ = (ગમહન જન૦ ૪/૨/૪૪ થી ગમ નો અ લોપ થશે) જઙ્ગમતિ (અન્તો નોલુક્ થી ન લોપ)

[૨૦૫૯]

(૩) મોનોમ્બોશ્ચ ૨/૧/૬૭

★ સૂત્રપૃથો :- મ: ન: સ્વે: ચ

★ વૃત્તિ :- મન્તસ્ય ધાતોરન્તસ્ય પદાન્તસ્યસ્ય સ્વેશ્ચ પરચેન: સ્યાત્ ।

જઙ્ગમે, જઙ્ગન્વ:, જઙ્ગન્મ: । ચઙ્ગનીતિ

❧ વૃત્ત્યર્થ :- અન્તે મ્ કે ત્ પરમાં હોય તો મ્ નો ન થાય, તેમજ પદાન્તે રહેલા મ્ નો ન થાય જેમકે જઙ્ગન્મિ, જઙ્ગન્વ: જઙ્ગન્મ: અહીં મ્ કે ત્ પ્રત્યય છે માટે ગમ્ મ્ નો ન થયો (સાત્રનિષ્ઠા સૂત્ર-૨ મુજબ)

❧ વિશેષ :- ૦ ઉદાહરણ :-

પ્રશાન્ = પ્રશામ + સિ - મ્ પદાન્ત છે માટે આ સૂત્રથી ન થયો - સિ નો લીધ - હયાવ્ વ્યક્તનાન્ત સે: ૧/૪/૪૫ થી લોપ • ચ ઠારથી પદાન્તે નો અધિકાર આણુ છે ૦ સ્વેશ્ચ કેમ કહ્યું ?

* ચક્રોરો ન્યાય ૧૧ પૃ ૧૦૫

પ્રશામૌ - પ્રશામ + ઓ છે માટે નુ ન થાય.

❧ શેષવૃત્તિ :- ચન્- ખોદ્યું (ગ-૧/૯૧૩-ધા. ૨. -૮૪૫) ચઙ્ગનીતિ પક્ષે ચદ્લક્ષિતિ ચન્ + તિ=ચન્ + ચદ્ (ચ નો ક્, ક નો ચ્, મુ આગમ મ્ નો સ્વ અનુ-નાસિક ૫૩- લોપ)

ચઙ્ગન્ + તિ = ચઙ્ગન્તિ પક્ષે (ઈન્) ચઙ્ગનીતિ

[૨૦૫૯]

(૫) *આ: ચ્ચનિ જનિ જન: ૪/૨/૬૦

★ વૃત્તિ :- એષાં ધુડાદૌ વિહત્યા: સ્યાત્ ।

ચઙ્ગાત: । ચદ્લક્ષિતિ ।

❧ વૃત્ત્યર્થ :- ચન્, સન્, જન્ ધાતુઓ પછી આદીમાં ધુદ્ (અનનવાળા) કિત્ કિત્ પ્રત્યયો (વિઘમાન) હે.યતો ધાતુના અ-ત્ય અનનનો આ થાય છે ધા.ત. ચઙ્ગાત: ચન્ + તસ્ = (ઉપર મુજબ) ચદ્લક્ષિત્ + તસ્ = (આ સૂત્રથી ન્ નો આ) ચદ્લક્ષિ + તસ્ - (તસ્ પ્રત્યય ધુડાદિ છે -અવિત્ શિન્ હોવાથી કિત્ વત્ થશે. માટે આ થશે) = ચદ્લક્ષિતિ

★ અનુવૃત્તિ :- યમિરમિનમિ ૪/૨/૫૫ થી ધુટિ કિંકિતિ

❧ વિશેષ :- ૦ ધુડાદિ કેમ કહ્યું ?

ચદ્લક્ષિત્ - ચન્ + અન્તિ = (ઉપર મુજબ) ચદ્લક્ષિત્ + (અન્તોનો લુક્ થી ન લોપ) અન્તિ-ઉપ.ત્ય અ ૪/૨/૪૪ થી લોપ ચદ્લક્ષિતિ

૦ કિત્ કેમ કહ્યું ?

ચદ્લક્ષિતિ પક્ષે ચદ્લક્ષિતિ અહીં સિ પ્રત્યય કિત્ નથી માટે આ ન થયો.

[૨૦૬૦]

(૫) રિ રૌ ચ લુપિ ૪/૧/૫૬

★ વૃત્તિ :- ક્રમતાં યજો લુપિ દ્વિત્વે પૂર્વસ્ય રિ રૌ શ્ચાનાત: સ્યાત્ । ચરિકરીતિ । અકરીતિ । ચરીકરિતિ ।

❧ ચરિકર્તિ / ચકર્તિ / ચરીકર્તિ । ૩ । ચરિકૃત: / ચકૃત: / ચરીકૃત: । ચરિકૃતિ । અચરીકરીત્ । ૪ । અચરિકારીત્ । ૫ । ચરિકરામાસ । ૫ । ચરિક્રિયાત્ । ૭ । ચરિકરિતા । ૮ ।

નરિનર્તિ । ૩ । નરીનૃતીતિ । ૩ । ચરિવર્તિ વરીવર્તિ । અચરિવૃતીત્ । ૩ । જરિગ્ધીતિ/જરિગ્ધિ । ૩ । અચરિગ્ધી, • • • • •

* આ સૂત્ર ફરીપાછું કૃદન્ત પ્રક્રિયામાં - ૮૮ મું છે.

અળગ સૂત્ર ક્રમાંક ૧૧૭૪

મજગ્મુદ્ગમ્ । યત્ત્વં લગ્ દીપી' । મજર્ષાઃ । જગ્મીતિ
જગ્મદિ જગ્મદઃ । જગ્મદિ જગ્મર્ષયિ / જાગ્મધિ, જાગ્મદિતા ।
વજ્રન્તીન્ । અનુન રિકે ચેત જાગ્મે પાપટિ, પ્રાપ્તશ,
વજ્રન્તિ પ્રાપદિમ વાગ્દઃ

ક્ર વૃથર્થ :- જે ધ્રુવ હરત ક્ર વાળા છે તેને
રહ (સામીને) લોપ થાય ત્યારે દિત્વ થયેલા પૂર્વના
૧૨ પડી રિ, રા અથવા ૨ આગમ થાય છે.

ક્ર (ગ-૧/૮૮૮-ખા ૨ ૮૨૧) જગિર્ગતિ પક્ષે ચરીકરીતિ
કે ચર્કગતિ - તે બદલ વાગ દેડે છે -

ક્ર + વજ્રનાદેક થી રહ) યદ્ = (દિત્વ) ક્રુટ + યદ્
= (ક્રનાદત્ થી ક્ર, કટશ્ચ થી ચ) ચક્ર + યદ્ =
(ક્રાલ લુપ થ રહ લેપ - (૧-વ) ચક્ર + તિચ્ =
(આ સુત ૧ રિ આગમ) ચ + રિ + વ + તિ = (યદ્-
નુક-૧૦ થા ફ) ચ + રિ + વ + ટ + તિ = ચરિકરીતિ
પર ગ આગમ- ચરીકરીતિ પક્ષે ૨ આગમ ચ + ર + ક્ર
+ ટ + તિ = ચર્કગતિ (અણેમા ક્ર નો ગુપ્ત વર)

અનુવૃત્તિ (૧) ક્રમતા ગઃ ૪/૧/૫ થી રી
(ન કવન ૧/૧/૪ થી રહ (૩) પ્રવૃત્ત્યો ૪/૧/૩૭

ક્ર (વચપ - ૦ રહ લોપ દેન ક્યુ' ?
નગ્મગાયે મા માત્ર (શ્રમતા રા) - રા જ લાગ્યે ક્રમકે
વ લોપ થયો નથી

(૧) આ સુત હરત ક્ર ને લાગે દીપ' ક્ર મા નહીં

ક્રોપવૃત્તિ - (૧-વ) ચર્કગતિ પક્ષે ક્ર ન લાગે
ન રે ચર્કગતિ થાય-અનગીતે-રિ) ચર્કગતિ(ર) ચર્કગતિ
૦ આ રી ૧ ક્ર ના યદ્દુગ્મ નાગ અન્ય રૂપે છે તે
પ' નીપ્રમા અપેય હેવાથી અર્ધા પુનરાવર્તન ક્યુ' નથી

(૧) નુત્ર નાથયુ (ગ-૪/૧૧૨ - ખા ૨. - ૧૦૬૪)

નરિગીતિ પક્ષે નગિન્તિ કુલ છ નિહંપો થશે - રિ,
રી, ર તજ x ક્રુ લાગે અને ક્રુ ન લાગે = ૬ નિહંપો
૦ નુત્ર- વર્તવું (ગ-૧/૧૧૨-૫૧ ૨ ૮૮૨) ચરીકરીતિ
પક્ષે ચરીકર્તી

૦ નુત્ર-લાલચ ૨ ખરી (ગ-૪/૧૧૮૭-ખા ૨-૧૦૯૬)
જગિર્ગતિ પક્ષે જગિર્ગતિ (દિત્વમાં મહેર્નાઃ થી ગ' નો જ
થયો) (૪-ભ) મજરિપર્ત' પક્ષે મજરિગીત' - મજરિપર્ત'
(- યર્ + ત્ = દિત્વ ક્ર નો જ યર્તા ગ, ગ નો જ, રિ
આગમ થતા) જગિર્ગત્ + ત્ = (વજ્રનાદે: સક્ર) થી ત્
લોપ વિરામેવા થી અન્ય ધ્રુ નો ત્, મહદવાશ્વતુર્ધાન્ત
થી ગ નો વ ગુપ્ત થતા) મજરિપર્ત'

-૦- મજર્ષા. (૪-ભ. બી પુ એ વ) યર્ + યદ્ + રિચ્
= (દિત્વ ક્ર નો અ, ગ નો જ થતા) જગ્મ + યદ્
+ રિચ્ = (વજ્રલપ્ લુપ થી યદ્ લોપ ગુપ્ત થતા) જગ્મ
+ રિચ્ = (સે: રથા ચ ર્વા થી) સિ ને લેપ અને ધ્રુ
ને ર (૨) થશે જગ્મ + ર = (મહદવાદે ૦ થી ગ નો ધ્રુ
અને રિચ્ લુપ થી ૨ આગમ થતા) જ + ર + ઘર
+ ર = (મહ આગમ ઘેરે લુપ દીપ' ક્રા ૦ થી ૨ લોપ
- પૂર્વનો અ દીપ' ર નો વિશ્વગ') મજર્ષા: થયું

૦ યદ્ (મ-૬/૧૧૧૭-ખા ૨. - ૧૪૦૪) જગિર્ગતિ
પક્ષે જગિર્ગતિ આ રૂપે જાસ નેવા ક્રમકે લઘુપ્રક્રિયામાં
જે રપ છે તે અન્યમતે છે.

૦ પ્રચ્છ (મ-૬/૧૩૪૭-ખા. ૨. - ૧૨૪૭) પરીપૃષ્ટીતિ
પક્ષે પરીપૃષ્ટિ લઘુપ્રક્રિયામાં આપેન રપ અન્યમતે છે.
તેથી પાતુરતનાદર જોઈ જવું સલાહ બધું છે.

[૨૦૬૨]

પૂ મહાપા'શાય શ્રી વિનયવિજયશ્ચ રચિત દૈમ લઘુપ્રક્રિયાની યદ્લુબન્ત પ્રક્રિયાનો
ગુપ્તવાક્ય આચાર્ય પૂ આનન્દમાગર સૂરીજના સમુદાયના નિરૂપણી પંચાસ પૂ. સુરીલ-
સાગર ૭ મ.મા નાગિ અનન પ્રાચીન-સાસ્ત્રીય વાંચન ગ્રંથી પૂ મુનિરાજશ્રી મુધર્મસાગર ૭
મ. મા. ના શિષ્ય મુનિ દીપગ્નમાગર (M. Com. M. Ed.) કરેલ ગુજરાતી અનુવાદ તથા
મગંદર્ભ વિષદણ સનાતન

નામધાતુ પ્રક્રિયા

કામ્ય, ક્યન્, ક્યપ્, ક્યઙ્, ક્યઙ્-પૂ, ણિઙ્, ણિચ્ પ્રત્યયો નામધાતુને નિબ્બન્ન કરનાર છે નામધાતુ :- “જ્યાં નામ જ પ્રત્યયોના સંબધથી ધાતુપણને પ્રાપ્ત કરે છે તે નામધાતુ કહેવાય છે” આ પ્રક્રિયામાં નામને ધાતુ બનાવીને દશે કાળમાં તેના રૂપોનું નિરૂપણ કરાયું છે સિદ્ધદેવ વ્યાકરણમાં સૂત્ર ૩/૪/૨૨ થી ૩/૪/૪૫ ના સૂત્રો નામધાતુ પ્રક્રિયા અંગે છે.

(૧) દ્વિતીયાયાઃ કામ્યઃ ૩/૪/૨૨

★ વૃત્તિ :- દ્વિતીયાન્તાદિચ્છાયાં કામ્યો વા સ્યાત્ ।
ઇદમિચ્છતે । ઇદં કામ્યતિ ૪ ઇદં કામ્યતિ ૫ ઇદં કા-
મ્યઞ્ચકાર ૬। ઇદં કામ્યતા ૮। ઇદં કામ્યિષ્યતિ ૧૧।
ઇદં કમિષ્યત્ ૧૦।

❧ વૃત્ત્યર્થ :- દ્વિતીયાન્ત (ખીજી વિલક્ષિતવાળા) નામને ઇચ્છા અર્થમાં કામ્ય પ્રત્યય વિઠ્ઠપે થાય છે.
ઇદમ્ ઇચ્છતે - ઇદં કામ્યતિ (ધા ૨. - ૨ પ. ૪)
આને ઇચ્છે છે ઇદમ્ + કામ્ય + શ્ચ + તિવ્
(૧-વ) ઇદં કામ્યતિ (૨-સ) ઇદં કામ્યેત્
(૩-સ) ઇદં કામ્યતુ (૪-હ્ય) ઇદં કામ્યત્
(૫-અ) ઇદં કામ્યીત્ (૬-પ) ઇદં કામ્યઞ્ચકાર
* આ રીતે દશે રૂપોના રૂપો કર્તારિ મુજબ સમજવા

★ અનુવૃત્તિ :- તુમર્હાદિ ૦ ૩/૪/૨૧ થી ઇચ્છાયામ

❧ વિશેષ :- ૦ દ્વિતીયાન્ત કેમ કહ્યું ?
દ્વિત્વઃ પુત્રઃ ઇદં લેલો પુત્ર-પુત્રઃ પ્રેમમાન્ત છે માટે કામ્ય ન લાગે
૦ આતુઃ પુત્રમિચ્છતિ મા કામ્ય કેમ ન થયું ?
સાપેક્ષતાવાદ - ખીજીની અપેક્ષા સાથે ખીજીનો એકાદ્યક
ભાવ અનુભવે શક્ય નથી માટે કામ્ય ન લાગે
૦ સૂત્રમાં વિઠ્ઠપે લખ્યું તે વિઠ્ઠપે પક્ષમાં વાક્ય થાય
તેમ સંમત થવું.

૦ અન્ય ઉદાહરણ :-

પુત્રકામ્યતિ - પુત્રને ઇચ્છે છે કિંકામ્યતિ - શું ઇચ્છે છે
યશસ્કામ્યતિ-યશને ઇચ્છે છે ગીઃ કામ્યતિ-વાણીને ઇચ્છે છે

[2092]

(૨) અમાત્યયાત્ ક્યન્ ચ ૩/૪/૨૩

★ સૂત્રપૃથક :- અમ્ - અવ્યયાત્ ક્યન્ ચ

નોંધ :- નામધાતુ કર્તારિ રૂપોનો જ અભ્યાસ કરવા
ના છે પ્રેરક વગેરે પ્રકરણને નહીં.

★ વૃત્તિ :- માન્તાવ્યવર્જાદ્ દ્વિતીયાન્તાદિચ્છાયાં
ક્યન્ કામ્યશ્ચ વા સ્યાત્

❧ વૃત્ત્યર્થ :- અન્તે મ્ હોય તેવા નામને તથા
અવ્યયોને છોડીને અન્ય કોઈ દ્વિતીયાન્ત નામને ઇચ્છા
અર્થમાં ક્યન્ અને કામ્ય બન્ને પ્રત્યયો વિઠ્ઠપે લાગે
છે. - ઉદા. સૂત્રઃ ૩ માં જુઓ

★ અનુવૃત્તિ :- (૧) દ્વિતીયાયાઃ કામ્યઃ
(૨) તમર્હાદિ ૦ ૩/૪/૨૧ થી ઇચ્છાયામ

❧ વિશેષ :- ૦ અમ્ કેમ કહ્યું ?

ઇદમ્ ઇચ્છતિ - આને ઇચ્છે છે. મ્ દારા. સ્મૃદ છે
૦ અવ્યય વર્જન કેમ કહ્યું ?
સ્વર ઇચ્છતિ-સ્વરને ઇચ્છે છે. સ્વર અવ્યય છે.
ક્યન્ માં ન દાર ક્યનિ ૪/૩/૧૧૨ સૂત્રના વિરોધથી રૂપ છે
૦ *ક્યન્ માં ક દાર ક્ય ના સામાન્ય પ્રકૃત્યને માટે છે
જેમકે ક્યો વા ૪/૩/૮૧

[2093]

(૩) ક્યનિ ૪/૩/૧૧૨

★ વૃત્તિ :- અવર્ણાન્તસ્ય ક્યનિ ઈઃ સ્યાત્ ।
પુત્રમિચ્છતે પુત્રીયતિ । ૪। અપુત્રીયત્, અપુત્રીયિષ્ટામ્ । ૫।
પુત્રીયામાસ । ૬। પુત્રીયિતા । ૮। પુત્રીયિષ્યતિ । ૧।

❧ વૃત્ત્યર્થ :- જ વર્ણાન્ત નામનાં અ કે આ
નો ક્યન્ પ્રત્યય લાગે ત્યારે ઈ થાય છે. પુત્રમ્ ઇચ્છતે
પુત્રીયતિ (ધા ૨.-15 પ ૧૨) પુત્રને ઇચ્છે છે.

૦ પુત્ર + ક્યન્ + શ્ચ + તિવ્ = (આ સૂત્રથી ઈ થતાં)
પુત્રી + ય + મતિ = પુત્રી + ય + મતિ (હ્રાસ્યાદેત્યરદે
૨/૧/૧૧૩ થી ય લોપ) પુત્રીયતિ

૦ (૨-સ) પુત્રીયેત્ વગેરે રૂપો કર્તારિ મુજબ સમજવા
- (જુઓ પા.શિષ્ટ)

★ અનુવૃત્તિ :- ઈઃ (ઋઌ) અવર્ણસ્ય... ૪/૩/૧૧૨

* ક્યન્... મધ્યમવૃત્તિ મા. ૨, પ. ૩૩

❧ વિશેષ :- ૦ ઈ આદેશ દીર્ઘત્વનો અપવાદ
૨૨૭ - દીર્ઘશિવચરણે વ ૪/૩/૧૦૮ થી દીર્ઘની
પ્રાપ્તિ કરી

૦ અન્ય ઉદાહરણ -

માત્રીયતિ - માળને ૬૨૭ છે સ્વયંવીર - આદ્યની
૬૨૭ છે સુચીવતિ - મુખને ૬૨૭ છે ધર્મીયતિ -
ધર્મને ૬૨૭ છે

[૨૦૪૪]

(૪) આધારાલોપમાનાદાચારે ૩/૪/૨૪

★ મુદ્રપૃથક - આધારાત્ત્વ આચારે

★ વૃત્તિ :- મગ્ધાચરણોદયમાનાદ દ્વિતીયાનાદાધારાત્ત્વ
નામ આચારે કર્ણ વા સ્વાત્ત્વ । પુનર્મેશાચરણિ પુર્વેવતિ
છાત્ત્વ । પ્રામાદેશ્વરવતિ પ્રામાદીવતિ કુદ્ધાત્ત્વ ।

❧ વૃત્ત્યર્થ :- મ શરણાન્ત નામ તેમજ અન્ય-
યોને છોડીને ઉપમાનત્યા એવા દ્વિતીયાન્ત નામને તથા
આધાર અર્થના નામને 'આચાર' અર્થમાં કર્ણ
(ય) પ્રત્યય થાય છે

૦ ઉપમા :- પુનર્ણ હવ આચરણિ - પુર્વોવતિ છાત્ત્વ
(ધા ૧. ૧ ૩-૧ ૭૭) પુનર્ણ નેમ વિવર્ધને માને છે
પુન + વપ્ + ય + તિવ્ = પુર્વ + પ્ + જ + તિ =
❧ આધાર :- પ્રામાદેશ્વર આચરણિ-પ્રામાદીવતિ કુદ્ધાત્ત્વ
(ધા ૨-૧૧૬-૫ ૩૮) છુ પડીને મહેવ સમજાને રહે છે
(અનેના) મ નો ઈ કર્ણ ૪/૩/૧૨૨ થી થયો

★ અનુવૃત્તિ :- (૧) અમાગ્યાત્ત્વ કર્ણ ૩/૪/૨૪
(૨) નવા ૩/૪/૧૮ થી (૩) દ્વિતીયાધારા ૩/૪/૨૨

❧ વિશેષ :- ૦ સિદ્ધિમની વતિ મુખ્ય
અધાર" અર્થમાં સમજવાના નામ દોષવતી કર્ણ લાગે છે
આધારાત્ત્વ દેમ હવું ?

પરશુના વાનિગ હવ આચરણિ - પશુને હાલકાની નેમ
વાપરે છે - આધાર અર્થ નથી માટે કર્ણ ન થાય

૦ અ-માગ્યાત્ત્વ દેમ હવું ?

હમ્મ હવ આચરણિ - આની નેમ આચરે છે. મ્ અન્યથા

❧ અન્ય ઉદાહરણ :-

વચ્ચીવતિ કમ્પરણ - શામળાને વચ્ચી નેમ વાપરે છે

[૨૦૪૫]

(૫) કતુઃ કિર્ણ ગ્લમ્મલોચ્છોદાત્ત્વ કિર્ણ ૩/૪/૨૫

★ મુદ્રપૃથક - કતુઃ કિર્ણ ગ્લમ્મ-કચીવ હોડાત્ત્વ કિર્ણ

★ વૃત્તિ :- કતુઃકમાનાદાચારે કિર્ણ વા સ્વાત્ત્વ ।

ગ્લમ્મલોચ્છોદાત્ત્વ સ એવ કિર્ણ । અથ્વા હવાચરણિ અથ્વા -
ગ્લમ્મલોચ્છોદાત્ત્વ - કચીવતે - હોડાતે ।

❧ વૃત્ત્યર્થ :- ઉપમાનત્યાની ક્તી યુગ્મ
નામને 'આચાર' અર્થમાં કિર્ણ વિદ્યે થાય છે. ગ્લમ્મ,
કચીવ, હોડા સમને લાગે છે કિર્ણ પ્રત્યય કિર્ણ નેવો
સમજાવો અથ્વા હવ આચરણિ - અથ્વા (ધા. ૨-૧૭
૫ ૪૪) યોદાની નેમ આચરે - યોદા નેવો લાગે છે.
(૧-૨) અચ્ચિ-અચ્ચ + કિર્ણ + ય + તિવ્ (તિ) +
= (કિર્ણ પ્રત્યય આપો હવ છે તેવી) અચ્ચ + જ + તિ
= યઃ થી અચ્ચ + મને મ અચ્ચવતિ

❧ કિર્ણ-કિર્ણ ના ઉદાહરણ :-

(નોંધ :- હવે ૩/૪/૨૨ થી આત્મને પદ

(૧) ગ્લમ્મ હવ આચરણિ - ગ્લમ્મલોચ્છોદાત્ત્વ - (ધા. ૨-૧૨૪
૫ ૭૧) - હોડાચાર નેવો લાગે છે

(૨) કચીવતે (ધા. ૨-૧૨૫ ૫ ૭૨) નપુ યક નેવો લાગે છે

(૩) હોડાતે (ધા. ૨-૧૨૬ ૫ ૭૨) મુખ નેવો લાગે છે.

★ અનુવૃત્તિ :- (આધારાત્ત્વ) ઠામાનાદાચારે ૩/૪/૨૪

❧ વિશેષ :- ૦ દ્વિતીયાધારા (નીચ વિભક્તિ
વળુ નામ અનુવર્તે છે તે ખ્યાલ રાખવો

૦ * કિર્ણ એ પૂર્વ પ્રસિદ્ધ અનુદાહ છે તેનાથી (સ્વમતે)
કિર્ણ કે કિર્ણ કાર્યો થતાં નથી.

૦ અન્ય ઉદાહરણ :- (અધારમાં યુગ્મ થયે છે)

શરણાચરણિ-ઈ + કિર્ણ + તિવ્ = અચ્ચિ, શા-મરણિ-જ
ની નેમ આચરે છે. અચ્ચિ - પૂર્વો નેવું આચરે છે
અવદોહણિ - અગાં નેવું આચરે છે.

[૨૦૪૬]

(૬) કચ્છ ૩/૪/૨૬

★ વૃત્તિ :- કતુઃકમાનાદાચારે કચ્છ વા સ્વાત્ત્વ ।
દીર્ઘશ્ચીતિ દીર્ઘો. હંધાવતે ૧૪।

❧ અહંસાચિ ૧૫। હંધાધાયકો ૧૬। હંધાધિસીટ ૧૭।
(સો વા છુદ્ધ ન કરવો) વધારવે વધારવે । મોજાવતો
નિર્ણય છુદ્ધ । મોજાવતે । અધારાત્ત્વ । કતુઃ રીઝ,
માત્રીયતે । કચ્છનામિતિવદેતે હવે પુદ્ધાંશવે, રચેનીવા-
ચલીતિ રચેતાવતે કાકઃ

❧ વૃત્ત્યર્થ :- ઉપમાનત્યાની એવા ક્તી રૂપ
નામને 'આચાર' અર્થમાં કર્ણ (ય) પ્રત્યય વિદ્યે

* કિર્ણ - અહંસાચિ ધા ૨ ન્યાસ પૃ ૫૧

થાય છે. દીર્ઘશ્ચિવ્વ યદ્ યક્ કયેષુ ચ ૪/૩/૧૦૮ થી દીર્ઘ' હંસાયતે (ધા. ૨.-૧૭ પૃ. ૭૮) હંસઙ્ઘ આચરતિ - હંસની જેમ આચરણ કરે છે. હંસ + કયઙ્ઘ + અ + તે = હંસા + ય + તે (સ નો અ દીર્ઘ' થયો. ય નો અ-લુગસ્યાદૈત્યપદે થી લેાપ)

★ અનુવૃત્તિ :- (૧) કર્ત્ત્વિષ્...૩/૪/૨૫ થી કર્ત્ત્વ (૨) (અઃઘરાચ) ડગમાનાદાચારે ૩/૪/૨૪

❧ વિશેષ :- ૦ કયઙ્ઘ માં હું કાર આત્મને-પદ માટે અને ક કાર સામાન્યતા મહાશુને માટે છે. ૦ ક ઙ્ઘ કિષ્પતુસ્ય વિપયને કાઃણે પર્વાયવાચી પ્રયોગ થાય ૦ ઉગ્રહૃથ :-

અજ્ઞાયતે- ધોડા જેવું વર્તન કરે છે

ગદંભાયતે- ગધેડા જેવું વર્તન કરે છે.

❧ શેષવૃત્તિ :- (૧) સો વા લુક્ ચ ૩/૪/૨૭ ઉપમાનગચી કર્તા સુત્રક સ્ કારાન્ત નામને આચર અર્થમાં કયઙ્ઘ વિઠલ્પે થાય છે. અને સ્ નો લેાપ થાય છે પરસ્ ઇવ આચરતિ = પયસ્યતે પક્ષે પયાયતે (ધા. ૨.-૭૨ ૭૩-૫ ૧૦૦) પયસ્ + કયઙ્ઘ = પયસ્યતે પક્ષે સ્ લેાપ અને દીર્ઘશ્ચિવ્વ યદ્ થી દીર્ઘ' પયાયતે [૫૩૨]

(૨) ઓજોઽપ્સરસ ૩/૪/૨૮ ઉપમાનગચી કર્ત્ત્વિષ્ ક્ષોજસ્ અને અપ્સરસ્ નામને "આચાર" અર્થમાં કયઙ્ઘ (ગ) પ્રત્યય વિઠલ્પે થાય છે. અન્ત્ય સ્ નો લેાપ થાય છે ઓજાયતે (ધા. ૨. ૭૦ પ ૯૯) અપ્સરાયતે-(ધા. ૨-૭૧ પ. ૧૦૦) અપ્સરાની જેમ આચરે છે નિત્ય સ્ લેાપ માટે આ પ્ર અનાવેશ છે [૫૩૩]

૦ ઋતો રીઃ (મળંગ સુત્ર ક્રમાંક ૧૦૫૪)-માત્ર માત્રીયતે માતાની જેમ આચરે છે. એન્દરીતે પિતૃ પિત્રીયતે (ધા. ૨-૪૧ પ ૮૪) પિતાની જેમ આચરે છે પિતૃ + કયઙ્ઘ + તે = (આ સુત્રથી રી) પિત્રી + ય + અ + તે થયું. ૦ કયઙ્ઘમાનિવિત્તિદિતે (મળંગ સુત્ર ક્રમાંક ૧૨૬) થી પુન્વત્ભાવ-શ્વેનીવાચરતિ ઇતિ શ્વેતાયતે કાકા શ્વેની=શ્વેત વશ્વ' વાળી રત્રી (સમાન ૩૫-૯તાયતે ધા. ૨.-૭૫ પ. ૮૦) શ્વેની + કયઙ્ઘ = (કયઙ્ઘમાનિ ૦ ૩/૨/૫૦ થી પુન્વત્ થતા * મૂળ શબ્દ) શ્વેત + કયઙ્ઘ = (દીર્ઘશ્ચિવ્વ યદ્ થી દીર્ઘ') શ્વેતા + ય + શ્વ + તે

[૨૦૪૭]

* મૂળ શબ્દ - શ્વેત - બુધો સુત્ર શ્વેતૈત હરિત મરત...

નશ્વ ૨/૪/૭૬

(૭) નં કયે ૧/૧/૨૨

★ વૃત્તિ :- નાન્તં નામ કયે પરે પદં સ્યાત્ । રાજીયતિ / રાજાયતે ।

■ વ્યક્ત્યે હૃત્યવાદેશે ગવ્યતિ/ગવ્યતે ।

❧ વૃત્ત્યર્થ :- ન અન્તવાળા નામને કયઙ્ઘ, કયન્ કે કયઙ્ઘ પ્રત્યય લાગે ત્યારે પદ સંજ્ઞા થાય છે રાજાનમ્ ઇચ્છતિ ૧ રાજીયતિ (ધા. ૨. -૭૫ પુ. ૩૩) રાજને ઇચ્છે છે રાજન્ + કયન્ (આ સુત્રથી પદ સંજ્ઞા = (નામોનો ૦ ૨/૧/૯૧ થી અન્ત્ય ન્ લેાપ) રાજ + કયન્ = (કયનિ ૪/૩/૧૧૨ થી અ નો ઈ) રાજી + ય + અ + તિ = રાજીયતિ પક્ષે કયઙ્ઘ થી રાજાયતે - રાજેવ આચરતિ (ધા. ૨.-૭૬ પ. ૯૪) રાજન્ + કયઙ્ઘ = રાજ + ય (ઉપર મુજબ) = (દીર્ઘશ્ચિવ્વ ૦ થી દીર્ઘ') રાજા + ય + અ + તે = રાજાયતે - રાજની જેમ વર્તે છે

★ અનુવૃત્તિ :- (૧) ત્દગ્તં પદમ્ ૧/૧/૨૦ (૨) નામસિદ્ધ્યભ્યજ્ઞતે ૧/૧/૨૧

❧ વિશેષ :- ૦ અય્ વ્યજ્ઞતે એવું જે ૧/૧/૨૧ સુત્રમાં લખ્યું તેનો અપવાદ કરી આ સુત્રમાં ન્ + કય ને પદ સંજ્ઞા કરી

૦ કય ના સામાન્ય મહાશુથી કયન્, કયઙ્ઘ, કયઙ્ઘષ ત્રણેનું મહાશુ થશે.

૦ નં કમ કશુ ?

વાચ્યતિ અહીં અન્તે ચ્ છે માટે આ સુત્રથી પદ સંજ્ઞા ન થાય પદ સંજ્ઞા ન થવાથી ચ્ નો ક્ પશ્ચ નયઈ શકે.

* ૧ રાજીયતિ (૧) રાજાનમ્ ઇચ્છતે = રાજન્ + કયન્ (અમાન્યાત્કયન્ ૩/૪/૨૩)

(૨) રાજા ઇવ આચરતિ-રાજન્ + કયઙ્ઘ (કયઙ્ઘ ૩/૪/૨૬)

(૩) ડાણ્ણેહિતાદિભ્યઃ ધિદ્ ૩/૪/૩૦ થી કયઙ્ઘષ પ્રત્યય લાગે આ સુત્ર વડે પદ સંજ્ઞા થતા પૂર્વનો ન્ લેાપ થાય.

-૦- વિશેષણમન્તઃ ૭/૪/૧૧૩ પરિભાષાથી ન કારાન્ત એવો અર્થ થયો છે

■ શેષવૃત્તિ :- વ્યક્ત્યે સળંગ સુત્ર ક્રમાંક ૫૬૧ મુજબ ઓ કે ઓ પછી (કમંણી સિવાયનો) કય આવેતો અવ્ -માવ્ અનુક્રમે થાય ગો + કયન્ = ગવ્યતિ-(ધા. ૨. -૬૦ પુ ૨૮) ગામ્ ઇચ્છતિ = ગાયને ઇચ્છે છે ગવ્યતે-(ધા. ૨.-૪૭ પ ૮૬) રીરિવાચરતિ ગો + કયઙ્ઘ = ગવ્યતે

[૨૦૪૮]

* રાજીયતિ:- તત્ત્વ પ્રકાશિકા મહાશુ ન્યાસ પાદ : ૧/૩૧

(૮) હાન્વ લોહિતાદિચ. વિન્ ૩/૪/૩૦

★ પૂર્ણ :- અમ્વ કનૃવધ્વચર્ચો વિન્વચર સ્થાત્ ।

❧ પૂર્વર્થ :- હાન્વ પ્રત્યયા-૧ નામ તથા
 ળોહિતાદિ-જેહિત વગેરે ચાહોને વિવ અર્થમાં વિન્-વચર
 (વચર) પ્રત્યય સામેળ હિા સૂત્ર: ૯ મા જુઓ)

★ અનુવૃત્તિ :- વચર ૩/૪/૨૧

❧ વિશેષ :- ૦ હાન્વ પ્રત્યયના વિધાનો સૂત્ર
 ૭/૧/૩૫ થી ૭/૨/૧૪૫-સિદ્ધિમંદ્યા. માઆપેલા છે
 ૦ ળોહિતાદિ (અજ્ઞ) - જેહિત, જિહ્વા, દયામ, પૂર્વ, ચર્ચન,
 હર્ષ મર્મ મુગ, દુગ, મૂર્ચ્છા, સિદ્ધા, કુસા, કદયા વગેરે
 ૦ સુત્રમ મુકેય નવ. આકૃતિમજ્જ મઠે છે
 ૦ વિવ અર્થ-ના જ્યુ - જેમકે પહેલ લાજ નહનું તે
 લાલ થાય છે તેપ્ત જ માત્ર તે હિત: મશ્તિમા કવદ્વ-ન લાગે

[૨૦૫૯]

(૯) સ્વરવો નગ ૩/૩/૪૩

★ પૂર્ણ :- કવદ્વપગદારન પદ વા સ્થાત્ ।

વગગવતિ વગગવતે । જોહિતાવતિ । તે હિગવતે હરણદિ ।

❧ પૂર્વર્થ :- અન્તે કવદ્વ પ્રત્યય આવેશે
 હેય (તેવા જગુને લાગી) વિદ્યે આત્મનેપદ થાય છે
 ૦ વટગવતિ પહે વટગવતે (ધા ૨-૧ પ ૧૨૦)
 * જગત્ વટ મશ્તિ = (અવકાશનુકરણ. દિ: જ
 ૧/૨/૧૪૫ થી હાન્વ પ્રત્યય અને દિર્ઘાવ થતા) વટ
 વટ + હાન્વ = (૮ વચર) ૭/૨/૧૪૬ થી પૂર્વના વટ
 નો જુ લે(૫) વગવટ + હાન્વ = હિગવત સ્વરવદે: ૨/૧
 /૧૧૪ થી અ-ય યા હિ લે(૫) વટગ + આ (હ અને
 જ ને જુ ૪) = ૨૫ વિદ્યે આત્મનેપદ - કવદ્વ
 લાગતા થશે તેપા વટગવતે પહે વટગવતિ
 ૦ ળોહિતાવતે પહે જોહિતાવતિ (ધા ૨-૨, પ ૧૨૦)
 જોહિત: જોહિત મશ્તિ

★ અનુવૃત્તિ :- વગગ ૩/૩/૨૦ થી આત્મને વદમ

❧ વિશેષ :- ૦ ૨૫૮

[૨૦૬૦]

(૧૦) તપસ. વચ ૩/૪/૩૬

★ પૂર્ણ :- અમ્વ ત્વમંગે ક્ષાત્તો કવન્વા સ્થાત્ ।
 તપ: કરોતિ । તપમ્વતિ ।

❧ વર્વર્થ :- (દિનીયાન્ત) તપ્ત શબ્દને કૃ

વટગવતિ - માપનિશ મપમશ્તિ આ ૨ પ ૧૦

અર્થમાં (તપ કરોતો અર્થમાં) કવન્વ વિદ્યે થાય છે
 તપ કરોતિ - તપમ્વતિ (ધા ૨.-૧૧૮ પ ૩૮) તપ
 કરે છે તપ્ત + કવન્વ + ગવ્ + ગિ

★ અનુવૃત્તિ :- (૧) દિનીયાવા. વામ્વ: ૩/૪/૨૨
 થી દિનીયાવા. (૨) શરણદે: કૃતો વા ૩/૪/૩૫

(૩) વૃજાદેનૃવા ૩/૪/૧૯ થી નગ

❧ વિશેષ :- ૦ તપ્ત શબ્દ હમૃપ હોવા
 નેમજો - જેમકે તપ કરોતિ

૦ કવન્વ તમ્ અર્થમાં થયો :- (૧) કવન્વ-ધ્વજા અર્થ-
 (મુત્ર: ૨). - (૨) કવન્વ-આચાર અર્થમાં (મુત્ર: ૪)
 (૩) કવન્વ-“તપ” ને કરું” અર્થમાં

[૨૦૭૧]

(૧૧) નમોગવિઞ્ઞિત્રોડચોગેગશ્ચો ૩/૪/૩૭

★ મુત્રપૃથો - નમ્વ વરિવ્વ-વિષદ: જ્ઞાતો-નેવા-આશ્વો

★ પૂર્ણ :- ૦૪૧ કમંગેઝ વવાત્તવવર્તારિધર્ષેતુ
 કવન્વ વા જગત્ નમ્વવતિ વરિવ્વવતિ । ચિત્રીવને

❧ પૂર્વર્થ :- નમ્વ, વરિવ્વ અને વિષદ
 (વિષ) શબ્દને અનુભવે (અર્થો) પૂર્ણ મેત્રા અને આશ્વ
 કરું” એ અર્થમાં વિદ્યે કવન્વ પ્રત્યય થાય છે.

(૧) નમ્વવતિ-ધા. ૨-૧૧૯, પ ૩૯) તેનમ્વશર કરે
 છે નમ્વ + કવન્વ + ગવ્ (મ) + તિ

(૨) વરિવ્વવતિ (ધા ૨.-૧૨૦, વરિવ્વ કોટિથેવા કરે છે

(૩) ચિત્રીવને (ધા ૨.-૧૨૧, પ ૩૯) વિષ કરોતિ-
 વિષદ + કવન્વ = (૮વતી ૪/૩/૧૨૨ થી હિ) ચિત્રી + વ
 = (વિષદ માં જ કરેથી આત્મનેપદ) ચિત્રીવને આશ્વ કરે છે

★ અનુવૃત્તિ :- (૧) તપસ: કવન્વ ૩/૪/૩૬ થી કવન્વ

(૨) શરણદે: કૃતો વા ૩/૪/૩૫ થી કૃતો

(૩) વૃજાદેનૃવા ૩/૪/૧૯ થી નગ

❧ વિશેષ :- ૦ અર્ચા વગેરે હેમ હથું ।

(૧) નમ: કરોતિ-નમ્વ શબ્દ ખોલે છે મારે કવન્વ ન થાય

(૨) વિષ કરોતિ-વિષ કરે છે-આલેખન કરે છે અર્થમાં
 કવન્વ ન થાય

૦ શરણદે: કવન્વ નમ: ૨/૨/૧૯ થી નમ્વ ના થોતે
 અનુર્થાનો પ્રાપ્તિ છતાં અર્થ દિનીયા થઈ તે * તપસ

વિમરસે: વારક-વિમરસ-વર્ણિયથી નાથ મુજબ કરેક વિભ-
 કિત બળીતન થતા થઈ ચક્રું - જેમકે : દેવા: માપ તમ નમ-
 સન્તિ-તપ - દિનીયા છે.

[૨૦૭૨]

* તપસ - નાથ - ૪૬ પ ૩૩

(૧૨) છુત્ત્વગદ્ગદ્ઞનાયોદન્યધનાયમ્ ૪/૩/૧૧૩

★ સૂત્રપૃથક :- છુત્-ત્વઙ-ગદ્ઞઃ અશનય ઉદન્ય ધનાયમ્

★ વૃત્તિ :- ઇષ્ઠ્યેષુ યથાસદ્ઘ્યમશનાયાદયઃ કથંચનાત્તિ નિપાત્યન્તે । અશનાયતિ । ઉદન્યતિ । ધનાયતિ ।

❧ વૃત્ત્યર્થ :- છુત્ (છુખ) ત્વઙ (ત્વપા), ગદ્ઞ (ગૃદ્-લાલય) અર્થમાં કચન્ અન્તવાળી અશનાય, ઉદન્ય અને ધનાય શબ્દ અનુક્રમે નિપાતન કરાયછે.

- (૧) અશનાયતિ-અશનમિચ્છતિ - ભોજનને ઇચ્છે છે.
- (૨) ઉદન્યતિ - ઉદકમિચ્છતિ - પાણીને ઇચ્છે છે.
- (૩) ધનાયતિ - ધનમિચ્છતિ - ધનને ઇચ્છે છે.

★ અનુવૃત્તિ :- કચનિ ૪/૩/૧૧૨

❧ વિશેષ :- ૦ કુષાદો કેમ કહ્યું ?
અશનીયતિ દાતુમ્ - દેરાને માટે ભોજનને ઇચ્છે છે. અહીં દાતુમ્ અર્થ મુખ્ય છે માટે આ સૂત્ર ન લાગે.

[૨૦૭૩]

(૧૩) વૃષાધ્વાન્મૈથુને સ્સોઽન્ત ૪/૩/૧૧૪

★ સૂત્રપૃથક :- વૃષ-અશ્વાત્ મૈથુને સ્સ. અન્તઃ

★ વૃત્તિ :- આઃ મૈથુનાર્થમ્ કચનિ સ્સોઽન્તઃ સ્થાત્ । વૃષસ્યતિ ગૌઃ । અશ્વસ્યતિ વઙકા

❧ વૃત્ત્યર્થ :- વૃષ (વળદ) અને અશ્વ (ધોડો) શબ્દને મૈથુન અર્થમાં કચન્ પ્રત્યય લાગતા નામને અન્તે “સ” આગમ થાયછે.

૦ વૃષસ્યતિ ગૌઃ (ખા ૨-૨૭. પ ૧૫) ગાય મૈથુન માટે વળદને ઇચ્છે છે. - વૃષ + કચન્ = વૃષ + સ્ + ય + અ + તિ = વૃષસ્યતિ

૦ અશ્વસ્યતિ વઙકા (ખા ૨-૨૯. પ ૧૬) ધોડી મૈથુન માટે અશ્વને ઇચ્છે છે

★ અનુવૃત્તિ :- કચનિ ૪/૩/૧૧૨

❧ વિશેષ :- ૦ મૈથુને કેમ કહ્યું ?
વૃષીયતિ વ્રાહ્મણોઽથ લાશી સાંદને ઇચ્છે છે. મૈથુન અર્થ નથી ૦ સૂત્રમાં સ્સ (એ સ્ કાર) મુદ્ધવાથી (નસ્સઃ ૨/૩/૫૯ થી) સ્ ના ખૂ નો નિષેધ થશે ૦ મનુષ્ય જાતિ માટે પણ મૈથુન અર્થમાં વૃષસ્ય શબ્દ પ્રયોજાય છે - * લેખાન ચિનામણી વૃષસ્યન્તિકામુક્તિ અર્થ માં વપરાયછે - મૈથુનની ઇચ્છાવાળી સ્ત્રી

[૨૦૭૪]

(૧૪) અસ્ ચ લૌલ્યે ૪ ૩/૧૧૫

★ વૃત્તિ :- મોગેચ્છાતિરેકે લૌલ્યે તત્ર ગમ્યે કચનિ પરે નામ્નઃ સ્સોઽસ્ ચાન્તઃ સ્થાત્ । દ્વિસક્ષારપાઠાન્નાસ્ય ષત્વમ્ । દધિસ્યતિ । દધ્યસ્યતિ ।

❧ વૃત્ત્યર્થ :- લૌલ્ય-ભોગ ભોજનવાની ઇચ્છા નો અતિરેક તે લૌલ્ય લૌલ્ય અર્થમાં કચન્ પ્રત્યય લાગતા નામને અન્તે સ્ અને અસ્ આગમ થાયછે. (ન સ્સઃ ૨/૩/૫૯ સૂત્રને કીધે એ સ્ કાર (સ્સઃ) ષ ના નિષેધ માટે છે) ૦ દધિસ્યતિ પક્ષે દધ્યસ્યતિ - ખૂનજ આશ્રિતથી દહીં આપછે (ખા ૨-૪૨-૪૩. પ ૧૯) દધિ + કચન્ = દધિ + સ્ + ય + ષ + તિ પક્ષે દધિ + અસ્ + ય + અ + તિ = દધિસ્યતિ પક્ષે દધ્યસ્યતિ (ય ના અ નો લુગસ્યા૦ થી લેાપ)

★ અનુવૃત્તિ :- (૧) વૃષાશ્વાત્... ૪/૩/૧૧૪ થી સ્સો-ન્તઃ (૨) કચનિ ૪/૩/૧૧૨

❧ વિશેષ :- ૦ લૌલ્ય કેમ કહ્યું ?
ક્ષીરીયતિ દાતુમ્ - આપવા માટે દુધને ઇચ્છે છે. અહીં દાતુમ્ અર્થ છે માટે સ્ આગમ ન થાય. ૦ અસ્ વિધાન બન્-અ કારાન્ત નામ માટે છે કેમકે અ કારા. નામમાં તો લુગસ્યાદેત્યપદે ૪/૧/૧૧૩ થી પૂર્વ-અ લોપાયને એકજ રૂપ થવાનું છે. જેમકે ક્ષીરસ્યતિ (એલેકે) ૦ * સંક્ષેપમાં કહીએ તો (૧) દધિમ્ ઇચ્છતિ (૨) અમા-વ્યયાત્ ૨/૪/૨૩ થી કચન્ (૩) અશ્વ લૌલ્યે ૪/૩/૧૧૫ થી સ્, અસ્ આગમ (૪) એ અસ્ નો વિહલ્ય લક્ષ્યે તો ઇવર્ણાદિઃ ૧/૬/૨૯ થી યત્વ વગેરે સિદ્ધ થકે તેથી દધ્યસ્ય થશે (૫) અ કારાન્તમાં લુગસ્યા૦ ૨/૧/૧૧૩ થી પૂર્વ અ લોપ થશે.

[૨૦૭૫]

(૧૫) ગિજુ વહુલં નામ્નઃ કૃગાદિપુ ૩/૪/૪૨

★ વૃત્તિ :- કૃગાદીનાં ધાતૂનામર્થે ગિજુ વહુલં સ્થાત્ । વ્રત્ય સ્વરાદેરિત્યન્ત્ય સ્વરાદિ-લુકિ, મુળ્ઙ કરોતિ, મુળ્ઙયતિ છાત્રમ્ । પટુમાચપટે, પટયતિ । વૃક્ષં રોપયતિ, વૃક્ષયતિ । કૃત્ ગૃહ્ણતિ, કૃતયતિ

❧ વૃત્ત્યર્થ :- કૃગ્ વગેરે ધાતુઓના અર્થમાં કાઈપણ નામથી ગિજ્ પ્રત્યય બહુલનાયે (વહુલમ્) થાયછે. (વ્રત્ય સ્વરાદેઃ ૭/૪/૪૩ થી અન્ત્ય સ્વરનો લોપ થશે) મુળ્ઙયતિ (ખા ૨-૧૫. પ. ૧૩૭) મુળ્ઙ કરોતિ છાત્રમ્ વિદ્યાર્થીને મુંડે છે. (મુંડન કરે છે)

0 મુળ + મિત્ (ક + ઘ) + વિ = મુળ + ઘ
+ અંત = મુળ + અંત + અંતિ (અંતિ ના અ નો
સંપ્રસાર સ્વરૂપે. એ અંતિ) = મુળઅંતિ

0 વટવતિ (પા ૨-108, પ. 141) વટમાલવે દોષિ-
નાને હરે છે - વટ + મિત્ + ઘ + વિ =

0 વૃણવતિ (પા ૨ 81, પ. 140) વૃણુ રોગવતિ

0 કૃણવતિ (પા ૨-30, પૃ 140) કૃણુ ગુણવતિ

ક્રિયા વિશેષ ૧ :- 0 વટવટ-મુળ પ્રયોગ અનુસાર-
અને મટે છે તેનાથી નો નામ નો વિભક્તિ આધારે નો
માત્રમાં દેવાય તે નામ નો વિભક્તિ આધારે તે માત્રમાં
મિત્ પ્રયોગવાળું થાય છે તેમ જમનું જેમકે :- મિત્વતિ
જેમકે અને નિષ્ક હરે છે રજવતિ ત્વચને મદજ હરે છે
લ્પાવતિ-હા ઉપાટે છે દળવતિ-હા હરે છે પ્રમાણવતિ
પ્રમાણને હરે છે-અંગે

0 દમ વગેરે ઠાવુ બોધવુ ઉપદંતું મદજ ઠાવુ વગેરે

[2009]

(14) માર્ગાં લેદગ્યા: 3/4 ૪૪

★ મૂળપૃથક :- મૂળ-અંત-વેદસ્વ આ:

★ પૂર્ણ :- પૂર્ણ મિત્ નિયોગે આપવા. મળા-
વતિ, અર્ધાવતિ, વેદાવતિ |

□ પ્રિયધરેવાદિના પ્રાપ્તિદે, પ્રિયમાવતે પ્રાપ્તિદે જવાદિ
સ્વરૂપેવાદિના સ્વરૂપાવતે સ્વરૂપવતિ |

ક્રિયા પૂર્ણ :- મળ, અર્ધ, વેદ સમીપે મિત્
ના યોગમાં અત્ય સ્વરૂપે આ થાય છે. - મળાવતિ
(પા ૨-50, પૃ 141) સત્તને હરે છે અથવા હરે છે.
મળ + મિત્ + અ + નિ = (અ મૂળથી અત્ય સ્વરૂપે
આ) મળ + ક + અ + નિ = (અર્ધાવતિ) ૦ ૪/૦/૧૧
થી પુ આગમ) મળ + વ + ક + અ + નિ = મળાવતિ
એવરીને-અર્ધાવતિ-અર્ધને હરે છે. વેદાવતિ-વેદને હરે છે

★ અનુવૃત્તિ :- મિત્ મળવ ૪/૪/૪૨ થી મિત્

ક્રિયા વિશેષ :- 0 આ હાર, એવા વિધાન
આમથર્થા ક્રમભગદે. ૭/૪/૪૩ થી અ હારને ભાષ
થને નથી

□ મેલવૃત્ત :- 0 પ્રિય સ્થિત મિત્તોવ...મુદ્વ ૭/૪
/૪૮ (અર્ધાવતિ મૂળ ક્રમક-૬૦૫) થી અનુક્રમે પ્રા-રણ
વગેરે આદેશ થતાં - પ્રિયમાવતે - પ્રા + મિત્ + અ
+ નિ = પ્રા + વ (અર્ધાવતિ થી પુ આગમ) + ક +
અનિ = પ્રાવતિ-પ્રિયને હરે છે. (પા. ૨-48, પૃ 144)
0 સ્વરૂપ દુરુર...નામિત: ૭/૪/૪૨ (અર્ધાવતિ મૂળ ક્રમક
૬૦૭) થી અત્યને ભાષ અને મુખ્ય થતાં-સ્વરૂપમિત્
= સ્વ + ક + અ + નિ = (મુખ્ય) સ્વ + ક + અનિ =
સ્વ + અ + અનિ = સ્વરૂપવતિ = સ્વરૂપને હરે છે
અથવા હરે છે (પા ૨-73, પૃ 142)

[2009]

પૂ મદોપાધ્યાય શ્રી વિનય વિજયજી મગિવરે રચેલ હિંમ લઘુપ્રક્રિયાની નામધાવ
પ્રક્રિયાનો અપ્રતીત ચારીત ગંગી પૂ આ. દેવશ્રી આનંદસાગર મૂર્તિવરજીના શિષ્ય
હાર દિત ઉપાધ્યાય પૂ સમાસાગરજી મ. સા. ના અરસ સ્વભાવી શિષ્ય પૂ. મુનિશ્રી
લક્ષ્મીનાથજી ના શિષ્ય નિત્ય તપસ્વી પંથાસ મુરશીસાગરજી મ.સા. ના અવેદશીલ
મુનિરાજ પૂ મુધનસાગરજી મ. સા. ના શિષ્ય મુનિ દીપન આગર (M. Com. M. Ed.)
હરેલ મુળગતી અનુષાઠ તથા સમંદર્ભ વિષયજી સમારન.

ભાવ-કર્મણી પ્રક્રિયા

કર્તાની સક્રિયતા બનાવતું વાક્ય હોયતો કર્તારિ રચના કહેવાય જેમકે “રમેશ પુસ્તક લખેછે” - પણ કર્મની મુખ્યતા હોય અને કર્તા સાધન રૂપજ હોયતો તે કર્મણિ રચના કહેવાય. જેમકે “રમેશ વડે પુસ્તક લખાયછે” - અહીં “પુસ્તક” કર્મની મુખ્યતા છે.

જો સકર્મક ધાતુ હોયતો કર્મ હોય પણ અકર્મક ધાતુ હોયતો ત્યાં માત્ર ક્રિયાભાવની મુખ્યતા પ્રમુખ થાય અને કર્તા ક્રિયાતો સહેનાર અને તે “ભાવે રચના” જેમકે રમેશ વડે લખાયછે અહીં કર્મની વિવક્ષા નથી માટે ભાવે પ્રયોગ ગણાય. — આ પ્રક્રિયામાં આવા કર્મણિ — ભાવે પ્રયોગતો અભ્યાસ છે.

(૧) તત્સાપ્યાનાપ્યાન્ કર્મભાવે કૃત્યક્તલ્લર્થાશ્ચ ૩/૩/૨૧

★ સુત્રપૃથક :- તત્ સાપ્ય-અનાપ્યાન્ કર્મ-ભાવે કૃત્ય ક્ત - લલ - અર્થાઃ ચ

★ વૃત્તિ :- તદ્વાત્મને પદં કૃત્ય કૃતલ્લર્થાશ્ચ પ્રત્યયાઃ સ કર્મકાદ્વાતોઃ કર્મણે અકર્મકાદવિવક્ષિતકર્મકાચ્ચ ભાવેસ્વયુઃ

❧ વૃત્ત્યર્થ :- તત્ - આત્મનેપદના પ્રત્યયો તથા કૃત્ય ક્ત અને લલ અર્થવાળા પ્રત્યયો સકર્મક ધાતુથી કર્મણિ (કર્મ અર્થમાં) અને અકર્મક ધાતુથી તેમજ અવિવક્ષી કર્મવાળા ધાતુથી ભાવ અર્થમાં થાયછે. (ઉદા. સુત્રઃ ૨ જુઓ)

★ અનુવૃત્તિ :- પરાણિ કાનાનશૌ ચ...૩/૩/૨૦થી આત્મને પદમ્

❧ વિશેષ :- ૦ પ્રત્યયો :- ક્ત લલ્ અને લલ્ નો સમાનાર્થી અન (૫/૩/૧૩૯ થી ૧૪૧)

૦ સકર્મક ધાતુ :- જેમાં કર્મની વિવક્ષા થઈ હોય તે દા.ત. ચૈત્ર વડે સાદડી કરાઇ - અહીં “સાદડી” કર્મ છે માટે “કરવું” ક ધાતુ સકર્મક કહેવાય.

૦ અકર્મક ધાતુ :- જે ધાતુને કર્મ ન હોય તે જેમકે ઊંધવું - રડવું વગેરે

૦ અવિવક્ષિત કર્મ :- ધાતુ સકર્મક હોય પણ પ્રયોગ માં કર્મ ઓત્રવામાં ન આવે-જેમકે-“ચૈત્ર વડે કરાયછે” - ક ધાતુ સકર્મક છે પણ પ્રયોગ કરનાર કર્મની વિવક્ષા કરતા નથી.

૦ અકર્મક અને અવિવક્ષિત કર્મવાળા બન્ને ધાતુ અકર્મક જ ગણાય - જો નિત્ય અકર્મક લખ્યું હોય તો ત્યાં અવિવક્ષિત કર્મક ધાતુ ન લેવા.

[૨૦૭૮]

(૨) ક્વઃ શિતિ ૩/૪/૭૦

★ વૃત્તિ :- સર્વસ્મદ્વાતોર્માવકર્મવિહિતે શિતિ ક્વઃ સ્થાત્ । ધત્ કર્મણ પ્રત્યય વિધાનેતોક ત્વાત્ કર્મણિ પ્રથમા । કર્માપેક્ષાપર્યયચ્ચનાનિ ચ । નીહવહિક્ષોષ્યન્તાદ્દિત્વપ્રત્વિચ્છિન્નિવિધિશાસ્ત્રાર્થાઃ પચિચાચ્છિન્નિવિધિશાસ્ત્રાર્થાઃ પચિચાચ્છિન્નિવિધિશાસ્ત્રાર્થાઃ પચિચાચ્છિન્નિવિધિશાસ્ત્રાર્થાઃ ગૌણે કર્મણે દુહ્યાદેઃ પ્રધાને નીહકુર્ષ્-વહામ્ । બુદ્ધિમશ્ચાર્થયોઃ શબ્દ કર્મણા ચ । નજેચ્છ ગ પ્રયોજ્ય કર્મણ મેષાંયન્તાતાના-મુક્તતામતા પદ્મતે પ્રત્યઃ શિષેણ, પદ્મતે પ્રત્યઃ પદ્મતે પ્રત્યઃ । પદ્મતે પ્રત્યઃ, પદ્મતે પ્રત્યઃ

❧ વૃત્ત્યર્થ :- સર્વ ધાતુઓને ભાવ અને કર્મ (ભાવ-કર્મણિ) પ્રયોગમાં શિત્ (કાળના) પ્રત્યય ભાગતા ક્વ (ય) પ્રત્યય થાયછે.

૦ અહીં કર્મમાં પ્રત્યયના વિધાન વડે “ઉક્ત થવાથી કર્મણિ-કર્મને પ્રથમાં થાયછે. તેમજ કર્મની અપેક્ષાએ અર્થ અને વચન થાય.

૦ [કર્મણિ પ્રયોગમાં કર્મની મુખ્યતાથી કર્મ જે પુરૂષ અને જે વચનમાં હોય તે પુરૂષ અને તે વચનનો પ્રત્યય ધાતુને લાગેછે કર્મને પ્રથમા-કર્તાને તૃતીયા થાય છે. જો ભાવે પ્રયોગ હોયતો ક્રિયાની મુખ્યતા હોયછે. તેથી ધાતુને ત્રી પુ એ વ નો જ પ્રત્યય લાગેછે. - કર્તાને તૃતીયા થાયછે. તેમજ કર્મ હોતું નથી]

૦ ૧ દ્વિઠ્ઠ ધાતુઓ :- (અહીં માત્ર અર્થ છે વિશેષ વિવક્ષા માટે પરિશિષ્ટ જુઓ)

ની, દ્વ, વહ, કૃષ્, પન્ત, દુહ, પ્ર, પ્રજ્ઞ, મિશ્, જિ, રુધ્, શાસ્. પચ્, યાચ્, દળ્, ક, ગ્રહ, મચ્, જિ વગેરે ધાતુઓ દ્વિઠ્ઠ છે. (તેમાં દુહ થી શાસ્ મુખીના યાત

• • • • •
*ઉક્તાર્થનામપ્રયોગઃ-ન્યાય-૨૮ ન્યાસં ૫. ૨૬ (નામાર્થે પ્રથમા)

સ્વમતઃ । અદેહિ દુર્ગે હાદુરવ મૌ. સ્વ મેરેયદિ ।
વચિરજિજ્ઞેષીને સ્થાપના । અતઃપરઃક્રમઃ દુર્યે કન્ઠસ્વરમેવા

■ પુરુષર્થ :- એકજ ધાતુમા હર્મમા મહેલી
પુરે જ્ઞાપયેલી એવી અને દમણા વર્તમાન કે તે અભિનવ
અહીં અહર્મકે ક્રિયા છે જેને એવા હર્મકૃતૃષ્ય હતામા
પુરે હવા મુજબ ધાતુથી જી વચ અને આત્મનેરદ્ધ થાય
૦ ઉક્ત વ :- ત્યાં હર્મજ હર્મ થાયછે અને હર્મ
હરેગનો નથી ધાતુને જિ, કર, આત્મનેરદ્ધ હરેવાય તેજ
હર્મ હર્મગિ થય —

૦ રપટીરજી - જે ધાતુનું હર્મ પોતે હર્મ થઈ ગયું તેણ
તેજ ધાતુને હર્મગિ પ્રયેગમાં જિ-વચ અને આત્મનેરદ્ધ
થાયછે પણ હર્મગિ અને હર્મહર્મગિ પ્રયેગનો ધાતુ
આજ દે વાંતે એકથી હર્મગિ પ્રયેગમાં જાણેલી ક્રિયા
છે તેજ ક્રિયા હર્મને હર્મ જાનાવી વખતે પ્રયેગમાં ટોલી
જાણેલી ખીણું હર્મગિ પ્રયેગનો અહર્મક ધાતુ હર્મહર્મગિ
પ્રયેગમાં અહર્મક અને છે

૦ ક્રમઃક્રમગિ એટલે એકજ ધાતુને આપાત્રને પુરે અહર્મક
ક્રિયા નવવી હોય તેજ ક્રિયા ધાતુ અહર્મક થાય એટલે
કે હર્મને હર્મ જાણી દેવાય છે અને હર્મ વિવક્ષા ન
હવામા આવે તેને ક્રમઃક્રમગિ હરેવાય છે ત વીનઃ ઓઢન
વચિરે ને બદલે ઓઢન સ્વયમવ વચ્ચે મા હર્મ (ઓઢન)
હર્મ (ઓઢન) ધાતુ - હર્મ (ગ્રેષ્ઠ) ની વિવક્ષા ન કરી
૦ ક્રમઃક્રમગિ પ્રયેગમાં પણ જાણે-હર્મગિ પ્રયેગની જેમ
આત્મનેરદ્ધ થાયછે તથા જિજ્ઞેષી માત્ર પ્રત્યય લાગે
૦ વટ. સ્વપમરજિરે - રજાગિ વચિરે વા-નિવે
(કર), મહાર (જિ) ક્રમઃક્રમ (આત્મનેરદ્ધ)

*** અનુવૃત્તિ :-** મુદ્ઘઃ ક્રાદે ..૩/૪/૮૪ થી જિ-
વચ - આત્મનેરદ્ધ

■ વિશેષ :- ૦ અને પ્રયેગમાં જિન-ધાતુ
દેવાના આ વિષય ન લેને જે-કે - વચાવેદન એવું,
જિજ્ઞેષી રજાગિ આત્મનેરદ્ધ

૦ હર્મજ હર્મ થાય છે-આ હર્મજ હર્મ થાય ના આ
નિયમ ન લેને

૦ નોત :- નવ થેડું - લાંબુ અને દિલટ જે વાળી
વૃત્તર્થમાં અત્તન રપટીરજી આવેલ છે

■ યેવવૃત્તિ - (૮) સ્વર દુર્યોવા ૩/૪/૮૦ સ્વરાત્ત
ધાતુના નેરદ્ધ ધાતુને હર્મહર્મગિમા જિજ્ઞેષી ન થાય
મહત્ત વચિરે વા રજઃ સ્વમનેરદ્ધ-૧૬૬ પેનાની મેનેજ
હર્મગિ ને જિજ્ઞેષી થાય ને પ્રજ્ઞાત્તમ-૧૬૬ ધાતુ [૫૩૭]
(૫) વચિરદ્ધઃ ૩/૪/૮૭ વચ અને દુર ધાતુનું હર્મ
વચરે હર્મ અને વચરે હર્મહર્મગિમા (હર્મના અદ્ધમાવર્મા
અહર્મક હર્મના અધર્મમા) જિ, કર, આત્મનેરદ્ધ
થાના (જિ) વચિ, [વચ] વચરે, (ધાત્મનેરદ્ધ) વચરે
ઓઢન આત્મનેરદ્ધ - એ આ આવેલે રેખા-રેખાયે
- ૨૪૪ -

૦ દુર - નવ અધર્મગિ દેવાર્થ [જિજ્ઞેષી] મહેતિ, દુર્યે,
મહત્ત [૫૩૮]

[૬] નૂપર-મન-કિંગદિશ્યઞ્ચ જિ-વચી ૩/૪/૮૩
નૂપા અધર્મગિ ધાતુના નેરદ્ધ મહત્ત પ્રત્યયવાળા જિ
વચરે આત્મ ન ધાતુને હર્મહર્મગિ પ્રયેગમાં જિ અને વચ
પ્રત્યયો થતા નથી અત્તમહત્ત પછે અત્તકુરતે કર્મા
સ્વરમેવ - હન્મા આવેલે સમુદાયમાં અહીં જિ-વચ
ન લાગત આવ આત્મનેરદ્ધ જ ધાતુ [૫૩૯]

[નોત :- લાંબાબધે યેવવૃત્તિનો મુદ્ધર્થ આવેલ છે]

[૨૦૮૫]

પૂ નરોપાધ્યાય શ્રી વિનય વિજયજી મગિરદે વચ્ચે હું ન સહુપ્રક્રિયાના બાવ-હર્મજો
પ્રાક્યાનો . સિદ્ધરજ વચાવના પૂ. આ. દેવથી આત્મનેરદ્ધ મૂલીસ્વરજી ના શિષ્ય
ઉદાર દિત્ત રોપાધ્યાય પૂ. શામાસાગરજી મ. સા. ના સરલ સ્વમાત્રી શિષ્ય પૂ. મુનિમી
લક્ષીતસાગરજી ના શિષ્ય નિત્ય તપસ્વી પંન્યાસ પૂ. મુલીસસાગરજી મ. સા. ના સવલીર
મુનિરાજ પૂ. મુધર્મસાગરજી મ. સા. ના શિષ્ય મુનિ લીધ-તન સાગર (M.Com.M.Ed.)
કેસલ મુજરાતી અનુવાદ તથા સંસદર્મ વિષય સમાપ્ત.

॥ અર્હમ્ ॥

કૃદન્ત પ્રક્રિયા

કૃદન્ત :- ધાતુને જે પ્રત્યયો લાગીને શબ્દો બનેછે તે પ્રત્યયો “કૃત” પ્રત્યયો કહેવાય છે જે શબ્દોને અન્તે “કૃત” પ્રત્યયો હોય તેને કૃદન્ત કહેવાય છે. ... સામાન્ય રીતે વ્યાકરણોમાં આવા કૃદન્તોને ઓળખવા માટે તેના વર્તમાન કૃદન્ત, ભૂત કૃદન્ત સ્વિધ્ય કૃદન્ત વિગતે કૃદન્ત, સંબંધક કૃદન્ત, હેતુર્થ કૃદન્ત જેવા વિભાગો પાડવામાં આવેછે. પણ પ્રક્રિયા અભ્યાસમાં તો (સિદ્ધહેમની જેમ) પ્રત્યયોને આશ્રીત જ નિયમાબનાવાયા છે તે નોંધનીય છે.

કૃદન્ત એ ક્રિયા દર્શક પદો છે. તેમ છતાં ક્રિયાપદ ઉપરાંત સંજ્ઞા કે ક્રિયા વિશેષજ્ઞ તરીકે પણ તેમનો ઉપયોગ થાય છે.

(૧) આતુમૌત્યાદિઃ કૃત્ (વહુલમ્) ૫/૧/૧

★ સૂત્રપૃથઃ :- આ-તુમઃ અ-ત્યાદિઃ કૃત્ ૫/૧/૧
[વહુલમ્ ૫/૧/૨]

★ વૃત્તિ :- કૃત્યાદિઃ

❧ વૃત્ત્યર્થ :- * [નોંધ :- અહીં એક સૂત્રમાં એ સૂત્ર સાથે છે તેમજ કૃત્યાદિ સૂત્રથી ત્રીજા એક સૂત્રની હેમ પ્રદાયમાં વાત કરીછે] તેથી ત્રણેની વૃત્તિ સાથે સંબંધે ચર્ચા કરીછે અનુવૃત્તિ કે વિશેષ વિભાગ અલગ પાડેલ નથી 0 આતુમૌત્યાદિઃ કૃત્-૫/૧/૧ - સિદ્ધહેમના પાંચમાં અધ્યાયને અન્તે સૂત્રઃ ૫/૪/૯૦ “તુમ્” પ્રત્યયનું વિધાન કરેછે તે તુમ પ્રત્યય સુધીના જેને પ્રત્યયોનું વિધાન છે. (એ કરતાં વધુ પ્રત્યયો છે) તે તમામ પ્રત્યયોની કૃત્ સંજ્ઞા થાય પણ ત્યાદિ પ્રત્યયોને વજ્રને (ત્યાદિ-સિવ્, તમ્ વગેરે ક્રિયાપદ ના પ્રત્યયોની કૃત્ સંજ્ઞા ન થાય)-આ સંજ્ઞા સૂત્ર છે

(૧) વહુલમ્ ૫/૧/૨-આ અધિકાર સૂત્ર છે - કૃત્સંજ્ઞક પ્રત્યયો જહુલમ્ સમંજની વહુલમ્ અનિત્યતા દર્શાવે છે. જણાવેલા અર્થ [સવાય ખીજા અર્થમાં પણ “કૃત્” પ્રત્યયો વાપરી શકાય જેમકે મોહનીયં કર્મ-માં ખનીય પ્રત્યય “મ્” અર્થમાં છે પણ દ્વારેક “કરણ” અર્થ પણ સૂચવેછે

[૫૪૦]

(૨) અસરુવોડપવાદે વોત્સર્ગઃ પ્રાક્ ક્તેઃ ૫/૧/૧૬

ઉત્સર્ગ :- સામાન્ય નિયમ. અપવાદ :- વિશેષ નિયમ. આ સૂત્ર જણાવેછે કે અપવાદ લાગતો હોય ત્યાં અમુક શરતે ઉત્સર્ગ સૂત્ર વિકલ્પે લાગુ પાડી શકાય છે. - જેમકે અન્તે પ્રદારના પ્રત્યયો અમરૂપ-મળતાપણાં વિનાનાં હોય ખીજું આ નિયમ અમિશ્યતૌ માટે અનુ-જિન્ ૫/૩/૯૦

સુધીજ લાગુ પડે છે -

[૫૪૧]

0 આસૂત્રો અંગેના ઉદાહરણો હવે પછીના સૂત્રોમાં કહેવાશે

[૨૦૮૭]

(૨) કર્તરિ ૫/૧/૩

★ વૃત્તિ :- કૃદ્યે વિશેષોક્તિ વાના કર્તરિ સ્યાત્ ।

❧ વૃત્ત્યર્થ :- કૃત પ્રત્યય વિશેષ અર્થમાં ન જણાવ્યો હોય ત્યાં કર્તા અર્થમાં થાય છે

❧ (વિશેષ :- 0 કર્તા-કૃત્ત્વ પ્રત્યય- (જનકત્વૌ ૫/૧/૪૮)-કૃત્-પ્ર એ વ. કર્તા - સૂત્રમાં કંઈ વિધાન નથી માટે કર્તા અર્થ સમજવો

[૨૦૮૮]

(૩) જનકત્વૌ ૫/૧/૪૮

★ સૂત્રપૃથઃ :- જનક - ત્વૌ

★ વૃત્તિ :- ધાતોરેતી સ્થાતામ । કરોતીતિ કારકઃ કર્તા ।

■ સેટાં સ્તાચશિત્ત્વેતીટાગમે । ઘણા ધૂગોદિત્તિ વેદિ ગોપ્તા, ગોપિતા । સહિવદેરિતિ સોદા, વોદા । જિણિતિ કિયુપાન્ત્ય વૃદ્ધો । પાચકઃ

❧ વૃત્ત્યર્થ :- ધાતુને જનક (અક) અને ત્વ (ત્વ) પ્રત્યય થાય છે

0 કર્તા :- (૧) કૃત્ત્વ = (નામિનો ગુણો થી ગુણ) (૨) કર્ત્ત્વ = (૩) પ્રથમા એ વ. કર્ત્ત્વ + સિ = (કરુણનસ્... સેટાંઃ ૧/૪/૮૪ થી) (૪) કર્ત્ત્વ + ડા = (હિત્ત્વન્ય ૨/૧/૧૧૪ થી) કર્ત્ત્વ + મા = કર્તા - દરનાર

0 કારકઃ - કરોતિ કિતિ - જે દરેતે દરેક-કૃત્ત્વ = કાર્ત્ત્વ + મક (નામિનો કલિહલેઃ ૪/૩/૫૧ થી વૃદ્ધિ થય છે) = પ્રથમા એ વ. - કારક + સિ કારકઃ

❧ (વિશેષ :- 0 જનક માં જુદા જુદા વૃદ્ધિને માટે છે

* હેમ પ્રદાય - ઉત્સર્ગ - ૫. ૮૩૭

0 ત્વ માં ચ દાર-“સ્તયસ્વરુદે” ૭/૪/૪૩ થી શામાન્વ
મહુને માટે છે તેથી ત્વ અને ત્વ બન્ને પ્રલય થાય
* અન્યથા-નિરતુલ્ય પ્રણેન મનુલ્લપકસ્ય નાપાનુચાર
ત્વુ યુ ન પ્રલય થાય ત્વ યુ નહીં

□ શેષવૃત્તિ :- 0 સેદ પાતુ દેવલો દ્વાપ્ય કિલો ૭/૪/૪૨ થી દર આજમ થાય અષિઠા-અપનાર-અર્થ (મ-૧/741) અર્થ+ત્વ= (પ્રથમા એ.વ.) અષિઠા
0 ધૂમોદિતઃ થી વિદેહે દ્વ મેતારે :- મોરિઠા પથે મોલ્લા
-મોપનાર ગુર (ગુરો-મ-૧/332)+ત્વ=અર્થ+ત્વ=મોરિઠા પથે મોલ્લા થશે

0 દ્વિચરેરોચ્ચાકવર્ણવ્ય ૧/૩/૪૩ થી સોદા-સુદેનાર સોદા
[-વદેનાર થયું સ્વ+ત્વ=(૧) દો પુદ પદાન્તે -દ નો દ,
(૨) અષઠનુર્ણાં થી મ નો પ, (૩) ઇમ્+લ્લ ૧/૩/૬૦
થી પ નો દ, (૪) દ્વિચરે થી પાનુના દ નો લોપ પૂર્ના
મ નો ઓ-સોદા થશે. એ-ન-ની-એ સ્વ+ત્વ=સોદા
0 જિગિ ૪/૩/૫૦ થી રદિ-સ્વ+ત્વ=વાવક- પૂર્ના
મ ની રદિ

0 વક્ષ-વર્ણ+ત્વ=પ્રથમા એ.વ -વક્ષ-પદાનનાર

[2066]

(૪) અર્થ ૫/૧/૪૯

★ વૃત્તિ :- ધોરોત્વ સ્વાત્ । કઃ દર

□ વૃત્ત્યર્થ :- ૫ પુને અર્થ પ્રત્યય થાનેરે (સ્થાથિ)
કઃ - ૨૧નાર દર = ૯૧નાર 0 વૃત્ત્યર્થ (કોટિ રિતિ)
શુભપના કર્ત્ત્વમ=(પ્રથમા એ.વ.) કઃ

0 દ + અર્થ (દરિ રિતિ) = દર + મ = દર :

□ વિશેષ :- 0 વ દાર-મવિ ૩/૪/૧૫ મુત
ના વિદેપુને માટે છે

0 ૨ પૂર્ના જન્-ત્વ સાથે અર્થ નોભાખ-નાપદનથી
બન્ને સ્થાની પ્રવૃત્તિ વર્ધ થશે

[2060]

(૫) ત્રિદિવ્ય: ૫/૧/૫૦

★ વૃત્તિ :- અર્થોત્વ સ્વાત્ । લેહ: । કોવ:

□ વૃત્ત્યર્થ :- ત્રિ-વચેરે પાનુને અર્થ (બ)
પ્રત્યય થાય છે. લેહ: = ત્રિ+અર્થ = (અર્થ) લેટ્ત્વમ યુ
પ્રથમા એ.વ લેહા- આદનારે

0 ગિનિવ રિતિ - ત્રિ + અર્થ = નેપ:

★ અનુવૃત્તિ :- અર્થ ૫/૧/૪૯

□ વિશેષ :- 0 ત્રિધાર મુત્ત :- લેહ: , રેપ:
દેવ: , દેવ: , મેવ: , મેવ: , નેવ: , દેહા: , યોદા: , સ્વયોષ: , કોવ:
ગોર: , મર્ગ: , નર્ગ: દર્શી: , સ્વયવ: , વાગર: , કદર: , ચ્દર:
કન્થાવ: , મ્પ્ત: , સ્વાવદ:

0 મુત્તમાં મુત્ત મ.વ આદિન મુખને માટે તેનાથી નર્ગ,
મર્ગ, મર્ગી, મર્ગી મર્ગ, વર્ગ, દર્શી, દર્શી, મર્ગ, મર્ગી, દેવી, મેવી,
ચોર્ગ, મે દી, -અર્થો અર્થ થાપી નીગદિરુદો ૧/૪/૧૬ થી સી
0 * પુર્ મુત્તમાં અર્થ પ્રત્યય સિધ્ધ થશે છતાં અર્થો અર્થ
યુ વિધાન નિવરને માટે છે જે અર્થ માટે અર્થ અર્થ
પ્રત્યય થાય છે - નાગુગાન્વ... કઃ ૫/૧/૫૪ થી ક ની
પ્રાપ્તિ અને પ્રત્યય દ્વા: ય. ૫/૧/૫૮ થી ય ની પ્રાપ્તિ
નો ન.પ દેવો આ મુત્ત છે.

[2067]

(૬) મુત્ત: ૫/૧/૫૧

★ વૃત્તિ :- મુત્તોત્તિ મુત્ત: સ્વાત્ । કાઠગ મુત્ત:

□ વૃત્ત્યર્થ :- મુત્ત (મ્) પાનુને અર્થ પ્રત્યય
થ ના મુત્ત: થાય છે

0 મ્+અર્થ=મુત્ત હદેનારે 0 મત્તમાર્ગ કાઠગ મુત્તિ રિતિ
- કાઠગ મુત્ત. - પે નાને આદ્ય મુત્ત હદેનારે

★ અનુવૃત્તિ :- અર્થ ૫/૧/૪૯

□ વિશેષ :- 0 નિપાતન છે જે અર્થ પ્રત્યય
અર્થ અર્થ અને શુભના નાપદ માટે છે

0 (૧) કન્થોત્ત ૫/૧/૦૨ થી અર્થ

(૨) મન્થિરોત્ત ૫/૧/૦૨ થી અર્થ આદેહ

[2062]

(૩) સન્થાદિરુદાન્ત: ૫/૧/૫૧

★ મુત્તપ્રથમ :- નન્દિ - આદિત્ય: અન:

★ વૃત્તિ :- નન્દન: , મ્દન:

□ વૃત્ત્યર્થ :- નન્દ-વચેરે પાનુઓને અર્થ
પ્રત્યય થાય છે નન્દન પુત્ર, આનંદ આપનાર, મ્દન: હદેનાર

0 નન્દવિ રિતિ - નન્દ + અર્થ = નન્દના

0 મ્દવિ રિતિ - મ્દ + અર્થ = મ્દન:

□ વિશેષ :- 0 અન પ્રત્યય વાળા નામે
નામમુખ્યમાં મુખ્યવેદા છે

* પૂર્વે ના... અખ્યવૃત્તિ અવચૂરિ કા ૨, ૫. ૧૧૧

* 1 કન્થયા - જુદાં વૃત્તિ - જા. ૨. ૪ ૧૧૯

* 2 પૂર્ના-સિદ્ધિમ - પૂર્વોત્તમા - સ્વ ૫/૧/૪૯

નો ક ના મુત્ત

* નન્દિ વગેરે :- ગિ-અન્ત-સંજ્ઞામાં-નન્દનઃ, (પુત્ર) વાશનઃ,
(ઋષિનું નામ) મદનઃ (કામદેવ) દૂષણઃ (રાક્ષસનું નામ)
સાધન. (ગામનું નામ). વર્ધનઃ (ઋષિ). શોભનઃ (ઋષિ).
રોચનઃ (ચંદ્રની સંજ્ઞા)... સહનઃ, રમણઃ, દમનઃ, રોચનઃ,
વિરોચનઃ, વિકર્તન, તપનઃ, પ્રતદનઃ, દહનઃ, યવનઃ, પવનઃ, લઘનઃ
... સ કન્દનઃ, સ કર્ષણઃ, સંહર્ષણઃ, ... સર્વદમનઃ, જનાદનઃ,
વિત્તવનાશનઃ, મધુસૂદનઃ,

0 અસંજ્ઞાવાસ્-રિપુદમનઃ, કુલદમનઃ, પરાદનઃ, રોગનાશનઃ,
અરિસૂદનઃ... 0 નર્દનઃ, વિભિષણ, ભૂષણઃ, દર્પણઃ, જલ્પનઃ
0 સૂત્રમાં મુકેલ ૫ વ આકૃતિગણ્ય ને માટે છે. - તેથી સૂત્ર
માં મુકેલ ધાતુ સિવાય અન્ય ધાતુઓ થી અન લાગેલા
દેખાય તો તે આકૃતિગણ્ય થી ગ્રહણ કરવું

[2063]

(૮) ગ્રહાદિભ્યો ગિન્ ૫/૧/૫૩

★ સૂત્રપૃથઃ :- ગ્રહ - આદિભ્યઃ ગિન્

★ વૃત્તિ :- ગૂહાતીતિ ગ્રાહી । તિષ્ઠતીતિ સ્થાયી

❧ વૃત્ત્યર્થ :- (ગ્રહ વગેરેને ગિન્-ઇન્ પ્રત્યય થાય છે)

0 ગૂહાતિ ઇતિ - ગ્રહ+ગિન્ = (૨૬) ગ્રાહ+ઇન્ તુ પ્રથમા
એ.વ. ગ્રાહી (શશિન્ ના રૂપે જોવા થશે)

0 તિષ્ઠતિ ઇતિ-સ્થા+ઇન્=(આત દેઃ કૃઙ્ઞી ૪/૩/૫૧ થી)

સ્થા+ઇન્=સ્થાય+ઇન્ તુ પ્રથમા એ.વ સ્થાયી

❧ વિશેષ :- 0 ગ્રહાદિ-આકૃતિગણ્યને માટે છે

0 * 2 ગ્રાહી વગેરે :- ગ્રાહી, સ્થાયી, ઉપસ્થાયી, મન્ત્રી, સંમર્દી,
ઉપરોધી, અબરોધી, અપરાધી, ઉસાહી, ઉદાસી, ઉદ્માસિ, નિશ્રાવી
નિશાચી, નિવાસી, નિવાપી, નિરક્ષી, અગ્રાહારી, અસંવ્યવહારી,
અચાત્રી, અત્રાજી, અનાદી, અવાસી, અકારી, અહારી, વિભાવી,
અભિમાવી, પરિમાવી, વિશયી

[2064]

(૯) નામ્યુપાન્ત્યપ્રીકૃગૂઙઃ કઃ ૫/૧/૫૪

★ સૂત્રપૃથઃ :- નામિ-ઉપાન્ત્ય-પ્રી-કૃ-ગૃ જઃ કઃ

★ વૃત્તિ :- નામ્યુપાન્ત્યેભ્યઃ ડ્યાવિર્યશ્રતુર્મ્યાશ્ચ કઃ સ્યાત્
શ્ચિવઃ, પ્રિયઃ, કિરઃ, શિરઃ, જઃ ।

❧ વૃત્ત્યર્થ :- નામિ સ્વર ઉપાન્ત્યમાં છે તેવાં

* 1 નન્દિ-નન્દનઃ વગેરે નામેની વ્યુત્પત્તિ માટે સિધ્ધદેમ
પ્રત્યયોડ્ધાય જ. ત્યા. - ૫. ૪૦ - જોવું

* 2 ગ્રાહી વગેરે પ્રત્યેક નામેની વ્યુત્પત્તિ સિધ્ધદેમ -
પ્રત્યયોડ્ધાય - ૫. ૪૧ માં જોવી.

ધાતુઓને તથા પ્રી-કૃ-ગૃ અને જા ધાતુઓને મર્ત્યિં ક
(અ) પ્રત્યય થાય

0 નામિ ઉપાન્ત્ય - શ્ચિવતિ ઇતિ-શ્ચિવઃ ફેંદનાર શ્ચિવ+ક=

(ક-ઇત્ છે. ગુણ્ય ન થાય) શ્ચિવ+અ=પ્રથમા એ.વ. શ્ચિવઃ

0 પ્રી - પ્રિણાતિ ઇતિ - પ્રિવઃ પ્રિય - પ્રી + ક (અ)=

સંયોગાત્ ૨/૧/૫૨ થી પ્રિયુ + અ

0 કૃ-કિરતિ ઇતિ - કિરઃ શૂઙ્-કૃ+ક (અ)= કૃતાંકિરતિ

થી કિર + અ

0 જ્ઞા-જ્ઞાનાતિ ઇતિ-જ્ઞઃ - પંડિત-જ્ઞા+ક (અ)= જ્ઞુ + અ

(ઇટેપુસિ ચાતો ૪/૩/૯૪ થી આ લે.પ) - જઃ

❧ વિશેષ :- 0 ક પ્રત્યયમા કૃ કર કિત્ ઠાય

માટે છે - તેથી ગુણ્ય નિષેધ થશે

[2064]

(૧૦) ગ્રાધ્માપાદ્દેશઃ શ ૫/ ૧/૫૮

★ સૂત્રપૃથઃ :- ગ્રા - ધ્મા - પા - દ્વે - દેશઃ શઃ

★ વૃત્તિ :- દ્વેશઃ શઃ સ્યાત્ । શકાર શિત્કાર્યર્થઃ ।

જિગ્રઃ, ઉદ્ગમઃ વિષઃ, ઉદ્ગયઃ, ઉત્પચ્ચઃ

❧ વૃત્ત્યર્થ :- ગ્રા, ધ્મા, પા, દ્વે, દેશ ધાતુઓ

ને શ(અ)પ્રત્યય થાય છે શ માં શ-ઇત્ છે તે શિત્ ઠાય માટે

0 જિગ્રઃ - સુધનાર 0 ઉદ્ગમઃ - ધમનાર

0 વિષઃ-પિના 0 ઉદ્ગયઃ-ધાવનાર 0 ઉત્પચ્ચઃ-ઉત્પન્નેનાર

-0 ગ્રા+શ-જિગ્રતિ ઇતિ - (શ્રોતિ કૃતુ ૪/૨/૧૦૮ થી

જિગ્ર આદેશ) જિગ્ર+અ=જિગ્રઃ એન્નીતે ધ્મા નો ધમ પાનો

પિન્ દેશ નો પચ આદેશ થશે.

❧ વિશેષ :- 0 ઉપસર્ગ સહિત ધાતુપ્રયોગ

છે. ઉદ્ + દ્વે - ઉદ્ગયઃ

0 દ્વે માં દ્ કર હો ને માટે છે તેથી (શ્રીલિંગે) ઉદ્+દ્વે

+શ+હી=ઉદ્ગય+હી (અણજેયકળ ૦૨/૪/૨૦ થી હી)ઉદ્ગયી

0 ગ્રા વિ. ના સંદર્ભથી પી-પિન્ ગણ્ય - ૧ તુ ગ્રહણ

કરવું પા - પાતિ ગણ્ય - ૨ નહીં

[2065]

(૧૧) સાહિસાતિવેશુદેજિધારિપારિચેતેરનુપસર્ગાત્ ૫/૧/૫૯

★ સૂત્રપૃથઃ :- સાહી-સાતિ-વેદિ-ઉદેજિ-ધારિ-પારિ-
-ચેતેઃ અનુપસર્ગાત્★ વૃત્તિ :- દ્વેશોડનુપસર્ગેભ્યઃ પ્વન્તેભ્યઃ શઃ સ્યાત્ ।
સાહયાં, સાતયાં, ચેદયાં, ઉદેજયાં, ધારયાં, પારયાં, ચેતયાં❧ વૃત્ત્યર્થ :- ઉપસર્ગ સહિત એવા ગિ અન્ત
નાળા સાહિ, સાતિ, વેદિ, ઉદેજિ, ધારિ, પારિ, ચેતિ ધાતુઓને
શ (અ) પ્રત્યય થાય છે.

□ સાહય: સહન કરનાર □ સાતય: સુખ ઉત્પન્ન કરનાર

□ વદય: વાણીનાર □ ઉદેજય: ક્રોધનાર

□ ચેતય ચેતનાર □ સાહયા આપનાર :-

સાહયતિ ટૂં = સાહિ + યાષ્ (અ) = સાહે + ય (અષ) = (એટલો - સાય થી) સાહયુ + અ = પ્રેમમાં એ.વ સાહય. સહન કરનાર / કરાવનાર એ અર્થ કયાં કારણે જિજ્ઞાસુ - પ્રેરક હોયતો પ્રેરણા અર્થમાં 'સહન કરાવનાર' થાય

★ અનુવૃત્તિ :- મા વ્યા વા. . શ: ૫/૧/૫૮ થી ગ:

❧ વિશેષ :- ૦ અનુપ્રયોગ કેમ કર્યું ?

પ્રસાદિશ પ્ર + સાહિ + ત્વૃ (જનકત્વે ૫/૧/૪૮) કેમકે ઉપપદ્યોત્

□ વૃત્તિમાં જિ અન્ત કેમ કર્યું ?

મુખપાત્ર સહ વગેરે છે તેને જિ સામ્યોત્ - સહ + જિ = સાહે વિદ્ + જિ = બેદિ

[20૯૭]

(૧૧) નૃત્યવ્રજ. શિલ્પિન્યકટ ૫/૧/૬૫

★ સૂત્રપૃથક :- નૃ નૃત્ય રજ્ઞ, શિલ્પિનિ ભવદ્

★ વૃત્તિ :- અમ્ય: શિલ્પિનિ કર્તૃવ્યકટ સ્યાદ્ । નર્તકા, સ્વનક, રજ્ઞક:

❧ વૃત્ત્યર્થ :- નૃત્ય, રજ્ઞ, રજ્ઞ, ધાતુઓને બોલતાં ચિત્તી (કર્મ) શોધવા વાળો) હોયતો ભવદ્ (અક) પ્રત્યય

૦ નર્તક: નર્તક = નૃત્ + મકદ્ = નર્ + અક નૃત્યતિ इति -

□ રજ્ઞ + અકદ્ = 'અકદ્ - વિશેષ રજ્ઞે ૪/૮/૫૦ થી ઉપા.

ત્ય લો(૫) રજ્ઞ + અક = રજ્ઞક' = રમારો

□ રાનક' = રાન + અકદ્ = ખોદનારો

❧ વિશેષ :- ૦ નર્તિકા (નૃત્ય + જ્ઞક + સ્ત્રીલિંગે બાત્ પ્રત્યય) નાચનારી અહીં શોધવા તરીકે નહીં પણ આનાન્ય કૃત્ય ગણના જક પ્રત્યય થયો

૦ અવદ્ મા જે દ્વિત્ મુખ્યો તે સ્ત્રીલિંગે હી પ્રત્યય માટે - નૃત્ + અવદ્ + હી = નર્તકી

[20૯૮]

ભાવ્યક: ટનળ ચ ૫/૧/૬૬-૬૭

★ સૂત્રપૃથક :- (૧) ગ: ચક: ૫/૧/૬૬

(૧) ટનળ ૫/૧/૬૭

★ વૃત્તિ :- ગ: શિલ્પિનિ કૃત્ ગૈતે સ્પાતામ્ । ગાયક: ।

□ આત એ: કુઞ્જો । ગાયત્રી

❧ વૃત્ત્યર્થ :- ચિત્તી કર્તા હોયતો ગા ધાતુને ચક પ્રત્યય લાગે છે ગાયતિ इति = ગા + ચ = ગાયક: બનેયો

★ અનુવૃત્તિ :- (૧) નૃત્યવ્રજ. ૦ ૫/૧/૬૫ થી શિલ્પિનિ

(૨) કર્ત્રિ

❧ વિશેષ :- ૦ જે ધાતુને અર્થ 'ગાતું' થાય છે - ગાદ્ ગતો ધાતુ ન લેતી

□ ચેતવૃત્તિ :- (૩) ટનળ ચ ૫/૧/૬૭ ચિત્તી કર્તા ગા ધાતુને ચક મન (ટનળ) પ્રત્યય લાગે ગાયતિ इति - ગાન ટનળ = (આત એ કુઞ્જો ૪/૩/૫૩ થી) જે + મન = ગાયન: - ગમેયો (સ્ત્રીલિંગે) ગાયત્રી ગાનારી [૫૪૨]

[20૯૯]

(૧૪) તિવ્રકૃતો નામ્નિ ૫/૧/૭૧

★ સૂત્રપૃથક :- ત્વ કૃતો નામ્નિ

★ વૃત્તિ :- આચારિયશ સંશયો ગમશયો તિવ્રકૃતશ્ચ સર્વે પ્રવ્યા: સ્વ:

❧ વૃત્ત્યર્થ :- અર્થ અર્થ જણાવતો હોય તો ધાતુને આસિય અર્થમાં તિવ્ર (તિ) પ્રત્યય લાગે છે અને કદ-તના 'તીમ સર્વે' પ્રત્યયો થાય છે (વિદા ભુજો સૂત્ર: ૧૫)

★ અનુવૃત્તિ :- આસિય ભવત ૫/૧/૭૦ થી આસિય

❧ વિશેષ :- ૦ રપદ

[2200]

(૧૫) અહ્યપ્રજ્ઞમસ્ય વિવ વિઠતિ ૪/૧/૧૦૦

★ સૂત્રપૃથક :- અહ્ય પશ્યમસ્ય વિઠ - વિઠતિ

★ વૃત્તિ :- હ્યવગમ્યમાન્તસ્ય ક્વો ધુઢાદો વિઠતિ ચ દીર્ઘ: સ્થાત્ । શમ્યા દિત્યાચાસ્મમાન: શાન્તિ:

□ ક્વવિત્તિક ન દીર્ઘ: । સ્થિત: । ચર્ચાસમિત્યા ધાસ્ય માનો ચર્ચમાન: ।

❧ વૃત્ત્યર્થ :- હ્ય ધાતુ ચિવાપના ૫ મમ વાં જન (દ્, ચ, જ, વ, ય) માનો હોષપણ્ય ધ્યાનન અન્તે હોય તેવા ધાતુને કિન્વ પ્રત્યય લાગે ત્યારે અને આદિમાં ધુદ્ વાં જનવાળો કિન્વ પ્રત્યય લાગે ત્યારે તેની પૂર્વનો રવર દીર્ઘ થાય છે

૦ શમ્યાત્ इति - ચાવ + તિક્ (તિ) = આ સૂત્રથી પૂર્વ રવર દીર્ઘ ચામ્ + તિ = (આ ધુદ્ વર્ગે ૦ ૫.) શાવ્ + તિ = શાન્તિ:

★ અનુવૃત્તિ :- (૧) સ્વર હન મમ ૦ ૪/૧/૧૦૪ થી પુટિ (૨) દીર્ઘવર્ગો ડનયમ્ ૪/૧/૧૦૦ થી દીર્ઘમ

❧ વિશેષ :- ૦ અહ્ય કેમ કર્યું ?

પ્રવહિ - હ્ય ધાતુ વર્જન છે માટે દીર્ઘ ત્વ ન થાય. ('ન નોજુ ક ચોંક સ્વર વતિ ૨/૩/૭૬ થી થયો)

* વૃત્તહિ - સંશય હોયતો પૂર્વાદેશ્યા ૨/૩/૧૪ થી અને અર્થ - આમાં કર્તૃવ્યક ૨/૩/૦૬ થી જલ્પ - ખ. વ. બા. ૨ વ્યા. ઇ. ૫. ૧૦

૦ પંચમ વણું કમ કહ્યું ?

પક્તિ - પચ્ + કર્વા છે. અન્તે ચ્ છે.

૦ ધુદ્ અમ કમ કહ્યું ?

દમ્ત - યમ્ + ક્ય - ય ધુદ્ નથી.

શેષવૃત્તિ :- (૪) ન તિક્કિ દીર્ઘ અઠ્ઠ/૨/૫૯ યમ્ વગેરે (યમ્, રમ્, નમ્, ગમ્, હન્, મન્ અને વન્) તથા તેનાદિ ધાતુઓને તિક્ પ્રત્યય લાગ્યો હોય ત્યારે તેના અન્ત્ય અંજનનો લોપ થતો નથી તેમજ પૂર્વસ્વર દીર્ઘ પશ્ય નથાય ૦ રમ્ + તિક્ = રન્તિઃ = રંતિદેવ [૫૪૨]

૦ વર્ધમાનઃ યોષિશમાં તિથં કર્વર્ધિષીષ્ટ્વિતિ વર્ધ + માનશ્ચ (શત્રાનશાવેષ્યતિ ૫/૨/૨૦ થી નિર્દિષ્ટ આનશ્ચ ૫/૧/૭૦ થી થયો) = (અંતો મ આને ૪/૪/૧૧૪ થી અ થી ૫૨ મ્ આગમ) વર્ધ + માન = વર્ધમાનઃ

[૨૨૦૨]

(૧૬) કર્મણોડળ ૫/૧/૭૨

★ સૂત્રપૃથક :- કર્મણઃ અળ્

★ વૃત્તિ :- કર્મણઃ પરાદ્ધાતૌરળ્ સ્યાત્ । કુમ્મં કરોતિ ઇતિ કુમ્મકારઃ ।

વૃત્ત્યર્થ :- કમ્ થી ૫૨ આવેશ ધાતુને અળ્ પ્રત્યય થાય છે કુમ્મકાર = કુભાર-કુમ્મં કરોતિ ઇતિ-કુમ્મ + ક્ + અળ્ = (નામિનોડકલિહલે થી વૃદ્ધિ) કુમ્મ + કાર્ + અ = કુમ્મકારઃ (* નોંધ :- કુમ્મમ્-કુમ્મ + મમ્ કમ્ છે. કુ સાથે સમાસ થતાં એકાચ્ચે ૩/૨/૮ થી વિભક્તિ લોપ અને ડમ્મયુક્તક્રતા ૩/૧/૪૯ થી સમાસ થયો, સિ પ્રત્યય લાગ્યો બધે આ રીતે પ્રક્રિયા જણાવી)

વિશેષ :- ૦ અળ્ માં ળ્ દાર વૃદ્ધિને માટે છે ૦ કત્વં વ્યાપ્યં કર્મ ૨/૨/૩ થી નિર્વર્ત્યઃ ક્રિયા વડે ઉત્પન્ન કરવું વિકાર્યઃ :- ક્રિયા વડે વિદાર પામવો. પ્રાપ્ય - ક્રિયા વડે પામવું ત્રણ અર્થમાં કમ્ થાય છે. જેમકે પ્રાપ્ય :- સૂત્ર ધરતિ ઇતિ - સૂત્રધારઃ

[૨૨૦૨]

(૧૭) આતો ડોડહાવામઃ ૫/૧/૭૬

★ સૂત્રપૃથક :- આતઃ ડઃ અ - હા - વા-મઃ

★ વૃત્તિ :- કર્મણઃ પરાદનુસર્ગાત્ હાવામાવર્જાદાન્તાદ્ આતોડઃ સ્યાત્ । ગોદઃ । અહાવામ્ ઇતિ કિમ્ । સ્વર્ગહાયઃ । તન્નુવાયઃ, ધાન્યમાયઃ ।

વૃત્ત્યર્થ :- હા-વા-મા ધાતુઓ સિવાય ઉપ-સર્ગ સંહિત એવી આ કાંગા. ધાતુઓને કમ્ થી ૫૨ ડ (અ) પ્રત્યય થાય છે.

૦ ગોદઃ = ગાય આપનારો - ગાં દદાતિ ઇતિ - ગો + દા + ડ = ગોદ્ + અ = ગોદઃ

૦ અહાવામ્ કમ કહ્યું ?

સ્વર્ગહાયઃ = સ્વર્ગ હ્રયતે-સ્વર્ગની સ્પર્ધા કરનારો આ ધાતુનું વર્જન છે માટે “ડ” પ્રત્યય ન લાગે પ્રણ અળ્ લાગે - ૦- તન્નુવાયઃ = વણ્ કર. ધાન્યમાયઃ = ધાન્ય માપનારો - અન્તેમાં ડ ન લાગ્યો

અનુવૃત્તિ :- (૧) ગાયોડનુપસર્ગાદ્ ૫/૧/૭૪ થી અનુ-પસર્ગાત્ (૨) કર્મણોડળ થી કર્મણઃ

વિશેષ :- ૦ અનુપસર્ગ કમ કહ્યું ? ગોસંદાયઃ ગો-સં+દા-ઉપસર્ગ છે માટે કર્મણોડળ થી અળ્ લાગશે. તથી-સં+દા+અળ્ = (આત એઃ કુઝો ૪/૩/૫૩) સં+દૌ + અળ્ = સં + દાય્ + અ = સંદાયઃ

૦ ક્યારે હા ને ડ પ્રત્યય લાગે છે મિત્રહ-મિત્રં હ્રયતે-મિત્રની સ્પર્ધા કરે છે. અહીં મિત્ર+હા+ડ = મિત્ર+હ્ર+અ થયું

[૨૨૦૩]

(૧૮) આશિષિ હન્ ૫/૧/૮૦

★ વૃત્તિ :- કર્મણઃ પરાદ્ધન્તેરાશિષિ ગમ્યાયાં ડઃ સ્યાત્ । શત્રુઃ ।

વૃત્ત્યર્થ :- કમ્ થી ૫૨ હન્ ધાતુને આશીર્વાદ અર્થમાં ડ (અ) પ્રત્યય થાય શત્રુઃ = શત્રુ વધ્યાત્-શત્રુને હણો-શત્રુ+હન્+ડ = હિન્ધન્ત્ય સ્વરાદેઃ ૨/૧/૧૧૪ થી અનુ લોપ) શત્રુ + હ + અ

અનુવૃત્તિ :- (૧) આતો ડો...મઃ ૫/૧/૭૬ થી ડ (૨) કર્મણોડળ થી કર્મણઃ

વિશેષ :- ૦ * ક્યારેક ગતિ અર્થમાં પણ હન્ ને ડ પ્રત્યય લાગે છે ત્યારે ક્રોશં હન્તિ થી ક્રોશહઃ એક ક્રોશ (ગતિનું માપ) કાપે છે. - આલે છે - થાય.

[૨૨૦૪]

(૧૯) વલેશાદિભ્યોડપાત ૫/૧/૮૧

★ સૂત્રપૃથક :- વલેશ - આદિભ્યઃ અપાત્

★ વૃત્તિ :- વલેશાદેઃ કર્મણઃ પરાદપૂર્વાદ્ધન્તેડઃ સ્યાત્ । વલેશાપહઃ, તમોપહઃ

ક્ર વૃત્તર્થ :- કંચેય વચેરે કમ પડી મગ પૂરુંક
 હન પાડને હ (મ) પ્ર ૫ થાવ કંચેયારહ, કંચેયને
 હજુનારો. વંચેયમ્ અરહન્તિ=વંચેય+અર+હનુ+ટ=વંચેય+
 અર+હ+વ (અન્ત્ય અન્ પેપ)=કંચેયારહઃ કો-અ-ની-તે
 તમારહ, અન્તરારને હજુનાર તમમ્+વગ+હનુ+ટ

★ અનુવૃત્તિ :- (૧) છાંતો ડો .મ: ૫/૧/૭૬ થી હ
 (૨) આશિષિ. ૫/૧/૮૦ થી હન:

ક્ર વિશેષ :- ૦ કંચેયારિ-કંચેય, રોગ, હમ્
 દુઃખ દોષ, વાટવિત્તક, જ્વર, ડર્પ
 ૦ સુત્રમા નવ મુકરાથી અન્ય કમોથી ૫૨ પશુ હન
 ને હ પ્રાપ્ત થયે

૦ ૧૫ સુત્રથી ૫૬ હ પ્રત્યયની પ્રાપ્તિ હતીડના આથીવાં
 સિવાયના વિપયા પ્રાપ્તિ માટે આ સુત્ર બનાવે છે

[૧૧૦૫]

(૨૦) અવિતો ટક ૫/૧/૮૩

★ વૃત્તિ :- કર્મગ, વગદ્વન્તંગવિત્તવિત્ત કર્નેરે ટક સ્વાત્
 વાહ્ય તેવ્ય । અવિત્તિ કિમ્ । વાવવાતો વતિ:

ક્ર વૃત્તર્થ :- કમથી ૫૨ હન પાડને અવિત્ત કતા
 હોયને ટક (મ) થાય

૦ વાટવગીત્ત - વાડુને હજુનાર તેમ-વાટ હન્તિ ક્વિ
 વાન+હનુ+ટ=વાટ+ખ્ત+મ = (મદ્વત્ત વન૦ ૪/૧/૪૪ થી
 હન નો મ, લોપ હતોદોષ ૨/૧/૧૨ થી વ્યથયે)
 ૦ અવિત્ત કમ હતું ।

વાવવાત વતિ: = વાવ્ હન્તિ ક્વિ વાવ+હનુ+મળ (મ) =
 વિગિત વાવ્ ૪/૩/૧૦ થી વાવ+વાવ્+મ = વાવવાત:
 અહો અવિત્ત કતા છે માટે ટક ન થયે

★ અનુવૃત્તિ :- આશિષિ હન: ૫/૧/૮૫ થી હન:

ક્ર વિશેષ :- ૦ અવિત્ત - ચેતન્ય અહિન

૦ ક. હન છે તે કિમ્ કામ્ માટે છે

૦ દ. હન છે તે ત્રીવિને હો પ્રાપ્તિ માટે છે

[૧૧૦૬]

(૨૧) વ્રજાદિચ: ૫/૧/૮૫

★ વૃત્તિ :- વચ: કર્મગ: વગદ્વન્તેટક સ્વાત્ । વ્રજા:
 ગોખ વાતો ।

૦ રાજય: વિગાતોડયમ્ ।

ક્ર વૃત્તર્થ :- વ્રજા વચેરે કમથી ૫૨ હન પાડને
 ટક (મ) પ્રત્યયાવચે. વ્રજય = વ્રજને હજુનારો વ્રજહન્તિ
 = વ્રજ+હનુ+ટ = (હન નો ૪/૧/૪૪ થી દ, ૨/૧/૧૨

થી વ્ય થના) વ્રજા+વન+ટક (અ) = વ્રજાન:

૦ ગોખ = ગાવને હજુનારો. ગા હન્તિ

★ અનુવૃત્તિ :- (૧) આશિષિ હન: ૫/૧/૮૧ થી હન:
 (૨) અવિતો ટક ૫/૧/૮૩ થી ટક

ક્ર વિશેષ :- ૦ વ્રજાદિ :- વ્રજાન:, વ્રજન:,

ગોખ, ગનુન: સૂકન:, ગલ્કન:, ગયળી

૦ વ્રજ અધિષ્ઠાથી સંપ્રગન (અનુર્થો) માં ૫૫ ના મત
 ક્ષારક ને મેકેમેકે ગોખાડિનિધિ: ગા હન્તિ વચ્ચે આગમ્ય
 વાવુ સ - અહો સંપ્રગન :- વચ્ચે આગમ્ય છે તે ૫૫
 ટક પ્રત્યય થયે

૦ થપવૃત્તિ :- (૫) ગજય: ૫/૧/૮૮ રાજ્ઞ કમથી
 ૫૨ હન પાડને ટક પ્રત્યયાન્ત તથા (હનુ નો) વ આદેક કી

નિપાત ૧૬ ૧૫ છે રાજ્ઞનુ+હનુ+ટક=રાજય: રાજને હજુનાર

[૧૧૦૭]

[૫૪૮]

(૨૧) કુકુયાતોડયદ્ મૂળ. રિ ૫/૧/૯૦

★ સુત્રપૃથઃ :- કુલિ-આમ-ઉદરાદ્ મૂળ: રિ:

★ વૃત્તિ :- વચ: કર્મગ: વગદ્વન્તેટક સ્વાત્ । રા હનુ ।

ક્ર વૃત્તર્થ :- કુલિ, આમન્ બને ઉદર કમ
 પડી આવેલા મૂળ (વૃ) પાડુને રિ (ક) પ્રત્યય થાય છે
 રિ મા રા-હન ક (કિંદા મત: ૨૩ માં ભુઓ)

ક્ર વિશેષ :- ૦ રા કાર મુદ્યો તેમ આમમ
 માટે છે નિશ્ચયવાક...૩/૨/૧૧ થી મ આમમ થાય

[૧૧૦૮]

(૨૩) નિશ્ચયનચયાઃ કુપોમોન્તે, હસ્યજ્ઞ ૩/૨/૧૧

★ સુત્રપૃથઃ :- નિતિ મન્ - જગદવ મરપ: મ:

અન્ત: હસ્યજ્ઞ

★ વૃત્તિ :- રવરાડ્વસ્વાનાડયસ્વાદયમ્ નિશ્ચયવાતે ટક
 રપદે મોડન્તો વચામમન્ હસ્યજ્ઞ સ્વાત્ । કુલિમમરિ:
 આમમમરિ: ઉદરમરિ:

ક્ર વૃત્તર્થ :- અન્ત્ય અધિષ્ઠાના રવરાડ્વ
 અન્ત પડી તેમજ મરપ્ અન્ત પડી રા-હન વાલો. પ્રત્યય

ઉતરપદમાં હોયતો (પુવ્ પદને અન્તે) મ્ ના ગમ થાય છે.

(નિમકે :- અદમ્ નુ જદમ્ પડી મ્ લોપ મદમ્) બને

પુવે દીવ્ સ્વ: હોયતો દ્વસ્વ થાય છે.

૦ કુલિમમરિ: પેઃકારો કુલિવિમરિટિ ક્વિ-કુલિ+નુ+વિ (ક)

કુલિ+મરિ+વિ=કુલિ+મ+મરિ (ના સુત્રથી મ્ આગમ)

.....

* રાજય: દેમ પ્રકાશ ઉત્તરપદ - ૫. ૮૪૪

0 આત્મમ્મરિ: પોતાને જ પે.પનારો આત્મન+મ્+સિ (અહીં સમાસ થયો આત્મન+મ્+મ્+મ્+... એકાદ્યો ૩/૨/૮ થી વિભક્તિ લો.પ, ૫૬ સં.સા થતાં નામ્નો નો ૦ ૨/૧/૯૧ થી અન્ય નૂ લો.પ) આત્મ+મ્+મ્+મ્+મ્=આત્મમ્મરિ:
0 ઉદરમ્મરિ: પેટ ભરો - ઉદરં વિમર્તિ

❧ વિશેષ :- 0 સિન્ કેમ કહ્યું ?

જમાની-જામન્+ગિન્-જમાન્+ઇન્ અહીં ગિન્ છે માટે મ આગમ ન થાય મન્+ગિન્ ૫/૧/૧૧૬ થી ગિન્

0 અનવ્યય કેમ કહ્યું ?

દોષામન્યમ્ અહ; પોતાને રાત ખાનતો દિવસ - દોષા અન્યય છે માટે મ ન લાગ્યો

[૧૧૦૮]

(૨૪) અર્હોઽ ચ ૫/૧/૯૧

★ સૂત્રપૃથઃ :- અર્હં: અચ્

★ વૃત્તિ :- કર્મેળ: પરાદર્હેન્ ચ સ્યાત્ । પૂજાહં: સાધુ: પૂજાર્હા સાધ્વી ।

❧ વૃત્ત્યર્થ :- કમં થી પર અર્હં ધાતુને અચ્ પ્રત્યય થય છે પૂજાહં: સાધુ: પૂજને યોગ્ય સાધુ-પૂજાર્હા સંધ્વી પૂજને યોગ્ય સાધ્વી

0 પૂજાહં: = પૂજામ્ અર્હંતિ - પૂજા+અર્હં+અચ્

0 પૂજાર્હા = પૂજાહં + આ (ત્રીલિંગે આત્)

❧ વિશેષ :- 0 અણ પ્રત્યયનો અપવાદ કરી આ સૂત્ર બનાવેલ છે.

0* અચ્ અને અણ બન્ને સરૂપ હોવાથી નિત્ય અપવાદરૂપે છે

[૧૧૧૦]

(૨૫) ધનુર્દંડસ્તરુલાઙ્ગલાઙ્કુશર્ષ્ટિયટિ શક્તિ તામર ઘટાદ્ ગ્રહ: ૫/૧/૯૨

★ સૂત્રપૃથઃ :- ધનુર દંડ-સ્તરુ-લાઙ્ગલ-અઙ્કુશ-ઋષ્ટિ-યટિ-શક્તિ-તોમર-ઘટાદ્ ગ્રહ:

★ વૃત્તિ :- એમ્નો દશમ્ય: કર્મમ્ય: પરાદ્ ગ્રહેન્ ચ સ્યાત્ ધનુર્ગ્રહ:

❧ વૃત્ત્યર્થ :- ધનુર વગેરે દશ કમં (અર્હં) થી પર ગ્રહ ધાતુને અચ્ (મ) પ્રત્યય થાય છે ધનુર્ગ્રહ: ધનુષ્યને મહજ્ઞ કરનાર ધનુર્ગ્રહાતિ इति ધનુસ+ગ્રહ+અચ્ એન્નીતે દંડગ્રહ: = ૬૬ મહજ્ઞ, સ્તરુગ્રહ: = તલવારની મૂઠ મહજ્ઞ કરનાર, ઋષ્ટિગ્રહ: = લાકડી મહજ્ઞ કરનાર

★ અચ્ અને... સિદ્ધિ મ્મૃ ૪ પંચમોઽધ્યાય-૫-૧૬

★ અનુવૃત્તિ :- અર્હોઽચ્ ૫/૧/૯૧ થી અચ્

❧ વિશેષ :- 0 ઘટીગ્રહ નું પ્રલય કેમ ? ઘટી (ઘટી-સમયમાં ૫૬) નું વિધાન સૂત્રમાં નથી પણ * નામ ગ્રહણે લિઙ્ગ વિશિષ્ટસ્યાપિ ગ્રહણમ્ એ ન્યાયે ઘટી અર્હંતુ પ્રલય કરેલ છે

[૧૧૧૧]

(૨૬) આયુષાદિમ્યો ધૃગોઽદ્વંઙાદે: ૫/૧/૯૪

★ સૂત્રપૃથઃ :- આયુષ્-આદિમ્ય: ધૃગ: મ-દ્વંઙાદે:

★ વૃત્તિ :- દ્વંઙાદિ ધર્માદાયુષોદે પરાદધૃગોઽચ્ સ્યાત્ । ધનુર્ધરં, મૂષરં, । અદ્વંઙાદેરિતિ કિમ્ । દ્વંઙધાર:

❧ વૃત્ત્યર્થ :- દ્વંઙ વગેરે અર્હં સિવાયના આયુષ વગેરે અર્હંથી પર આવેલા ધૃ ધાતુને અચ્ (મ) પ્રત્યય થાય છે 0 ધનુર્ધરં = ધનુષને ધાગજ્ઞ કરનાર ધનુર્ધરતિ = ધનુ+ધ્+અચ્ 0 મૂષર: પવંત

0 અદ્વંઙાદે: કેમ કહ્યું ?

દ્વંઙધાર: = દ્વંઙ ધરતિ - દ્વંઙ+ધ્+અણ ૬૬ ૫.૨૬ (અહીં અણ પ્રત્યય થયો)

★ અનુવૃત્તિ :- અર્હોઽચ્ ૫/૧/૯૧ થી અચ્

❧ વિશેષ :- 0 આયુષાદિ ગણ :-

ધનુર્ધરં, શક્તિધર્મ, ચક્રધર, શાઙ્ગધર, ગદાધરં, પશુધરં, શૂલધરં, સ્વંઙધરં, વજ્રધરં, હલધરં:

0 આદિ અર્હંથી - જલધરં, વિષધર, શશધરં, વિદ્યાધરં, શ્રીધરં, જટાધરં, પયોધરં વગેરું પણ મહજ્ઞ થશે.

0* સૂત્રમાં બ વ મુદ્ધવાર્થો અન્ય કમં થી પર પણ અચ્ થાય છે મકે :- ચ્ષ્ટિધરં, ફલકધરં, શાઙ્કુધરં, ગોવર્ધનધરં, શ્રીવત્સધરં, તૂળીરધરં, પાશધરં, છત્રધરં:

0 અદ્વંઙાદે: કેમ કહ્યું ?

દ્વંઙધારં, કર્ણધારં, સૂત્રધારં, છત્રધારં, કુણ્ડધારં, કર્મધારં - બધે અણ પ્રત્યય થયો છે

[૧૧૧૨]

(૨૭) હ્રગોવયોઽનુચમે ૫/૧/૯૫

★ સૂત્રપૃથઃ :- હ્રગ: વય: અનુચમે

★ વૃત્તિ :- કર્મળ: પરાદધૃગો વયસ્યનુચમે ગમ્યંઽચ્ સ્યાત્ । અસ્થિહર: શ્વાઽસ્વમ ડલ્લેપનમાકાશસ્ય વા ધારણે તદ્ભાવે-મનોહરા સ્તુત્ । ઉચમે તુ મારહાર ।

* 1 નામ ગ્રહણે - ન્યાય - ૧૬ ૫ ૧૬

* 2 બ. વ. - મધ્યમવૃત્તિ અવચૂરિ ભા. ૨, ૫. ૧૭૪

❑ માટ. રૂતિ । પુષ્પહાર । દલે - નાથારચાવિઃ ।
દઃહરિઃ સ્વા । નયહર સિંહઃ

❖ વૃત્તપથ :- ઉંમર કે અનુવમ અર્થ જણાવો
દેવ નારે કમ થી પા દ્વાધાતુને મન્ (મ) પ્રત્યય થાય છે
0 ઉવમ એટલે જામે કે કુન્ અથવા આકાશમાં અધાર
રહેના પદ ને દેવપ્રાપ્તી સાધના - તેના આશાવતે અનુવમ
0 વચ :- મરિદહરઃ સ્વા - દાહકાને લઈ જનાર કુનુ
- અહીં દાહકાને વધ જુનું ને કુનરાની આસ્થાવરથા
સચચેલે પ્રાપ્તિ હરતિ દુનિ - મરિવ + દ્વ + મન્
❑ અનુવમ :- મનોહરા સર્વ મનોહર આગા મનઃ હરતિ
દુ - મનમ્ + દ્વ + મન્ = મનોહર, ત્રીજોને છાત્ર મનોહરા
મનને હવવામા ઉવમ નથી માટે મન્ (મનમ્ ના નાનો
રથપ અવોડતિરોઃ થી રથર્થ મન્ + રથર્થાં બો થયો)

❑ અનુવન કેમ રહ્યું ?
ઉવમ અર્થમાં મારહાર અર ઉપરનાર માર + દ્વ + મન્
★ અનુવૃત્તિ - મરોડચુ ૫/૧/૯૧ થી મન્

❖ અનુવૃત્તિ - મરોડચુ ૫/૧/૯૧ થી મન્

❖ વિશેષ :- 0 વા :- પ્રાપ્તિને કાળક્રમે
કરી થતી (રખતી) ક્રિમર અવરથા
0 ન્યા વળ દેવ ત્યા ઉચ્ચ અર્થમાં પખ આ સૂત
ધારે જેમો :- કાચહર

❑ શયવૃત્તિ :- (૬) જાટ. ઝીલે ૫/૧/૯૬ જાટ
ધાયેના દ્વાધાતુને થીત અર્થમાં મન્ પ્રત્યય થાય છે
શીલ - સ્વભાવિક ક્રિયા - પુષ્પહાર. કુળને ચૂટનારો.
પુષ્પાગિ જા.હરતિ - પુષ્પ + આ + દ્વ + જન્ [૫૪૫]

(૭) દત્તિનાથાનુ પશાવિઃ ૫/૧/૯૭ દત્તિ લેખન નાથ
ચળક પગી દ્વાધાતુ દેવ અને પશુ કર્તા હોયતો દ્વાધાય છે
દત્તિહરિ સ્વા આમડાની મહાકથા જનારો કુનરો દત્તિ + દ્વ + દ્વ
❑ નાથ હરિઃ સિંહઃ માલિકને હવના સિંહ નાથ + દ્વ + દ્વ

[૨૨૨૩] [૫૬૬]
(૧૮) રજ ફલે મલાદુ યદ ૫/૧/૯૮

★ વૃત્ત :- ણ્યઃ કર્કાચઃ વગદુ ઘદરિઃ સ્વાત્ ।
રજે પ્રક્રિયઃ ફલે પ્રક્રિયઃ મલપ્રક્રિયઃ

❖ વૃત્તપથ :- રજન્, ફલે, મલ ક્રમ પગી પ્રક્રિય
ધાતુને દ્વાધાય છે રજોપ્રક્રિયઃ રજ સેનારો - રજઃ ગુણવિ
રત - રજન્ + પ્રદ્વ + દ્વ એ - ર - રી - તે
❑ ફલે પ્રક્રિયઃ = ફલે + પ્રદ્વ + દ્વ - રજ સેનાર
❑ મલપ્રક્રિયઃ = મલ + પ્રદ્વ + દ્વ - મળ સેનાર

• • • • •
* ચલસ્ય - બુદ્ધિરૂપિ જા ૨ ન્યા. જ પ. ૨૪૯

★ અનુવૃત્તિ - દત્તિ નાથાનુ ૫/૧/૯૭ થી દ્વા

❖ વિશેષ :- 0 વક્રે - મુત્રના વ કર નિદેશ
દેવાધાતુ ફલે ક્રમ છે

[૨૨૨૪]
(૨૯) દેવવાતાદારા ૫/૧/૯૮

★ સૂત્રપૃથક - દેવ વાતાત આપ
★ વૃત્તિ - મરગમાન દ્વાધાય દેવારિઃ, વાતાપિ ।

❖ વૃત્તપથ :- દેવ અને વાત ક્રમ પગી આવેલા
આપ્ ધાતુને દ્વાધાય થાય છે
0 દેવારિઃ દેવ કે અપ્તુ નામ છે દેવાન્ મામોતિ -
દેવ + આપ્ + દ્વ
0 વાતાપિ વાત પુત્રુ નામ છે વાતમ્ મામોતિ -
વાત + આપ્ + દ્વ

★ અનુવૃત્તિ - દત્તિ નાથાનુ ૫/૧/૯૭ થી દ્વા

❖ વિશેષ :- 0 ૨૫૮
[૨૨૨૫]

(૩૦) ગદ્યમ્તામ્તાદુમ્તાદુ કળ ૫/૧/૧૦૦

★ સૂત્રપૃથક - ગદ્ય - સ્વગાન વરઠ - ક્રોધીવગઃ
★ વૃત્તિ - આગા કમગમાનયોઃ કર્તો કુળઃ દ્વાઃ સ્વાત્
ચક્રકરિઃ વરઠઃ । દગ્ગરકરિઃ

❑ કિયત્તદ્વ વરઠઃ । દિઠ્ઠઃ, ચક્રકરઃ, રસકરઃ, વદુકરઃ ।

❖ વૃત્તપથ - ગદ્ય (ક્રમ) સ્વગ્ન (ક્રમ)
ક્રમથી વરઠ અને ક્રોધ કર્તા હોયતો તેનાથી પર ક્રમે દ્વાધાય
❑ ગદ્ય કરઃ વરઠઃ ક્રમ ક્રોધનારો વાક્યો ગદ્ય કરોતિ
હતિ - ગદ્ય + ક્ર + દ્વ

❑ સ્વગ્ન કરોતિઃ = ક્ર + ક્રમ ક્રોધનાર ચોખાને ક્રોધ
સ્વગ્ન કરોતિ - સ્વગ્ન + ક્ર + દ્વ

★ અનુવૃત્તિ - દત્તિ નાથાનુ ૫/૧/૯૭ થી દ્વા

❖ વિશેષ - 0 વરઠીક્રો ક્રમ ક્રમ ?
ગદ્યના વરઠ કર્તા ન હોયતો મન્ ધારે ગદ્ય + ક્ર + મન્

❑ શેષવૃત્તિ - (૮) કિયત્તદ્વદ્વદ્વ ૫/૧/૧૦૧ કિય
- વન્ - વન્ - વન્ ક્રમ પગી ક્ર ધાતુને જ પ્રત્યય ધાય છે
કિઠ્ઠઃ નોકર - કિય કરોતિ દ્વિ - કિય + દ્વ + જ
0 વરઠઃ = વરઠ + ક્ર + જ 0 વરઠઃ = વરઠ + ક્ર + મ
❑ વદુકરઃ = વદુ + ક્ર + મ [૫૪૭]

[૨૨૨૬]

(૩૧) સહસ્ત્રાસહર્દિવાવિમાનિશાપ્રમામાશ્ચિત્રકર્તાચ-
ન્તાનન્તકાર બાહુર્ધનુર્નાદીલિપિલિવિવલિવક્તિક્ષેત્ર-
જઙ્ઘાક્ષપાક્ષણદારજનિ દોષાદિન દિવસાટ્ઠ: ૫/૧/૧૦૨

★ સૂત્રપૃથક :- સહસ્ત્રા-મહર્-દિવા-વિમા-નિશા-
-પ્રમા-માસ્-ચિત્ર કર્ત-આદિ-અન્ત-અનન્ત-કાર-બાહુ-
-મહર્-ધનુર્-નાન્દી-લિપિ-લિવિ-વલિ-વક્તિ-ક્ષેત્ર-જઙ્ઘા -
ક્ષપા-ક્ષણદા-રજનિ-દોષા દિન-દિવસાટ્ઠ: ૮:

★ વૃત્તિ :- એમ્બાસ્ટ્રાવિંશતે: પરાત્ કૃગ્ઘા સ્યાત્ ।
સહસ્ત્રાકર ઇત્યાદિ

❧ વૃત્ત્યર્થ :- આ (સૂત્રપૃથક મુજબના) ૨૮
ઠમોંથી ૫૨ કૃ ધાતુને ૮ (મ) પ્રત્યય થાયછે જેમકે :-
સહસ્ત્રાકર: સહસ્ત્રાં કરોતિ=સહસ્ત્રા+કૃ+ટ (અ) સંખ્યા
કરનાર (અધાન્ શબ્દો આ રીતે બનશે)

૦ અન્ય ઉદાહરણ :- મહસ્કર=મહ કરોતિ મહન્
+અમ્+કૃ+ એકઠ્યોં થી અમ્ લોપ, અંતર્વર્તિ રિભક્તિ
અપેક્ષાએ ૫૨ થનાં શેલુપરિ થી મહર્+કૃ+ટ અતઃ કૃ
કમિ ૨/૩/૫ થી ૨ નો નૂ થતાં મહસ્કર: થયું સૂચ, દિવાકર:=સૂચ, વિમાકર:=સૂચ, નિશાકર:=ચંદ્ર પ્રમાકર:
=સૂચ, માસ્કર:=સૂચ, ચિત્રકર:=ચિત્રકાર, કર્તકર: =
૪થર, આદિકર:=પ્રહા, લિપિકર:=લેહીયો વગેરે

❧ વિશેષ :- ૦ ટ કાર હી માટે છે તેનાથી
વિમાકરી વગેરે સિદ્ધ થાયછે. અન્યથા માત્થીઆન્ અયોહોત

[૨૨૨૭]

(૩૨) ક્ષેમપ્રિયમદ્રમદ્રાન્ શ્વાડળ ૫/૧/૧૦૫

★ સૂત્રપૃથક :- ક્ષેમ-પ્રિય મદ્ર-મદ્રાત્ લ-મળ

★ વૃત્તિ :- એમ્બાસ્ટ્રાવિંશતે: પરાત્કૃગ: શ્વાડળૌ સ્યાતામ્ ।
ક્ષેમઙ્કાર: । ક્ષેમકાર:

❧ વૃત્ત્યર્થ :- ક્ષેમ, પ્રિય, મદ્ર, મદ્ર ઠમોંથી ૫૨ કૃ
ધાતુને લ અને મળ પ્રત્યય થાયછે ક્ષેમઙ્કાર: ૫ઠ્ઠે ક્ષેમકાર:
ક્રુક્ષણ કરનાર ૦ ક્ષેમ+કૃ+લ=(લ ઇત્ છે તેથી મ આગમ
લિચ્છનશ્વાર ૦ ૨/૨/૧૧૧) ક્ષેમ+મ+કૃ+લ=(ગુણ) ક્ષેમ+
મ+કર+મ=ક્ષેમઙ્કાર: ૫ઠ્ઠે ક્ષેમ+કૃ+મળ=(૪૬) ક્ષેમ +
કાર+મ=ક્ષેમકાર: એન્નીતે-પ્રિયઙ્કાર:, મદ્રઙ્કાર: થાય

★ અનુવૃત્તિ :- ૫/૧/૧૦ થી કૃગ:

❧ વિશેષ :- ૦ એમ્બ: (આ ચારથી) કેમ ?
-૦- તીર્થકર: (દેવુતચ્છીલાડનુકુલે ૦ થી ૮ તીર્થ+કૃ+ટ
૦ લ અને મળ વિરુદ્ધે ઠમોં તે ટ ના બાધક માટે છે.

[૨૨૨૮]

(૩૩) મેષર્તિભયાડમયાન્ શ્વ: ૫/૧/૧૦૬

★ સૂત્રપૃથક :- મેષ કૃતિ મય અમયાન્ શ્વ:

★ વૃત્તિ :- એમ્બાસ્ટ્રાવિંશતે: પરાત્ કૃગ: શ્વ: સ્યાત્ । મેષઙ્કાર:
કૃતિઙ્કાર: । મયઙ્કાર: । અમયઙ્કાર: ।

❧ પ્રિયવશાદ્વદ: શ્વ: । પ્રિયંવદ: । વશંવદ: । દ્વિષત-
પરંતપૌ નિપાતૌ પરિમાણાર્થમિતનલાત્ પચ્ચ: શ્વ: । પ્રસ્થંપચ્ચ:
મિતંપચ્ચ: । નલંપચ્ચ: । કુલામ્કરીષાત્ કષ્ઠ: શ્વ: । કૂલં-
કષા । કરીષંકષા ।

❧ વૃત્ત્યર્થ :- મેષ, કૃતિ, મય અને અમય ઠમોં-
થી ૫૨ કૃ ધાતુને લ (અ) પ્રત્યય થાયછે મેષઙ્કાર:=મેષકૃ
કરોતિ-મેષ+કૃ+લ મેષ+મ્+કર+અ=(તૌ) સુમો વ્યજ્જને ૦
થી હ) મેષ+હ+કર:=મેષઙ્કાર:=મેષ કરનાર એન્નીતે
કૃતિઙ્કાર: = ગુપ્તશા કરનાર

❧ વિશેષ :- ૦ હેત્વાદિ વિવક્ષાથી ૮ પ્રત્યય
નો ૫૫ બાધ થાયછે

❧ શેષવૃત્તિ :- (૯) પ્રિયવશાદ્વદ: ૫/૧/૧૦૭ પ્રિય
અને વશ ઠમોંથી ૫૨ વદ ધાતુને લ પ્રત્યય થાય

૦ પ્રિયંવદ: પ્રિય બોલનાર

૦ વશંવદ: - વશંવદ તે=આધીન

[૫૪૮]

(૧૦) દ્વિષન્તપ-પરન્તપૌ ૫/૧/૧૦૮ દ્વિષંતપ અને પરંતપ
બન્ને લ પ્રત્યયવાળા નિપાતન કરાયાછે તર્ = તપાવ્યું
અર્થસૂચક ધાતુ છે.

[૫૪૯]

(૧૧) પરિમાણાર્થ-મિત-નલાત્ પચ્ચ: ૫/૧/૧૦૯ પરિમાણ
-માપ અર્થક પ્રસ્થ વગેરે શબ્દો, મિત અને નલ થી ૫૨
પચ્ ધાતુને લ (મ) પ્રત્યય થાયછે.

૦ પ્રસ્થંપચ્ચ:=પ્રસ્થ માપ જેટલું રાંધનાર

૦ મિતમ્પચ્ચ: = પરિમિત રાંધનાર ૦ નલવમ્પચ્ચ: =

નખ પાકી નખ તેવું અતિ ઉષ્ણ રાંધનાર [૫૫૦]

(૧૨) કુલામ્કરીષાત્ કષ્ઠ: ૫/૧/૧૧૦ કુલ, અમ્ર અને
કરીષ શબ્દોથી ૫૨ કષ્ ધાતુને લ પ્રત્યય થાયછે.

૦ કૂલઙ્કષા - કાંડાને તોડનાર (નદી) ૦ અમ્રઙ્કષા
-આબને ઠસે તેવું ઊંચું (મદાન) ૦ કરીષઙ્કષા -
ઝાણાને ઠસનારી (હવા) [૫૫૧]

[૨૨૨૯]

(૩૪) સર્વાત્સહશ્ચ ૫/૧/૧૧૧

★ સૂત્રપૃથક :- સર્વાત્ સહ: ચ

★ વૃત્તિ :- સર્વપૂર્વાસદે: કપેશ્ચ શ્વ: સ્યાત્ । સર્ગસહ:
સર્ગકષ્ઠ: ।

❧ વૃત્ત્યર્થ :- સર્વ શબ્દ-ઠમોંથી ૫૨ સહ અને

વજ્ર મધુને ત્વ પ્રત્યય થાય મર્ત્ય મહત્તે-સંવિદ્-અધુ
સદન કાતારો એવરીતે મ કિપઃ=અધાને દયાવાનાર દુષ્ટ

★ અનુવૃત્તિ :- મેઘાંધિગા ૫/૧/૧૦ થી ત્વ.

❧ વિશેષ :- ૦ રૂપ

[૧૧૨૦]

(૩૫) મન્યાળિન્ ૫/૧/૧૧

★ મુદ્વૃથઃ :- મન્યાળિન્

★ વૃત્તિ :- કમેગ વગર મન્યેવિન્ જ્યારૂં વળિટ-
તમાની કમેગઃ ।

❧ વૃત્ત્યર્થ :- કમ થી ૫ મ્વ ધાતુને જિન્
(જન્) પ્રત્યય થાય છે (મન્ય-ગણુ થોથો) વળિટમાની કમેગ
આધને ૫ ડેન માનનાર વળિટગ મન્યેવે જિન્-વળિટગ+
મ્વ+જિન્-વળિટગ+માત્+જન્=મ એ.વ વળિટમાની (જિન્
થી ઉપાન્યતો મા, જિ પ્રત્યય લેાય નામ્નેનાં થી અન્ય
ત્ લેાય)

❧ વિશેષ :- ૦ કમેગ અર્ધો કર્મગિ કૃતઃ ૨/
૨/૮૦ થી ૫થી ૬થ

૦ * દવ નિદેશ ઉત્તરાધ્ય મ્વત્તે માય (દવ) નિદેશ
આગળના સુત્ર મટ્ટે નેથી તુટાદિ અજ્ઞાતા મ્વ ધાતુનું
મહાધુ તમે નહીં [૧૧૨૧]

(૩૬) કૃત્ઃ મન્ ૫/૧/૧૧૭

★ વૃત્તિ :- મન્વયાધાર્ય કૃત્ઃ કર્મગઃ વગરમ્વત્તે મન્
જ્યારૂં । આરમાન્ વળિટ મન્વતે જિન્ વળિટ મન્વઃ

❧ વૃત્ત્યર્થ :- પ્રત્યય નિમિત્તવાળા એવા કૃત્-
મ્વ કમ થી ૫૨ રહેલાં મ્વ ધાતુથી મન્ (મ) પ્રત્યય
થાય છે વળિટગ મન્વઃ આરમાન્ વળિટગ મન્વતે વળિટગ +
મન્વ+મન્-વળિટગ+મ+મન્વ+મ= (લેટ્ના શ્રવણે) વળિટગ
+ મન્વઃ = વળિટગ મન્વઃ

★ અનુવૃત્તિ :- મન્વાળિન્ ૫/૧/૧૧૬ થી મન્વાર

❧ વિશેષ :- ૦ કૃત્ઃ કેમ હર્દુ ?
વડમાની ગેત્રમ્વ (જિન્) ચેત્રને ચત્રુ માનનારો - અર્ધો
હાં પોતે પેતાને ચત્રુ માનનાર નથી માટે આમુર નલાને
૦ મનવા દેવાથી મન્વને મન્વે જિન્ ૫જી લાગે છે-વળિટમાની
૦ ત્વ થી મ આમુર થાય જ-શિન્ હાવમાટે છે તેથી
ગણુપકને અનુદાન (વિદ્યમ્) પ્રત્યયો થાય જેમકે :-
મન્ ને દવ લાગી મન્વ ચત્રુ

[૧૧૨૨]

(૩૭) મન્ ૫/૧/૧૧૮

★ વૃત્તિ :- કમેગ વગરેન્ મન્ જ્યારૂં । જનમેત્વઃ

❧ વૃત્ત્યર્થ :- કમ થી ૫૨ જન્ ધાતુને મન્
પ્રત્યય થાય છે (જન્-જિન્ગા છે) જનમેત્વઃ=જનનું જન્વતિ
લોકોને મુજાવતું વતિ ચત્રુ જેને જ્યારૂં

★ અનુવૃત્તિ :- કૃત્ઃ મન્ ૫/૧/૧૧૭ થી મન્

❧ વિશેષ :- ૦ જન્ કર્મતે (જન્) ૭ અર્ધો
જિ અત્તાગણુ વતિ ૨૫ હરેન્ છે

[૧૧૨૩]

(૩૮) કૃત્તિગ્નનુસારાધ્યપુરુષાદ્યઃ ૫/૧/૧૧૯

★ મુદ્વૃથઃ - કૃત્તિ કન્-જન્-જન્-માત્વ પુરુષાદ્યઃ

★ વૃત્તિ :- જન્ વગર દવે મન્ જ્યારૂં । કૃત્તિગ્નયઃ ।

❧ વૃત્ત્યર્થ :- કૃત્તિ વગરેથી ૫૨ દવે ધાતુને
મન્ (મ) પ્રત્યય થાય છે

૦ કૃત્તિગ્નયઃ - કૃત્તિ વગર-કૃત્તિ+કમેગ+મન્=કૃત્તિ
+મન્+કમેગ (મ આમુર જિ હર્વ=) (તે કૃત્તિ વળિટગ થી
ત્) કૃત્તિ+કમેગ+મ= કૃત્તિગ્નયઃ કૃત્તિને ધાવનાર

★ અનુવૃત્તિ :- કૃત્ઃ મન્ ૫/૧/૧૧૭ થી મન્

❧ વિશેષ :- ૦ દવે માં દ હાં દી હરવા
માટે છે - કમેગે કૃત્તિગ્નયઃ

❧ અન્ય કલાદ્યઃ :- કન્વ+ધવઃ મ્વત્તે ધાવનાર

- ગાળક દુષ્ટાવય મ્વત્તે ખાનાર - હર્વ

[૧૧૨૪]

(૩૯) નારી વતી ગમિમુદિત મિકવાનાદ મન્ ૫/૧/૧૨૦

★ મુદ્વૃથઃ :- નારી-વતી-લગ-મુદ-નાલિલા-
વાતાદ્ય મન્ વ

★ વૃત્તિ :- જન્ વગરે મન્ દરેશ મન્ જ્યારૂં ।
નાર્દાયમ । નારીગમઃ

❧ વળિટગ મન્ મન્ । વળિગમઃ મહાકાશ્યવિદ્ઃ ।
જ્ઞવિદ્ઃ, અગ્નિવિદ્ઃ કવિશ્રવણિવિદ્ઃ । ચત્રુદઃ ।
લગવાલકાર્થલગ વગરઃ । લગવત્તે અગ્નિવિદ્ઃ દહઃ ।
અગ્નિવિદ્ઃ ગન્દાશ કૃત્તિગ્નયઃ । કૃત્તિગ્નયઃ ગાગઃ ।
કૃત્તિગ્નયઃ નર્મ । હમઃ નિર્માણવ

❧ વૃત્ત્યર્થ :- નારી વગરે ૭ કમ થી ૫૨
માટે દવે ધાતુને મન્ (મ) પ્રત્યય થાય છે

* કૃત્તિગ્નયઃ લઘુવૃત્તિ, મધ્યમવૃત્તિ બી.ચ. ૫૫માં ૨૨૨
૬ છે. પ્રક્રિયામાં લેવું કેમ ?

૦ ધ્મા - નાહિન્ધમઃ ૦ દ્વે નાહિન્ધયઃ
નાહીને ધમનાર/નાહીને પીનારો (અહીં ધ્મા નો ધમ્ આદેશ
શ્રોત કૃદ્ધિ ૪/૨/૧૦૮ થી થયો, સ્વ થી મ્ આગમ થયો)

★ અનુવૃત્તિ :- અતુઃ સ્વ ૫/૧/૧૧૭ થી સ્વ

❧ વિશેષ :- ૦ નાહી-ઘટી શબ્દો હી અન્ત
વાળા નિદેશો છે નાહી શબ્દ ઉપપદમાં સ્વ પ્રત્યય,
ફાંડાકવર્ણાત્ ૨/૪/૩૨ થી હી વિદેશ્યે, હી અભાવે
સ્વ પશુ ન થાય. જેમકે ઘટ ધ્મા (અહીં માતો હો...
૫/૧/૭૬ થી હ થયો)

૦ ધ્મા અને ઘે બન્નેમાં સ્વ ના શિત્ પશુને લીધે શ્વ
લાગનાં પૂર્વના સ્વ નો લુગસ્થાદે ૨/૧/૧૧૩ થી લોપ થશે
૦ અન્ય ઉદાહરણ :-

ઘટિન્નમઃ પક્ષે ઘટિન્ધયઃ સ્વરિધમઃ પક્ષે સ્વરિધયઃ

❧ શેષવૃત્તિ :- (૧૩) પાણિ ક્રાત્ ૫/૧/૧૨૧ પાણિ
અને કર ધ્મંથી પરધ્મા ને સ્વ પ્રત્યય થાય. પાણિ ધમતિ
- પાણિન્ધમઃ હાથને ધમનારો [૫૫૨]

(૧૪) વહામ્નાલિહઃ ૫/૧/૧૨૩ વહ અને અમ્ થી પર
લિહ ધાતુને સ્વ પ્રત્યય થાય વહલિહઃ વાયુ ચાટનાર,
અમ્નાલિહઃ આકાશ ચાટનાર [૫૫૩]

(૧૫) વહુ વિધ્વસ્સૂ તિલાત્ તુદઃ ૫/૧/૧૨૪ વહુ -
વિધુ-અસ્સૂ-તિલ ધ્મં પછી તુદ ધાતુને સ્વ પ્રત્યય થાય
વહુ તુદતિ-વહુતુદઃ ધણાને પીડા કરનાર [૫૫૪]

(૧૬) લલાટ વાતશર્ધાત્ તપાડજ હાકઃ ૫/૧/૧૨૫
લલાટ પછી તપ ધાતુ વાત પછી મજ ધાતુ, શર્ધા પછી
હાક ધાતુને સ્વ પ્રત્યય થાય છે લલાટ તપતિ - લલાટ
તપઃ = સ્વ [૫૫૫]

(૧૭) અસૂર્યોઘ્રાદ્ દશઃ ૫/૧/૧૨૬ અસૂર્ય કે ઓ પછી
આવેલા દશ ધાતુને સ્વ પ્રત્યય થાય સૂર્યમપિ ન પશ્યતિ
અસૂર્યમશ્યા રાજદારાઃ સ્વને પશુ ન બોનારી ગભગભરાણી
[૫૫૬]

(૧૮) કુલાદુરુજોદ્વહઃ ૫/૧/૧૨૨ કુલ થી પર ઉદ્+
વહ અને ઉદ્+સ્વ ધાતુને સ્વ પ્રત્યય થાય છે. ૦ કુલમુરુજો
ગજઃ ઠાંઠાને તોડનાર હાથી [૫૫૭]

(૧૯) ઇરમ્મદઃ ૫/૧/૧૨૭ ઇરામ્મદ્ ને સ્વ પ્રત્યાના
નિપાતન કરાય છે ઇરમ્મદઃ - દારૂથી [૫૫૮]

[૧૧૨૫]

(૪૦) નગ્નપલિતપ્રિયાન્વસ્થૂલસુભગાદ્ય તદન્તાચ્ચવ્ય-
ર્ઞેડ્ઞવેર્ભુવઃ સ્થિણુ સુકર્જૌ ૫/૧/૧૨૮

★ સૂત્રપૃથઃ :- નગ્ન-પલિત-પ્રિય-અન્ધ-સ્થૂલ-સૂમગ
-આદ્ય-તદન્તાત્ ચિવ ઇર્થે મ-ચ્ચેઃ સુગઃ સ્થિણુ સુકર્જૌ

★ વૃત્તિ :- નગ્નાદિમ્નઃ સપ્તમ્યસ્તદન્તેમ્યશ્ચાચ્ચન્તેમ્ય-
સ્ચચ્ચથે વૃત્તિમ્નઃ પરાદ્ સુવઃ સ્થિણુસુકર્જૌ સ્થાતામ્ ।
અનગ્નો નગ્નો મન્તીતિ નગ્નમ્ભવિણુઃ, નગ્નમાવુકઃ । તદન્તે
સુનગ્નમ્ભવિણુઃ, સુનગ્નમાવુકઃ इत्यादि

❧ વૃત્ત્યર્થ :- નગ્ન-પલિત-પ્રિય-અન્ધ-સ્થૂલ,
સૂમગ આદ્ય એ શબ્દોને અન્તે ચિવ અર્થને સૂચવનાર
પશુ ચિવ પ્રત્યય સિધાયને। પ્રત્યય હોયતો તેનાથી પર
મૂ ધાતુને સ્થિણુ (શ્ચિણુ) અને સુકર્જ (ડક) પ્રત્યયો થાય છે
૦ નગ્નમ્ ભવિણુઃ=અનગ્નઃ નગ્નઃ મન્તિ નગ્ન+મ્+સ્થિણુ=
નગ્ન+મ્+મ્+મ્+શ્ચિણુ (મ્ નો આગમ થયો છે. મ્ નો શુષ્
મો યમ્ પૂર્વે સ્વર* મ્ થયું) પહેલાં નગ્ન નહોતો પછી નગ્ન
- લુચ્ચો થયો

૦ નગ્નમાવુકઃ (સ્થિણુ ને બાદે સુકર્જ પ્રત્યય નગ્ન+
મ્+સુકર્જ=(મ્ આગમ ત્ ઠાર થી મ્ ની વૃદ્ધિ થશે)
નગ્ન+મ્+માવ્+ડક એન્તરીતે-સુનગ્નમ્ ભવિણુઃ પક્ષે સુનગ્નમાવુકઃ

❧ વિશેષ :- ૦ અચ્ચેઃ દેમ દ્વલું ?

આદ્યો મવિતા(વૃત્ત પ્રત્યયથયો) *આદ્યો એ ચિવ પ્રત્યાનાન્ત
છે-કૃમ્વસ્તિમ્યાં ચિવઃ ૭/૨/૧૨૬ થી ચિવ, ઇશ્ચવાર્ણ
સ્થા ૦ ૪/૨/૧૧૧ થી મ નો હ થયો

૦ ચિવ અર્થ* દેમ દ્વલો ?

નગ્નો મવિતા - નગ્ન થયો ચિવ અર્થ* નથી.

૦ ચિવ અર્થ* એટલે પૂર્વે નહોતો અને પછી થાય તે જાણ

[૧૧૨૬]

(૪૧) ક્રુગઃ સ્વનદ્ કરણે ૫/૧/૧૨૯

★ વૃત્તિ :- નગ્નાદિસપ્તકાદચ્ચન્તાચ્ચચ્ચવૃત્તેઃ પરાદ્
ક્રુગઃ કરણે સ્વનદ્ સ્થાત્ (અનગ્નો નગ્નઃ ક્રિયતેડનેતિ
નગ્નકરણં ચ્યુતમ્ । સુનગ્નકરણમ્ ।

❧ વૃત્ત્યર્થ :- ચિવ અર્થના સૂચક પશુ ચિવ
પ્રત્યાનાન્ત ન હોય તેવા -નગ્ન-પલિત-પ્રિય-અન્ધ-સ્થૂલ
-સુમગ-આદ્ય શબ્દો પછી ક ધાતુને કરણ અર્થમાં
સ્વનદ્ (અન) પ્રત્યય થાય

૦ નગ્નકરણં ચ્યુતમ્-અનગ્નઃ નગ્નઃ ક્રિયતે યનેન=નગ્ન
+ક્રુ+સ્વનદ્=નગ્ન+મ્+કર+અન (સ્વ હોવાથી ૩/૨/૧૧૧

સાગી મ્ આગમ કૃ નો યુક્ત) = (મુવળોનાં થી જ)
નન કરણુ પદેના જે નને ન દના તે નાગો બેદ વ
દાયકે તેવો મુગા એ-જ-ગી તે પ્રિયકણુ ગર્વિર
★ અનુવૃત્તિ :- નનગતિ પ્રવચ્ચ ૫/૧/૧૨૮

❧ ૧૨૨૧ :- ૦ જિવ અર્થ કેમ હતો ?
નન કરાવિ મુગન-જુનાર વડે બેદાય કરેક જિવ નથી
૦ અર્થ કેમ હતો ?
મમી મુગનમન-જેના વડે નન દાયકે-જિવ અનનગણુકે
૦ કારિ ૫/૧/૩ ના અપાત રૂપ આ કણુનુ મુગ નનાવેલ

[૧૨૨૭]

(૪૧) નાગો ગમ મુગી ચ વિદાયમસ્તુ વિદાય ૫/૧/૧૩૧

★ મુગપૃથક :- નાગ. ગમ. મુગને ચ વિદાય
તુ વિદ :

★ વૃત્તિ :- નાગ વગર ગમે મુગના સ્વ. વિદાયનો
વિદાય મુગ વિદાય. મુગ, વિદાય. મુગના વિદાયમ :

❧ વૃત્ત્ય :- નામ પડી આવેલા મુગ ધાતુને
મદ (મ) દ (મ) અને મ (મ) પ્રત્યયો ધાવકે ત્યા
મુ પુવે વિદાય નામનો વિદ આદેશ ધાવકે
૦ મુગ. પહે મુગના પહે મુગ = પેદો. (ભાગ્ય જનાગો)
મુ. મદ્યતે કિન-(મદ) મુગ+મદ્ય+મદ્ય-મ મુગ છે માટે
મ આગમ અને દ-દૃ છે માટે અન્ય અનાદે સોપ-
દૃ+મદ્ય+મ-મુગ પહે (મ) મુગ+મદ્ય+મ પહે (દ)
મુગ+મદ્ય+દ=મુગ એ-જ-ગી-તે વિદાય. પહે વિદાયમ
પહે વિદાય (અર્થ વિદાયને વિદ આદેશ ધાવક)

❧ વિશેષ :- ૦ ૨૫૮

૦ અન્ય ઉપાદાઓ બુદ્ધવૃત્તિમા આવેલા છે જેના ઉપર
મુગના ત્રણ ત્રણ પ્રકારો છે
જેમકે :- મુગના પહે મુગના પહે મુગનામ :

[૧૨૨૮]

(૮૬) યોગાનુદયુજ પમિમ્તમ્ત્રજોમકળે જવં પ્રિયા-
લમહનિમ્ત્રમ્ત્રકે ૫/૧/૧૮૩

★ મુગપૃથક - યોગાનુદયુજ પમિમ્તમ્ત્રજોમકળે જવં પ્રિયા
પ્રવ-મત્ર-દૃશિ-મુવકે

★ વૃત્તિ :- યોગાનુદયુજ પમિમ્તમ્ત્રકે પ્રિયા :

❧ વૃત્ત્ય :- યોગાનુદ - પ્રિય અર્થમા.
મુગમિમ્ત્ર-અગમ અર્થમા જાણ્યમ-દાથી અર્થમા
જોગ-યાગીમા અર્થમા ક (મ) પ્રત્યયાના નિષાતન
દાયકે જેમકે યોગાનુદ : યોગ નિવારનાર પ્રિયમન.

મુગમિમ્ત્ર પેદ પર દયા ફેરનાર - અ.ગમ

❧ વિશેષ :- ૦ આન અર્થમા કેમ હતો ?
યોગાનુદ. ધર્મત્વાય યોગ નિવારનાર અર્થમા-અર્થો
પ્રિયમન અ. નથી માટે ક પ્રત્યયાના ન યાના જણ
પ્રત્યય ધર્મો-યોગ+મત્ર+મદ્ય+મત્ર=(૮૧-૮૨)નો મુગપૃથક
યોગાનુદ+મ=યોગાનુદ : ધર્મ

[૧૨૨૯]

(૮૮) હૃદય ૫/૧/૧૪૫

★ મુગપૃથક :- મુગ મુગ

★ વૃત્તિ :- નાગ વગર મુગ પૃથક અર્થમા કામદુષક
❧ વૃત્ત્ય :- નામ પડી પર મુગ ધાતુને દુષ
(દુષ) પ્રત્યય ધાવકે કામદુષકામ મુગ-કામ+મુગ+દુષ
=(દિવ્યમવ ૦ મુગપૃથક) ; કામ+દુષ+દુષ=(માત્ર પ્રત્યય
યાગીને) કામદુષક પ્રતિબલને પુનારી ગા-ગાધિન

❧ વિશેષ :- ૦ મુગ નો દ-દૃ છે જેના વડે
દિવ્યમવ સ્વગતે સાગી રહે

૦ * અર્થમા યો નો વિદ પ્રત્યય ધાવકો કામદુષક
અર્થમા કામન રેવિર દૃત સ્વિર-(૧) મુગદંડ ૩/૧/૮૩
થી મુગ ના ને ને ન (૨) મુગમદે ૨/૧/૮૭ થી મુ
ગ નો (૩) મુગમુગ : ૨/૧/૮૭ થી મુ નો મુ
(૪) વિગમ થા ૧/૩/૧ થી મુ નો ક પધો

[૧૨૩૦]

(૪૫) મત્રો વિગ ૫/૧/૧૪૬

★ મુગપૃથક :- મત્ર વિગ

★ વૃત્તિ :- નાગ વગર મત્રો વિગ સ્વાર । અર્થ
મત્રોતિ મત્રમક ।

❧ વૃત્ત્ય :- નામ પડી આવેલા મત્ર ધાતુને
વિગ પ્રત્યય ધાવકે (વિગ પ્રત્યય દૃ છે) અર્થમા-
અર્થમા લેનારો અર્થમા મત્રો દૃતિ=અર્થ+મત્ર+વિગ=અર્થ
+ માત્ર (વિગ-દૃ છે. જુ માર થી વૃત્તિ)=વગ : ક-
મુ ૨/૧/૮૬ થી મુ નો મુ. વિગમ થા થી ક, દીધ-
દૃમ્ત્ર દૃમ્ત્રના થી જ પ્રત્યય લેવા અર્થમા ક ધર્મ

❧ વિશેષ :- ૦ વિગ અને કવળ અને માર
છે માટે વિદ્યે દિવ્ય ન ધાવ
૦ વિગ માં દ શા ઉચ્ચાર્ય માટે અને જુ દાર
ગધિને માટે છે

[૧૨૩૧]

(૪૬) મન્વન્ ક્વનિપ્ વિચ્ ૫/૧/૧૪૭

★ સૂત્રપૃથક :- મન્-વન્-ક્વનિપ્-વિચ્ (ક્વચિત્)

★ વૃત્તિ :- ક્વચિન્નામ્નઃ પ્રાદ્વાતોરેતે યથાલક્ષ્યં સ્યુઃ । સુદામા ।

❧ વૃત્ત્યર્થ :- (ક્વચિન્-સિધ્ધદેમ શબ્દાનુયાસન વૃત્તિમાં આ શબ્દ સૂત્ર સાથે જોડેલ છે.) નામથી પર ધ તુઓને ક્યારેક મન્, વન્, ક્વનિપ્ અને વિચ્ પ્રત્યયો યથાયોગ થાય છે સુદામા-સુપ્તુ દદાતિ=સુ+દા+મન્=સુદામન્ +સિ=(દીર્ઘઙ્ઘાન્ ૧/૪/૮૫ થી સિ લોપ, નામ્નેનો ૨/૧/૯૧ થી ન્ લોપ નિદીર્ઘઃ ૧/૪/૮૫ થી સ્વર દીર્ઘ) = સુદામા થયું

❧ વિશેષ :- ૦ ક્વનિપ્ પ્ર ૫૫માં ક દાર કિન્ દાયમાટે, પ દાર પિન્ દાયમાટે, હ દાર હિચ્ચારણ માટે ૦ વિચ્ પ્રત્યય આપો હત છે.

[૨૨૩૨]

(૪૭) વન્યાઙ્ પચ્ચમસ્ય ૪/૨/૬૫

★ સૂત્રપૃથક :- વનિ આહ્ પચ્ચમસ્ય

★ વૃત્તિ :- વનિ પચ્ચમસ્ય માહ્ સ્યાત્ વિજાયતે હિતિ વિજાવા

■ ક્વનિપ્ સુધીવા । વિચ્ શુમંયાઃ ।

❧ વૃત્ત્યર્થ :- વન્ પ્રત્યય લાગે ત્યારે ધાતુને અન્તે રહેલા પાંચમાં અક્ષરનો આ થાય છે. વિજાવા-વિશેષે પેદા થનારો-વિશેષે જાયતે-વિન્+જન્+વન્=(આ સૂત્રથી આ થતાં :-) વિન્+જાન્+વન્=(સૂત્રઃ ૪૬ મુજબ સિ લોપ, ન્ લોપ, પુવે દીર્ઘ) વિજાવા

❧ વિશેષ :- ૦ આહ્ એમ હ દાર મુક્તા હિન્ દાયો ધરે જેમકે શુષ્ઠ નિષેધ થાય ૦ પૂર્ સૂત્રથી આ થતો હતો છતાં આ તું જે પુન્યં લણુ ક્યું તે વિઠલ્પે આ ની નિવૃત્તિ માટે છે.

■ શેષવૃત્તિ :- ૦ ક્વનિપ્-સુપ્તુ દદાતિ હિતિ-સુ+ધા +વન્ (ક્વનિપ્)-ક્-પ્-હ્ છે ઇર્ષ્યજ્ઞે ૪/૩/૯૭ થી હંઃ સુધીવા-સારી રીતે ધારણ કરનાર ૦ વિચ્-શુમંયાઃ = શુમંયાતિ = શુમં + યા + વિચ્ ("વિચ્"-હ્ છે)

[૨૨૩૩]

(૪૮) કિવપ્ ૫/૧/૧૪૮

★ વૃત્તિ :- નામ્નઃ પ્રાદ્વાતોર્યથાલક્ષ્યં કિવપ્ સ્યાત્ । સંસંધસેત્યાદિના દત્તે, ડલાસત્ । પ્રશામ્પતીતિ મો નો મ્વોશ્ચેતિ નત્તે, પ્રશાન્ ।

❧ વૃત્ત્યર્થ :- નામ પછી આવેલ ધાતુને યથાયોગ (ધાતુના પ્રયોગાનુસાર) કિવપ્ થાય છે. ડલાસત્ થાળી વડે ઝરનાર-સંસંધ સંસ ક્વસ...દઃ ૨/૧/૬૮ થી દ્ (હિરામેશ થી દ્ નો ન્)-ડલયા સંસતે હિતિ કિવપ્ ડલાસપ્+સિ=(દીર્ઘઙ્ઘાન્ ૦ થી સિ લોપ, નો વ્યજ્ઞનસ્યા ૪/૨/૨૫ થી અનુસ્વાર લોપ) સપ્ ૦ પ્રશાન્-પ્રશામ્પતિ હિતિ કિવપ્ મોનોમ્વોશ્ચ ૨/૧/૬૭ થી મ્ નો ન્

❧ વિશેષ :- ૦ કિવપ્ પ્રત્યય આપો-હ્ છે. જેમાં ક દાર કિન્ દાયમાટે, પ દાર પિન્ દાયમાટે છે. ૦ અન્ય ઉદાહરણો જેવાકે લલપ્, ચલ્, કલ્, વગેરે પૃથ્થવૃત્તિ કે મધ્યમવૃત્તિમાંથી જેમકે યદારો

[૨૨૩૪]

(૪૯) વિદ્યુદ્દજ્જગ્જ્જુઙ્ઘાક્પ્રાદ્ધીશ્રી શતદ્રૂસૂજ્વાયત્-સ્ત્રુકટપ્રૂપરિત્રાદ્ભાજાદયઃ કિવપ્ ૫/૨/૮૩

★ સૂત્રપૃથક :- વિદ્યુન્-દદ્-જગ્-જહ્-વાક્-પ્રાદ્-ધી-શ્રી-શત-દ્રૂ-સ્-જૂ આયતસ્ત્રુ-કટપ્રૂ-પરિત્રાદ્-ભાજાદયઃ કિવપ્

★ વૃત્તિ :- એતે કિવચ્ચન્તા નિપાતયાઃ । તત્ત્વપ્રાદ્, તત્ત્વપ્રાચી

❧ વૃત્ત્યર્થ :- વિદ્યુન્ થી બ્રાજ્ વગેરે શબ્દો કિવપ્ પ્રત્યયાન્ત નિપાતન કરાયા છે-પ્રાદ્-તત્ત્વપ્રાદ્, તત્ત્વપ્રાચી (ચ નો યજ્ઞજ્ઞ ૦ થી ચ નો પ્, ધુટસ્તુર્તાયઃ થી હ, હિરામેશ થી દ્)

૦ અથા શબ્દો નિપાતન છે માટે વિશેષ અર્થો કરેલ નથી ૦ વિદ્યુન્-દીપનારે, દદ્-દાહનારે, જગ્-ગતિવાળું જહ્-લેખનાર વગેરે

❧ વિશેષ :- ૦ બહુમ્ અધિકારથી ધીઃ સુધીઃ પ્રધીઃ, આધીઃ...વગેરે થાય

૦ * બ્રાજાદિ ગણ :- બ્રાજ-વિભ્રાદ્, માઃ પૂઃ ધૂઃ ઝહ્, પક્, શક્, મિલ્, વિન્ વગેરે

[૨૨૩૫]

(૫૦) ત્યદાદ્યન્ય નસાનાતુપમાનાત્વ્યાપ્યે દશ ષટ્ક સકૌ ચ ૫/૧/૧૫૨

★ સૂત્રપૃથક :- ત્યદાદિ-મન્-સમાનાત્-ઉપમાનાત્-વ્યાપ્યે-દશઃ ટક સકૌ ચ

★ વૃત્તિ :- અમ્ય ઉપમાનેમ્યો વ્યાપ્યેમ્યઃ પ્રાદ્શોર્વાપ્ય્ દશ ટક સકૌ કિવપ્ ચ સ્યુઃ ।

* સાજાદિ-ન્યુત્પત્તિ માટે પૃથ્થ્વ કે મધ્યમવૃત્તિ જેવી-જેમકે શકનોતિ હિતિ શક્

અહીં શાલીન્ કર્તા નથી માટે જિન્ ન થાય

0 ઉપમાનાત્ કેમ કહ્યું ?

ઉત્તર: ક્રોશતી-ઉંટ આદ્યોદ્ય દરેકે. અહીં ઉપમા નથી

[2280]

(૫૫) અજાતે: શીલે: ૫/૧/૧૫૪

★ વૃત્તિ :- મજાતિવાચિનો નામ્ન: પરાત્ ધાતો: શીલે-
ડર્જે વર્તમાનાગિન્ સ્યાત્ । ઉણમેજી । મજાતેરિતિ કિપ્ ।
શાલીન્ મોકતા ।

■ સાધોસ્તયા । સાધુકારો ।

■ વૃત્ત્યથ :- અભતિવાચી (મજાતિરાયક નહોત્ય
તેવા) નામ પછી આવેલ ધાતુને શીલ (સ્વભાવ, ટેર)
અર્થમાં જિન્ (હન્) પ્રત્યય થાયછે

0 ઉણમેજી - ઉનું ખાવાના રૂમારણો - ઉણમુદ્ધતે
હતે એવ શીલ: = ઉણમ + મુજ્ + ગિન્

0 અજાતે: કેમ કહ્યું ?

શાલીન્ મોકતા - એખાને ખાનાર અહીં શાલી નામ જાતિ
વાચી છે માટે જિન્ ન થયે (*તુન્ થયો)

★ અવુટ્ટિરો :- કર્તૃજિન્ ૫/૧/૧૫૩ થી જિન્

■ વિશેષ :- 0 શીલ કેમ કહ્યું ?

ઉણ મેજા આતુર: ગરમ ખારાને આતુર શીલ અર્થ નથી
માટે જિન્ ન થયો પણ કર્મગોડજ્ ૫/૧/૭૨ થી મળ્યયો

[2282]

(૫૬) વ્રહ્મશ્રૂગવૃત્તાત્ કિવ્ ૫/૧/૧૬૧

★ સુત્રપૃથઃ :- વ્રહ્મ-શ્રૂગ-વૃત્તાત્ કિવ્

★ વૃત્તિ :- અમ્પસ્વિત્વઃ કર્મઃ: પરાદ્ મૂતાર્પદિક્તો:
કિવ્ સ્યાત્ । વ્રહ્મ હવવાન્ વ્રહ્મહા ।

■ વૃત્ત્યથ :- કમંરૂપ વ્રહ્મ, શ્રૂગ અને વૃત્ શબ્દો
પછી હન્ ધાતુને શ્રુતદાળ અર્થમાં કિવ્ પ્રત્યય થાયછે
વ્રહ્મહા-વ્રહ્મની જેણે હત્યા કરી તે-વ્રહ્મ હવવાન્ હિતિ
કિવ્-વ્રહ્મ+હન્+કિવ્=(દીર્ઘ)દ્રાવ્ પી સિ યોપ, હન્ હન્
૧/૪/૮૭ ન્ યોપ, નિ દીર્ઘ: યી પૂર્ રૂપ દીર્ઘ થતાં
વ્રહ્મહા થશે એ-ગ-રી-તે

0 શ્રૂગહા - ગમંતી જેણે હત્યા કરીછે તે

0 વૃત્તહા - વૃત્તની જેણે હત્યા કરીછે તે

★ અવુટ્ટિરો :- (૧) કર્ણાદ્ મૂતે ૫/૧/૧૫૮ થી મૂતે
(૨) હનો જિન્ ૫/૧/૧૬૦ થી હન્

■ વિશેષ :- 0 કિવ્વન્ત ૫/૧/૧૪૮ થી આ
નિયમ સિધ્ધ હનો છતાં મૂત્ જનાવવા થી વ્રહ્મ, શ્રૂગ
વૃત્ત થીજ હન્ ધાતુને હુન્ અર્થમાં કિવ્ થાયછે...નિયમ
ચાર પ્રકારે કહ્યો-(૧) ધાતુ નિયમ (૨) ઉપપદ નિયમ
(૩) કાલ નિયમ (૪) પ્રત્યય નિયમ...અહીં હન્ માટે
નો નિયમ ચાર પ્રકારે સિધ્ધ કરીએ તો (૧) ધાતુ-હન્
(૨) ઉપપદ-શ્રૂગાદિ (૩) પ્રત્યય-કિવ્ (૪) કાળ-મૂત
* 1 જેમકે :- (૧) ધાતુ-વ્રહ્માદિમ્પઃ થી પર હન્ નેજ
હુન્દાળમાં કિવ્ થાય અન્યને નહીં

-0- * 2 (૧) ધાતુ-હન્ સિવાયની હોતતો મળ્ થાય
(૨) ઉપપદ-વ્રહ્માદિ સિવાયના ત. પુરુષ ધાત: ૫/૧/૧૪૮
થી કિવ્ (૩) પ્રત્યય સામાન્ય કાળ અર્થમાં વ્રહ્માદિમ્પઃ
૫/૩/૮૧ થી ટ્ક (૪) કાળ - ભવિષ્યતિ - મળ્

[2282]

(૫૭) કૃગઃ સુપુણપાપકર્મમન્ત્રપદાત્ ૫/૧/૧૬૨

★ સુત્રપૃથઃ :- કૃગઃ સુ-પુણ-પાપ-કર્મ-મન્ત્ર પદાત્
★ વૃત્તિ :- સોઃ પુણદેઃ કર્મગશ્ચ પરાદ્ મૂતાર્પાત્ કૃગઃ
કિવ્ સ્યાત્ ।

■ વૃત્ત્યથ :- સુ શબ્દ પછી અને કમંરૂપ
એના પુણ, પાપ, કર્મ, મન્ત્ર અને પદ શબ્દો પછી રહેલા
ક ધાતુને હુન્દાળના અર્થમાં કિવ્ થાયછે
(ઉપપદ-ભુ - જુઓ સુત્ર: ૫૮)

★ અવુટ્ટિરો :- (૧) કર્ણાદ્...મૂતે ૫/૧/૧૫ થી મૂતે
(૨) વ્રહ્મ...કિવ્ ૫/૧/૧૬૧ થી કિવ્

■ વિશેષ :- 0 આ સુત્રમાં પશુ ત્રણુ નિયમ
છે (૧) ઉપપદ (૨) પ્રત્યય (૩) કાળ - સુ - ઉપપદ,
કિવ્-પ્રત્યય, સુતદાળ જેમકે કિવ્ પ્રત્યય થાય અન્ય નહીં

[2283]

(૫૮) હસ્વસ્ય તઃ પિત્કૃતિ ૪/૪/૧૧૩

★ સુત્રપૃથઃ :- હસ્વસ્ય તઃ પિત્ કૃતિ

★ વૃત્તિ :- હસ્વાન્તસ્ય ધાતોઃ પિતિ કૃતિ તોડન્તા સ્યાત્
સુષ્ટુ કૃતવાન્ સુકૃત્

■ વૃત્ત્યથ :- હસ્વાન્ત ધાતુને પૂ-ફર્ (પિત્) જે
હોય તેવો ફર્ પ્રત્યય લાગ્યો હોય ત્યારે ધાતુને અન્તે
ત્ આગમ થાયછે

0 સુકૃત્ - જેણે મારું કામ કર્યુંછે તે સુષ્ટુ કૃતવાન્=

* 1 હસુ પ્રક્રિયા - ૧૧૫૫ ૫૧, ૫. ૩૮૦

* 2 મધ્યમકૃતિ અચ્યુરિ ભા. ૨ - ૫.૧૮૬

* તુન્ શીઝર્મ સાધુપુ ૫/૨/૨૭ થી તુન્

❧ વૃત્ત્યર્થ :- સપ્તમ્યન્ત નામ પછી આવેલા જન્મ ધાતુને ભુતકાળના અર્થમાં હ (મ) થાય છે

0 ઉપસરજ: ઉપસરે જાત: પશુના ગર્ભમહણ કાળે જન્મેલો

0 મન્દુરે જાત: - મન્દુર + જન્ + હ = મન્દુરજ: તમેલામાં જન્મેલો-ધોડો 0 અપ્સુ જાતમ્-અપ્સ+જન્+હ=મજ્જમ

★ અનુવૃત્તિ :- (૧) અનોર્ણનિઙ: ૫/૧/૧૬૮ થી જનેઙ: (૨) મૂતે ૫/૧/૧૫૮

❧ વિશેષ :- 0 મન્દુરજ: = મન્દુરાહ્યાપો વહુલ નાગ્નિ ૨/૪/૯૯ થી હસ્ત

0 અલ્પમ્ પક્ષે અપ્સુજમ્-વર્ધક્ષર... ૪/૨/૨૬ થી નિહલે ખેતમી ભોપ

■ શેષવૃત્તિ :- (૨૦) અજાતે: પદ્મમ્યા ૫/૧/૧૭૦ નાતિનાયક નામ સિવાય પંચમ્યન્ત નામ પછી જન્મ ધાતુને ભુતકાળના અર્થમાં હ થાય છે બુદ્ધે: જાતવાન્-બુદ્ધિ+જન્ + હ = બુદ્ધજ. બુદ્ધિથી ઉત્પન્ન થયેલ [૫૫૯]

(૨૧) કવચિત્ ૫/૧/૧૭૧ કોષપણુ નામથી ૫૨ કોષપણુ ધાતુને હ પ્રત્યય થાય છે અનુજાત: = અનુજ: નાનો ભાઈ, કિં જાતેન-કિજ્ઞ: જન્મ્યાથી શુ ? [૫૬૦]

[૧૧૪૯]

(૬૪) કત કતવત્ ૫/૧/૧૭૪

★ વૃત્તિ :- મૂલાશ્વદ્ધાતોરેતો સ્થાતામ્ । તત્ત તત્સાપ્થ-નાપ્યાત્કર્મ માવે કૃત્યક્તલ્લર્ષાશ્ચેતિ વંચનાન્ કતઃ કર્મણિ ભાવે ચ । ક્રિયતે સ્મ । કૃતઃ કટૌચૈત્રેણ । રિયત ચૈત્રેણ । કતવતુશ્ચ કર્તરિ । કરોતિ સ્મ । કૃતવાન્ કટૌ ચૈત્રઃ । રિયતવાંચૈત્રઃ ।

❧ વૃત્ત્યર્થ :- ભુતકાળના અર્થમાં વર્તતા ધાતુ ને કત, કતવતુ પ્રત્યયો થાય છે -0- તત્સાપ્થત્કર્મ માવે કૃત્ય કતલ્લર્ષાશ્ચ ૪/૨/૨૧ થી કતઃ (ત) પ્રત્યય કમ્ભણી અને ભાવે અર્થમાં થાય છે. 0 ક્રિયતે સ્મ કૃત+કત=કૃતઃ = કરેલો -1- કૃતઃ કટા ચૈત્રેણ-ચૈત્ર વડે કાઢી કરાઈ 0 રિયતઃ ચૈત્રેણ ચૈત્ર વડે ઉભાયું સ્થા+કૃત=દિ-સો-મા-સ્થ હ: ૪/૪/૧૧ થી મા નો હ) રિય+ત=રિયતમ્ 0 કત કતવતુ-કર્તરિ મૂત-કરોતિ સ્મ-કૃત+કતવતુ (તવત્) =કૃતવાન્ (સાધનકા:-) (૧) કિન્ છે માટે ગુણ ન થાય (૨) મજ્જાદેરવસઃ સૌ થી વત્તું વાત્ થયું (૩) ક્ષુદ્રિતઃ ૧/૪/૭૦ થી ન્ આગમ (૪) પદસ્ય ૨/૧/૮૯ થી ત્ લોપ (૫) લીધાં હ્યાન્ થી સિ લોપ - કૃતવાન્ - 0 રિયતવાંચૈત્રા ઉમેલો ચૈત્ર સ્થા+તવત્=[ઉપર મુજબ]

★ અનુવૃત્તિ :- કરણાદ્ મૂતે ૫/૧/૧૫૮ થી મૂતે

❧ વિશેષ :- 0 કમ્ભણી-કર્તરિ જન્મે ભુત-કુદન્તામાં કત-કતવતુ પ્રત્યયો થાય છે.

[૧૧૫૦]

(૬૫) શિલ્પશીર્ઙ્-સ્થાસવસજનરુહજૂમજે: કત ૫/૧/૯

★ સૂત્રપૃથક :- શિલ્પ-શીર્ઙ્-સ્થા-માસ-વસ - જન રુહ-જૂ-મજે: કત

★ વૃત્તિ :- અમ્યો નવમ્યઃ કર્તરિ ક્તો વા સ્યાત્ । આશ્લિષ્ટઃ કાન્તાં ચૈત્રઃ । આશ્લિષ્ટા કાન્તા ચૈત્રેણ । અતિશયિતો ગુરુઃ શિષ્યઃ । અતિશયિતો ગુરુઃ શિષ્યેણ ઉપરિયતો ગુરુઃ શિષ્યઃ । ઉપરિયતો ગુરુઃ શિષ્યેણ । ઉપરિયતો ગુરુઃ સઃ । ઉપરિયતો ગુરુસ્તેન । અનુષિતો ગુરુઃ સઃ । અનુષિતો ગુરુસ્તેન । અનુજાતઃ તં સઃ । અનુજાતઃ સતેન । આરુહોડૌશ્ચ સઃ । આરુહોડૌસ્તેન । અનુજીર્ણસઃ સઃ । અનુજીર્ણઃ સતેન । વિમક્તાઃ સ્વં તે । વિમક્તાં સ્વ તૈઃ ।

❧ વૃત્ત્યર્થ :- શિલ્પ વગેરે નવ ધાતુઓને કર્તરિમાં વિદ્યે કત થાય છે

0 શિલ્પ :- આશ્લિષ્ટઃ કાન્તાં ચૈત્રઃ ચૈત્રે ૫૮નીને આલી-ગન ક્યું આ+શિલ્પ+કત (આશ્લિષ્યતિ સ્મ) કમ્ભણી માં આશ્લિષ્યતે સ્મ થાય

-0- દિત્રિભિગે-આશ્લિષ્ટ કાન્તા ચૈત્રેણ-મા કરા. ક્યું 0 શી-અતિ+શી+કત-અતિશયિતો ગુરુઃ શિષ્યઃ શિષ્યે ગુરુને અતિશય ક્યો -0- અતિશયિતો શિષ્યો: ગુરુઃ શિષ્યો વડે ગુરુ અતિશયિત થયા

0 સ્થા-ઉપ+સ્થા+કત=ઉપરિયતઃ=સેવાયેલા

0 વમ્-અનુ+વસ+કત=ચત્ત્ થતાં વ્ નો હ, ક્ષુધવસ...

૪/૪/૪૪ થી હ્=અનુષિતઃ રહેવાયું

0 જન્-અનુ+જન્+કત=માઃ સ્વનિ સનિ જનઃ ૪/૪/૪૩ થી મા અનુ+જા+ત=અનુજાતઃ પછી જન્મેલો

0 રુહ-આ+રુહ+કત=(દો ધુદ્ પદાન્તે)મારુહ+દ્=(મધશ્ચ તુર્ણત્) આરુહ+ધ્=(તવગ્+સ્વ૦) આરુહ+દ્=(દસ્તહુદે) આરુહઃ ચડેલો

જ્-અનુ+જ્+કત+ક્ર નો ફેર, ક્ષુદ્રાદેરેણ ૪/૨/૬૮ થી વ્ નો ન સ્વર્ણગ્ની થી જ્ મજ્જાદેરિમિતો થી સ્વર દીધ

0 મજ્-લિ+મજ્+કત=વજઃ ક-ગમ્ થી જ્ નો ગ્, ગ્ નો ક યપ વિ+મજ્+ત=વિમક્ત - વહેચું

❧ વિશેષ :- 0 અકમ્ભ ધાતુ પછી ઉપસર્ગ ૫૧૬ સકમ્ભ અને છે તેથી અતિ+શી વગેરેના કમ્ભણી રૂપ

લુનાનુ, રાજ્યગણિના ૦ ૨/૩/૬૩ પી નુ નો જૂ પ્ર. એ.વ. ૭

માટે વત્તુ ૩૫ ન્ આગમ અને ત્ નો લોપ થય વાન્
થતા) તીર્ણવાન્

૦ લૂ=લૂ+ક્ત=લૂતઃ દાપેલો -૦- લૂ+તવત્ =લૂતવાન્
(અ-ને ત્ ના ૩૫મુજ્જ)

૦ અ પ્ર કમ ઠલું ?

પૂ+ક્ત=પૂતઃ, પૂ+ક્તવત્=પૂતવાન્ ભરેલો-(૧) મોઠયાદુર
૪/૪/૧૧૭ થી ક્ર નો ૩૨ (૨) મ્વાદેનામિનો ૦ ૨/૧/૬૩
થી પૂવં સ્વર દીધં

★ અનુવૃત્તિ :- (૧) અપાત્...કૌ ૪/૨/૬૬ થી કૌ
(૨) હલાદો...તયોશ્ચ ૪/૨/૬૭ થી કત-ક્તવત્

❧ વિશેષ :- ૦ લૂ આદિ-ક્રાદિ ગણુઃ ૯
માં આ ધાતુઓ છે. ક્રમ :- ૧૫૧૭ થી ૧૫૩૭ લૂ-ધૂ-
સ્તુ-કુ-વૃ-કારી-લી-લી-લી-લી-મૂ-શુ-પુ-વૃ-મૂ-દૂ-જૂ
નૂ-ગૂ-ઋ
[૨૨૫૫]

(૭૦) રદામૂચ્છં મદઃ કતયોદસ્ય ચ ૪/૨/૬૨

★ સૂત્રપૃથક :- રદાત્ અમૂચ્છં-મદઃ કતયોઃ દસ્ય ચ

★ વૃત્તિ :- મૂચ્છં મદ વર્જાદ્રદન્તાત્પરયોઃ કતયોસ્તસ્ય
તદ્યોગે ધાતોદસ્ય ચ નઃ સ્યાત્ । પૂર્ણઃ, પૂર્ણવાન્ ।
મિન્નઃ । મિન્નવાન્ ।

❧ વૃત્ત્યર્થ :- મૂચ્છં, મદ ધાતુ સિવાયના ર
દા દદા. ધાતુઓને લાગેલા કત-ક્તવત્ ના પાદિના ત દાર
નો ન દાર થાય છે તેના યોગમાં ધાતુના દ નો પળુ ન થાય
૦ ર દારા.-પૂર+ક્ત=(આ સૂત્રથી ત નો ન થતાં) પૂર+
ન=પૂર્ણઃ=ભરેલો -૦- પૂર+તવત્=પૂર્ણવાન્ - ભરનાર
૦ દ દારા.-મિદ+ક્ત=મિન્નઃ ભેદાયેલો મિદ+ કતવત્ =
મિન્નવાન્ ભેદનારો (અહીં દ તથા ત્ અ-નેનો ન થયે છે)

★ અનુવૃત્તિ :- ઋલ્વાદેઃ ૦ થી તઃ નઃ

❧ વિશેષ :- ૦ અમૂચ્છં મદઃ ક્રમ ઠલું ?
મૂચ્છં+ક્ત=(શલ્લુક ૪/૨/૧૧૦ થી ચ્છ લોપ થતાં મૂર+
ત=મૂનઃ મૂચ્છા પામેલો
૦ મદ+ક્ત=(અઘોપે પ્રથમો થી) મત્તઃ ડહલો
૦ આદિમાં ત્ ક્રમ ઠલું ?
ચર+દ+ક્ત=ચરિતમ્ અહીં ત્ દાગદિ નથી દ+ક્ત છે
૦ રદાત્ ક્રમ ઠલું ?
ચિતઃ = ચિ + કત - દ થી પર કત છે
૦ કત-અ-ને કતકતવત્ (૫/૧/૧૭૪) મહથ્થુ થશે

[૨૨૫૬]

(૭૧) સૂત્યાદ્યોદિતઃ ૪/૨/૭૦

❧ સૂત્રપૃથક :- સૂયતિ-આદિ આત્-હતઃ

★ વૃત્તિ :- સૂત્યાદિમ્યો નવમ્ય ઓદિદમ્યશ્ચ પરયોઃ
કતયોસ્તો નઃ સ્યાત્ । સૂતઃ । સૂતવાન્ । દૂતઃ, દૂતવાન્ ।
લગનઃ, લગનવાન્ ।

❧ વૃત્ત્યર્થ :- સૂયતિ બગેરે નવ ધાતુઓ (ક્રમ
-૧૨૪૨ થી ૧૨૫૦-સૂ, દૂ, વી, વી, મી, રી લી, ડી, વ્રી,) તથા
ઓદિત્ (ઓ-દ્વ હોય તેવા) ધાતુઓને લાગેલા કત,
કતવત્ પ્રત્યયના ત્ નો ન્ થાય સૂ+ક્ત=સૂતઃ જન્મેલો
સૂ+ક્તવત્=સૂતવાન્-જન્મેલ (સાધનિદા-ઉપરોક્ત સૂત્રઃ
૭૦ મુજબ) એ-જ-રી-તે દૂ→દૂત, દૂતવાન્-દૂલેલો
લજ્ઞ - (બોલજી) લગનઃ, લગનવાન્ -

★ અનુવૃત્તિ :- (૧) રદાદમૂચ્છં મદઃ કતયો ૪/૨/૬૬
થી કતયોઃ (૨) ઋલ્વાદે...તો નઃ ૪/૨/૬૮ થી તો નઃ

❧ વિશેષ :- ૦ વચ્ચઃ ક્રમ ઠલું ?
પીતઃ -પા+ક્ત=(દ્વિગ્જ્ઞનેશ્ચિ થી આ નો દ્વ)=પીતઃ અહીં
પા ધાતુ સૂત્યાદિ કે ઓદિત્ નથી માટે સૂત્ર ન લાગે
૦ લજ્ઞ કે લજ્ઞ-સંયોગાદસ્યાદો ૦ ૩/૧/૮૮ થી સ્ લોપ
(ચજઃ કમ ૨/૧/૮૧ થી જ્ નો ન્ થશે
૦ સૂયતિ-શ્ચ નિદેશથી ગણુઃ ૪ દિવાદિ નો જ લેવો
ગણુઃ ૧ કે ગણુઃ ૨ નો નહીં

[૨૨૫૭]

(૭૨) વ્યજ્ઞાન્તસ્થાતોઽરુધ્યાધ્યઃ ૪/૨/૭૧

★ સૂત્રપૃથક :- વ્યજ્ઞન-અન્તસ્થા-આતઃ અ-રુધા-અધ્યઃ

★ વૃત્તિ :- વ્યજ્ઞનાત્પરા યાઽન્તસ્થા તદન્તસ્ય રુધ્યાધ્યા-
વર્ગસ્યક્તયોસ્તો નઃ સ્યાત્ । સ્થાનઃ, સ્થાનવાન્ । દ્રાણઃ ।
ગ્લાનઃ । અરુધ્યાધ્ય ઇતિ કિમ્ । રુધાતઃ । ધ્યાતઃ ।

❧ વૃત્ત્યર્થ :- (ધાતુમાં રહેલ) વ્ય+જન થી
પર રુધા અને ધ્યા સિવાયનો જે આ દારવાળો અન્તસ્થા
(ય, ર, લ, વ) તેને લાગેલા કત, કતવત્ ના ત નો ન થાય છે
૦ સ્થા-સ્થા+ક્ત=સ્થાનઃ જમી ગયેલો, સ્થાનવાન્-જમી
મયેલ (અન્તે યા છે માટે ત નો ન થયો)

૦ દ્રા-દ્રાણઃ - દ્રા + કત = હિંધેલો

૦ ગ્લા - ગ્લાનઃ = ગ્લા + કત દરમાયેલો

૦ અરુધ્યાધ્ય ક્રમ ઠલું ?

રુધા+ક્ત=રુધાતઃ દહેલો ધ્યા+ક્ત=ધ્યાતઃ ધ્યાયેલો

★ અનુવૃત્તિ :- (૧) રદાદમૂચ્છં...કતયોઃ ૪/૨/૬૬
થી કતયોઃ (૨) ઋલ્વાદે...તો નઃ ૪/૨/૬૮ થી તો નઃ

❧ વિશેષ :- ૦ અનંતથી પર કેમ હશે ?

વાસ્તવ-વાત એવી નહીં નાહિલા અનંતથી છે
૦ અનંતથી કેમ હશે ?

સ્વાત્તા સ્વાત્તા હરેતો-અનંતથી નથી

૦ આ હવે કેમ હશે ?

વ્યુત પરી એવી અનંતથી છે આ હવે નથી

[૧૧૫૮]

(૭૩) હો છી વાડ'વાળે ૬/૧/૭૪

★ સૂત્રપૃથક :- હો છી ન મ-પરને

★ પૃતિ :- હોતો નમ્બરેમે હો છીઅન નુ પૃત્તે ।
છંદા, છીગત્ત, વધારો દિવિ કિયુ । મ રમ્મર નિમ્મર

❧ પૃત્ત્યર્થ :- છિ મ પુને બાગેલા ક, કા તુ
ના ત ને ન થાય છે તેના થોગે છિ ના છી (તીર' દે)
૩૫ થોગે (૫૫) બવ અને હમ્બી અથને મયક ૬ જ
પ્રત્યય તે મળુ અથ' મિવાય એટલે) બાવ અને હમ્બી
અથ' હિવાય આ મૂલ લેને છિત્ત' છીય દાવ પમેતે
નિમ્મરવુ=છીગત્ત (ત ને આ અપથી ન થય' મ્પરજાનો
થા ન)

❧ જાણો કેમ હશે ?

બાવ-હમ્બ' જાતુ બહર-આનો દાવ થયો અદી બવ
એટલે કિયા અથ' દેવાથી મૂલ ન લાગે

★ અનુવૃત્તિ :- (૧) રદાદ્વચ્છ...વરો ૪/૧/૬૯થી
વન-વચ્ચુ (૨) વરવાદે તેનો ૪/૨/૬૯થી ત ન

❧ વિશેષ :- ૦ છંદા-વચ્ચુ રમ ૫/૧/૧૧

રાગ'દાદો ૫/૧/૧૧ થી વર.

[૧૧૫૯]

(૭૬) સ્ત્રીપ્રાગ્જોત્સવવિગ્નેય ૪/૨/૭૬

★ સૂત્રપૃથક :- જ-હી પ્રા-જા પ્ર-જ્ઞુ તુદ-નિગ્ગ

★ પૃતિ :- ઇન્દોડાગમ્યઃ વરોદોગમ્ય રમ્મર । વર્ગ
મરુત । દાગ, દાગત્ત । દીન, દીત્તત્ત ।

❧ પૃત્ત્યર્થ :- જ, વરો આડ પાતુએ ને બાગેલા
ક-નાતરુ પ્રત્યય ત ને ન વિહરે થાય છે (ક) ક-
વ-ક-ગ-પ્થે વચ્ચુ (ક-ગ-દેવુ તરુ સત્ત, એબર-તે
અથ' લેવો વિહરે નહીં)

(૧)-તીત્ત-તીગઃ પ્થે દીઝઃ ચ-આપેમે

(૨)-તીત્ત-તીગઃ પ્થે દીઝઃ ચ-આપેમે

★ અનુવૃત્તિ :- રદાદ્વચ્છ...વરો ૪/૨/૬૯થી
વર-વચ્ચુ

❧ વિશેષ :- ૦ વા-વિદ્ય વાતી નહીં પશુ
અપ્રત્યય વિષયા વાતી છે મ્પરો દેવુ અથ' મ્પરમ
સત્ત,થે' જાગુ થયુ [૧૧૬૦]

(૭૫) દૌનુવિગ્નેયમ ૬/૨/૭૮

★ સૂત્રપૃથક :- દો-ગુપિ-વન. મ-ક-વમ

★ પૃતિ :- ઇન્દોડાગમ્યઃ વરોદોગમ્ય મરુત મ્પુઃ
ધામઃ, ધામગત્ત ને ગુ'ક, ગુ'કવચ્ચ । વચ્ચઃ વચ્ચઃ ।

❧ વિગ્નેયમઃ । નિગ્નેયમઃ । નિગ્નેયમુદિઃ । વાતે
તુ વર્તે । નિગ્નેય વાતઃ વર્તે છીગદ્વે નિગ્તા મેગઃ ।

❧ પૃત્ત્યર્થ :- દો, ગુર અને વચ્ચ પાતુને
વ મેલા રમ, વચ્ચુ ન ત ને અનુક્રમે મરુત થાય છે

૦ દો દોવચ્ચ (ધામ'વચ્ચ ૪/૨/૧ થી જા) ધામઃ,
ધામગત્ત દુવચ્ચ (અ અપથી ત ને મ)

૦ ગુર - ગુર + વચ્ચ = ગુ'ક અપેમે

૦ વચ્ચ - વચ્ચ + રમ = (વચ્ચઃ ક ગર) = વચ્ચઃ =
અ અપથી થ) વચ્ચ વચ્ચ - પાકેમ

★ અનુવૃત્તિ :- (૧) રદાદ્વચ્છ...વરો ૪/૨/૬૯
થી વર વચ્ચુ (૨) વચ્ચઃ વરો ૪/૨/૬૯થી ત નઃ

❧ વિશેષ :- ૦ ૨૫૮

❧ અપવૃત્તિ :- * (૨૨) નિગ્નેયમઃ ૬/૨/૭૮ ને
વાયુ છો ન દોવચ્ચે નિગ્ગ-ગ-વચ્ચ ઓ રિયનિર્મા ત ને

ન થાય છે ૦ નિગ્નેયમુદિ-મુનિ જાત થયો [૫૬૧]

(૨૩) અનુપમઃ । નિગ્નેયમઃ કનારિદ્વચ્ચ મુલોડાગુલ
મ મુલોડાઃ ૪/૨/૮૦ અ-ન કેમ ઉપમ' લમ દ્વા હિવાય

છીયઃ હોતો, ટાગમ-અમથ', કનઃ=દુવચ્ચ, વરિદ્વચ્ચઃ
=દુવચ્ચ મુલઃ કે ટાગમ. કે મ'કુલઃ વિદ્યમ્ પામેયો

- નિપાતન દોવચ્ચે [૫૬૨]

[૧૧૬૧]

(૭૬) સુવચ્ચમ્તેવામ ૪/૬/૮૩

★ સૂત્રપૃથક :- ગુપ-વનઃ લેવામ

★ પૃતિ :- આગ્ય વરો વરવાદ-ગ-ગાન્દિ સ્વાત્
ગુપિઃ । રમ્મરઃ

❧ પૃત્ત્યર્થ :- ગુર અને વચ્ચ પાતુને રમ,
વચ્ચુ, જ્ઞા લેને ત્વા પ્રત્યય પૂર્વે દ્વ થાય છે

❧ ગુર+વચ્ચુ+વચ્ચ=ગુ'વચ્ચ=ગુ'વચ્ચ થયે

❧ વચ્ચ+વચ્ચ=વચ્ચ થયો ટાગમ-દેવા એ-ન-તી-તે
વચ્ચુ - ગુપિવચ્ચ

- ★ અનુવૃત્તિ :- (૧) ક્તયોઃ ૪/૪/૪૦
(૨) જૂ-વ્રજ્ઞઃ ક્તવઃ ૪/૪/૪૧ થી કરવા

❧ વિશેષ :- ૦ કુષ્-કુષ્-ચ બુમ્હાયાશ્ચ, ચમ્
ગત્ નિગતે-એ-લે ॥

૦ ચત્ - યનાદિ ગત્ય ગત્ઃ ૦ ૪/૧/૭૨ થી

[2292]

(૭૭) લુમ્હચ્ચેર્વિમોહર્ણો ૪/૪/૪૪

★ સુત્રપૃથક :- લુમ્હ-અચ્ચેઃ વિમોહ-મર્જો

★ વૃત્તિ :- મામ્યાં યયાસદ્વલ્યં વિમોહનં પૂજાર્યામ્યાં ક્ત
ક્તેનતુક્લામિદ સ્યાન્ । વિલુમ્હિતઃ । અઙ્ગિતઃ ।

❧ વૃત્ત્યર્થ :- લુમ્હ ધાતુને વિમોહન અર્થમાં
અને અચ્ચ ધાતુને પૂજા અર્થે ક્ત ક્તવતુ-ક્રવા લાગ્યા
હોય ત્યારે પત્ય પૂર્વે' હદ થાયછે વિ+લુમ્હ+ક્ત=વિલુમ્હ
+ક્ત=વિલુમ્હિતઃ - વિમોહન પામેલો

૦ અચ્ચ-અચ્ચ+ક્ત=અઙ્ગિતઃ પૂજાયેલો - અઙ્ગિતવાન

★ અનુવૃત્તિ :- (૧) ક્તયોઃ ૪/૪/૪૦

(૨) જૂ વ્રજ્ઞઃ...ક્તવઃ ૪/૪/૪૧ થી કરવા

❧ વિશેષ :- ૦ વિમોહન કેમ કહ્યું ?

લુમ્હઃ=લુમ્હ+ક્ત-અહીં લુમ્હ અર્થ છે મારે હન લાગ્યો
પણ અઙ્ગશ્ચતુર્થાત્ ૦ થી તુ નો ધ્વ થયો. તૃતીયસ્તૃતી ૦
થી પૂર્વે' મૂ નો જ થયો

૦ સહ લુમેચ્છ રુષ ૪/૪/૪૬ થી લુમ્હ ને હદ વિકલ્પે
થાય - તેના નિષેધમાં આ સૂત્ર છે

[2293]

(૭૮) ઋત્વર્ણસ્ત્ર્યૂર્ણગઃ કિતઃ ૪/૪/૫૭

★ સુત્રપૃથક :- ઋત્વર્ણ-શ્રિ ઋણુ'ગઃ કિતઃ

★ વૃત્તિ :- ઋત્વર્ણાન્તાદેકસ્વરાદ્વાતોઃ શ્રેભર્ગોઽશ્ચ કિત્ હદ
ન ર્યાત્ વૃતઃ શ્રિતઃ, ઋણુ'તઃ । એકસ્વરાદિતિ કિન્ બાગરિતઃ

❧ વૃત્ત્યર્થ :- ઋત્વર્ણાન્ત એકસ્વર ધાતુને
તથા શ્રિ અને ઋણુ' ધાતુને શામેલા કિન્ પ્રત્યયોની પૂર્વે'
હદ ન થાય વૃ+ક્ત=વૃતઃ=રેલો, શ્રિતઃ શ્રેભર્ગયેલો,
ઋણુ'તઃ - ઢાકેલો

૦ એક સ્વરાનું કેમ કહ્યું ?

બાગરિતઃ=અમેલો બાગ્ ધાતુએકસ્વરી નથી માટે હદ લાગ્યો

★ અનુવૃત્તિ :- (૧) ન વૃદ્ધ્યઃ ૪/૪/૫૫ થી ન

(૨) ૪/૪/૩૬ થી હદ

❧ વિશેષ :- ૦ કિન્ કેમ કહ્યું ?

વરિતા=વૃ+વૃચ્=વર+ક્ત (પ્રથમા એ-વ) વારેલા વૃચ્ એ

કિન્ નથી મારે વૃ નો પ્રણ થઈ હ લાગ્યો

૦ વિદિત...વિશેષણ હોવાથી ઋ નો હર-હર આદેશ
થયા પછી પણ આ નિયમથી હદ નહીં થાય તુ+ક્તવા=

તીર+સ્વા=તીર્ત્વા - તરીને

[2294]

(૭૯) ઉવર્ણાત્ ૪/૪/૫૮

★ વૃત્તિ :- ઉવર્ણાન્તાદેકસ્વરાદ્વાતોર્નિદિતસ્ય કિત્ હદ
ન પવતિ યુતઃ । મૂતઃ ।

❧ વૃત્ત્યર્થ :- ઉ વર્ણાન્ત એવા એક સ્વરી
ધાતુને કિન્ પ્રત્યય પૂર્વે' હદ ન થાય યુ+ક્ત=યુતા મિત્ર
થયેલો મૂ+ક્ત=મૂતઃ થયેલો

★ અનુવૃત્તિ :- (૧) ન વૃદ્ધ્યઃ ૪/૪/૫૫ થી ન

(૨) ઋત્વર્ણશ્રિ ૪/૪/૫૭ થી કિતઃ (૩) ૪/૪/૩૬ થી હદ

❧ વિશેષ :- ૦ કિન્ કેમ કહ્યું ?

લ+વૃચ્=લ+ક્ત=લ્લ+ક્ત=લલિતા - લલ્યાનાર

[2295]

(૮૦) પૂહ-કિલશિમ્યો નવા ૪/૪/૪૫

★ સુત્રપૃથક :- પૂહ કિલશિમ્યઃ નવા

★ વૃત્તિ :- પૂહકિલશિમ્યાં ચ ક્તવત્કવતુ કર્વામિદ્ ના
સ્યાન્ । પૂતઃ । પવિતઃ । કિલ્લઃ કિલશિતઃ

❧ વૃત્ત્યર્થ :- પૂહ અને કિલ્લ ધાતુને ક્ત-
ક્તવતુ અને કર્વા પૂર્વે' હદ વિકલ્પે થાય પૂ+ક્ત=પૂતા
પહે (હદ) પવિતઃ=પવિત થયેલો

૦ કિલ્લ+ક્ત=કિલ્લટઃ પહે કિલશિતઃ કલેશ પામેલોએ-
-રી-ને પૂતવાનું પહે પવિતવાનું થાય

★ અનુવૃત્તિ :- (૧) ક્તયોઃ ૪/૪/૪૦

(૨) જૂ-વૃજ્ઞઃ કર્તવઃ ૪/૪/૪૧ થી કર્તવઃ (૩) ૪/૪/૩૬ થી હદ

❧ વિશેષ :- ૦ પૂહ નિદેશથી પૂહ પવને-

લેવું અને કિલશિમ્યઃ એમ બ.વ. માં નિદેશથી કિલશિન્
તપાતે અને કિલ્લોન્ન વિવાધને બન્ને પ્રહાર કરવા

૦ પૂહ માં ઉવર્ણાત્ ૪/૪/૫૮ થી અપ્રાપ્તિ હતી કિલ્લ
માં નિત્ય હદ ની પ્રાપ્તિ હતી તે બન્નેનું આ સૂત્ર
વિકલ્પે કરે છે

[2296]

(૮૧) હીયમ્વિવિદિતઃ ક્તયોઃ ૪/૪/૬૧

★ સુત્રપૃથક :- હીય-મ્વિવિદિતઃ ક્તયોઃ

★ વૃત્તિ :- દિવાદિકત્ય હીયતેઃ મ્વેરેવિદ્મ્યમ્વ ધાતુભ્યઃ
પત્યોઃ ક્તવત્કવત્તોરિદ્ ન ર્યાન્ । હીનઃ શ્રિતઃ । લાનઃ

જ્ઞ પૂરુષ :- ટી (ન ૪/૧૨૧૩), ય (ન -૧/૧૩૧) અને વેદરૂ (૨-૩૨ શાખ નંબ) ધાનુને લાગેલ
 ૧-૧૨૨૨૨ પ્રત્યક્ષી આદિમા રૂદ થાપ નહીં
 ૦ ટી → ટી+૧=ડીઃ ઉડેતો (ના ધનથી રૂદ નિષેધ
 ગુરુ-ગાયો ૪/૨/૩૦ થી નુ)
 ૦ ય* :- (૧) ગુરુ-ગાયો ૪/૨/૩૦ થી તે નો ન (૨)
 યજાદિ લગેઃ ક્રિતિ ૪/૧/૦૨ થી યજૂ થાપ માટે ધૃતિ-મ-
 થાડનયથ થી દીધું ઘટત, ઘટતાન થયે
 ૦ વેદરૂ (વગેરૂ) ગુરુ+કડ=ગુરુ ગાથ પાત્રેતો:- ગેરુગેડ
 -ગુરુ + કડ = ઘનઃ - લાગેતો
અનુવૃત્તિ :- (૧) ન ગુરુઃ ૪/૧/૧૧ થી ન
 (૨) રૂદ ધૈયાગોઃ ૪/૪/૨૬ થી રૂદ

જ્ઞ વિશેષ :- ૦ ટીપ-૬૪ નિર્દેશવા ચંચા
 ગણતો ટી લેતો
 ૦ કડયોઃ ૬૫ કથું !
 ટી + ત્વ = ટી + ટ + ત્વ = ટોળા થયું
 ૦ કુતેચૂ, કુતેચૂ વગેરેમા વેલ્લવ ઘનુ ૫૫૫ કનવાઃ થી
 રૂદ નો પ્રતિષેધ થતો ઘનો ઘન બહો વેદરૂ કથું લે
 ગદ્યુનનામા ૫૫ આ સૂત્રમા મદ્યુ માટે

[૧૧૫૭]

(૮૨) વેદોડાયનઃ ૮/૮/૬૨

જ્ઞ પૂરુષ :- વા-૬૮ઃ મ-૧૧
જ્ઞ :- વતિ વર્તનાત્કવચિકેકરવાનરેરુરુવગ્ન
 પંચો. કડયાગિ ન સ્વાત્ નગીચૂ નયો નગઃ । અવત
 રતિ કિય્ । વતિઃ ।

જ્ઞ પૂરુષ :- વ્ (૫૫૬-૭૬૮) નિવાસ એ
 ધાનુને લગાવેલ વિષયે રૂદ ઊમેશને શાપ તેલ એકરુગી
 ધાનુને લાગેલ વત વત્તુ પ્રત્યક્ષી આદિ । રૂદ નથાપ
 ૦ નગીચૂ-નચ+૧૨=નચ+૨=નચઃ--૧૬ પામેતો (અર્ધ
 ઓ-રૂદ છે માટે ધુતોડેઠઃ થા વિષયે રૂદ થાપ લેના
 નચ ના નુ ના વુ -વચગુરુગુરુ થી ચયો તેના થોને
 ત નો ટ થયો)

૦ અવતઃ ૬૫ કથું !
 વતિઃ = વત + કડ = રૂદ લાગ્યે
અનુવૃત્તિ :- (૧) વલ્લવગુરુ ૪/૪/૧૬ થી ટીઃ
 ...કયોઃ ૪/૧/૧૧ થી કડયો (૩) ન ગુરુઃ થા ન

* પ્રશ્નિકામા ધિઃ ૬૫ થઈ ને એક ૬ - ગુરુગુરુ-
 પ્રત્યક્ષીનાં ૫૫ ધિઃ. નગીચૂઃ ૬.

જ્ઞ વિશેષ :- ૦ વલ્લવગુરુ ૬૫ કથું !
 વલ્લવઃ=વલ્લવઃ+કડ+કડ+અનેક રુગી છે માટે રૂદ થયેઃ
 [૧૧૫૮]
 (૮૩) ન ટીઃગી રૂદ-ધુવેદિવિદિવિદિ મિદઃ ૪/૩/૨૭

જ્ઞ પૂરુષ :- ન ટીઃ-ટીઃ-વુદ-ધુવે-વિવદિ
 વિવદિ - મિદઃ

જ્ઞ :- વલ્લવઃ ગુરુઃ વતો મેરો રૂગી કિદ્વન
 સ્વાગથ્ । ટયેઠઃ । ધાયિઃ । વલ્લવઃ ટીઃ રુદિકઃ

જ્ઞ પૂરુષ :- ટી, ટી, વુ, વુ, રુદ, રુદ, રુદ, રુદ,
 રુદ એ આન ધાનુબંને લાગેલા મેડકડ-કડવતુ પ્રત્યે
 કિત્તુ ન અમભવા ૦ ટી+૬+૧૨=ટયેઠઃ ઉડેતો ૦ ટી+
 ૬+૧૨=ટયેઠઃ+૨=ટયિન. =અર્ધો ૦ વુ+૬+૧૨=વલ્લવઃ=
 પવિત્ર થયેતો ૦ ટીઃ વલ્લવઃનો અમભવો

અનુવૃત્તિ :- (૧) ટયેઠઃ ૪/૪/૨૬ થી કટો
 ૨, રુદવર્ગ ધાવાત્ ૪/૪/૨૧ થી કિત્તુ ૨, ૪/૪/૨૧ થી મેડ

જ્ઞ વિશેષ :- ૦ મેડ ૬૫ કથું !
 ટીઃ=ટી+૧-અનિદ થી ટીઃ થયું (વુગો ધનઃ ટી+૧)
 ધિઃ ૪/૪/૧૧)
 ૦ કિત્તુ ૨ ૫/૧/૬ થી કડ
 ૦ વુદ રુદવર્ગ ૪/૪/૨૫ થી વિષયે રૂદ
 ૦ નચાડનમ ૪/૪/૨૨ થી વિષયે

[૧૧૫૯]

(૮૪) ટયે ગડગાડયઃ કની અચારમ્ ૪/૩/૨૬

જ્ઞ પૂરુષ :- ટયે ધય-અર્ધ અર્ધઃ રૂો આરમ્
જ્ઞ :- ટયુગાલરે વતિ ધયે* યોડાડિયથ
 વગે આચારમ્ કનડચૂ મેરો વા કિત્તુ રુગાગ્ન કથિા ।
 રેડિલેમેઃ । ધનુવેઃ, ધનુવેઃ । મદકેઃ । ઘટર્હાદ્યઃ
 રતિ કિય્ । ધનુવિત. રુગાગે

જ્ઞ પૂરુષ :- ડયાન-તમા ડયાગો અને ધય
 (વર્ત્યન-ધયઃ ધય) પ્રત્યક્ષે યોગ્ય એવા ધાનુઓ તેમજ
 ૫૫ ૨ અગાદે ના ધનુઓને લાગેલા અર્ધના
 અને આરભ અર્ધના ધનુક મેડ રૂદ - કડવતુ પ્રત્યે
 વિષયે કિત્તુ ગાયડે

૦ અગાદિ. - ૧ કાપ - રુદગ્ન પથે રેડિનમ્ - ઠમિ. -
 એઓ વડે ગડાઈ વિષયે કિત્તુ થના વિષયે ધય થયો
 રુદ+૬+૧૨ ૨ આરભઃ - (મ) રુદિર (વ) રેડિનઃ મ
 રુદ + કડ - ગડાગો આરભ કનાર
 ૦ ડયાન-ત-ધનુવેઃ પથે ધનુવિતઃ ટીપક. નો. આરભ
 ધયો (ધાનુ રુદિ-૧૩૭)

૦ શત્રુ - અહં કેમ કહ્યું ?

ગુપ્ત-પ્રગુપ્તિત: રોષે બસાયેલો (ગણ: ૯ જુલાદિ ઓ શત્રુ ને યોગ્ય નથી માટે કિત્વ અભાવ ન થયો-ગુપ્ત ન થયો)

★ અનુવૃત્તિ :- (૧) હનુવસંયાગાત ૪/૩/૨૬ થી

કિદ્વ (૨) ૪/૩/૨૪ થી સેદ

❧ વિશેષ :- ૦ કૃપા-ત્ય ડ કેમ કહ્યો ?

શ્રિવતિ તમ્ એમિઃ એઓ વડે ધોળા પદાર્થ અહીં કૃપા-ત્ય ડ નથી

૦ ભાવારમ્મ કેમ કહ્યું ?

રુચિતઃ ગમેલો-કેમ અર્થનો "કત" પ્રત્યય છે

૦ સેદ કેમ કહ્યું ?

રુદમ્ - ઉગેલો રુદનક્ત - અનિદ છે માટે વિકલ્પે કિત્વ ન થતાં નિત્ય કિદ્વ થાય

[૨૨૭૦]

(૮૫) આદિતઃ ૪/૪/૭૧

★ સૂત્રપૃથક :- માત્ર - હતઃ

★ વૃત્તિ :- આદિતો ધાતોઃ પર્યોઃ કતયોરિદ્ નસ્યાત્ । મિત્રઃ

❧ વૃત્યર્થ :- મા - હત્ દેવ તેવા ધાતુઓને

લાગેલા કત-કતવતુ પૂર્વે હત ન થાય ૦ મિત્ર = મિદ્ + કત = (રદાદમૂઝ) ૪/૨/૬૯ થી દ્ નો નૂ, દ્ નો નૂ થતાં) મિત્ર + ન થયું) મિદ્ માં મૂળ ધાતુ જિમિશ્ચ માં આ-હત્ છે તેથી આ સૂત્ર લાગ્યું

★ અનુવૃત્તિ :- (૧) હીય શ્રિ...કતયોઃ ૪/૪/૬૧

(૨) ન વૃદ્મ્યઃ ૪/૪/૫૫ થી ન (૩) હત્ સિનાશિષો ૪/૪/૩૩ થી હત્

❧ વિશેષ :- ૦ વેદોડપત્ ૪/૪/૬૩ થી નિત્ય

હત્ નો પ્રતિષેધ સિદ્ધ હોતો હતાં નુદ્ધ સૂત્ર જનાવ્યું તે ન્યાય માટે છે

[૨૨૭૧]

(૮૬) નવાડનયોઃ ૪/૪/૭૨

★ સૂત્રપૃથક :- નવા-અનયોઃ (મૂળ-નવા માત્રાભારમ્મે)

★ વૃત્તિ :- માવારમ્મયોઃ કતે તુ વા । મિત્ર, મેદિતમ્ ।

❧ વૃત્યર્થ :- (મા-હત્ દેવ તેવા ધાતુઓને) લાગ

અને આરંભ અર્થમાં કત - કતવતુ લાગ્યા દેવ ત્યારે પ્રત્યય પૂર્વે (વિકલ્પે હત્ થાય.

૦ મિદ્+કત=મિત્રમ્ પક્ષે (હત્) મેદિતમ્ -ચીદાચવાળું થયેલ

૦ કતવતુ :- મિત્રજાન પક્ષે મેદિતવાન

★ અનુવૃત્તિ :- (૧) આદિતઃ ૪/૪/૭૧

(૨) હીય શ્રિ...કતયોઃ ૪/૪/૬૧ થી કતયોઃ

(૩) હત્ સિનાશિષો ૪/૪/૩૬ થી હત્

❧ વિશેષ :- ૦ મૂળ સૂત્ર નવામાવારમ્મે છે

પણ પ્રાક્યાકારે નવાનયોઃ ક્યું

૦ આદિત્ કેમ કહ્યું ?

પ્રવિદિતઃ બહેધ-વિદિતમ્ અનેન-પ્ર+વિદ્+હ+કત

૦ માદિતઃ સૂત્રથી નિત્ય અનિદ્ ધાતુને આ સૂત્રથી વિકલ્પે હત્ થાય છે.

[૨૨૭૨]

(૮૭) અસજપવમરુષત્વરસંધુલાલ્વનામઃ ૪/૪/૭૫

★ સૂત્રપૃથક :- સ્વસ જર-વમ-રુષ-ત્વર-સંધુષ-આલ્વન - અમઃ

★ વૃત્તિ :- ઇષામણનાં કતયોરિદ્વા સ્થાત્ । સ્વસ્તઃ । શ્વસ્તિઃ । જપ્તઃ, જરિતઃ । અહન્યજ્ઞપસ્યેતિ લીધે, વાન્તઃ । વસિતઃ । રુષ્, રુષિતઃ । તૂર્ણઃ, ત્વરિતઃ સંધુષ્, સંધુષિતઃ । આસ્વાન્તઃ, માસ્વાનિતઃ । અમ્યાન્તઃ, અમ્યમિતઃ ।

❧ વૃત્યર્થ :- સ્વસ વગેરે આઠે ધાતુઓને કત

કતવતુ પ્રત્યય લાગે ત્યારે હત્ વિકલ્પે થાય છે

૦ સ્વસ્ - સ્વસ્તઃ પક્ષે સ્વસ્તિઃ - શ્વાશ યુક્ત

૦ જપ્ - જપ્તઃ પક્ષે જરિતઃ - જપ્ત કરેલો

૦ રુષ્ - રુષ્ટઃ પક્ષે રુષિતઃ - રોષ લાગે

૦ વમ - વાન્તઃ પક્ષે વસિતઃ - વમેલ

(અહીં વ નો વા થયો તે અહન્યજ્ઞપમ ૪/૧/૧૦૭)

૦ ત્વડ - તૂર્ણ પક્ષે ત્વરિતઃ - ત્વગિત

૦ સંધુષ્-સંધુષ્ઃ પક્ષે સંધુષિતઃ-શ્વારીરીતે અવાજ કરનાર

૦ આસ્વાન્ - આસ્વાન્તઃ પક્ષે માસ્વાનિતઃ-અવાજવાળો

૦ અમિ+અમ્ - અમ્યાન્તઃ પક્ષે અમ્યમિતઃ-શ્વામે બયેલો

★ અનુવૃત્તિ :- (૧) નવામાવારમ્મે ૪/૪/૭૨ થી નવા

(૨) હત્ સિનાશિષો ૪/૪/૬૬ થી હત્

(૩) હીય શ્રિ...કતયોઃ ૪/૪/૬૧

❧ વિશેષ :- ૦ સ્પષ્ટ

[૨૨૭૩]

(૮૮) આઃ સ્વનિસનિજનઃ ૪/૨/૬૦

★ વૃત્તિ :- જ્ઞાતઃ । જ્ઞાતઃ જ્ઞાતઃ

❧ વૃત્યર્થ :- (નોંધ :- આસૂત્ર યદ્ધલક્ષ્મીમાં

યદ્ધલક્ષ્મી સૂત્રઃ ૪, અર્થમાં સૂત્ર ૧૦૬ નુબો

• ન્યાય :- ચદુપાલેર્ધિમાષા તદુપાલેઃ પ્રતિષેધ.

❧ વૃત્ત્યર્થ :- હી (ન ૪/૧૨૧૩), અ (ન - ૧/૧૩૧) અને દેદેર (૧-૩૪ કોષ નંબ) ખાતુને લાગેલ
કા-કરવતુ પ્રત્યયની આદિમાં હુ યાવ નહીં

0 હી → હી+કા=હીનઃ ઉડેયો. (ના મુતથી હુ નિષેધ
મૂલ્યાયો ૪/૧/૩૦ થી નુ)

0 અિ - (૧) મૂલ્યાયો ૪/૧/૩૦ થી ત નો ન (૨)
મજાદિ લયેઃ કિતિ ૪/૧/૭૨ થી રૂપ યથાનાદ ધ્રુવમ-
લોડનયમ્ થી દીપઃ ઘનઃ, ઘનમ્ યથે

0 દેદેર (વૌવૃ) રવ+કર=વવુ તાલ પામેયો- રોરવેદ
-લુ + કત = લયઃ - લાયેયો

❧ અનુવૃત્તિ :- (૧) ન રૂપઃ ૪/૧/૧૧ ॥ ન
(૨) હુ લિજાચિયેઃ ૪/૪/૭૬ થી હુ

❧ વિશેષ :- 0 હીવ - દા નિર્દેશવા એવા
ગણનો હી લેવા

0 કલ્પોઃ કેમ હતું ?

હી + વૃચ = હી + હ + વૃ = હીલ્લા થયું
0 હીચૂ, હીચૂ વગેરેમાં લેલર હતુ પણ કલ્પઃ થી
હુ નો પ્રતિયેષ થયો હતો છતાં બહો હીચૂ હતુ તે
પદ્યુપનંતમાં પણ આ મુતના મદ્યુ માટે

[૧૧૫૭]

(૮૧) લોટોડનઃ ૮/૮/૬૨

❧ મુતપૃથક :- લા-હટઃ ઝ-૧૧

❧ વૃત્તિ :- વતિ વર્તમાનુ કલ્પચિત્કરવાતરેકમ્પણ
વર્ત્યો. કલ્પોદિ ન સ્વાત્ર નયોચૂ ન મે નરઃ । અરત
હિતિ કિમ્ । વલિઃ ।

❧ વૃત્ત્યર્થ :- વૃ (૭૧૬-૧૬૬૨) નિવાસ ને
ધાતુને સ્થાનેક વિરહ્યે હુ ઉમેશને કોષ તેવા મેરરરગી
ધાતુને લાગેલ કત કરવતુ પ્રત્યયની આદે ૬ હુ નયાવ
0 નયોચૂ-નય+કર=નયુ+ક=નયઃ-૧૧૬ પામેયો (અહીં
ઓ-હુ છે માટે મુળોદેવઃ યા વિરહ્યે હુ યાવ લેખ
નયુ ના શુ નો વૃ -યમ્વત્પ્રમુદઃ થી થયો તેવા કોને
ત નો હ થયો)

0 બનતઃ કેમ હતું ?

વલિઃ = વલ + કત = હુ લાયે

❧ અનુવૃત્તિ :- (૧) વલ્લભવત્ ૪/૪/૧૬ (૨) હીનઃ
...કલ્પોઃ ૪/૧/૬૧ થી કલ્પોઃ (૩) ન રૂપઃ યા ન

* પ્રક્રિયામાં ધિરાઃ કેમ થતું તે બેટુ છે - મુદ્દવલિ-
મધ્યમપ્રક્રિયા ૧૫ સ્થિત. નહીં ઘટતઃ છે.

❧ વિશેષ :- 0 વલ્લભવત્ કેમ હતું ?
વલિઃ=વલિ+કત=લયઃ - અનેક રસી જે માટે હુ થયે.

[૧૧૫૮]

(૮૩) ન હીદગી રૂપ-વૃત્તિ-વલિઃ-વલિઃ નિઃ ૮/૩/૨૭

❧ મુતપૃથક :- ન હીદ - હીદ - વૃદ - વૃપ - હિરદિ
લિદિ - લિદઃ

❧ વૃત્તિ :- વલ્લભઃ કલ્પઃ વતી મેટી રડો લિદન
સ્વાભાવ । હલિઃ । વલિઃ । વલિઃ હીદ માર્દકઃ

❧ વૃત્ત્યર્થ :- હી,હી,પૂ, પૂ, લેવર, લિવર,
લિદ એ આપ ધાતુને લાયેવા મેરવર-વલિવતુ પ્રત્યયો
લિવર ન સમજવા 0 હી+કર=હીયઃ ઉડેયો 0 હી+
હ+કર=હીય+કર=મરેત =મરેતેયો 0 પૂ+કર=પૂરવિઃ=
પવિત્ર થયેયો 0 હીદ ભાદિલેનો સમજવો

❧ અનુવૃત્તિ - (૧) રડેવરવર . કની ૪/૪/૨૧ થી કની
૨, રૂપવત વાગાવુ ૪/૪/૧૧ થી કિરિવ ૪/૪/૨૧ થી મિદ

❧ વિશેષ :- 0 મલ કેમ હતું ?

હીનઃ=હી+કા-અનિદ થી હીન, થયું (મુખ્યો મુતઃ હીનઃ તે
લિઃ ૪/૪/૧૧)

0 હિરવૌદ . ૫/૧/૨ થી રડ

0 વૃદ નરકોયો ૪/૪/૪૫ થી વિરહ્યે હુ

0 નવાડનમ્ ૪/૪/૨૨ થી રિહઃ હુ

[૧૧૫૯]

(૮૪) રડે ગરગોદય, કની અગારમે ૪/૩/૧૬

❧ મુતપૃથક :- રડે ગર-ગર અર્થઃ કની મારમે

❧ વૃત્તિ :- રડુગારમે મરિ ગરમે યોડનિવધ
વગી મારગમે કરગર મેટી વા કિદનુ સમગ્નુ રહિત ।
રેડિલેમઃ । મુગિઃ, મરેગિઃ । મરદેઃ । ગરગોદનઃ
રડિ કિમ્ । મુગિઃ, હરગદે

❧ વૃત્ત્યર્થ :- ઉપાનતમાં રડવાગા અને રડવ
(કર્મનંદનઃ રડુ) પ્રત્યયને યોગ એવા ધાતુઓ તેમજ
મધુ ૭ ગરગદે ના ધતુઓને લાયેવા લગ અથના
અને આરંભ અથના મુતક મેર રડ - રડવતુ પ્રત્યયો
રિહ્યે લિવરુ થાયડે

0 અદાદિ. - 1 કાવ - રડેમ્ પથે રેડિનમ્ - રમિઃ -
એઓ વડે રડાવું રિહ્યે લિવરુ થયા રિહ્યે મુધ થયો
રડુ+કર+વત 2 આરંભઃ - (મ) રડિવ (વ) રેડેમ્ પ્રત

રડુ + કત - રડવાનો આરંભ હતા

0 ઉપાનત-ર-મુગિઃ પથે મગોગિઃ હીપર નો આરંભ
હયો (ધાતુ માર્દ-૧૩૭)

૦ શત્રુ - અહં કેમ કહ્યું ?

ગુણ-પ્રગુણિત: રોષે ભરાયેલો (મણ: ૯ ક્રુવાદિ એ શત્રુ ને યોગ્ય નથી માટે કિત્વ અભાવ ન થયો-ગુણ ન થયો)

★ અનુવૃત્તિ :- (૧) હન્યવસંયાગાત ૪/૩/૨૬ થી કિદ્વ (૨) ૪/૩/૨૪ થી સેદ્

❧ વિશેષ :- ૦ ઉપાન્ત્ય ડ કેમ કહ્યો ?

શ્રિવતિ તથા ઇમિઃ એઓ વડે ધોળા પરાયું અર્થે ઉપાન્ત્ય ડ નથી

૦ ભાવારમ્મ કેમ કહ્યું ?

રુચિતઃ ગમેલો-કેમ અર્થનો “કા” પ્રત્યય છે

૦ સેદ કેમ કહ્યું ?

રુદ્ધમ - ઉગેલો રુદ્ધન્કત - અનિદ છે માટે વિદ્યે કિત્વ ન થતાં નિત્ય કિદ્વ થાય

[૨૨૭૦]

(૮૫) આદિતઃ ૪/૪/૭૧

★ સૂત્રપૃથક :- આત્ર - હતઃ

★ વૃત્તિ :- આદિતો ધાતોઃ પર્યોઃ કતવોરિદ્ નરુપાત્ર । મિત્રઃ

❧ વૃત્ત્યર્થ :- આ - હત્ દેવ તેવા ધાતુઓને

લાગેલા કત-કતવતુ પૂર્વે હદ ન થાય ૦ મિત્રઃ = મિદ્ + કત = (રદાદમૂલ્હ ૦ ૪/૨/૬૯ થી દ્ નો ન્, દ નો ન્ થતાં) મિન્ + ન થયું) મિદ્ માં મૂળ ધાતુ જિમિદ્ધન્ક માં આ-હત્ છે તેથી આ સૂત્ર લાગ્યું

★ અનુવૃત્તિ :- (૧) ડીય શ્રિ...કતયોઃ ૪/૪/૬૧

(૨) ન વૃદ્ધ્યઃ ૪/૪/૫૫ થી ન (૩) હદ સિદ્ધાશિષો ૪/૪/૩૩ થી હદ

❧ વિશેષ :- ૦ વેટોડપત્ર ૪/૪/૬૩ થી નિત્ય હદ નો પ્રતિષેધ સિદ્ધ હોતો છતાં ગુદુ સૂત્ર જતાંયું તે ન્યાય માટે છે

[૨૨૭૧]

(૮૬) નવાડનયોઃ ૪/૪/૭૨

★ સૂત્રપૃથક :- નવા-અનયોઃ (મૂળ-નવા માત્રામારમ્મે)

★ વૃત્તિ :- માવારમ્મયોઃ કતે તુ વા । મિન્, મેદિત્વ ।

❧ વૃત્ત્યર્થ :- (આ-હત્ હો તેવા ધાતુઓને) કાલ અને આરંભ અર્થમાં કત - કતવતુ લાગ્યા હેય ત્યારે પ્રત્યય પૂર્વે વિદ્યે હદ થાય.

૦ મિદ્+કત=મિન્મ પક્ષે (હદ) મેદિત્વ-ચીકાયપાણુ થયેલ

૦ કતવતુ :- મિન્નકાન્ પક્ષે મેદિત્વાન્

★ અનુવૃત્તિ :- (૧) આદિતઃ ૪/૪/૭૧

(૨) ડીય શ્રિ...કતયોઃ ૪/૪/૬૧ થી કતયોઃ

(૩) હદ સિદ્ધાશિષો ૪/૪/૩૬ થી હદ

❧ વિશેષ :- ૦ મૂળ સૂત્ર નવામાવારમ્મે છે

પણ પ્રાક્યાકારે નવાનયોઃ ક્યું

૦ આદિત્ કેમ કહ્યું ?

પ્રવિદિતઃ બહેધ-વિદિત્વ યનેન-પ્ર+વિદ્+હ+કત

૦ આદિતઃ સૂત્રથી નિત્ય અનિદ્ ધાતુને આ સૂત્રથી

વિદ્યે હદ થાય છે.

[૨૨૭૨]

(૮૭) શ્વસજપવમરુષત્વરસંધુકાલ્વનાસઃ ૪/૪/૭૫

★ સૂત્રપૃથક :- શ્વસ-જપ-વમ-રુષ-ત્વર-સંધુક-આલ્વન-અમઃ

★ વૃત્તિ :- ઇષામણનાં કતયોરિદ્વા સ્થાન્ । શ્વસ્તઃ ।

શ્વસિતઃ । જપ્તઃ, જપિતઃ । અહન્યજ્જપસ્યેતિ શ્વે, વાન્તઃ

વમિતઃ । રુષઃ, રુષિતઃ । તૂર્ણઃ, ત્વરિતઃ સંધુકઃ, સંધુષિતઃ

આસ્વાન્તઃ, આસ્વાનિતઃ । અમ્યાન્તઃ, અમ્યમિતઃ ।

❧ વૃત્ત્યર્થ :- શ્વસ વગેરે આઠે ધાતુઓને કત

કતવતુ પ્રત્યય લાગે ત્યારે હદ વિદ્યે થાય છે

૦ શ્વસ્ - શ્વસ્તઃ પક્ષે શ્વસિતઃ - શ્વાસ યુક્ત

૦ જપ્ - જપ્તઃ પક્ષે જપિતઃ - જપ્ત કરેલો

૦ રુષ - રુષ્ઃ પક્ષે રુષિતઃ - રે.પ લાગે

૦ વમ - વાન્તઃ પક્ષે વમિતઃ - વમેલ

(અર્થે વ નો વા થયો તે અહન્યજ્જમ ૪/૧/૧૦૭)

૦ ત્વદ્ - તૂર્ણ પક્ષે ત્વરિતઃ - ત્વગિત

૦ સંધુક-સંધુકઃ પક્ષે સંધુષિતઃ-સારીરીતે અવાજ કરનાર

૦ આસ્વાન્ - આસ્વાન્તઃ પક્ષે આસ્વાનિતઃ અવાજવાળો

૦ અમિ+અમ્ - અમ્યાન્તઃ પક્ષે અમ્યમિતઃ -સામે મયેલો

★ અનુવૃત્તિ :- (૧) નવામાવામારમ્મે ૪/૪/૭૨ થી નવા

(૨) હદ સિદ્ધાશિષો ૪/૪/૬૬ થી હદ

(૩) ડીય શ્રિ...કતયોઃ ૪/૪/૬૧

❧ વિશેષ :- ૦ સ્પષ્ટ

[૨૨૭૩]

(૮૮) જ્ઞાઃ સ્વનિસનિજનઃ ૪/૨/૬૦

★ વૃત્તિ :- જ્ઞાતઃ । જ્ઞાતઃ જ્ઞાતઃ

❧ વૃત્ત્યર્થ :- (જ્ઞા - જ્ઞાત્ હો તેવા ધાતુઓને) કાલ

યહ્યન્કત સૂત્રઃ ૪, સ્વર્ગ સૂત્ર ૧૦૬૦ જુઓ

ન્યાય :- શ્વદુરાર્થેર્વિમાષા તદુપાધેઃ પ્રતિષેધ

૦ * એ ત્ત કારવાળો આદેશ સ્વને સ્થાને કરવા માટે છે અન્યથા પઠ્યાડન્યસ્ય થી માત્ર અન્યનોજ આદેશ થાય વળી એવડા ત્ત કારથી પ્રક્રિયા લાધવ જાને છે અન્યથા અવોષે પ્રથમો થી સિદ્ધિ જીવું

[૧૧૭૮]

(૯૩) નિવિસ્વન્વ વાન્ ૪/૪/૮

★ સૂત્રપૃથક :- નિ-વિ-સુ-મનુ-મવાન્

★ વૃત્તિ :- એયો દાગઃ કતે સો વા સ્યાન્

જ્ઞ વૃત્યર્થ :- નિ-વિ-સુ-મનુ કે અવપુરિંક દા ને કત લાગે ત્યારે દા નો ત્ત વિદ્યે થાય (ઉદા સૂત્રઃ ૯૪ માં જુઓ)

★ અનુવૃત્તિ :- પ્રાન્-દાગઃ કતે ૪/૪/૭ થી દાગઃ ત્ત કતે

જ્ઞ વિશેષ :- ૧ સ્વરાદુપસર્ગાદ્... અધઃ ૪/૪/૮ થી ત્ત આદેશ નિત્ય પ્રાપ્ત હોતો તે અહીં રિક્ત્યે થયે

[૧૧૭૯]

(૯૪) દક્ષિ ૩/૨/૮૮

★ વૃત્તિ :- દો યસ્તાવિરાદેશસ્તસ્મિન્ પરે નામ્યન્તસ્યોપસર્ગસ્ય દીધઃ સ્યાત્ । નીત્તં । વીત્તં, વિદત્તમ્ । સૂત્તં, સુદત્તમ્ અનુત્તં, અનુદત્તમ્ । અવત્તં, અવદત્તમ્ ।

જ્ઞ વૃત્યર્થ :- દા નો જે ત કારાદિ આદેશ થાય તે પગમાં (ઉત્તરપદમાં) હોય ત્યારે ઉપસર્ગનો નામી સ્વરનો દીધઃ થાય છે. વિનદા+કત=(૧) નીત્તમ્ નિરંતર આપેલું-દા નો ત્ત-ઉપરોક્ત સૂત્રઃ ૯૩ થી, આ સૂત્રથી ઉપસર્ગનો સ્વર દીધઃ થયો પહેલે (૨) નિદત્તમ્-સૂત્રઃ ૯૬ દત્ત થી દા નો દત્ આદેશ થયો

૦ વિનદા+કત = વિત્તમ્ પહેલે વિદત્તમ્

૦ સુનદા+કત = સૂત્તમ્ પહેલે સુદત્તમ્

૦ અનુનદા+કત = અનુત્તમ્ પહેલે અનુદત્તમ્

૦ અવનદા+કત = અવત્તમ્ પહેલે અવદત્તમ્

★ અનુવૃત્તિ :- (૧) ૩/૨/૭૨... થી દીધઃ

(૨) ૩/૨/૮૬... થી ઉપસર્ગસ્ય (૩) ૩/૨/૮૭... થી નામિન્

જ્ઞ વિશેષ :- ૦ દા કેમ કહ્યું ?

નિતીર્ણમ્-વિનત્ત+કત-અહીં તૃ છે

૦ ત્ત કેમ કહ્યું ?

સુદત્તમ્-અહીં ત્ત આદેશ નથી થયો માટે સુ દીધઃ ન થયો

૦ નામિન્ કેમ કહ્યું ?-પ્રત્તમ્-પ્રનદા માં પુરં સ્વર નામિ નથી

[૧૧૮૦]

(૯૫) સ્વરાદુપસર્ગાદ્ દક્ષિ ક્રિત્યધઃ ૪/૪/૯

★ સૂત્રપૃથક :- સ્વરાદ્ ઉપસર્ગાદ્ દઃ તિ કિતિ અવઃ

★ વૃત્તિ :- સ્વરાન્તાદુપસર્ગાતિરસ્યધાવર્ગસ્ય દા સંજ્ઞકસ્ય તાદૈ કિતિ ત્ત નિત્યં સ્યાત્ । પ્રતઃ

જ્ઞ વૃત્યર્થ :- સ્વરાન્ત ઉપસર્ગ પછી ધા વર્ણિત દા સંજ્ઞક ધાતુઓને ત કારાદિ કિન્ પ્રત્યય લાગે ત્યારે દા નો ત્ત નિત્ય થાય છે.

૦ પ્રતઃ આપનાર પ્ર+દા+કત=પ્ર+ત્+ત=(ધુટે/ધુટિસ્વેર્વા)પ્રતઃ

જ્ઞ વિશેષ :- ૦ સ્વરાદ્ કેમ કહ્યું ?

નિર્દત્તમ્-નિર્+દા+કત-અન્ય ન થી પર દા છે

૦ ઉપસર્ગાદ્ કેમ કહ્યું ? - દત્તમ્ -ઉપસર્ગથી પર નથી

૦ કિન્ કેમ કહ્યું ? -પ્રદાતા -પ્ર+દા+તૃ-કિન્ નથી

૦ અવઃ કેમ કહ્યું ? - ધાન્ - નિહિતઃ થયું

[૧૧૮૧]

(૯૬) દત્ ૪/૪/૧૦

★ વૃત્તિ :- અવો દા સંજ્ઞકસ્ય તાદૈ કિતિ દત્ સ્યાત્ । દત્તઃ

જ્ઞ વૃત્યર્થ :- ધા ૩૫ સિધાયના દા સંજ્ઞક ધાતુઓને ત કારાદિ કિન્ પ્રત્યય લાગતા દત્ થાય છે દા=કત=દત્ +ત=દત્તઃ દીધેલ

★ અનુવૃત્તિ :- (સ્વરાદ્...) દઃ તિ કિતિ અવઃ ૪/૪/૯

જ્ઞ વિશેષ - ૦ અ-ધઃ કેમ કહ્યું ?

ધીતઃ = ધાવેલો - ધા + કત - દત્ ન થયું

[૧૧૮૨]

(૯૭) દોસોમાસ્થ ઇઃ ૪/૪/૧૧

★ વૃત્તિ :- એમાં તાદૈ કિતિ ઇઃ સ્યાત્ । નિર્દિતઃ । સિતઃ । મિતઃ । સ્થિતઃ ।

જ્ઞ વૃત્યર્થ :- દો-સો-મા-સ્થા ધાતુને ત કારાદિ કિન્ પ્રત્યય લાગ્યો હોયતો (અન્યસ્વરનો) ઇ થાય છે

૦ નિર્દિતઃ - કાપી નાખેલ - નિર્+દો+કત=નિર્+દિ+ત

૦ સિતઃ - અંત કરેલ સો+કત=સિ+ત

૦ મિતઃ - માખેલ - મા+કત=મિ+ત

૦ સ્થિતઃ - ઉભો રહેલ - સ્થા+કત=સ્થિ+ત

★ અનુવૃત્તિ :- (સ્વરાદ્...) દઃ તિ કિતિ અવઃ ૪/૪/૯ થી તિ કિતિ

જ્ઞ વિશેષ :- ૦ પઠ્યાડન્યસ્ય અન્ય સ્વરનો

...હ થાય ૦ આમાન્યથી મા નિદેશથી માંક-માને, માંક

માન અવધોઃ, મેઢ પ્રતિદાને પ્રક્રિય થયું

[૧૧૮૩]

સત્તા-વિચારણુ અર્થે વાળા માં તે આભને પાથી વચ્ચે
લાગેલ નદી - 'એમ વિચારુ નુ નાદવા' છે તેમ હતુ
પણ સાદ્યપ' છે તેની મદાદિ-વદ્ પત્રે કં જન-
છતાં જે એની યંદાન વિચારણુ માટે તદ્દત્થ મુ યુ

[૧૧૯૦]

(૧૦૫) શાસ્ત્રાગાર્યવર્ણિતુ મન્થો ૫/૨/૨૦

★ સૂત્રપૃથક :- શત્રુ-જ્ઞાનગ્રા-ગણને નુ સ્વરો
★ પૂરિ :- ચર્મમાને પાંચે શત્રુનગો સ્વગત । મર્ચિ-
પરણે તુ રો સ્વરો । વાન । શત્રુન । વાન્ન ।

✠ વૃત્તપથ :- વર્તમાનામા પુને શત્રુ (મત્) માનગ્ર (નાન) પ્રત્યય થાય અને અરિ વાળા મા સ્વ પુરુષ આ પ્રત્યયો થાય (સ્વરુ સ્વાનગ્ર)

0 વા+શત્રુ+વાનુ જ્ઞોતો ડોનો - વા+મત્=(દ્વિવિદ્યઃ
૧૪/૭૦ થી નુ આગમ) વા+નુ+નુ=વદ્વાન ૨/૧/૮૯ થી
માપ=શત્રુ

0 જ્ઞોતમાનગ્ર=જ્ઞાવાન - જ્ઞોત+માન ગ્ર+માન
=જ્ઞોતો ડોનો શીદ્દ એ. સિતિ થી ક નો એ
પાને વર્તમાન કૂદના ઉદાહરણો છે.

0 અરિય કૂદના - વા+સ્વરુ+વાદાન (નુ આગમ - નુ
લોપ) ૫/૨/૧૦૧

★ અનુવૃત્તિ :- સતિ ૫/૨/૧૬ (વર્તમાના)

✠ વિશેષ :- 0 શત્રુ-માનગ્ર મા રુ શર વિરુ
દ્વા' માટે છે, ક્ર દાર નુ આગમ માટે છે

0 શિરુ છે માટે જે-ને ગણના (વિદ્ય) પ્રત્યયો પણ
લાગશે જેમો ગચ્છાઃ ગદ્+ગદ્ (વર્) = ગદ્+ગદ્ (વ) +
અનુ યયુ - એટલે કે ગદ્+૧ નો વિચારણુ લાગ્યો

0 દ્યવતિ થી અવિપ્રાન્તિ અર્થે લેવો
0 શત્રુ - ૫૨૨મી પદમાં, માનગ્ર - અભને પદમાં થાય

[૧૧૯૧]

(૧૦૬) મત્રો મ માને ૬/૬/૧૧૬

★ પૂરિ :- પાંડો વિદેહે વાસડા માડડઃ સ્વાર ।
પરમાનઃ ગણિપમાગઃ ।

0 માલીનઃ । મિત્રોડપર ।

✠ વૃત્તપથ :- પાડુની વિદિન એવો માન
પ્રત્યય મહાનાન'શત્રુને વાગતા ૧ થી ૫૨ મુ આગમ
યા ૧) (મર્ચિ ૬/૬-૬) - ૧) ગીતનાન સાનરુ=ગીતનાન

માન=ગી+દ્+સ્વ+વાન=(આ સૂત્રથી મ થી ૫૨ મુ)
ગી+સ્વ+વાનન=ગી' વરમાન દ્વે ૫/૨ી સ્વારો

0 (વર્તમાન કૂદના) વચ્ચુ+ચરુ+માનગ્ર=વચમાનઃ રાંવનો

✠ વિશેષ :- 0 મત્રઃ કેમ કહ્યું ?

જ્ઞો + માન = જ્ઞાવાનઃ અર્થો કં થો ૫૨ છે

0 માન કેમ કહ્યું ?

વચ્ + વ + મત્ = વચ્ વાપતો

✠ શિરુરિ :- (૨૫) ગ્રામીનઃ ૬/૬/૧૧૫ ગ્રાપ્પાડુન
આન પ્રત્યય થુ' અર્થોના ૨૫ વિપાતન કાપકે [૫૬૬]

[૧૧૯૨]

(૧૦૭) જર્ણનાદગ્નનોડગ્નો વાડુગીરયાઃ ૨/૧/૧૧૫

★ સૂત્રપૃથક :- ગર્જનાદગ્ન અમ્નઃ અમ્નઃ વા અનુઃ
કં - દ્વાઃ

★ પૂરિ :- ગ્નાવર્જનાદગ્નશરણ અનુગ્નદ્વાઃ વચ્ચોર-
ન્નો વા સ્વરુ । તુદગ્ની, તુદગ્ની । મત્તી, મત્તી ।

0 સ્વરુડગ્નમ શિરવચ્ચુ । લીકગ્ની । વચ્ચી ।

✠ વૃત્તપથ :- ગ્ના શિવાયના મ વચ્ચીન્તથી
૫૨ મત્ પ્રત્યય ૫/૨ી કં અથવા લી પ્રત્યય લોપતો તે
મત્ નો સ્વરુ અદેશ વિદેશે થાય

0 તુદગ્ની પહે તુદગ્ની-તુદ્+ગ્+મ+અત+દ્વી (દિ)=(દ્વાસ્વાઠ
૨/૧/૧૧૪ થી મ લોપ) તુદ્+મત્+દ્=તુદગ્ની પહે વિદેશે
અનુ લાપતો તુદગ્ની પીઠા કરતી રી

0 માત્રી પહે માત્રી - મા+અનુ+દ્ = (નપુ). કિ વ,
મા કં = લોપના એ કુળ

✠ વિશેષ :- 0 જ વચ્ચી ૫૨ કેમ કહ્યું ?

મત્+મત્+દ્વી=મત્તી = આવી અર્થો કં થી ૫૨ અવ
છે માટે સ્વરુ ન થય

0 અદનાઃ કેમ કહ્યું ?

દ્વાવિ-દ્વાન્ના (ના+મત્+દ્વી)ના પ્રત્યયકે માટે ધ્વ ન થાયે

0 મત્તુઃ એટલે મા (મત્) પ્રત્યયનો ૫/૨ી એ.વ. થાય

0 લી (દિ) નાગીન્તિ અર્થે

0 કં - નપુ લિંગ - દિ.વ (લોગઃ થી)

✠ વૃત્તપૃત્તિ :- (૨૬) રૂપગારઃ ૨/૧/૧૧૬ (ગણઃ ૪
નો) દવ અને (ગણઃ ૧ નો) શત્રુ પ્રત્યય લાને ત્યારે નો
કં-લો ૫૨માં લોપતો મત્ નો સ્વરુ અદેશ નિત્ય થાય

0 લીકગ્ની - લીકા કરતી રી વિચ્+મ+મત્+દ્વી

0 વચ્ચી - રાંવના એ કુળ વચ્ચુ+મ+મત્+દ્વી [૫૬૫]

[૧૧૯૩]

(૧૦૮) તૌ માઙ્-યાક્રોશેષુ ૫/૨/૨૧

★ સૂત્રપૃથક :- તૌ માઙ્ આક્રોશેષુ:

★ વૃત્તિ :- માઙ્પુપપદે આક્રોશે ગમ્યે તૌ શ્વનશૌ સ્થા-
તામ્ । મા પચન્ જાલ્મો જ્ઞાસ્યતિ । મા પચમાન:

★ વા વેત્તે ક્વતુર્વર્તમાને । લાં વિદ્વાન્, વિદ્વાન્ ।

★ વૃત્ત્યર્થ :- આક્રોશ અર્થ જાણાતો હોય અને
ધાતુ સાથે મા નો સયોગ હોયતો (ધાતુને) શત્ અને
આનન્ પ્રત્યય થાયછે.0 મા પચન્ જાલ્મ: જ્ઞાસ્યતિ-નાંધતો તહો-લુઅ્યો આરુશે
-અહો પચન્ ૨ાં પચ્+શ્વ+શત્ પ્રત્યય છે કલ્પુરિત:
થા ન આગમ થક પદસ્ય થા તુ દોષ થયો0 મા પચમાન: - ન રાધતો - પચ્+માનન્ પચ્+મ
+માન (મતો મ આને થી શ્વ પર મ આગમ થયો)

★ અનુવૃત્તિ :- શ્વનશૌ...(સસ્ત્રો) ૫/૨/૨૦

★ વિશેષ :- 0 આક્રોશેષુ ૫.૨. થા વર્તમાન
દાળ ઉપરાંત અન્ય દાળોમાં પદ્ય આ પ્રત્યયો દાળશૌ
તેમ સમજવું★ શેષવૃત્તિ :- (૨૭) વા વેત્તે ક્વતુ: ૫/૨/૨૨
વિદ્ ને વર્તમાના માં વિદ્યે ક્વતુ પ્રત્યય થાય વિદ્+
વસ=વિદ્વાન્ પદ્યે (શત્) વિદ્વાન્ [૫૬૬]

[૧૧૮૪]

(૧૦૯) વય: શક્તિ શીલે ૫/૨/૨૪

★ વૃત્તિ :- એષુ ગમ્યેષુ સત્યર્થે વર્તમાનાદધાતા: જ્ઞાન: સ્થાત્
વય: કતીહ શિલ્પન્દં વહમાના: । શક્તિ: કતીહ સ્ત્રિયં ગચ્છ-
માના: । શીલં કતીહ પરાન્ નિન્દમાના: ।★ વૃત્ત્યર્થ :- વય-ઉમર, શ કેતશીલ-સ્વસ્થાવ
અર્થ જાણાતો હોયતો ધાતુને વર્તમાન દાળમાં જ્ઞાન
(આન) પ્રત્યય થાયછે૧૫ :- કતીહ શિલ્પન્દં વહમાના: કેટલાંક માથા પર લાળ
ના જીલ્લકાં રાખનારાશક્તિ :- 1 કતીહ સ્ત્રિયં ગચ્છમાના: કેટલાંક સ્ત્રિ પાસે
જનારાઓસ્વસ્થાવ :- કતીહ પરાન્ નિન્દ માના: કેટલાંક બીજાની
નિન્દા કરનારા (પ્રત્યય-માન છે અતો મ માને થી આન
તું માન થયું છે★ અનુવૃત્તિ :- (૧) પૂહ વય જ્ઞાન: ૫/૨/૨૪ થી જ્ઞાન:
(૨) સતિ ૫/૨/૧૯★ વિશેષ :- 0 1 નોંધ :- અહીં જે શક્તિનું
ઉદભવ્યુ બધાવેશ છે તે સિદ્ધેમ વ્યા. માં વચ તું ગચ્છા-
વેશ છે સ્ત્રિયં ગચ્છમાના: સ્ત્રિ પાસે જનાર એ ઉમરને
આજ્ઞાને જ ઉચિત લાગેછે શક્તિ અર્થના ઉદાહરણમાં
સમજનાના: ચારી પેઠે ખાનાર (વચ્+અચ્+ના+માન)

[૧૧૮૫]

(૧૧૦) ધારીહોઽક્રુચ્છેઽવૃશ્ ૫/૨/૨૫

★ સૂત્રપૃથક :- ધારિ-હ્રઃ ઇ-ક્રુચ્છે અવૃશ્

★ વૃત્તિ :- કુલ્લકાધ્યેઽર્થે વર્તમાનયોરનયોરવૃશ્ સ્વાર્ ।
ધારયજ્ઞાચારાગમપ્ અધીયંસ્તત્ત્વાર્થમ્ ।★ વૃત્ત્યર્થ :- મુખેથી સાધી શકાય એવા અર્થ
માં જરૂ ધાતુને તથા હ્રુ ધાતુને વર્તમાન ધાળના અર્થમાં
કવૃશ્ (અવૃ) પ્રત્યય લાગે છે ધારયન્ આચારાગમ -
આચારાગ નામક સૂત્રને મુખેથી ધારણ કરતો ધાર્+હ
+શ્વ+અવૃ = ધારય્+અવૃ=ન્ આગમ તુ લો(૫ થતાં)

ધારયન્

0 અધીયંસ્તત્ત્વાર્થ-તત્ત્વાર્થને કલ્પતો અધિ+હ+અ (અવૃ)
+અવૃ (ધાતોરિવર્ણો વર્ણત્વે થી હ્રુ) અધીય્+અવૃ =
અધીયન્ (ઉપર મુજબ)

★ અનુવૃત્તિ :- સતિ ૫/૨/૧૯

★ વિશેષ :- 0 અક્રુચ્છ કેમ કહ્યું ?
ક્રુચ્છેણ ધારયતિ યતિ ધર્મમુ-યતિ-ધર્મને દુ:ખેથી ધારણ
કરે છે.* હ્રુ એકે આત્મનેપદી છે છતાં અત્રે વિધાન સામર્થ્યથી
શત્ (અવૃશ્) પ્રત્યય થાય અને ધાર ને ફળવાન કર્તા
માં અક્રુચ્છ અર્થમાં જ શત્ (અવૃશ્) થાય તેના નિયમ
ને માટે આ સૂત્ર છે.

[૧૧૮૬]

(૧૧૧) ત્વ શીલ વર્મ સાધુપુ ૫/૨/૨૭

★ વૃત્તિ :- શીલાદિષુ સદર્શાદ્વિતોસ્ત્વન્ સ્વાર્ । કર્તા
કચ્ચ । શીલાદિ સ્વર્ગોઽધિકાર સમાપ્તિં ચાવદનુવર્તેતે ।

* હ્રુ...પ્રકૃદ્વૃત્તિ લા. ૨, ન્યા. ઇ. ૫. ૨૫૮

❧ **પ્રત્યય** :- રૂઢ પ્રત્યયવાળા યવ, ઘરૂ, દંડ, વરૂ યાવુએને કવ પ્રત્યય થાય છે (સીરામરુ-રવંસના મા)।
 ૦ યવ - પુન પુનઃ યવતિ = યાવદ્. વારંવાર રૂબનારો।
 (૧) યવ+યદ = (૨) દ્વિત્વ-યવરૂ (૩) આગુત્કપદેઃ
 યા વ નો યાવરૂ (૪) આ વચથી રૂઢ-યવરૂ+વ+
 રૂઢ (૫) યવઃ, યાડચિટ-વયે વયાવરૂ+રૂઢ=યવરૂઢ
 ૦ વરૂ રૂઢરૂઢઃ=મૃચ-પુનરુપી વરતિ-પરુ અથવા
 વારંવાર જાણે રૂઢ રૂઢ-દ્વિત્વ-અથવા નો વોપ
 રૂઢરૂ+ય= (નયમવ ૪/૧/૫૪ થી વુ આગમ પ્ર ના યેને
 ય) યાવરૂ + ય = યાવરૂઢ
 ૦ રૂઢ રૂઢરૂઢ = વારંવાર રૂઢ દેવાર
 ૦ રૂઢ-યવરૂઢ = યવુ ભોદનારો
 ★ અનુવૃત્તિ :- કમલમોહન, ૫/૨/૪૧ થી રૂઢ

❧ **વિશેષ** :- ૦ ૨૫૮

[૧૨૦૩]

(૧૧૮) યાવુઃ ૫/૨/૮૮

★ **વૃત્તિ** :- રૂઢાદુઢઃ રૂઢાવુ । યાવરૂઢઃ
 ૦ યવરૂઢાવુઢિરૂઢ યિવરૂ વરૂઢઃ
 ❧ **પ્રત્યય** :- યાવુ યાવુને રૂઢ પ્રત્યય થાય છે
 (વર્તમાનામાં)
 ૦ યાવરૂઢઃ = વર્તમાનારો-સાવરો નાગરિ રૂઢિ દ્વા કીલઃ
 = યાવુ+રૂઢઃ(યાવુઃ કિટિ ૪/૩/૧ થી યુજ) યાવરૂ+રૂઢ
 ★ અનુવૃત્તિ :- વ વચવ ૫/૨/૪૭ થી રૂઢઃ

❧ **વિશેષ** :- ૦ ૨૫૮

❧ **યેવવૃત્તિ** :- (૩૬) યવુ યવરૂઢઢ યિવરૂ
 ૫/૨/૮૬ યાવરૂઢ યેવા યવુ-યવ-ય-યવ-યવ-
 યવ-યવ-યવ આઠ યાવુનાને (વર્તમાનામાં) યિવરૂ
 (યવ) પ્રત્યય થાય છે
 ૦ યવ+યવનુ=યવ+યવ=(પ એ.વ) યમી-(અર્થે નો
 .. યમિનિનિ ૪/૩/૫૫ થી રૂઢિ નવેવ છે.
 ૦ યવ+યિવનુ=(રૂઢ) = યમી [૫૭૫]

[૧૨૦૪]

(૧૧૮) વેનિનિરૂઢઃ કર્મો નિલ ૫/૨/૮૬

★ **યુવપૃથ** :- વરે મનિરૂઢ વ-નો ક-નો ભરૂ
 ★ **વૃત્તિ** :- રૂઢિનિરૂઢ યાવરૂઢાવિરૂ પ્રયેયેયેયેયે
 યાવરૂ । યમી, યેમી, મેમી । વરે રૂઢિ નમુ । વર્ણઃ
 ❧ **પ્રત્યય** :- વર પ્રત્યય થાયવા ને અન્નેદ
 -(રૂ ન લેતા યાવુઓ દેવ લેતા યાવુઓને વ-રૂ

દેવ લેતા પ્રત્યય થાયતા વુને કુ મને રૂ નો ગુ થાયે
 (ગમી* - ન કાઠે વ રૂઢિરૂઢ યુવે રૂ નો ગુ થાયે)
 ત્યા નોવેવ છે)

૦ યેમી - યુવરૂઢ રૂઢિ - યુવ + યિવરૂ

[૩૬] યુવ-યુવ-યવ-યવ-યવ-યવ-યુવ-યુવ-યુવ-
 યવરૂઢ. ૫/૨/૫૦ યુવ રૂઢિરૂઢ રૂઢિરૂઢ યવ+માં વર્તમા-
 નમાં યિવરૂ પ્રત્યય થાય છે. [૫૭૬]

= (યરૂપી યવરૂ રૂ નો ગુ થાય અને યુવ યવનાં)

યેમ+નુ = (પ એ.વ થો) યેમી યે-વ-રી-તે

યુવ + યિવરૂ = યેમી

૦ વરૂ યેમ રૂઢિ !

યવનાં = યવનાં - યવ+યવરૂ = યવનાં-(યવનાં+યવનાં
 યવ ૫/૨/૧૦ થી યવનાં) - યવ+યાવુ રૂઢિ યવનાં
 રૂઢિ છે યવિરૂઢ અને યવરૂ યાવના વુ ને રૂ ન થયે

❧ **વિશેષ** :- ૦ યવિરૂઢ યેમ રૂઢિ !

યવિરૂઢ=યવ+યવરૂ+યવ-અર્થે રૂઢ યાવના રૂઢિ છે
 માટે રૂ ને કુ ન થય

૦ યુવ, યુવ મરૂ, યવરૂ યેમી રૂઢિ યેમી-યવ+યવનાં
 અનિરૂ યવનાં છે નેથી યવ નિયમ નાને

[૧૨૦૫]

(૧૨૦) રૂઢિનિરૂઢિરૂઢિ યવિરૂઢાદુઢઃ ૫/૨/૭૦

★ **યુવપૃથ** :- રૂઢિ યવિરૂઢિ-યવિરૂઢિ-રૂઢિરૂઢિ યવરૂઢ

★ **વૃત્તિ** :- યવરૂઢ યવરૂઢઃ । યિવરૂઢઃ

❧ **પ્રત્યય** :- રૂઢિ (યવરૂ યવરૂઢઃ) મિરૂઢ,
 રૂઢિ, રૂઢિ, રૂઢિ યવરૂઢિ યવરૂઢ (યાવ) પ્રત્યય થાય છે
 (કીટિ અર્થમાં-વર્તમાનામાં)

૦ યવરૂઢઃ = યિવરૂઢિ-યવરૂઢિ રૂઢિ યવ રૂઢિ -રૂઢિરૂઢિ
 = (યુજ) યવ+યાવ

૦ યિવરૂઢઃ = યિવરૂઢિ મિરૂઢઃ

૦ રૂઢિરૂઢઃ = યુવરૂઢઃ ૦ યવરૂઢઃ = યોવનારો

❧ **વિશેષ** :- ૦ ૨-૨૨ દેવારો યિવરૂઢિ
 રૂઢિ યાવ (૦-યેવે ૪/૨/૨૦ થી રૂઢિ) યવરૂઢ+યે-યવરૂઢ
 - યાવ (યવરૂઢ યવરૂ યો યવરૂઢ + રૂઢ)

[૧૨૦૬]

• • • • •
 • યમી રૂઢિરૂઢિ ને ય-અર્થે રૂઢિ ૧ થી - યમી પ્રક્રિયાકારે
 યિવરૂઢિ અનુરૂપિ યિવરૂઢિ યવરૂઢમાં રૂઢિ છે - યવ યવ
 રૂઢિરૂઢમાં પ્રાપ્તિ ન થયો

(૧૨૧) સુઘસ્યદો મરક્ ૫/૨/૭૩

★ સુત્રપૃથક :- સ્-ઘસિ-મદ: મરક્

★ વૃત્તિ :- સ્મર: । ઘસ્મર: । મઘ્મર:

❧ વૃત્યર્થ :- સ્-ઘસ્ અને મદ્ ધાતુઓને મરક્ (મર) પ્રત્યય થાય છે (શીલાદિ અર્થમાં-વર્તમાનામાં)

0 સ્મર: = સર કરનાર સરતિ इति એવં શીલ: = સ્+મરક્

0 ઘસ્મર: = ખાનાર - ઘસ્+મરક્

0 મદ્મર: = ખાનાર - મદ્+મરક્

❧ વિશેષ :- 0 મરક્ માં ક્-ઈ છે તેથી ગુણ ન થાય માટે જ સ્ નો ગુણ ન થયો

[૨૨૦૭]

(૧૨૨) મઙ્ગિભાસિમિદો ધુર: ૫/૨/૭૪

★ સુત્રપૃથક :- મઙ્ગિ-ભાસિ-મિદો ધુર:

★ વૃત્તિ :- મઙ્ગુરમ્, માસુરમ્, મેદુરમ્

❧ વૃત્યર્થ :- મઙ્. માસ, મિદ્ ધાતુઓને (શીલાદિ અર્થમાં-વર્તમાનામાં) ધુર(ઝર) પ્રત્યય થાય છે.

0 મઙ્ગુરમ્ = નાશ પામનારું મઙ્ગ+ધુર=(વતેડનિટશ્વજો)

૪/૧/૧૧૧થી જૂનો ગૂ, ગૂના યોગે હ્થયો મઙ્ગ+ઝર=

0 માસુરમ્ = તેજસ્વી માસ + ધુર

0 મેદુરમ્ = હર્ષિત - મિદ્ + ધુર

❧ વિશેષ :- 0 ઘ ઠાર મુદ્ધો તે ચૂ નો ક્ અને જૂ નો ગૂ કરવા માટે છે

[૨૨૦૮]

(૧૨૩) વેત્તિચ્છિમિદ: કિત્ ધુર: ૫/૨/૭૫

★ સુત્રપૃથક :- વેત્તિ-ચ્છિ-મિદ: કિત્ ધુર:

★ વૃત્તિ :- વિદુર:, છિદુર:, મિદુર:

❧ વૃત્યર્થ :- વિદ્, છિદ્, મિદ્ ધાતુઓને કિત્-ધુર પ્રત્યય થાય છે

0 વિદુર: = જ્ઞાનાર - વેત્તિ इति વિદ્+ધુર - કિત્ દોવાથી ગુણ ન થયો

0 છિદુર: = છેદનાર - છિદ્ + ધુર

0 મિદુર: = ભેદનાર - મિદ્ + ધુર

❧ વિશેષ :- 0 સિદ્ધેમ વ્યા. માં સૂત્ર સાથે ધુર શબ્દ નથી પણ ઉપરોક્ત સૂત્રની અનુવૃત્તિ વાંધી છે આથી પ્રક્રિયાકારે સાથેજ આપેલ છે.

0 વેત્તિ થી વિદક્-જ્ઞાને જ દેવું અન્ય વિદ્ ધાતુ નહીં.

0 કિત્ થવાથી ગુણ થાય નહીં.

[૨૨૦૯]

(૧૨૪) મિયોરુરુલુકમ્ ૫/૨/૭૬

★ સુત્રપૃથક :- મિયા. રુ રુક લુકમ્

★ વૃત્તિ :- મીર: । મીસ્ક: । મીલુક:

❧ વૃત્યર્થ :- મી ધાતુને રુ, રુક, લુક પ્રત્યયો થાય છે 0 વિમેતિ इति મી+રુ=મીર: બીજા પક્ષે મી+રુક=મીસ્ક: પક્ષે મી+લુક=મીલુક:

★ અનુવૃત્તિ :- વેત્તિ ચ્છિમિદ: કિત્ ૫/૨/૭૫ થી કિત્

❧ વિશેષ :- 0 કિત્ દોવાથી ગુણ નથી માટે મી નો મે ન થયું

[૨૨૨૦]

(૧૨૫) સૃજીળ્લશદ્વરપ્ ૫/૨/૭૭

★ સુત્રપૃથક :- સ્-જિ-ળ્લ નશ: દ્વરપ્

★ વૃત્તિ :- ઇમ્યા કિત્ દ્વરપ્ સ્થાત્ । પ્રસૃત્વર:, જિત્વર: । હૃત્વર:, નશ્વર:

❧ ગત્વર: । નિપાતોડયમ્

❧ વૃત્યર્થ :- સ્, જિ, ઇળ્, (હ), નશ્ ધાતુને કિત્ સંસક દ્વરપ્ (વર) પ્રત્યય થાય છે - પ્રસૃત્વર: ચાલનાર. પ્રસરતિ इति - પ્ર+સૃ+દ્વરપ્ (વર)=(હૃસ્વશ્ચ ત: પિત્ કૃતિ ૪/૪/૧૧૩ થી ત્) પ્ર+સૃ+ત્+વર

0 જિત્વર: = જ્ઞય પામનાર-જિ+દ્વરપ્

0 હૃત્વર: = ગતિ કરનાર (હ-ઇતિ ગાની)

0 નશ્વર: = નાશ પામનાર - નશ્+વર (વ્યંજનાન્ત છે માટે ત્ આગમ ન થાય)

★ અનુવૃત્તિ :- વેત્તિ-ચ્છિ મિદ: કિત્ ૫/૨/૭૫ થી કિત્

❧ વિશેષ :- 0 દ્વરપ્ પ્રત્યયમાં દ્વ ઋસિંગે હી ની પ્રાપ્તિ માટે છે જેમકે નશ્વરી - નાશ પામનારી પૂ - પિત્ ધાત્ માટે છે માટે ત્ આગમ

❧ શેષવૃત્તિ :- (૩૮) ગત્વર: ૫/૨/૭૮ ગમ્ ધાતુનું દ્વરપ્ પ્રત્યયાન્ત ગત્વર એવું રૂપનિપાતન કરાય છે [૫૭૭]

[૨૨૨૧]

(૧૨૬) સ્મ્યજસહિસદીપકમ્પકમનમો ર: ૫/૨/૭૯

★ સુત્રપૃથક :- સ્મિ-અજસ-હિસ-દીપ-કમ્પ-કમ-નમ: ર:

★ વૃત્તિ :- ઇમ્ય સપ્તમ્યો ર: સ્થાત્ । સ્મેર: । અજસમ્ હિસ: । દીપ: । કમ્પ: । નમ્ર: ।

❧ વૃત્યર્થ :- સ્મિ વગેરે સાત ધાતુઓને ર પ્રત્યય થાય છે. સ્મયતિ इति એવં શીલ: સ્મિ + ર = (અણ) સ્મે+ર=સ્મેર: = વિહસિત

0 અજસમ્ = આતપ્ય - અ + જસ + ર

આળક આનક ફનક...બગેરે ણાંદિ ગણવિવૃત્તિ માં તેની અનુક્રમશીલ આપેલ છે-વિસ્તારભર્યા અને નોંધેલા નથી

[૧૨૧૬]

(૧૩૧) ક્રિયાયાં ક્રિયાર્થયાં તુમ્ નકચ્ મવિષ્યન્તી ૫/૩/૧૩

★ સૂત્રપૃથક :- ક્રિયાયાં ક્રિયાર્થયાં તુમ્ નકચ્ મવિષ્યન્તી

★ વૃત્તિ :- અસ્માદ્ ધાતોસ્તુમાદિવિધિ સ્તદ્વાચ્યા ક્રિયા-
ડર્થઃ પ્રયોજનં યસ્યાસ્તસ્યાં ક્રિયાયામુપરદે વર્ત્યર્થદ્વાદો
સ્તુમાદયાઃ સ્યુઃ । કર્તુમ્ કારકઃ કારિષ્યામૌતિ યાતિ ।

✠ વૃત્ત્યર્થ :- જે ધાતુથી તુમ્-નકચ્-મવિષ્યન્તી
કરવા યોગ્ય છે તેનાથી વાચ્ય એવી ક્રિયા છે પ્રયોજન જેને
એવી ક્રિયા ઉપરમાં હોતે છે તે ભવિષ્ય અર્થમાં વર્તેલા
ધાતુથી તુમ્ બગેરે પ્રત્યયો થાય છે (સ ક્ષેપમાં) → ન્યાં એક
ક્રિયા ખીણ ક્રિયાનાં હેતુરૂપ બજાતી હોય ત્યાં પ્રથમ ક્રિયા
સઅક ધાતુને ભવિષ્યદાણના અર્થમાં તુમ્ નકચ્ (અક) અને
મવિષ્યન્તી ના પ્રત્યયો થાય છે

૦ કર્તુમ્ - કૃ+તુમ્=કર+તુમ્ - કરવા માટે (નામિનો
ગુણો થી શુધ્ધ)

૦ કારકઃ - કૃ+નકચ્ (અક) = નામિનો કલિ થી વૃદ્ધિ
= કાર + અક

કારિષ્યામિ-કૃ+સ્યામિ (ભવિ. ૫.પુ. એ.વ.) = કર+ (હનુવ
સ્વસ્ય થી હ્ર) હ્ર+સ્યામિ=કરિ+પ્યામિ

અહીં ઉપરમાં “યા”-જવાની ક્રિયા છે તેનું પ્રયોજન
“કૃ” કરવાની ક્રિયા છે અને તે ભવિષ્ય નર્થમાં છે માટે ‘તુમ્’
બગેરે પ્રત્યયો થયા

★ અનુવૃત્તિ :- ૫/૩/૧ થી વર્ત્યતિ

✠ વિશેષ :- ૦ ક્રિયાયાં કેમ કહ્યું ?

મિશિષ્ઠે હિતિ અયમ જટાઃ અહીં જટા મિશ્ણામાં હેતુરૂપ છે
પશ્ચ ક્રિયારૂપ નથી

૦ ક્રિયાર્થોનાં કેમ કહ્યું :

ધાવતસ્તે પતિષ્યતિ વાસઃ દોડતાં તારું કપડું પડી જશે -
અહીં દોડવાની ક્રિયા કપડું પડવાના હેતુરૂપ નથી

[૧૨૧૭]

(૧૩૨) તુમ્ ચ કામે ૩/૨/૧૪૦

★ સૂત્રપૃથક :- તુમ્ ચ કામે

★ વૃત્તિ :- તુમ્ સમાર્મનસિ કામે ચ પરે મ્હુર સ્યાત્
મોક્તુમનાઃ । ગન્તુકામઃ

✠ વૃત્ત્યર્થ :- તુમ્ અને સમ ના મ નો મનસ્
અને કામ શબ્દ ઉત્તરપદમાં હોય ત્યારે દોષ થાય છે. -

મોક્તુમનાઃ = જમવા માટે મનવાળો મોક્તુમ્ મનોડસ્ય = મોક્તુમ્
+ મનાઃ (મનસ્ તું પ્રથમા એ.વ.) = (આ સ્વર્થથી મ દોષ)

મોક્તુ + મનાઃ

૦ ગન્તુકામઃ = જવા માટે ઇચ્છાવાળો ગન્તુમ્ + કામ = ગન્તુ + કામ
જ-નેના પૂર્વપદમાં “તુમ્” પ્રત્યય ક્રિયાયાં...મવિષ્યન્તિ
૫/૩/૧૩ થી થયો છે

૦ મુજ્ + તુમ્ = (મુજ્-જનો ગ્રધધકૃયતાં) મોક્તુ + તુમ્ થયું

૦ ગમ્ + તુમ્ = (માં મુહ્ વર્ગે) ગમ્ + તુમ્

★ અનુવૃત્તિ :- સમસ્તતદિતેવા ૩/૨/૧૩૯ થી સમા

✠ વિશેષ :- ૦ સકામઃ = સમ્ + કામ =
સ + કામ = કારી ઇચ્છાવાળો

[૧૨૧૮]

(૧૩૩) કવાતુમમમાવે ૫/૧/૧૩

★ સૂત્રપૃથક :- કરવા તુમ્-અગ માટે

★ વૃત્તિ :- એતે કાર્તવ્ય માત્રે સ્યુઃ ।

✠ વૃત્ત્યર્થ :- (જે અર્થમાં ધાતુ હોય તે અર્થ
માં) ધાતુના અર્થમાં જ કરવા (ત્વા), તુમ્ અને અમ્
પ્રત્યયો થાય છે - ‘માવે’ ક્રિયા સ્વયં છે. (ઉદાહરણ સૂત્રઃ
૧૩૪ માં જુઓ)

✠ વિશેષ :- ૦ ઉદાહરણ :- ક્રવા

[૧૨૧૯]

(૧૩૪) શકવૃષ્ણારમલમસહાર્ગ્લા ઘટાસ્તિ સમર્થાએ
ચ તુમ્ ૫/૪/૯૦

★ સૂત્રપૃથક :- શક-વૃષ્ણ-શ-રમ-લમ-સહ-અર્ગ-
ગ્લા-ઘટ-મસ્તિ-સમર્થાએ ચ તુમ્

★ વૃત્તિ :- શકયાચર્યેષુ ઇચ્છાર્થેષુ ચ ધાતુષુ સમર્થાએ
ચ નામસૂત્રપદેષુ કર્મભૂતાદ્ધાતોસ્તુમ્ સ્યાત્ । શક્નોતિ પારસ્યતિ
વા મોક્તુમ્ ઇચ્છતે પઠિતુમ્ સમર્થો ગ્રહીતુમ્ ।

✠ વૃત્ત્યર્થ :- શક્-વૃષ્ણ-શ રમ્-લમ્-સહ-
અર્ગ્-ગ્લા-ઘટ-મસ્-અર્થવાળા ધાતુ જેને તેમજ ઇચ્છા
અર્થવાળા અને સમર્થ અર્થવાળા ધાતુઓ ઉપરમાં
હોતેછે તે અર્થમાં ધાતુઓને તુમ્ થાય છે

૦ શક્નોતિ - પારસ્યતિ વા મોક્તુમ્ ભોજન કરવા માટે
શક્તિમાન છે.

અહીં શક્ ધાતુ અને તેનો સમાનાર્થી પાર
અને વાધા છે.

(૧૩૮) મૂશ્વદોડલ ૫/૩/૨૩

★ સૂત્રપૃથક :- મૂ શ્રિ અદઃ અલ્

★ વૃત્તિ :- અમ્યઃ સોપસર્ગેભ્યો ભાવાડકર્ત્તોરલ્ સ્યાત્ ।

પ્રભવઃ । સંશ્રયઃ । વિધસઃ

❧ વૃત્ત્યર્થ :- ઉપસર્ગ સહિત મૂ, 'શ્ર અને અદ્ ધાતુઓને ભાવ અને અક્ત્ કારકમાં અલ્ (અ) પ્રત્યય થાય છે

૦ ભાવ :- પ્રભવઃ=અનુ પ્રભવણમ્-પ્ર+મૂ+અલ્ (અ) =પ્ર+મવ્+અ

૦ આધાર :- સંશ્રયઃ=અન્યાં લોકો આશ્રય લે છે તે - સંશ્રીયતે લોકૌઃ યત્ર સઃ સમ્ + શ્રિ + અ

૦ વિધસઃ=વિક્ષેપ ખાતુ =વિશેષેણ જ્ઞદનમ્ = વિ+અદ્= (વલ્લ સ્વ૦ ૪/૪/૧૭ થી અદ્ ને અદ્ભે ધમ્)વિ+ધસ+અ

★ અનુવૃત્તિ :- (૧) ભાવાકર્ત્તોઃ

(૨) ૫/૩/૨૨ થી ઉપસર્ગાત્

❧ વિશેષ :- ૦ સોપસર્ગ કેમ હશે ?

ભાવઃ=મૂ+ધમ્ (ભાવાડકર્ત્તોઃ ૫/૩/૧૮ થી ધમ્

૦ મૂ-શ્રિ-અદ્ ને ઉપસર્ગ સહિત અલ્ થાય તે નિયમને ખાટે આ સૂત્ર છે.

૦ સિદ્ધિમમાં સૂત્ર ૫/૩/૫૪ ઉદા શ્રેઃ સુધી અલ્ પ્રત્યય નો અધિકાર છે.

[૧૨૨૪]

(૧૩૯) યુવર્ણવૃદ્ધવશરણગમૃદ્ ગ્રહઃ ૫/૩/૨૮

★ સૂત્રપૃથક :- ઇ-ઉવર્ણ વૃ-દ્વશ-રણ-ગમ્-ઋદ્-ગ્રહઃ

★ વૃત્તિ :- ઇવર્ણો વર્ણાન્તેભ્યો વ્રાદેઋદન્તેભ્યો ગ્રહેશ્ચ

ભાવાકર્ત્તોરલ્ સ્યાત્ । ચયઃ । ક્રયઃ । રવઃ । લવઃ । વરઃ । આદરઃ

❧ વર્ણાદયઃ કલીવેડલ્તા નિપાતાઃ । સંમદપ્રમદૌ હવે નિપાતાવિરયાવિ । નિષાદયોડપ્યેવમ્ ।

❧ વૃત્ત્યર્થ :- ઇવર્ણાન્ત, ઉવર્ણાન્ત ધાતુઓ વૃ, દ્વ, વશ, રણ, ગમ્, ગ્રહ, ધાતુ તથા દીર્ઘ ઋ કારાન્ત ધાતુઓને અલ્ પ્રત્યય થાય

(ઈ) ચિ-ચયઃ સંમદ ચયનમ્ ચિ+અલ્=ચય્+અ (અણપથે)

(ક્રી) ક્રી-ક્રયઃ ખરીદ્યુ - ક્રી + અલ્

(રવઃ) ર-રવઃ અવાજ - ર + અલ્

(લવઃ) લ-લવઃ થોડો ભાગ - લ + અલ્

(વરઃ) વ-વર ત્રિયતે હિતિ - વ + અલ્

(આદરઃ) આ + દ = આદરઃ = આદર

(વશઃ) વશઃ = ઉચ્છા, (રણ) રણઃ = અવાજ

★ અનુવૃત્તિ :- મૂશ્વદોડલ ૫/૩/૨૩ થી અલ્

❧ વિશેષ :- ૦ વૃ નું વારઃ કેમ હશે ?

ખલુષમ અધિકારથી ધમ્ પ્રત્યય લાગ્યો

❧ શેષવૃત્તિ :- (૩૯) વર્ણાદયઃ કલીવે ૫/૩/૨૯ વર્ણ વગેરે શબ્દો અલ્ પ્રત્યયાન્ત નિપાતન કરાય છે અને તે નપુંસક લિંગે વપરાય છે વર્ણ, મયમ્, ધનમ્, વનમ્ [૫૭૮]

(૪૦) સંમદ પ્રમદૌ હવે ૫/૩/૩૩ હવે અર્થમાં સંમદઃ અને પ્રમદઃ જ-ને અલ્ પ્રત્યયાન્ત નિપાતન થાય છે [૫૭૯]

(૪૧) નિષોદ્ધ સદ્-ધોદ્ધ નાપધનોપધનિમિત પ્રશસ્ત ગણાડ્યાધાનાઙ્ઙાસન્નમ્ ૫/૩/૩૬ નિષ શબ્દ નિમિત્ત અર્થમાં, ઉદ્ધ પ્રશસ્ત અર્થમાં સદ્ધ શબ્દ અર્થમાં ઉદ્ધન અત્યાધાત અર્થમાં અપધન શરીરના કોષ ભાગ અર્થમાં, ઉપધન નજીક કે નજીકનું અર્થમાં અલ્ પ્રત્યયાન્ત નિપાતન કરાય છે ૦ નિષાઃ વૃક્ષાઃ સપત વૃક્ષો [૫૮૦]

[૧૨૨૫]

(૧૪૦) સૂર્તિનિચિતાડમ્નો ધનઃ ૫/૩/૨૭

★ સૂત્રપૃથક :- સૂર્તિ-નિચિત-અમ્નો ધનઃ

★ વૃત્તિ :- સૂર્તિઃ કાઠિન્યમ્, નિચિતં નિરન્તરમ્, અમ્ના મેવાઃ, અર્થોપુ હન્તેન્લ ધનાદેશશ્ચ । દધિધનઃ ધનાઃ કેશાઃ ધનો મેવઃ

❧ વૃત્ત્યર્થ :- સૂર્તિઃ કઠણ પદાર્થ નિચિતં-નિરંતર, અમ્ના મેવ એ અર્થમાં હવ્ ધાતુને અલ્ પ્રત્યય લાગીને ધમ્ આદેશ થાય છે

૦ દધિ ધનઃ કેશાઃ ક્ષી જેવા કઠણ (ધદ) વાળ - હન્+અલ્ = ધનઃ

૦ ધનો મેવઃ ધન મેવ

★ અનુવૃત્તિ :- (૧) મૂશ્વદોડલ ૫/૩/૨૩ થી અલ્ (૨) ૫/૩/૨૪ થી હનઃ

❧ વિશેષ :- ૦ રપ્

[૧૨૨૬]

(૧૪૧) વેરશન્દે પ્રથમે ૫/૩/૬૯

★ સૂત્રપૃથક :- વેઃ અ - શન્દે પ્રથમે

★ વૃત્તિ :- વેઃ પરાત્ સ્તૂનાતેરશન્દવિષયે વિસ્તીર્ણત્વે ધમ્ સ્યાત્ । વિસ્તારઃ પટસ્ય । શન્દે તુ વિસ્તરઃ

❧ વૃત્ત્યર્થ :- વિ સહિત સ્તૂ ધાતુને અણપ્ દિપમાં વિસ્તાર અર્થમાં ધમ્ પ્રત્યય થાય છે.

૦ વિસ્તારઃ પટસ્ય - કપડાંનો ફેલાવ - વિ + સ્તૂ + ધમ્ = વિ + સ્તાર + અ

૦ ઘ-ઘન દેવ રહ્યું ?

જન્મમાં રૂપ ન માત્ર એક જિવંત. પાત્ર ૭ ની-
નિષ્કર્ષનંદર

★ અનુવૃત્તિ :- યુ પૂ. શ્રો. ૨૨ ૧/૩/૧૪ થી ૨૨

❧ વિશેષ :- ૦ ૨૫૮

[૨૨૨૭]

(૧૨૨) દિવસોડકો: ૫/૩/૮૩

★ યુગપૃથક :- ૨-૩૨. મધુ

★ પૂરિ :- દિવસ ધાત્રાનંદકર્તૃભુ: સ્વામી. વરહુ:।
વધુ

❧ વૃષ્ઠ્ય :- ૨-૨૨ દેવ તેજ ધાત્રાને જાણ
અને આત્મા અર્થમાં મધુ પ્રત્યક્ષ થય

૦ વરહુ ૨૫૩ = ૨૨ + ૨૩ (૨૨૨ વરહુ ૨૨)

૦ વરહુ = ૨૫૩ - ૨૨ + ૨૩ (૨૨૨ વરહુ ૨૨)

★ અનુવૃત્તિ :- મારડકો. ૫/૩/૮૩

❧ વિશેષ :- ૦ મરહુ દેવથી રૂપ, ૨૨
૫૩ થાય વેગ: વરહુ ૨૨ હુ + અર - છઠ:

[૨૨૨૮]

(૧૨૩) દિવસોડકો: ૫/૩/૮૬

★ યુગપૃથક :- ૨-૨૩. મરહુ ૨૨ કમ્

★ પૂરિ :- દિવસ ધાત્રાનંદકર્તૃભુ: સ્વામી. વરહુ:।
પાત્ર ૭ વરહુ ૨૨૨ કુનેવર ૨ ૨-૨૨૨ નિવિન્ન

❧ વૃષ્ઠ્ય :- ૨-૨૨ દેવ તેજ ધાત્રાને જાણ
અને આત્મા અર્થમાં મરહુ (વરહુ) પ્રત્યક્ષ થય અને વરહુ
ના અર્થથી રૂપ ૨૨ થાય અર્થ દેવના -

૦ વરહુ ૨૨૨ = ૨૨ + ૨૩ (૨૨૨ વરહુ ૨૨ કુનેવર
૨૨૨ વરહુ ૨૨)

૦ વરહુ ૨૨૨ = ૨૨ + ૨૩ (૨૨૨ વરહુ ૨૨ કુનેવર
૨૨૨ વરહુ ૨૨)

૦ વરહુ ૨૨૨ = ૨૨ + ૨૩ (૨૨૨ વરહુ ૨૨ કુનેવર
૨૨૨ વરહુ ૨૨)

૦ વરહુ ૨૨૨ = ૨૨ + ૨૩ (૨૨૨ વરહુ ૨૨ કુનેવર
૨૨૨ વરહુ ૨૨)

★ અનુવૃત્તિ :- મારડકો. ૫/૩/૮૬

❧ વિશેષ :- ૦ પ્રત્યક્ષમાં રૂપ ૨૨ કુનેવર ૨૨
૨૨ થાય યુગ નિર્ણય થયે

[૨૨૨૯]

(૧૨૮) યજ્ઞોપવિત્તિપ્રશ્નિકા નં: ૫/૩/૮૫

★ યુગપૃથક :- વરહુ ૨૨ + ૨૩ = ૨૨૨ કુનેવર ૨૨
★ પૂરિ :- વરહુ ૨૨ + ૨૩ = ૨૨૨ કુનેવર ૨૨
૨૨૨ કુનેવર ૨૨. પ્રત્યક્ષ.

❧ વૃષ્ઠ્ય :- ૨૨, ૨૨, ૨૨, ૨૨, પ્રત્યક્ષ
ધાત્રાને જાણ અને અર્થમાં ન પ્રત્યક્ષ થાય.

❧ વરહુ = ૨૨ + ૨૩ = ૨૨૨ કુનેવર ૨૨
૦ વરહુ = ૨૨ + ૨૩ = ૨૨૨ કુનેવર ૨૨

૦ વરહુ = ૨૨ + ૨૩ = ૨૨૨ કુનેવર ૨૨
૦ વરહુ = ૨૨ + ૨૩ = ૨૨૨ કુનેવર ૨૨

૦ વરહુ = ૨૨ + ૨૩ = ૨૨૨ કુનેવર ૨૨
૦ વરહુ = ૨૨ + ૨૩ = ૨૨૨ કુનેવર ૨૨

★ અનુવૃત્તિ :- મારડકો. ૫/૩/૮૫

❧ વિશેષ :- ૦ ૨૫૮

[૨૨૩૦]

(૧૨૫) વરહુનંદકર્તૃભુ: નં: ૫/૩/૮૭

★ યુગપૃથક :- વરહુ ૨૨ કુનેવર ૨૨
★ પૂરિ :- વરહુ ૨૨ કુનેવર ૨૨ કુનેવર ૨૨

❧ વૃષ્ઠ્ય :- ૨૨ + ૨૩ = ૨૨૨ કુનેવર ૨૨
ધાત્રાને જાણ (૨) પ્રત્યક્ષ થાય મારહુ = આરંભ થાય
દાનક (૨) = (૨૨૨ વરહુ ૨૨) વરહુ + ૨૨ = આરંભ

૦ નિષ્ઠ: ૨૨ - નિ + વા + કિ

❧ વિશેષ :- ૦ નિ - વા ૨૨ ના ને ૫ માટે
૦ - વરહુ ૨૨ + ૨૩ = ૨૨૨ કુનેવર ૨૨

૦ વા ૨૨ - મરહુ ૨૨ વા ૨૨ થાય વરહુ, વરહુ, વરહુ,
વરહુ, વરહુ વરહુ વરહુ

૦ વરહુ ૨૨ - વરહુ ૨૨ વરહુ ૨૨ વરહુ ૨૨ વરહુ ૨૨
૦ વરહુ ૨૨ - વરહુ ૨૨ વરહુ ૨૨ વરહુ ૨૨ વરહુ ૨૨

[૨૨૩૧]

(૧૨૬) વરહુનંદકર્તૃભુ: ૫/૩/૮૮

★ યુગપૃથક :- વરહુ ૨૨ જાણે
★ પૂરિ :- વરહુ ૨૨ જાણે વરહુ ૨૨ વરહુ ૨૨

❧ મરહુ: વરહુ ૨૨ જાણે વરહુ ૨૨ વરહુ ૨૨ વરહુ ૨૨
ધાત્રાને આરંભ અર્થમાં કિ (૨) પ્રત્યક્ષ થાય
❧ વરહુ = ૨૨ + ૨૩ = ૨૨૨ કુનેવર ૨૨
કિ = વરહુ + વરહુ + ૨

★ અનુવૃત્તિ :- ઉપસર્ગદા કિઃ ૫/૩/૮૭ થી દઃ કિઃ

❧ વિશેષ :- ૦ અઘૌ દાઘૌ દા ૪/૩/૫ થી
દા સંગા

૦ સૂત્રમાં કરેલ “આધાર” નું પ્રદર્શન બર્ધાનતર નિષેધ માટે છે.

❧ શેષવૃત્તિ :- (૪૩) અન્તર્ધિઃ ૫/૩/૮૯ પ્રત્તર પઞી
ધાગુ (ધા) ધાતુને કિ (હ) પ્રત્યય થાય પ્રત્તર + ધા + કિ =
અન્તર + ધ્ + હ = અન્તર્ધિઃ અન્તર્ધાન યવું [૫૮૧]

[૧૨૩૨]

(૧૪૭) સ્ત્રિયાં કિતઃ ૫/૩/૯૧

★ વૃત્તિ :- માવાકર્ષોઃ સ્ત્રિયાઃ કિતઃ સ્વાત્ । કૃત્તિઃ ।
ઋલ્લાદેરિતે નત્વે લૂને । યપિ ચેતે જગદેશે જગિઃ

❧ વૃત્ત્યર્થ :- ભાવ અને અઠર્તા ઠાઠ અથમાં
ધાતુને સ્ત્રીલિંગે કિત (તિ) પ્રત્યય લાયક છે

૦ કૃત્તિઃ - કૃ + કિત = કૃ + તિ - હુત્તિઃ ઠાપું
લૂ + કિત = ઋલ્લાદેરિત્ ૦ ૪/૨/૬૮ ધી ત્ નો જુ થયો

૦ જગિઃ - “જાતું” અદ્ + કિત = (યપિ ચાદા જગ્ ૦ ૪/૪/૧૬ થી
જગ્ + તિ = (મધશ્ચુર્ણોત્ ૦ થી ત્ નો ધ્ અને યુટોયુટિ સ્વેન્વા
થી ધ્ બોપ થતાં) જગિઃ

★ અનુવૃત્તિ :- માવાકર્ષોઃ

❧ વિશેષ :- ૦ સ્ત્રીલિંગે કમ કું ?
કારઃ કરતુ - કૃ + વજ્ - સ્ત્રીલિંગે નથી માટે કિત ન લાગે

૦ વજ્ વગેરેનું આ અપ્રમાદ સૂત્ર છે

૦ સ્ત્રીલિંગ અધિકાર ૫/૩/૯૧ થી ૫/૩/૧૨૨ માં સૂત્ર
સુધી એટલે કે પ્રક્રિયા સૂત્ર ૧૬૦ સુધી ચાલે છે

[૧૨૩૩]

(૧૪૮) સાતેહેતેયૂતિઋતિઙ્ગિતિ કીર્તિઃ ૫/૩/૯૪

★ વૃત્તિ :- એતે માવાકર્ષોઃ સ્ત્રિયાં નિપાત્યાઃ ।

❧ ગાપાધાલેરીશ્ માલેઃ । ગીતિઃ । પીતિઃ સ્યો વા ।
યતિઃ આસ્વા ।

❧ વૃત્ત્યર્થ :- સાતિ, હેતિ વગેરે ભાવ અને અઠર્તા
કારક અથમાં સ્ત્રીલિંગે કિત પ્રત્યયાન્ત નિપાતન દર્શાવે છે

૦ સાતિઃ - સંબંધ ૦ હેતિઃ = અસ્ત

૦ યૂતિઃ - સંપદ ૦ ઋતિઃ = ગતિ

૦ ઙ્ગિતિઃ - તાપન ૦ કીર્તિઃ = કીર્તિ

★ અનુવૃત્તિ :- (૧) માવાકર્ષોઃ (૨) સ્ત્રિયાં કિતઃ

❧ વિશેષ :- ૦ નિપાતન સૂત્ર છે છતાં અપ્રમાદની
વ્યુત્પત્તિ મધ્યમવૃત્તિ કે મૃદુ-પ્રમાદમાં એક જગતે જેમકે
:- જપ્યતેડનયા જ્ઞિતિઃ વગેરે

❧ શેષવૃત્તિ :- (૪૩) ગાપાધાલેરીશ્ ૫/૩/૯૫ ગા-
પા-પચ્ ધાતુને ભાવ અથમાં સ્ત્રીલિંગે કિત થાય.

૦ ગૈ + કિત = ગીતિઃ મૃગ ચાસત્ર પાઠને ગાવો ગૈ + કિત (તિ) =
(માત્સ્યધ્વચ્ચરસ્ય ૪/૨/૧ થી) ગા + તિ = (દ્વિગ્વજને ૦
૪/૩/૯૭ થી) ગી + તિ = ગીતિઃ એ-જ-રી-તે

પા + કિત = પીતિઃ [૫૮૧]

(૪૪) સ્યો વા ૫/૩/૯૬ સ્યા ધાતુને ભાવ અથમાં
સ્ત્રીલિંગે કિત વિહરે થાય છે. સ્યા + કિત = સ્યિતિઃ = સ્યાન

પક્ષે આસ્વા = પ્રદા થશે - સ્યા + કિત = (દોસોમાસ્ય
હઃ ૪/૪/૧૧ થી હ = સ્યિતિઃ પક્ષે (ઉપસર્ગદાતઃ ૫/૩/
૧૧૦ થી અહ પ્રત્યય થતાં) આ + સ્યા + મદ્ = આસ્વા

[૫૮૩]

[૧૨૩૪]

(૧૪૯) માસ્યટિવ્રજ્યજઃ કયપ્ ૫/૩/૯૭

★ સૂત્રપૃથક :- ચાદિ અટિ વ્રજ્ વજઃ કયપ્

★ વૃત્તિ :- અઘૌ માલે સ્ત્રિયાં કયપ્ સ્વાત્ । આસ્વા
અદ્યા । વ્રજ્યા । હજ્યા ।

❧ વૃત્ત્યર્થ :- વાલ્-અદ્-વ્રજ્-વજ્ ધાતુઓને
સ્ત્રીલિંગે કયપ્ પ્રત્યય થાય

૦ આસ્વા = ખેલવું - આલ્ + કયપ્ = આલ્ય + મા એ-જ-રી-તે
અદ્યા - કરવું અદ્ + કયપ્ + મા

૦ વ્રજ્યા - જવું - વ્રજ્ + કયપ્ + મા

૦ હજ્યા - યત - વજ્ + કયપ્ = આ (પ્રત્ ૮)

★ અનુવૃત્તિ :- સ્ત્રિયાં કિતઃ ૫/૩/૯૧ થી સ્ત્રિયાં

❧ વિશેષ :- ૦ કયપ્ માં ક્-પ્ર-હર છે ક-
કિર્ કાય માટે, પ્ર-પિત્ કાય માટે

૦ યજ્ ના ર નો હ - યજાદિ વચ્ચે કિવિ થી વ્યુદ્
થતા થયો છે.

૦ તે કૃત્યાઃ ૫/૧/૪૭ થી થતાં જે પાંચ પ્રત્યયો માં
કયપ્ છે તેમાં આ કયપ્ નું મદલ્ય ન થાય.

[૧૨૩૫]

(૧૬૫) ગોચર સંચર વદ્ર વજ્ર યજ્ઞાણ નિગમ
વદ્ર મળકપાકવ નિરુપમ ૫/૩/૧૩૧

★ વૃત્તિ :- એતે * પળતા (પાળતા) નિગલ્યા
❧ વૃત્ત્યર્થ :- ગોચરે ગગેરે શબ્દો વ (છ) પ્રત્યય વાળા કશ્યુ-આધાર અર્થમાં નિષાતન કરાયેલો શબ્દ :- ગોચરો આ પદાર્થ આપનો વિષય છે
ગા + ચર + વ (છ) એ-વ-રી-તે
૦ સંચર = ચરી ૦ વદ્ર : બળદની આંધ
૦ વજ્ર : મારોનું મંત્ર ૦ વજ્રઃ = વજ્રો
૦ વદ્રઃ = બળ ૦ આગળ = દુશાન
૦ નિગમ : રસો ૦ વદ્રઃ = ગમલો
૦ મળ : મેળનિ ૦ કપા : કમોરી પાત્ર
૦ બાકવ : આકાશ ૦ નિરુપમ : નિરુપ

★ અનુવૃત્તિ :- (૧) પુનઃનિગમ વઃ ૫/૩/૧૩૦
(૨) કરળાધારે ૫/૩/૧૨૯

❧ વિશેષ :- ૦ રવટ-વ્યુત્પત્તિ આશ નેત્રી
[૧૨૫૧]

(૧૬૬) ગ્યાવાડયાવાડયાવાસંહારણ
દારાધારદાર જારવ ૫/૩/૧૩૪

★ સુત્રપૃથક :- ગ્યાવ-મશવ-મશવાવ-ટગાવ-સહાર
મશદાર-માવાર-શર-જારવ

★ વૃત્તિ :- એતે પળતા નિગલ્યા

❧ વૃત્ત્યર્થ :- ગ્યાવ ગગેરે શબ્દો કશ્યુ-આધાર અર્થમાં વદ્ર (વ) અન્તવાળા નિષાતન કરાયેલો

૦ ગ્યાવ = ગ્યાવ ૦ મશવઃ = રબરેની શાળા
૦ જ્યવાવા = અખાવ ૦ ટગાવઃ = વદ્ર પાત્ર
૦ સંહારઃ = પ્રલપ્તિ ૦ માધારઃ = આધાર
૦ મશદારઃ = રિયાવ માળી ૦ દારઃ = ત્રી
૦ જારઃ = વદ્ર પુત્ર

★ અનુવૃત્તિ :- (૧) કરળાધારે ૫/૩/૧૨૯
(૨) વ્યવનનાદ ૫/૩/૧૩૨ શી વદ્ર

❧ વિશેષ :- ૦ વ્યુત્પત્તિ માટે ગ્રહદૃષ્ટિ આશ નેત્રી - નેત્રો દીર્ઘત્વે દમિઃ દત્તિ - દારાઃ

[૧૨૫૨]
(૧૬૭) રિક્તિવદ્ર સ્વરૂપાગ્નિ ૫/૩/૧૩૮

★ સુત્રપૃથક :- ર-કિ-વિત્ત્વ સ્વરૂપાગ્નિ

* પ્રકિયાની વૃત્તિમાં વદ્ર પ્રત્યયાન્ત લઘુ તે સ્વઃ ૧૬૬ માટે છે - અહીં તે વ પ્રત્યયાન્ત થશે

★ વૃત્તિ :- વાતોઃ સ્વરૂપેડોં વ વાવ્યે એતે સ્વઃ । મન્નિઃ, કુષઃ, વેતિઃ, મુતિઃ કિવતે, વચ્ચિઃ પરિવૃત્તઃ

❧ વૃત્ત્યર્થ :- ધાતુનું સ્વરૂપ કે અર્થ સ્વ-વનો દેવ ત્યારે ર, કિ (ર) વિત્ત્વ (નિ) પ્રત્યયો લાગે છે
૦ ધાતુનું સ્વરૂપ :- ૦ મન્ન+દ = મન્નિઃ મન્ન ધાતુ.
૦ કુષ+કિ (ર) = કુષઃ કુષ ધાતુ ૦ વેતિ = વિદ્+વિત્ત્વ
૦ ધાતુનો અર્થ :- મુતિઃ કિવતે - ભોજન કરાયેલો - મુત્ત + કિ -
વચ્ચિઃ પરિવૃત્તઃ પાક રસોઈ થવી વચ્ચ+દિ+વ=વચ્ચ+મન્ન+કિ

❧ વિશેષ :- ૦ * વચ્ચિ - બહુશતા એ અહીં બાવ અર્થમાં પણ શરૂ થાયેલો વ નહીં
૦ કિ - ક - કિટ્ ઠાપ માટે
૦ વિદ્ - વ-વ-દ્ છે તે શિશ્વિટ્ ઠાપ માટે છે
[૧૨૫૩]

(૧૬૮) દુઃસ્વીપનઃ કુન્દ્યા કુન્દ્યાર્થાન્ત વદ્ર ૫/૩/૧૩૯

★ સુત્રપૃથક :- દુઃ સુ-સ્વીપનઃ કુન્દ્ય જ-કુન્દ્ય-અર્થાન્ત વદ્ર

★ વૃત્તિ :- કુન્દ્યાર્થદુરોડકુન્દ્યાર્થમાં સ્વીપદર્શા વ પદ્યવાતોઃ વદ્ર સ્વાત । દુ કરઃ કરઃ । મુગ્યે મુકાઃ સ્વીપ્તયઃ સ્વીપકર ।

❧ વૃત્ત્યર્થ :- કુન્દ્ય (કટ) અર્થવાળા દુર શબ્દ અને અકુન્દ્ય (બકટ) અર્થવાળા મુ અને સ્વીપ શબ્દ પડી ધાતુને વદ્ર પ્રત્યય થાયેલો (આમને ધાતુને બાવ અર્થમાં અને સ્વસ્થને ધાતુને કમ અર્થમાં)
કમ્ :- દુ. કરઃ કરવ દુર+ક+વદ્ર = કમ્ ઠાપ (કુપર ન થાય)

ભાવ :- મુગવપ-મુખે મુનું-મુ+ગી+વદ્ર=મુ+ગવ+વ, કમ્ :- મુકરઃ=મુખે રી શાલ નેનું મુ+ક+વદ્ર = મુ+કર + વ

ભાવ :- સ્વીપ્તયવ-અકટ મુનું સ્વીપ+ગી+વદ્ર=સ્વીપ્તય + વ

કમ્ :- સ્વીપકરઃ મુખે રી શાલ નેનું-સ્વીપ+ક+વદ્ર

❧ વિશેષ :- ૦ અકુન્દ્ય કમ કટ્ ? સ્વીપ્તયવ વનવ - થોડા અને મેળવના નેનું વન અહીં અકુન્દ્ય અર્થ નહીં માટે ૫/૩/૧૩૭ થી વળ્લયથો સ્વીપ + વવ + વવ -વ કાર પ્રાપ્તો તે વ આગમ માટે છે.

[૧૨૫૪]

* વચ્ચિ - ગ્રહદૃષ્ટિ ભા. ૨ - ગ્યા. સ પ. ૩૦૪

(૧૬૯) શાસિયુધિદશિ ધૃષિમૃપાતોડન: ૫/૩/૧૪૧

★ સૂત્રપૃથક :- શાસિ-યુધિદશિ-ધૃષિ મૃષ-શાત: ક્ષન:

★ વૃત્તિ :- કૃચ્છાકૃચ્છાર્થ દુ: સ્વીષત્પૂર્વેભ્ય: એમ્ય આદ-
ન્નાચ ધાતોરન: સ્યાત્ । દુ: શાસન, સુશાસન, ઈષ્છાસન:
દુર્થોઘન: । દુર્દર્શન: દુર્ધર્મણ: । દુર્મર્મણ:, દુસ્તથાનમ્ ।

❧ વૃત્ત્યર્થ :- કૃચ્છ અર્થમાં દુર સ્વપ્ન ૫ઠી
અકૃચ્છ અર્થમાં સુ અને ઈષત્ સ્વપ્ન ૫ઠી આવેલા શાસ્-
-યુધ-દશ-ધૃષ-મૃષ અને આ કારાન્ત ધાતુઓને અન
પ્રત્યય થાયછે.

0 દુ: શાસન: દુ:ખેથી સમજાવી શકાય તેવા દુર+શાસ્+અન

0 સુ:શાસન: સુખેથી સમજાવી શકાય તેવા

0 ઈષ્છાસન: થોડામાં સુખેથી સમજાવી શકાય તેવા-ઈષત્
+શાસ્+અન (પ્રપમાદધુટિ શસ્ત્ર: થી શ્ નો જ્ થયોછે)

0 દુર્થોઘન: બેની સાથે દુ:ખેથી લડી શકાય તેવા દુર
+ ઈધ્ + અન

0 દુર્દર્શન - દુ:ખેથી બેધ શકાય તે - દુર+દશ+અન

0 દુર્ધર્મણ: દુ:ખેથી સામનો કરી શકાય તે દુર+ધૃષ+અન

0 દુર્મર્મણ: દુ:ખેથી સહન કરી શકાય તે

0 દુસ્તથાનમ્-દુ:ખેથી ઉઠવું - દુર+સ્વ+સ્થા+અન

★ અનુવૃત્તિ :- દુ: સ્વીષત: કૃચ્છા-કૃચ્છાર્થાત્

❧ વિશેષ :- 0 સિદ્ધહેમ બા. મુજબ આ
સૂત્ર લાવ અને ક્રમ અર્થમાં લાગેછે

❧ ઈષત્ દરિદ્ર: કેમ કહ્યું ?

-0 દરિદ્ર ધાતુના આ કારનો લોપ થાય કેમકે આશત્વસૃ
૪/૩/૭૭ માં “અશિતિ” વિષય સાતમીએ આ સૂત્રથી ક્ષન
લાગ્યા પૂર્વેજ આલોપ થાય અનન લાગના સ્વપ્ પ્રત્યયને લાગે
અશિત્વસૃ ૪/૩/૭૭ થી અશિત્ પ્રત્યય વિષયમાં કાર લોપ

[૧૨૫૫]

(૧૭૦) પ્રાકકાલે ૫/૪/૪૭

★ વૃત્તિ :- પરકાલેન ધાત્વર્થેન તુલ્યકર્તૃકે પ્રાકકાલેડર્થે
વર્તમાનાદ્દાતો: સમ્બન્ધે ક્ત્વા વા સ્યાત્ । આશિત્વા સુદ્ધક્રતે ।

❧ હાકો હિ: કિરવ: । દિરશા । ઉવર્ગાદિતીંઙ નિવેષે ભૂત્વા ।
ઈર્ગ્યજ્ઞનેડયપીતિ । પીત્વા । ગીરવા યપિ તુ નિપાય: ।

❧ વૃત્ત્યર્થ :- પર કાલવાળા ધાતુના અર્થથી
સમાન કર્તાવાળા એવા પ્રાક કાલ અર્થમાં વર્તતા ધાતુથી
ધાતુનો સંબંધ હોતે છતે ક્ત્વા પ્રત્યય લાગેછે (સંક્ષેપ

માં-સંબંધે જૂતકૃદન્તમાં ક્ત્વા પ્રત્યય થાયછે પ્રયોગમાંની
બે ક્રિયામાં પૂર્વકાળની ક્રિયા - પરકાળની ક્રિયા સાથે
સંબંધિત હોયતો સમાન કર્તાવાળા પૂર્વકાળની ક્રિયાને
ક્ત્વા થાયછે)

0 આશિત્વા સુદ્ધક્રતે - બેસીને ખાયછે અહીં બેસવું-ખાવું
બે ક્રિયાએ પ્રથમ બેસેછે ૫ઠી ખાયછે કર્તા એકજ છે
માટે પૂર્વ ક્રિયાને ક્ત્વા લાગ્યે

★ અનુવૃત્તિ :- (૨) નિવેષે અલ્પ... ક્ત્વા ૫/૪/૪૪
થી ક્ત્વા (૨) તુલ્યકર્તૃકે ૫/૪/૪૬

❧ વિશેષ :- 0 ક્ત્વા ન લાગે ત્યારે આસ્યતે
મોક્તુમ્-ખાવા માટે બેસેછે-હેતુ દર્શાવ્યો માટે તુલ્ય પ્રત્યય
0 સુવ્યતે - ખાયછે - અહીં કાળ વિવક્ષા કે ક્રિયા
સંબંધ નથી માટે સૂત્ર ન લાગે

❧ સ્વપ્નકૃતિ :- (૫૭) હાકો હિ: કિત્વ ૪/૪/૧૪
ત કારાદિ કિત્ -ક્ત્વા પ્રત્યય લાગ્યો હોયતો હાક ધાતુ
ના હા નો હિ થાયછે.

0 હા+ક્ત્વા=હિ+ક્ત્વા=હિત્વા= છોડીને [૫૯૬]

0 સ્વર્ણાત્ ૪/૬/૫૮ સળંગ સૂત્ર: ૧૧૬૫ - ઉવર્થ
હોય તેવા ધાતુઓમાં કીન્ત્ સંસાર પ્રત્યય પુર્વે રૂઢ થતો
નથી મૂ+ક્ત્વા=મૂત્વા=થઈને (રૂઢ ન લાગ્યો)

0 ઈર્ગ્યજ્ઞનેડયપિ ૪/૩/૯૭ કિન્-હિન્ અશિન્ પ્રત્યય
લાગતા ગા-વા-સ્થા-લા-વા-મા-હા - ના અન્ત્ય આ
નો ઈ થાયછે - યપ્ પ્રત્યયને વર્ણને (જુઓ સળંગ
સૂત્ર ૧૦૫૨) વા-પીત્વા - પીને

ગા-ગીત્વા - ગાપને (ગે નું ગા થયુંછે બે યપ્ પ્રત્યય
લાગ્યો હોયતો નિપાય=નિ+વા+ક્ત્વા=નિ+વા+યપ્ (ય) માં
આ નો ઈ ન થયે.

[૧૨૫૬]

(૧૭૧) જૂ વ્રશ્ચ: ક્ત્વા: ૪/૪/૪૧

★ વૃત્તિ :- આમ્યાં પરસ્વ ક્ત્વા રૂઢ સ્યાત્ । જરિત્વા ।
વ્રશ્રિત્ત્વા ।

❧ ઉદિતો વા રૂઢ । દાન્ત્વા, દમિત્વા । ક્ષુધવસ્તેવામિતીટિ
ક્ષુધિત્વા, ઉષિત્વા ।

હુમ્મજ્જેરિતિ । હુમિત્વા, અઙિત્વા પૂઠ્ઠકલશિત્યે નવેટિ વેટ ।
પૂઠ્ઠા પઠિત્વા નિલ્પટ્ઠા, નિલ્પિત્વા ।

❧ વૃત્ત્યર્થ :- જુ વ્રથ થી ખર કરવા પ્રત્યય
લાગેા હેાવેા હદ થાયછે

❧ જૂનવરા = જુ + હ + વરા = અઙિત્વા

❧ વ્રથ + વરા + વ્રથ + હ + વરા = વ્રથિત્વા ઠાપીને

★ અનુવૃત્તિ :- હદ સિગ્ધિયો ૪/૪/૨૧ થી હદ

❧ વિશેષ :- ૦ જુ મા ક કળ્થ્યૂ ૪/૪/૫૮ થી નિષેધમા અને ઘઙ્ઙ્ઙ મા હુગોલિઃ ૪/૪/૩૮ થી નિઃશ્વમા હદ થતી હતી તેમજ નેને આ સુતથી નિર્ણય હદ
❧ જુ ધાતુ ક્રપાદિ ગણનેા અને ઘઙ્ઙ્ઙ ગુણિ ગણનેા મહત્ત્વ ઠારેા

❧ સેદ - વરા થવાથી ચુર પશુ ન થાય

❧ શેષવૃત્તિ :- (૫૮) કલિતો વા ૪/૪/૪૬ ઈષં
ઠ-જુ હોય તેવા ધાતુને વરા લાગે ત્યારે પુર્વે હદ વિઠાશે હમેશાછે ઘઙ્ઙ્ઙ-(૨૨)-ઘઙ્ઙિત્વા પછે દાનિત્વા ઇમન ઠારીને-(મહત્ત્વ પઞ્ચમસ્ય થી ૬ નો દા થયેાછે ત્માં હુદ્ધ વળે થી જ નો જુ) [૫૯૭]

❧ છુવવસઃ સેવાપ ૪/૪/૪૬ સળંગ સુતઃ ૧૧૬૨-
હુષ્ અને ઘઙ્ઙ ધાતુને વ્ર-વ્રઠવ્ર-વરા પુર્વે હદ થાયછે
હુષ્-હુષિત્વા-હુષ્યો ધધને વમ્ - ઠપિત્વા (ચૂત્ થતા ર) રઠીને

❧ હુમ્મજ્જેરિમોહાર્ચો ૪/૪/૪૪ સળંગ સુત ઠાપીઃ
૧૧૬૪ હુમ્ અને ઘઙ્ઙ ધાતુને અનુક્રમે વિભાજન તથા પૂર્ણ અર્પમા વ્ર વ્રઠવ્ર અને વરા પુર્વે હદ થાયછે.

❧ હુમ્ - હુમિત્વા - વિભોઢ ધાપીને

❧ ઘઙ્ઙ - અઙિત્વા - પ્રુક્રને

❧ પૂઠ્ઠકલશિત્યો નરા ૪/૪/૪૫ સળંગ સુતઃ ૧૧૬૬
પૂઠ અને નિલ્પ ધાતુને વ્ર-વ્રઠવ્ર-વરા પ્રત્યયો પુર્વે
હદ નિઠાશે થાયછે પૂ પૂઠા પછે પઠિત્વા-પઠિત્વ ધધને
નલ્પ-નિલ્પિત્વા પછે નિલ્પિત્વા ક્લેષ ધાપીને

[૨૨૫૭]

(૧૭૧) વરા (ધાતોઃ) ૪/૩/૨૬

★ વૃત્તિ :- ધાતોઃ કરવા સેદ દિદ્ધ સ્વાત્ । દેલિત્વા ।

❧ વૃત્ત્યર્થ :- ધાતુને લાગેલ સેદ કરવા-કિત્વ
ન થાય દેલિત્વા-દિશ્વ+કિત્વા-ઠાપીને કિત્વ ન થવાથી
યજ થયેા

★ અનુવૃત્તિ :- (૧) ક્ષ્વસંયોગાત્ ૪/૩/૨૧ થી

કિત્વ (૨) ય-નયઃ... સ્વા ૪/૩/૨૩ થી કરવા
(૩) નહીદ્ગીહ૦ ૪/૩/૨૭ થી ન
(૪) ક્ષત્વમ્પ૦ ૪/૩/૨૪ થી સેદ

❧ વિશેષ :- ૦ સેદ ન ઠમ દ્યું !

ચૂત્વા ઠારીને સેદ નથી માટે કિત્વ થતાં યજ ન થયેા

[૨૨૫૮]

(૧૭૩) સ્કન્દ સ્કન્દઃ ૪/૩/૩૦

★ વૃત્તિ :- આમાં કરવા દિદ્ધ સ્વાત્ । સ્કન્દા સ્કન્દા ।

❧ વૃત્ત્યર્થ :- સ્કન્દ અને સ્કન્દ ધાતુઓને
લાગેલા જુ ઠાપીને કરવા પ્રત્યયને કિત્વ ન સમજાયેા

સ્કન્દ - સ્કન્દા - ળધને સ્કન્દ - સ્કન્દા - ઠારીને

★ અનુવૃત્તિ :- (૧) કરવા ૪/૩/૩૦ (૨) ન હીદ્
ગીહ૦ ૪/૩/૨૭ થી ન (૩) ક્ષ્વસંયોગાત્ ૪/૩/૨૧
થી કિત્વ

❧ વિશેષ :- ૦ આ સુત જનેદ માટે છે.
જો સેદ હેાવેા સ્કન્દિત્વા ન થાય

[૨૨૫૯]

(૧૭૬) છુવસ્થિશ્ચુવમુષ્મદ્મદવદ યસઃ ૪/૩/૩૧

★ સુતપૃથઃ :- છુવ-સ્થિશ્ચુવ-મુષ્-મુદ-મુદ વદ-વસઃ

★ વૃત્તિ :- વ્યાપ્તમાન ઃ કરવા કિત્વ સ્વાત્ । છુવશ્ચ
ઈતિ ઇતિ છુષિત્વા, ઠપિત્વા, ઠપિત્વા ।

❧ ચ્વવિદગુપેતિ કરવાઃ કિન્ને, હરિત્વા છુષિત્વા, ગુદિત્વા,
હુલ્વા, વૃષ્વા । થી મ્લજનાદેરિતિ યા કિન્ને, છુદિત્વા,
ચોદિત્વા ।

❧ વૃત્ત્યર્થ :- છુવ્ વચેરે આઠ ધાતુને લાગેલ
સેદ કરવા-કિત્વ સમજાયેા

❧ છુવ્-છુષિત્વા - છુષ્યો ધધને

❧ ચ્વ - ઠપિત્વા = ગોઠીને

❧ વ્ - ઠપિત્વા = વાપીને

❧ કિલ્પ - કિલ્પિત્વા - ક્લેષ ઠારીને

★ અનુવૃત્તિ :- (૧) કરવા ૪/૩/૨૬

(૨) ક્ષ્વસંયોગાત્ ૪/૩/૨૧ થી કિત્વ

(૩) ક્ષત્વમ્પ૦ ૪/૩/૨૪ થી સેદ

❧ વિશેષ :- ૦ કિદ્ધ થવાથી છુપાદિ મા
યજ ન થાય તેમજ વદ, વમ્, યસાદિ વચેઃ થી ચુત્ થયા

★ શેષવૃત્તિ :- ૦ રુદ્ધિદ્વિમુખપ્રહ સ્વપ્રવચ્છઃ સ ન્ ચ
૪/૩/૨૨ સળંગ સૂત્રઃ ૧૦૧૪ રૂદ્ધિ ધાતુઓને લાગેલ
જવા અને સન્ બન્ને કિદ્વ સમજવા.

૦ રુદ્-રુદિત્વા - રોધને ૦ મુષ્-મુષિત્વા - ચોરીને
ગ્રહ-ગૃહિત્વા - ગ્રહણ કરીને, ૦ પ્રચ્-પ્રચિત્વા - પૂછીને
૦ સ્વપ્-સ્વપ્ત્વા - સૂઈને

૦ વૌ વ્યજ્ઞનાદેઃ સન્ ચ અયઃ ૪/૩/૨૫ સળંગ સૂત્ર
૧૦૨૧ બ્યજ્ઞનાદિ અને ઉપાન્ત્ય ૬ કે ઠવાળા ધાતુને
લાગેલ સેદ્ ક્ત્વા વિઠ્થે કિદ્વ સમજવો.

૦ દ્યુર-દ્યુરિત્વા પક્ષે ચોદિત્વા - દીપીને - કિદ્વ ન થાય
તો શુભ થાય.

[૧૨૪૦]

(૧૨૫) જનશોન્યુપાન્ત્યે તાદિઃ ક્ત્વા ૪/૩/૨૩

★ સુતપૃથઃ :- જ-નશઃ નિ-ઉપાન્ત્યે તાદિઃ ક્ત્વા
★ વૃત્તિ :- જનશોન્યુપાન્ત્યે સતિ તાદિઃ ક્ત્વા કિદ્વ
સ્વાત્ રક્ત્વા, રહ્કત્વા । નષ્ટ્વા, નંષ્ટ્વા

★ વૃત્તપથ :- જ કારાન્ત ધાતુ તથા નશ્ ધાતુને
જ ઉપાન્ત્યમાં હોતે છતે તે કારાદિ ક્ત્વા પ્રત્યય લાગ્યો
હોયતો તેને વિઠ્થે કિદ્વ સમજવો.

૦ રજ્-રજ્કત્વા - રંગીને પક્ષે રક્ત્વા - રહ્કત્વા - રજ્જ-
ક્ત્વા = (ચક્રફળા ધી ગૂ, દિરામેશ ધી કુ, કંના અયોગે ન
તો હ - થતાં રહ્કત્વા પક્ષે રક્ત્વા માં નો વ્યજ્ઞનસ્યા
ધી ઉપાન્ત્ય ન નો લોપ.

૦ નશ્+ક્ત્વા-નષ્ટ્વા પક્ષે નંષ્ટ્વા નાશ પામીને નશોષ્ટિ
૪/૪/૧૦૮ ધી ન આગમ -યજ્ઞવૃજ્ઞ ૦ ધી જ્ઞનોર્ ધ્યો

★ અનુવૃત્તિ :- (૧) ર્ધ્વસંયોગાત્ ૪/૩/૨૧ ધી
કિદ્વ (૨) સ્વજ્ઞનેવા ૪/૩/૨૨ ધી નશ

★ વિશેષ :- ૦ ન્યુપાન્ત્યે કેમ હતું

૦ મુક્ત્વા - આધને મુજ્+ક્ત્વા - ઉપાન્ત્ય ન નરી
નિજ્ત્વા - નિજ્ + ક્ત્વા

૦ તે કારાદિ કેમ હતું ?

વિમજ્-વિમજ્+ક્ત્વા - વિલાગ કરીને અહીં ક્ત્વા નો ચ્
આદેશ થયોછે - અજિજ્ત્વા - આંછને ધજ્ઞનશ્+ક્ત્વા છે.

[૧૨૪૧]

(૧૭૬) ઋષ્મૃષ્કશવચ્છલુચ્ચ થપ્ સેદ્ ૪/૩/૨૪

★ સુતપૃથઃ :- ઋ-નૃષ-મૃષ-કૃષ-વચ્-લુચ્-
ય - પઃ સેદ્

★ વૃત્તિ :- યથાસંભવ ન્યુપાન્ત્યે સત્યેભ્યઃ સેદ્ ક્ત્વા કિદ્વ
સ્વાત્ । ઋતિત્વા, ઋતિત્વા । ઋષિત્વા, ઋષિત્વા । મૃષિત્વા,
મૃષિત્વા । કૃષિત્વા, કૃષિત્વા । વચિત્વા, વચિત્વા । લુચિત્વા,
લુચિત્વા । ઋલિત્વા, ઋલિત્વા । ગ્રથિત્વા, ગ્રથિત્વા ।
ગુપ્તિત્વા, ગુપ્તિત્વા ।

★ વૃત્તપથ :- ઋષ્ વગેરે ધાતુઓને તથા ન
ઉપાન્ત્યવાળા ય કારાન્ત અને પ કારાન્ત ધાતુઓને સેદ્
ક્ત્વા વિઠ્થે કિદ્વ થાય

૦ ઋષ્-ઋષિત્વા પક્ષે ઋતિત્વા - જાધને
૦ ઋષ્ - ઋષિત્વા પક્ષે ઋષિત્વા - તરારીને
૦ મૃષ્ - મૃષિત્વા પક્ષે મૃષિત્વા - સહન કરીને
૦ કૃષ્ - કૃષિત્વા પક્ષે કૃષિત્વા - પાતળું કરીને
૦ વચ્ - વચિત્વા પક્ષે વચિત્વા - જાધને
૦ લુચ્ - લુચિત્વા પક્ષે લુચિત્વા - દુર કરીને
૦ ઋલ્ - ઋલિત્વા પક્ષે ઋલિત્વા - શિથિલ થઈને
૦ ગ્રથ્ - ગ્રથિત્વા પક્ષે ગ્રથિત્વા - ગૂંથીને
૦ ગુપ્ - ગુપ્તિત્વા પક્ષે ગુપ્તિત્વા - ગૂંથીને

★ અનુવૃત્તિ :- (૧) જનશોન્યુ ૪/૩/૨૩ ધી
ન્યુપાન્ત્યે, ક્ત્વા (૨) સ્વજ્ઞનેઃ ૪/૩/૨૨ ધી નશ
(૩) ર્ધ્વસંયોગાત્ ૪/૩/૨૧ ધી કિદ્વ

★ વિશેષ :- ૦ કિદ્વ થાયતો શુભ ન થાય
અને કિદ્વ ન થાય તો શુભ થાય

૦ કિદ્વ થાય તો વ્યજ્ઞનસ્યા ૦ ધી ન લોપ થાય જેમાં
વચ્ નું વચિત્વા

૦ ન - ઉપાન્ત્ય કેમ હતું ?

કોથિત્વા - હિસા કરીને કુચ્-ચ કારા. છે પછી ઉપાન્ત્યમાં ન
નથી

૦ સેદ્ કેમ હતું ?

વચ્-વચ્ત્વા - જાધને - ર્ધ્વ ન લાગેતો ક્ત્વા લાગી
ઉપાન્ત્ય ન લોપ થાય

[૧૨૪૨]

(૧૭૭) અનજઃ ક્ત્વો ચપ્ ૩/૨/૧૫૪

★ વૃત્તિ :- નજ્ કર્જાન્ત પૂર્વપદાન્ત પરં વદુત્તરપદં તદવ્યવ
ક્ત્વો ચપ્ સ્વાત્ । પ્રકૃત્ય, પ્રસાય । અનજ્ હતિ કિપ્ વકૃત્વા

★ વૃત્તપથ :- નજ્ સિચાત્પના અવ્યવ વાળા
પૂર્વપદથી પર ને ઉત્તરપદ ક્ત્વા પ્રત્યય વાળું હોય તે
ક્ત્વા નો ચપ્ થાયછે.

૦ પ્રકૃત્ય-પ્રકૃતિ કૃત્વા-પ્ર+કૃ+ત્વા=પ+કૃ+ત્+વર્=પ્રકૃત્ય
હીને

અહીં પ્ર-પૂર્વપદ છે - ઉત્તરપદમાં કૃ ને વત્તા
લાગે છે માટે આ સૂત્રથી ત્વ નો વર્ણ આદેશ થયો અને
પ્ર-કૃત્ હોવાથી દ્વવચ્ચ તઃ વિઠ્ઠળિ ૪/૪/૧૧૩ થી આગમ
૦ પ્રદાય-પ્રદાન હીને - પ્ર+દા+ત્વા=પ્રાદા+વ
૦ જા - નવ્ કેમ કહ્યું
જાતૃત્વા-ન કૃત્વા ક્ષિતિ જાતૃત્વા નહીં કરીને - નવ
પૂર્વપદ છે માટે વર્ણ ન થયો

❧ વિશેષ :- ૦ અવ્યય કેમ કહ્યું ?
પરમકૃત્વા - ઉત્તમ કરીને અહીં વર્ણ એ અવ્યય નથી
માટે ત્વા નો વર્ણ ન થાય.
૦ અલંકૃત્વા-હીને યુ ? (નહીં કરીને) અહીં સમાધ
નથી માટે પૂર્વપદ-ઉત્તરપદ ન થાય તેથી ત્વા નો વર્ણ
પણ ન થાય - ભૂપાદરણે વર્ણ ૦ ૪/૪/૪ થી ગતિ સમાધ
ન થતાં સમાધ ન થાય

[૨૨૪૩]

(૧૭૮) લગ્નોર્ણિ ૪/૩/૮૬

★ સૂત્રપૃથક :- લગ્નો: યતિ

★ વૃત્તિ :- લગ્નો: વરસ્ય જેર્ણસ્ય સ્વાર્ પ્રથમવ્ય ।

❧ વૃત્ત્યર્થ :- લઘુ અક્ષર પછી આરેલા જિ
નો વર્ણ પર જતાં અર્થ થાય છે.

૦ પ્રથમવ્ય - જાત કરીને પ્રથમ+જિ+વર્=પ્રથમ+મર્+વ
=પ્રથમવ્ય (મોડકવિયમિ ૦ ૪/૩/૫૫ થી ઇપા-ત્વ
અ ની રૂઢિ ન થાય)

★ અનુવૃત્તિ :- (૧) મામન્તાદ૦ ૪/૩/૮૫ થી અર્
(૨) જેરનિટિ ૪/૩/૮૩ થી જે

❧ વિશેષ :- ૦ લગ્નો: કેમ કહ્યું ?
પ્રતિવાચ-પ્રતિપાદન કરીને પ્રતિવદ્+જિ+વર્- પ્રતિવાદિ -
(જિવિ ૪/૩/૫૦ થી ઉપા-ત્વ અ નો આ) આથી પર
જિ છે અને આ લઘુ અક્ષર નથી માટે જિ નો વર્ણ
ન થતાં જેરનિટિ થો જિ લેવા

૦ લઘુ અક્ષરથી પર દેવે છે પણ વર્ણ+જિ માં તો જા થી
પર વર્ છે પછી જિ છે જતાં સુત્ર લાગુ તે
વચન આમણ થી થયું

[૨૨૪૪]

(૧૭૯) વાડ્ઽલો: ૪/૩/૮૭

★ સૂત્રપૃથક :- વા - આનો

★ વૃત્તિ :- માનેતિ: વરસ્ય જેર્ણસ્ય વા હસાર પ્રથમવ્ય ।
પ્રાપ્ય ।

❧ મેલો વા મિત્ર થયે । અગ્નિત્વ, અપમાય છે: ક્ષી:
પ્રવીપ । અર્થિ વાદો વર્ણ । પ્રમાથ

❧ વૃત્ત્યર્થ :- માનેતિ (માર્-અર્-૫/૧૩૦૭
ધાતુથી પર જિ નો પરમાર્થ આવેનો અર્થ વિદ્યે થાય છે.
૦ પ્રથમવ્ય પદો પ્રાપ્ત=પ્રાપ્ત કરીને-પ્ર+પ્રાપ્+અર્થ+વ
=પ્રથમવ્ય પદો પ્ર+પ્રાપ્+જિ+ત્વા=(જેરનિટિ થી જિ લેવા) પ્રાપ્ય

★ અનુવૃત્તિ :- (૧) લગ્નોર્ણિ ૪/૩/૮૬ થી વર્ણ
(૨) મામન્તાદ૦ ૪/૩/૮૫ થી મર્ (૩) જેરનિટિ થી-જે

❧ વિશેષ :- ૦ માનેતિ કેમ કહ્યું ?
અપાત્ત-અધારીને અર્થિ+દ્+જિ=(જેરનીતિ: ૪/૨/૧૦
થી હવ નો આ, અર્થિર્ણ ૦ ૪/૨/૨૧ થી વર્ આગમ
અર્થિ+પ્રાપ્+જિ+વર્-(અહીં માર્ ધાતુ નથી પણ જા
+ર્ છે માટે સુત્ર ન લાગે) જિ લેવા થઈ અપાત્ત થયું

❧ થયવૃત્તિ :- (૫૬) મેલો વા મિત્ર ૪/૩/૮૮ વર્
લાગતા મેટ્ર (મજ્ઞ: ૧/૬/૩૩) નું મિત્ર વિદ્યે થાય અર્
નમે+વ=(૧) માર્+મિત્ર+વ=માર્મિત્ર પદો (૨) અર્+મા
+વ (માર્મિત્રસ્ય થી વ નો આ) અપમાય પદો
આપીને [૫૬૮]

(૬૦) છે: ક્ષી: ૪/૩/૮૯ વર્ લાગતા (મજ્ઞ-૧/૧૦)
થિનું ક્ષી એનું લીધું રૂપ થાય-પ્ર+થિ+વર્=પ્રથા - ક્ષી
થઈને [૫૬૯]

૦ અર્થિ વાદો જગ્વા: ૪/૪/૧૧ વર્ પ્રત્યય લાગતા અર્
નું વર્ થાય (લુગ્નો: અર્ણવ સૂત્ર ૧૧૮૭) પ્ર+અર્+વ=પ્ર+
વર્ + વ = પ્રથમવ્ય - આઈને

[૨૨૪૫]

(૧૮૦) યતિ ૪/૨/૫૬

★ વૃત્તિ :- વચારીના યતિ હુઝા સ્વાર્ પ્રથમવ્ય ।

❧ વૃત્ત્યર્થ :- (વપ-અર્-નર્-ગર્) હર્-મર્-
વર્ અને દ્વાકિ મજ્ઞ-૬ ના ધાતુઓને વર્ પ્રત્યય લાગે
ત્યારે (અ-ત્વ વ્યંજનનો) લેવા થાય છે

૦ પ્રથમવ્ય-હર્ણને પ્ર+હર્+વર્=પ્ર+હર્+વર્=પ્રથમવ્ય થયું
(અહીં હર્ ના વર્ નો આ સૂત્રથી લેવા, મિત્ર પ્રત્યય
થી વર્ આગમ થયો) એ-ન-રી-તે

૦ મર્ - પ્રથમવ્ય, વર્ - પ્રથમવ્ય વગેરે થાય.

★ અનુવૃત્તિ :- (૧) યમિરમિતમિતમિ ૪/૨/૫૫
(૨) ગમહનજન...લુક ૪/૨/૪૪

❧ વિશેષ :- ૦ આ સૂત્ર ન્ કારાન્ત ધાતુનેજ લાગુ પડે છે કેમકે વા મઃ ૪/૨/૫૭ સૂત્રની મ્ કારાન્ત ધાતુને તે વિઠ્ઠલે લાગુ પડે છે - જુઓ સૂત્રા ૧૮૧
૦ યપ્ કેમ કહ્યું ?
હન્યતે - અહીં કય છે માટે ન્ લેાપ ન થાય.

[૧૨૫૬]

(૧૮૧) વાડમ. ૪/૨/૫૭

★ સૂત્રપૃથક :- વા અમઃ

❧ વૃત્તિ :- યમ્વાદીનામમન્તાનાં યપિ વા લુક । પ્રત્યય, પ્રત્યયા

❧ વૃત્ત્યર્થ :- યમ્, રમ્, નમ્, ગમ્, અને તનાદિ ના મ્ કારાન્ત ધાતુઓને યપ્ પ્રત્યય લાગે ત્યારે મ્ નો લેાપ વિઠ્ઠલે થાય છે.

૦ યમ્-પ્રત્યય પક્ષે પ્રયમ્ય વિશેષ અટકીને-યમ્-મ્ કારા છે તેથી લેાપ થાયતો (હ્રસ્વસ્ય તઃ) થી ન્ આગમ થશે એ-ન-રી-તે (રમ્) વિરમ્ય પક્ષે વિરમ્ય વગેરે થાય

★ અનુવૃત્તિ :- (૧) યમિરમિતમિતમિ...તનાદેઃ ૪/૨/૫૫ (૨) ગમહનજન...લુક ૪/૨/૪૪ (૩) યપિ ૪/૨/૫૬

❧ વિશેષ :- ૦ યમાદિ અનુવૃત્તિ આક્રુ છે પથ્ય મ્ કારાન્ત કહેવાથી ન્ કારા. ધાતુની અનુવૃત્તિ કીચેષ નથી

[૧૨૫૭]

(૧૮૨) નિમીલ્યાદિમેઙ્ઠુલ્લપ્તકૃત્ ૫/૪/૪૬

★ સૂત્રપૃથક :- નિમીલ્યાદિ-મેઙ્ઠુલ્લપ્તકૃત્

❧ વૃત્તિ :- તુલ્યો વાર્તાર્થાર્થેણ કર્તા યસ્ય તદ્વૃત્તિમ્યો નિમીલ્યાદિમ્યો મેઙ્ઠુ ધાતોઃ સમ્ભવ્યે ક્ત્વા વા સ્વાન્ । આશ્લિગી નિમીલ્પ હસતિ । મુખં વ્યાદાય સ્વપિતિ । અપમિત્ય યાચતે । અપમાતું પ્રતિદાતું યાચતે હર્યયી

❧ વૃત્ત્યર્થ :- તુલ્ય કર્તાના અર્થમાં વર્તતા એવા નિનમીઙ્ઠુ વગેરે ધાતુઓ તેજમ્ મેઙ્ઠુ ધાતુથી પર સંબંધમાં ક્ત્વા પ્રત્યય વિઠ્ઠલે થાય છે (અક્ષેપમાં ક્ત્વા સંબંધક મૂતમ્હન્ત છે-મે ક્રિયાઓનો સપાત કરી હેય ત્યારે પરસ્પર સંબંધિત ક્રિયામાં પૂર્વક્રિયાને ક્ત્વા થાય) ૦ અક્ષિગી નેતીત્વ હસતે - આંખે મોંથી દબે - નિનમીઙ્ઠુ+કર્તા બનજઃ કર્ત્વા યપ્ ૪/૨/૧૫૪ થી યપ્ (ય) = નિમીઙ્ઠુ + ય = નિમીઙ્ઠ

૦ મુખં વ્યાદાય સ્વપિતિ - મુખ પહોળું કરીને મુને છે. વ્યા + દા + ક્ત્વા

૦ અપમિત્ય યાચતે - બદલામાં આપીને માંગે છે. અપ + મેઙ્ઠુ+ક્ત્વા=(મેઙ્ઠુ ચામિત્ ૪/૩/૮૮ થી મિત્ આદેશ થતાં) અપ+મિત્+યન્ત્ આગમથી-અપમિત્ય

૦ ક્ત્વા ન ધાય અને હેતુ સુચવતી ક્રિયા હોય ત્યારે તુમ્-અપમાતું યાચતે - બદલામાં આપવા માટે માંગે છે અપ+મેઙ્ઠુ+તુમ્ - એ-ન-રી-તે - પ્રતિદાતું

★ અનુવૃત્તિ :- નિષેધે જાલમ્ ૫/૪/૪૪ થી ક્ત્વા

❧ વિશેષ :- ૦ તુલ્ય કર્તા કેમ કહ્યું ?
ત્રૈત્રસ્ય અક્ષિનિમિલને મૈત્રઃ હસતિ ચૈત્રની આખ મીંચાય છે -ત્રૈત્ર દુસે છે બન્ને કર્તા બિન્ન છે માટે ક્ત્વા ન થાય

[૧૨૫૮]

(૧૮૩) નિષેધેઽલં ચલ્લોઃ ક્ત્વા ૫/૪/૪૪

★ સૂત્રપૃથક :- નિષેધે ંલં - ચલ્લોઃ ક્ત્વા

★ વૃત્તિ :- નિષેધાર્થયોરલં ચલ્લોઃ સ્વપદ્ધેધાર્થિઃ ક્ત્વા સ્વાન્ અલંકૃત્વા । ચલુકૃત્વા ।

❧ વૃત્ત્યર્થ :- નિષેધ અર્થવાળા અલમ્-ચલ્લ ઉપપદમાં હોય ત્યારે ધાતુને ક્ત્વા પ્રત્યય વિઠ્ઠલે થાય છે ૦ અલંકૃત્વા - કરીને શું ? (ન કરવું એવો અર્થ અલમ્ +કૃ+ક્ત્વા એ-ન-રી-તે - ચલુકૃત્વા - કરીને શું ?

❧ વિશેષ :- ૦ પક્ષે-વાક્ય અલંકૃતિતેન - રહીને શું ? -કૃતાઘૌઃ ૨/૨/૪૭ થી તૃતીયા

૦ નિષેધ કેમ કહ્યું ?
અલંકારઃ=અલંકાર-અલં+કૃ+પઞ્ છે નિષેધ અર્થ નથી

[૧૨૫૯]

(૧૮૪) પરાવરે ૫/૪/૪૫

★ સૂત્રપૃથક :- પર - અવરે

★ વૃત્તિ :- અસ્મિન્ ગમ્યે ક્ત્વા વા સ્વાન્ । સતીત્ય અપ્રાપ્ય નદીં ગિરિઃ

❧ વૃત્ત્યર્થ :- પર અને અવર અર્થ બળ્લાતો હોય તો ક્ત્વા વિઠ્ઠલે થાય છે (પર) અર્તાત્ય નદીં ગિરિ નદીથી પર પવંત અતિક્રમ્ય - નદી ઓળંગીને (અવર) અપ્રાપ્ય નદીં ગિરિઃ નદીને પહોંચ્યા પૂર્વે પ નો વ થયો

❧ વિશેષ :- ૦ મરીઘાત્ કેમ કહ્યું ?
સ્વાદી કૃત્વા યજ્ઞાન્ સુદ્ધતે -સ્વાદિષ્ટ કરીને રાખ આપછે
અહીં યજ્ઞાન્ દીવરાર છે માટે પ્રાકકાલે થી કૃત્વા થયો
(સ્વાદવી - સ્વીલિંગે હી લાગીને થયું છે)

■ શેષવૃત્તિ :- (૬૧) વિદ્વદ્ગમ્યઃ કાત્સન્યેનમ્ ૫/૪/
૫૪ ઇમંથી પર વિદ્ અને દૃશ્વ ને નમ્ પ્રત્યયુત્થકર્તા અર્થ
માં વિદ્વે થાયછે - અતિથિ વેદ મોજાયતિ અતિથિ બાણીને
બ્રહ્મ છે (જે-જે અતિથિ છે તે સર્વને) - વિદ્+નમ્=વેદમ્
૦ કન્પાદર્શ વરયતિ - કન્યા બાણીને પરણાવેછે (જેને
જેને કન્યા રૂપે જુએ તે સર્વને) દૃશ્વ+નમ્=દર્શમ્ [૬૦૦]

[૧૨૭૩]

(૧૮૮) વ્યાપ્યાચ્ચેવાત્ ૫/૪/૭૧

*** સૂત્રપૃથક :-** વ્યાપ્યાત્ ચ હવાત્

★ વૃત્તિ :- વ્યાપ્યાત્ કતુઃસ્વોપમાનાત્ પરાદ્ ધાતોસ્ત-
સ્યૈવ સમ્બન્ધે નમ્ વા સ્યાત્ । સુવર્ણનિધાયં નિહિતઃ ।
કાકનાશં નષ્ટઃ

■ એકં યાવજીવમવીતે । શુશ્કપેનં પિનષ્ટિ । જીવગ્રાહં
ગૃહ્ણતિ હર્યાદપ્રાદ્યાડપિ યથાયોગં નમ્ પ્રાયયાન્તા જ્ઞેયા

❧ વૃત્ત્યર્થ :- ઉપમાનારાત્તી ઇમં અને ઉપમાન
વાત્તી કર્તાથી પર ધાતુનેજ તેજ ધાતુનો સંબંધ હોતેછે
નમ્ પ્રત્યય વિદ્વે થાયછે.

(કર્મ) સુવર્ણ નિધાયં નિહિતઃ સોનાની પેઠે સ્થાપિત કર્યો
નિહિતમ્ - નિ+ધા=(ધારાઃ ૪/૪/૧૫ થી) દિ=નિહિતઃ
(નિ+ધા+નમ્)

(કર્તા) કાક નાશં નષ્ટઃ કાગડાની પેઠે નાસી ગયો નશ્વ+નમ્

*** અનુવૃત્તિ :-** (૧) કતુઃ જીવપુરુષાન્ ૫/૪/૬૯ થી
કતુઃ (૨) વિદ્વદ્ગમ્યઃ ૫/૪/૫૪ થી નમ્

❧ વિશેષ :- ૦ હવ એટલે ઉપમાન

■ શેષવૃત્તિ :- (૬૨) યાવતો વિન્દ જીવઃ ૫/૪/૫૫
અતિથિયતા સ્યક ઇમં ૧૫ યાવત્ પછી વિન્દ અને જીવ
ધાતુઓને નમ્ પ્રત્યય તુલ્યકર્તા અર્થમાં થાયછે

૦ યાવજીવમ્ અધીતે - જ્યાં સુધી જીવે ત્યાં સુધી
જીવે. - જિવ્-નમ્ [૬૦૧]

(૬૩) શુશ્ક-ચૂર્ણ-રુક્ષાન્ પિવસ્તસ્યૈવ ૫/૪/૯૦ ઇમં
દારક ૩૫ શુશ્ક-ચૂર્ણ અને રુક્ષ શબ્દોથી પર વિધ્ ધાતુ
ને નમ્ વિદ્વે થાયછે.

૦ શુશ્કપેનં પિનષ્ટિ શુશ્ક થાય. તે રીતે (વસ્તુને) પિનષ્ટ
પિષ્ + નમ્ [૬૦૨]

(૬૪) કૃત્ પ્રહઃ અકૃત્-જીવાત્ ૫/૪/૬૧ ઇમં દારક અકૃત્
શબ્દોથી પર કૃ ધાતુ અને જીવ શબ્દોથી પર પ્રહ્ ધાતુ
હોય અને તેજ ધાતુ સાથે સંબંધ હોય તો નમ્ વિદ્વે
થાય જીવગ્રાહં ગૃહ્ણતિ-જીવતો ૫/૪/૭૧. પ્રહ્+નમ્ [૬૦૩]

કૃત્વાદિ અધિકાર સમાપ્ત

[૧૨૭૪]

ભાવ-કર્મણ; પાંચ કૃત્ય પ્રત્યયો

સકર્મક ધાતુને કર્મ અર્થમાં અને અકર્મક ધાતુને ભાવ
અર્થમાં કૃત્ય પ્રત્યય લાગી કૃત્ય (વિષય) કૃત્ય થાયછે
સત્ ૧- તે કૃત્યાઃ ૫/૧/૪૭ થી ધ્યન્ તત્ત્વ-અનીય-
ય-ક્યપ્ ની કૃત્ય સંજ્ઞા

(૧૮૯) કં વર્ણ વ્યજ્ઞનાદ્ ધ્યન્ ૫/૧/૧૭

★ વૃત્તિ :- કં વર્ણનાદ્ વ્યજ્ઞનાન્તાચ્ ધાતે, ધ્યન્ સ્યાત્
કાર્યમ્

❧ વૃત્ત્યર્થ :- કં વર્ણનાન્ત અને વ્યજ્ઞનાન્ત
ધાતુજ ધ્યન્ (ય) પ્રત્યયે થાયછે

૦ કૃ+ધ્યન્=કાર+ય=કાર્યમ્ - કરવા જેવું

❧ વિશેષ :- ૦ ઘ કાર-ક્ટેડનિટ ૪/૧/૧૧૧
ના વિશેષ અર્થમાં છે જેમકે પચ્+ધ્યન્=પાક્યમ્-રાંધવાજેવું
૦ જ કાર વૃદ્ધિ માટે છે - (ઙિગિતિ)

[૧૨૭૫]

(૧૯૦) વચ્ચેડશ્વદ્ નામ્નિ ૪/૧/૧૧૯

*** સૂત્રપૃથક :-** વચ્ચે શ્વદ્ નામ્નિ

★ વૃત્તિ :- અશ્વદ્સંજ્ઞાયાં વચ્ચેધ્મણિકો ન સ્યાત્ ।
વાચ્યમ્ । શ્વદ્સંજ્ઞાયાં તુ વાક્યમ્ ।

❧ વૃત્ત્યર્થ :- અશ્વદ્ની કાષ પ્રકારની સંજ્ઞા
ના અર્થને ન સ્વયંવતું એવું વચ્ ધાતુથી બનેલ ધ્યન્
પ્રત્યાન્ત નામ હોયતો ચ્ નો કૃ થાય નહીં

૦ વાચ્યમ્-વચ્ + ધ્યન્ = કહેવાનું

૦ અશ્વ સંજ્ઞામાં વાક્યમ્ થાય વચ્+ધ્યન્ તું વાક્ય+ય
થયું - વાક્ય અશ્વ બને

*** અનુવૃત્તિ :-** (૧) ક્ટેડનિટ વચ્ચેઃ કનોઃ ધિતિ
૪/૧/૧૧૧ થી ચઃ કઃ (૨) ન વચ્ચા ગતો ૪/૧/૧૧૨
થી ન (૩) ૪/૧/૧૧૫ થી ધ્યણિ

❧ વિશેષ :- ૦ વાક્ય-સવિશેષનમ્ । ક્યાવે
વાક્યમ્

[૧૨૭૬]

■ શેષવૃત્તિ :- (૬૫) ધ્યણ્યાવરણકે ૪/૧/૧૧૫
અવશ્ય કરવું એવા અર્થ સાથે સંબંધિત ધ્યણ પ્રત્યય
લાગ્યો હોય ત્યારે ચજ નો કાગ ન થાય.

0 અવશ્ય યાચ્યમ્-અવશ્યમ્+યાચ્+ધ્યણ (૫/૧/૧૭ થી)
=(૩/૨/૧૨૮ મ્ લોપ) અવશ્ય+યાચ્ય=અવશ્ય યાચ્યમ્
અવશ્ય માંગવા જેવું

0 અવશ્ય રજ્જયમ્-અવશ્ય રંભવા જેવું રજ્જન+ધ્યણ [૬૦૪]

[૧૨૮૧]

(૧૬૬) તવ્યાડનીયૌ ૫/૧/૨૭

★ સુત્રપૃથક :- તવ્ય અનીયૌ

★ વૃત્તિ :- ધાતોરેતૌ સ્તઃ । કર્તવ્યઃ, કરણીયઃ કટઃ ।

■ વૃત્ત્યર્થ :- ધાતુને તવ્ય-અનીય પ્રત્યય થાયછે.

0 કર્તવ્યઃ=કૃ+તવ્ય=કર+તવ્ય = કરવા યોગ્ય

0 કરણીયઃ કટઃ = કાઢી કરવા યોગ્યછે કૃ+મનીય -
કર + મનીય

■ વિશેષ :- 0 રપછ

[૧૨૮૨]

(૧૯૭) ય એચાતઃ ૫/૧/૨૮

★ સુત્રપૃથક :- ય એત્ ચ્ આતઃ

★ વૃત્તિ :- સ્વરાન્તાદ્ધાતોર્ગઃ સ્યાત્ । આત એચ્ ।
ચેયમ્, દેયમ્ ।

■ વૃત્ત્યર્થ :- સ્વરાન્ત ધાતુને “ય” પ્રત્યય થાય
છે આ કારાન્ત ધાતુના આ નો આ થાયછે - ચેયમ્-ચિ+ય
=(શુષ્) ચે+ય - અમલ કરવા યોગ્ય

0 દેયમ્ - દા+ય=(આ સૂત્રથી) દે+ય = દેવા યોગ્ય

■ વિશેષ :- 0 ક્રવર્ણ વ્યંજનાદ્ ધ્યણ ૫/૧/૧૭

થી ક્ર વર્ણાન્ત ધાતુને ધ્યણ થાયછે માટે બાકીની સ્વરાન્ત
ધાતુને ય પ્રત્યય થાય તેમ સમજવું

0 લૂ તું લ્વમ્ કેમ થયું

ચક્રે ૧/૧/૨૫ થી અવ્ આદેશ થતા લૂ+ય=લ્વ+ય થયું

[૧૨૮૩]

(૧૯૮) શકિ કિચકિચિતિશસિસહિયજિમજિ
પવર્ગાન્ત ૫/૧/૨૯

★ સુત્રપૃથક :- શકિ-તકિ-ચિતિ-ચિતિ-શસિ-સહિ-
યજિ-મજિ પ-વર્ગાન્ત

★ વૃત્તિ :- એચ્ચોડષ્ટામ્યાઃ પવર્ગાન્તાચ્ચઃ સ્યાત્ ।
શક્યં ગમ્યમ્ ।

■ વૃત્ત્યર્થ :- શક-તક (૬૫વું), ચત્ (માંગવું)

ચત્ (પ્રયાસ), શમ્ (પ્રયત્ના), સહ (સહેવું) ચજ્ (પૂજવું)
મજ્ (મજવું) ધાતુઓને તથા પવર્ગાન્ત ધાતુઓને ‘ય’
પ્રત્યય થાયછે.

0 શક્યમ્ - શક + ય = શક્ય

0 ગમ્યમ્=ગમ્+ય (પવર્ગાન્ત ધાતુછે) ગમન કરવા યોગ્ય
એ-ગ-રી-તે તકથમ્, ચત્યમ્ બગેરે થાય

★ અનુવૃત્તિ :- ય એચાતઃ ૫/૧/૨૮ થી ય

■ વિશેષ :- 0 પવર્ગાન્ત-પ, ફ, ષ, મ્,
મ્ અન્તે હોય તે

0 ધ્યણ પ્રત્યયનો અપવાદ કરેછે

0 બહુલતાએ ક્યારેક ધ્યણ પછી થાય નેમકે ચજ્ -
ચાચ્યમ્ - પૂજવા યોગ્ય

[૧૨૮૪]

(૧૯૯) યમમદગદોડનુપસર્ગાન્ત ૫/૧/૩૦

★ સુત્રપૃથક :- યમ-મદ-ગદા અનુપસર્ગાન્ત

★ વૃત્તિ :- એચ્ચોડનુપસર્ગેભ્યો યઃ સ્યાત્ । યમ્યં, મદ્યં, ગદ્યં

■ વૃત્ત્યર્થ :- ઉપસર્ગ રહિત એવા યમ્, મદ્,
ગદ્ ધાતુઓને ય પ્રત્યય થાયછે

0 યમ્યમ્ - યમ્ + ય = નિવૃત્તિને યોગ્ય

0 મદ્યમ્ - મદ્ + ય - મદ

0 ગદ્યમ્ - ગદ્ + ય = ગદ

★ અનુવૃત્તિ :- ય એચાતઃ ૫/૧/૨૮ થી ય

■ વિશેષ :- 0 અનુપસર્ગ કેમ કહ્યું

આયામ્યમ્ - લાંબુ કરવા યોગ્ય-આનમ્+ધ્યણ-ઉપસર્ગ
માટે ધ્યણ પ્રત્યય થાય.

0 બહુલમ્ અધિકારથી ક્યારેક ઉપસર્ગ રહિત ધાતુને
પછી ય લાગે 0 નિયમ્યમ્ નિ+ચ્ચ+ય

0 * અનુપસર્ગથી ૫૨ ધાતુને ચડ્ લાગ્યો એ કેદિપરીત
નિયમ નથી પછી-અહીં શકિ તકિ ૦ ૫/૧/૨૯ તું ઉપસર્ગ
વાળા બગેરના બન્નેને ય લાગતો હતો તેનું ૫૫ મહા
કરવાનું નથી માટે માત્ર નિયમને માટે સૂત્રછે કે ઉપસર્ગ
રહિત ધાતુને ય લાગે - * છતાં નિયમ્યમ્ થયું તે બહુલા
અધિકારથી સમજવું

[૧૨૮૫]

(૨૦૦) ક્ષય્યજય્યૌ શક્તૌ ૪/૩/૯૦

★ સુત્રપૃથક :- ક્ષય્ય-જય્યૌ શક્તૌ

* 1 પવર્ગાન્ત ૦ બહુલવૃત્તિ સા. ૨. ન્યાસ ૫ ૨૧૫

* 2 નિયમ્યમ્ - પંચમોડધ્યાય ન્યાસ ૫. ૨૬

★ પૂતિ :- ઘરનો ગણ્યાવાનેનો નિવાનો છવોગાધિઃ
વચ્ચઃ ઘરુઃ

□ કથ્યઃ કથાર્થે । કથાર પ્રચારિતઃ કથ્યોડયેઃ

❧ પૂત્યર્થ :- “ઘરને” ગ્રામ અર્થે ગમ્યમાન
દોષ ત્યારે જિ અને જિ ધાતુને ય પ્રત્યય જામના છવય
અને વચ્ચ નિવાત્તન કસ્યોડયે

□ ચિત્તય=ચય - ધીજી રસી ચા.ય આધિ

□ જા+ય=ચય - જિતવેા યજા દેવ તેવા યતુ

❧ વિશેષ :- ૦ અ.૧૬ દ નો અર્થ આદેશ
નિવાત્તન કયો ડે

૦ ય ઘચા ૫/૧/૨૯ થી ય પ્રત્યય

૦ ઘકાદંકવાચ ૫/૧/૩૫ થી ય

૦ ઘકો કેમ કહ્યું ?

છારે યેવ - ચૌત્રા અર્થમા યર્ આદેશ ન ય.ય

□ યેવવૃત્તિ :- (૬૬) કથ્યા કથાર્થે ૪/૩/૯૧ થી
ધાતુને ય જાને ત્યારે વેચવાના અર્થમા અન્યથો અર્થ
આદેશ થાય છે - યો+ય=ઘચ+ય=ઘચ. [૧૦૫]

[૧૨૮૫]

(૨૦૧) નામ્નો યદઃ કથ્ય ૫/૧/૩૫

★ યેવવૃત્તિ :- નામ્નો યદઃ કથ્ય ચ

★ વૃત્તિ :- અતુરગર્જાગમઃ વરદ્દેઃ કથ્યો સ્વાટાન્
મનોઘ્ય, મનઘ્ય. ।

❧ પૂત્યર્થ :- ઇપસમં દિવાચના નામથી ૫૨ વદ
ધાતુને કથ્ય અને ય પ્રત્યયે યાવ છે

□ મનંયદ-મન વચન મન+યદ+કથ્ય=(વચાદિ વચો થી
યદ) મન+યદ+ય થયે.

□ મન + યદ + ય = મનયન્તુ

★ અન્યવૃત્તિ :- (૧) અમર મદો, ૦ ૫/૧/૩૦ થી
અતુરગર્જા (૨) ય ઘચાટઃ થી ય

❧ વિશેષ :- ૦ મારુગર્જા કેમ કહ્યું ?

□ પ્રગત-પ્રકારે બોલવા જે - ૧/૧૫ જે માટે વચ્ચ થયે

૦ નામ્ કેમ કહ્યું ?

કાચ્ય = કાચ, નામથી ૫૨ નથી માટે વચ્ચ

[૧૨૮૭]

(૨૦૧) દ્યામૂર્થ માટે ૫/૧/૩૬

★ પૂતિ :- અતુરગર્જાગમ વધારેનો માટે કવચનો
નિવાનો । પ્રગલ્ભા, દેવમૂર્થ મદઃ

❧ પૂત્યર્થ :- ઇપસમં રહિત એવા નામથી ૫૨

દ્યાતથા મૂર્થ સ્પર્શે જાત અર્થમા કઃપ્ર પ્રત્યયાન્ત નિવાત્તન
કાચા ડે

૦ દ્યા - ૯૫ - દ્યુ+કથ્ય (જુ નો ૧ થયે)

૦ દેવમૂર્થ મદઃ - દેવમૂર્થ પામે - દેવમૂર્થ+કથ્ય

★ અન્યવૃત્તિ :- (૧) નામ્નોઃ (મદઃ) કથ્ય

(૨) અમરમદો ૦ ૫/૧/૩૦ થી અતુરગર્જા

❧ વિશેષ :- ૦ માટે કેમ કહ્યું ?

અગાધ-તેની કુતરા વડે કથ્યા યોગ્ય છે (૧.૧૧) અમર
કથ્ય (વિગિ યા ૪/૩/૧૦ થી વચ્ચ) અર્થે માટે કથ્ય
ન જાને

૦ નદુધમ અવિનાયી દરને જાત અર્થમા કથ્ય ન ય ય

૦ નામ :- અવાતુરિમકિત જાતઅર્થકથ્યામ

[૧૨૮૮]

(૨૦૩) પ્રગિચિત્વાગેરમૂર્થાગે ૫/૧/૩૭-૩૮

★ યેવવૃત્તિ :- અગનચિત્વા (૩૦) યેવમૂર્થાગે (૩૮)

★ પૂતિ :- એ નિવાચઃ

❧ પૂત્યર્થ :- અગિચિત્વા ૫/૧/૩૭-અગિ
અર્થથી ૫૨ વિ ધાતુને યીરૂપ જાત અર્થમા કથ્ય પ્રત્યયા
ન્ નિવાત્તન કાચા ડે. અગિચિત્વકથ્ય - અગિને અર્થ

□ યેવવૃત્તિ :- (૬૭) યેવમૂર્થાગે ૫/૧/૩૮ નવ ધાતુ
નો યેવ અને મૂર્થ થી ૫૨ વદ ધાતુને મૂર્થેય સ્પર્શ કથ્ય
પ્રત્યયાન્ત નિવાત્તન કાચા ડે

૦ વિગેવન્-બોલવા યોગ્ય ૦ મૂર્થેય-બોલું બોલવું [૬૦૬]

★ અન્યવૃત્તિ :- નામ્નો યદઃ થી કથ્ય

❧ વિશેષ :- ૦ યિચયવાથી યિચિત્વા માં
વિ નો યુષ્ઠ ન થયે

૦ યેવમૂર્થાગે-અર્થે ૫/૧/૩૫ થી મૂર્થેયદ પ્ર ૧૮૬૩ ૫૫
વિદ્યયને નહી નિત્ય કથ્ય કથા આ મુદ્ધ બન થ્યું

[૧૨૮૯]

(૨૦૬) કુપ્યમિયોપ્યમિષ્યનિષ્યવુચ્યુચ્યવાદમૂર્થ
નગિ ૫/૧/૩૯

★ યેવવૃત્તિ :- કુપ્ય-નિષ્ય-ડપ્ય-મિષ્ય-નિષ્ય-નુષ્ય
યુષ્ય-માય-મૂર્થ નામિ

★ પૂતિ :- યેવ કવચના મંજવા નિવાચઃ

❧ પૂત્યર્થ :- કુપ્ય નમેરે ક્ષપ્ડે અર્થમા વિવા
મા કથ્ય પ્રત્યયાન્ત નિવાત્તન કાચા ડે

• નિષ્ય :- ગ્રહરહિત-પંચમોડપ્તિય ય જ્યા ૧ ૩૦

- ૦ કુપ્યમ્ - બન - ગોપાલ્યતે તદ્દ્વૈતિ કુપ્યમ્
૦ મિથઃ - કાંઠા તોડી નાખે તેવો નદ-સરોવર
૦ સિધ્યઃ, પૃથ્વા, તિથ્યઃ - તથે નક્ષત્રો
૦ યુગ્યમ્ - હાથી થોડા વગેરે વાહન

★ અનુવૃત્તિ :- નામ્નો વદઃ ૫/૧/૩૫

❧ વિશેષ :- ૦ ઉપરાક્ત યોગ્ય અર્થમાં સંજ્ઞા ના વિષયમાં આમથા શબ્દો નિષ્પાતન કરેલા છે. વ્યત્પતિ માટે બૃહદ્વૈતિ - પંચમોડયા - ન્યાસ ભેદો

[૧૨૮૦]

(૨૦૫) દૃઢગસ્તુજુષેતિ શાસઃ ૫/૧/૪૦

★ સુત્રપૃથક :- દ-વૃષ્-સ્તુ-જુષ્-એતિ શાસઃ

★ વૃત્તિ :- એમ્પઃ કપ્પ્. માવૃત્તયઃ, માદૃતયઃ, સ્તુતયઃ, જુષ્ઠા. એતિતિ ઇણિકોપ્રંહનમ્. ક્ષયઃ, અધીતયઃ. શાસઃ, શિષ્યા. માશાસેસ્તુ આસ્યમ્.

❧ વૃત્ત્યર્થ :- દ-વૃષ્-સ્તુ-જુષ્-એ અને શાસ ધાતુઓને કપ્પ્ થાયછે

૦ આદૃતયઃ = આદૃતયા યોગ્ય મા+દ+કપ્પ્=મા+દ+ત્ +ય (ત્ આગમ વધો)

૦ માવૃત્તયઃ = આવૃતયા યોગ્ય મા+વૃ+કપ્પ્

૦ સ્તુતયઃ = સ્તુત્ય - સ્તુ+કપ્પ્

૦ જુષ્ઠા = પ્રીતિ કરવા યોગ્ય - જુષ્ + કપ્પ્

૦ એતિ થી ઇન્-ઇક્ બન્ને પ્રકૃત્ય કરવા - ક્ષયઃ વધો યોગ્ય, અધીતયઃ ભજુરા યોગ્ય

શાસ+કપ્પ્=શિષ્યા = અનુશાસન યોગ્ય (શાસઃ શાસોડક્ ૪/૪/૧૧૮ થી આ નો હ)

૦ મા+શાસ તું માશાસ્યમ્ = હૃદય યોગ્ય

★ અનુવૃત્તિ :- નામ્નો વદઃ ૫/૧/૩૫ થી કપ્પ્

❧ વિશેષ :- ૦ એતિ ક્ષુ તેથી ક્ષુ તું પ્રકૃત્ય ન થાય અપ્યેયમ્ - અધિ+દ+ય (ય એન્ચાતઃ થી ય પ્રત્યય, હ નો શુભુ એ)

[૧૨૮૧]

(૨૦૬) ઋદુપાન્ત્યાદકૃપિ વૃદ્ધઃ ૫/૧/૬૧

★ સુત્રપૃથક :- ઋદ્ ઉપાન્ત્યાદ મ-કૃપિ વૃદ્ધઃ

★ વૃત્તિ :- કૃપાદિ વર્જાદુપાન્ત્યાદ કપ્પ્ સ્વાર્. કૃત્તમ્ કૃપ્યાદિ વર્જનાત્ કલ્પમ્

• • • • •
• વ્યુત્પત્તિ :- એકે સિદ્ધસે વસ્તુન કારીણે હિ સિધ્ + કપ્પ્ = સિધ્યઃ

❧ વૃત્ત્યર્થ :- કૃપ-વૃત્-ઋદ્ ધાતુઓને વશને ઋદ્દાર ઉપાન્ત્યાદ દ્વેષ તેવા ધાતુઓને કપ્પ્ પ્રત્યય થાયછે

૦ વૃત્ત્યમ્ - વર્તવા યોગ્ય વૃ+કપ્પ્

૦ કૃપાદિ વર્જન કેમ કરું ?

કૃપ્+ય=કપ્પ્+ય=(ર નો લ) કલ્પ્+ય=કલ્પમ્ ૬૬૫૫યોગ્ય

★ અનુવૃત્તિ :- નામ્નો વદઃ ૫/૧/૩૫ થી કપ્પ્

❧ વિશેષ :- ૦ કૃપ્+ય (શક્તિકિ ૦ ૫/૧/૨૬ થી ય, નામિનો ગુણો થી મુળ્ય. ઋદ્વલ્લ ૦ ૨/૩/૬૬ થી ર નો લ) કલ્પ્ થયું

[૧૨૮૨]

(૨૦૭) કૃત્વિમૃજિશંસિગુહિદુહિ જપો વા ૫/૧/૪૨

★ સુત્રપૃથક :- કૃ-વૃષિ-મૃજિ-શંસિ-ગુહિ-દુહિ જપો વા

★ વૃત્તિ :- એમ્પા સપ્તમ્ષઃ કપ્પ્ વા સ્વાર્. કૃત્વં, કાપ્યં, વૃષ્યં, વર્ષ્યં, મૃજ્યં, માર્ગ્યં, શસ્ત્ર્યં, ગૃહ્યં, ગોઙ્યં, દુહ્યં, દોઙ્યં, જપ્યં, જાપ્યમ્.

❧ વૃત્ત્યર્થ :- કૃ-વૃષ્ વગેરે ધાતુને કપ્પ્ વિઠલ્પે થાયછે. ૦ કૃ+કપ્પ્=કૃત્વમ્=કરવા યોગ્ય ૫થે કૃ+વ્યન્=કાપ્યમ્

૦ મૃજ્-મૃજ્યમ્ ૫થે માર્ગ્યમ્ -સાર કરવા યોગ્ય (કતેડનિટો ૪/૧/૧૧૧ થી જ નો ગૂ, મૃજોડસ્ય વૃદ્ધિઃ ૪/૩/૪૩ થી મા

૦ શંસ્-શસ્યમ્ ૫થે શંસ્યમ્ - (નો વ્યજ્જનસ્યા ૦ ૪/૨/૪૫ થી ન્ લોપ)

૦ ગૃહ-ગૃહ્યમ્ ૫થે ગોહ્યમ્ = ગૃપ્ત રાખવા જેવું

૦ દુહ-દુહ્યમ્ ૫થે દોહ્યમ્ - દોહવા યોગ્ય

૦ જપ્-જપ્યમ્ ૫થે જાપ્યમ્ = જપવા યોગ્ય

★ અનુવૃત્તિ :- નામ્નો વદઃ ૦ ૫/૧/૩૫ થી કપ્પ્

❧ વિશેષ :- ૦ કપ્પ્ ૫થે વ્યન્ સમજવું

[૧૨૮૩]

(૨૦૮) શક્તાડહેકૃત્યાશ્ચ ૫/૪/૩૫

★ સુત્રપૃથક :- શક્ત-અહે કૃત્યાઃ ચ

★ વૃત્તિ :- શક્તેડહે ચ કર્તૃરિ ગમ્યે ધાતોઃ કૃત્યાઃ સપ્તમી ચ સ્તુઃ. ભવતા લઙ્ મારો વાહ્ય. ભવાન્ હિ શક્તઃ. ભવતા લઙ્ કૃત્યા વાહ્યા. મજાનેવ તદ્દ્વૈતિ.

❧ વૃત્ત્યર્થ :- કર્તા 'શક્ત' અથવા 'યોગ' બ્રહ્માદો હોયતો ધાતુને કૃત્ય પ્રત્યયો અને સપ્તમી (૫મી) થાય

૦ શક્ત-(કૃત્ય) ભવતા લઙ્ માર. વાહ્ય; આ ૫ વડે માર વહન કરવો. ભેદએ વહ+વ્યન્ = વાહ્ય ૫થે (સપ્તમી) મવાન માર. વહેત, મવાન્ હિ શક્તઃ આ ૫ માર વહન કરો કેમકે આ ૫ શક્ત એ-વહ+ઈત્ સપ્તમી ત્રી. પુ. એ. ર.

प.	प्रापयाञ्चकार प्रापयाञ्चकर्थ प्रापयाञ्चकार/कर प्रापयाम्भूव । प्रापयामास	प्रापयाञ्चक्रतुः प्रापयाञ्चक्रथुः प्रापयाञ्चक्र प्रापयाञ्चक्रम ।
आ.	प्राप्यात् प्राप्याः प्राप्यासम् प्राप्यास्तम् प्राप्यास्व प्राप्यास्म ।	प्राप्यासुः प्राप्यास्त प्राप्यास्म ।
इ.	प्रापयिता प्रापयितासि प्रापयितास्मि	प्रापयितारौ प्रापयितास्थः प्रापयितास्वः प्रापयितारः प्रापयितास्थ प्रापयितास्मः ।
उ.	प्रापयिष्यति प्रापयिष्यसि प्रापयिष्यामि	प्रापयिष्यतः प्रापयिष्यथः प्रापयिष्यामः ।
ऊ.	अप्रापयिष्यत् अप्रापयिष्यः अप्रापयिष्यम्	अप्रापयिष्यताम् अप्रापयिष्यतम् अप्रापयिष्याम ।
ऋ.	प्रापयते प्रापयसे प्रापये	प्रापयेते प्रापयेथे प्रापयामहे ।
ॠ.	प्रापयेत प्रापयेथाः प्रापयेय	प्रापयेताम् प्रापयेथाम् प्रापयेमहि ।
ॡ.	प्रापयताम् प्रापयस्व प्रापयै	प्रापयन्ताम् प्रापयध्वम् प्रापयामहे ।
अ.	अप्रापयत अप्रापयथाः अप्रापये	अप्रापयन्त अप्रापयेथाम् अप्रापयामहि ।
इ.	अजिघ्रपत अजिघ्रपथाः अजिघ्रपे अजिघ्रपत	अजिघ्रपेताम् अजिघ्रपेथाम् अजिघ्रपावहि अजिघ्रपेताम् अजिघ्रपन्त इ ।
उ.	प्रापयाञ्चक्रे प्रापयाञ्चक्रे प्रापयाञ्चक्रे प्रापयाम्भूव प्रापयामास	प्रापयाञ्चक्राये प्रापयाञ्चक्राये प्रापयाञ्चकृद्वे प्रापयाञ्चक्रमहे

आ.	प्रापयिषीष्ट प्रापयिषीष्टाः प्रापयिषीय प्रापयिषीवहि प्रापयिषीमहि ।	प्रापयिषीयास्ताम् प्रापयिषीयास्थाम् प्रापयिषीध्वम् प्रापयिषीवहि प्रापयिषीमहि ।
इ.	प्रापयिता प्रापयितासे प्रापयिताहे	प्रापयितारौ प्रापयितासाथे प्रापयितास्वहे प्रापयितारः प्रापयिताध्वे प्रापयितास्महे ।
उ.	प्रापयिष्यते प्रापयिष्यसे प्रापयिष्ये	प्रापयिष्येते प्रापयिष्येथे प्रापयिष्यावहे प्रापयिष्यन्ते प्रापयिष्यध्वं प्रापयिष्यामहे ।
ऊ.	अप्रापयिष्यत अप्रापयिष्यथाः अप्रापयिष्ये	अप्रापयिष्येताम् अप्रापयिष्येथाम् अप्रापयिष्यावहि अप्रापयिष्यन्त अप्रापयिष्यध्वम् अप्रापयिष्यामहि ।

५ प्रां [स्था] गतिनिवृत्तौ ।

व.	स्थापयति स्थापयसि स्थापयामि	स्थापयतः स्थापयथः स्थापयावः स्थापयामः ।
स.	स्थापयेत् स्थापयेः स्थापयेयम्	स्थापयेताम् स्थापयेतम् स्थापयेव स्थापयेयुः स्थापयेत स्थापयेम ।
प.	स्थापयतु/स्थापयतात् स्थापय स्थापयानि	स्थापयताम् स्थापयतम् स्थापयाव स्थापयाम ।
अ.	अस्थापयत् अस्थापयः अस्थापयम्	अस्थापयताम् अस्थापयतम् अस्थापयाव अस्थापयाम ।
इ.	अतिष्ठिपत् अतिष्ठिपः अतिष्ठिपम्	अतिष्ठिपताम् अतिष्ठिपतम् अतिष्ठिपाव अतिष्ठिपन् अतिष्ठिपत अतिष्ठिपाम ।
उ.	स्थापयाञ्चकार स्थापयाञ्चकर्थ स्थापयाञ्चकार/कर स्थापयाम्भूव स्थापयामास ॥	स्थापयाञ्चक्रतुः स्थापयाञ्चक्रथुः स्थापयाञ्चक्र स्थापयाञ्चक्रम
आ.	स्थाप्यात् स्थाप्याः स्थाप्यासम्	स्थाप्यास्ताम् स्थाप्यास्तम् स्थाप्यास्व स्थाप्यास्म ।

स.	आययेत आययेथाः आययेथ	आययेताम् आययेथाम् आययेवहि	आययेरन् आययेध्वम् आययेमहि ।
प.	आययताम् आययस्व आययौ	आययेताम् आययेथाम् आययावहि	आययन्ताम् आययध्वम् आययामहे ।
झ.	आययत आययथाः आयये	आययेताम् आययेथाम् आययावहि	आययन्त आययध्वम् आययामहि ।
अ.	आयियत आयियथाः आयिये	आयियेताम् आयियेथाम् आयियावहि	आयियन्त आयियध्वम् आयियामहि ।
प.	आययाञ्चक्रे आययाञ्चकृषे आययाञ्चक्रे आययाम्बभूव ।	आययाञ्चकृते आययाञ्चकृषे आययाञ्चकृवहे आययामास	आययाञ्चकिरे आययाञ्चकृदवे आययाञ्चकृमहे
आ.	आययिषीष्ट आययिषीष्टाः आययिषीय	आययिषीयास्ताम् आययिषीयाथाम् आययिषीवहि	आययिषीरन् आययिषीध्वम् आययिषीमहि ।
घ.	आययिता आययितासे आययिताहे	आययितारौ आययितासाये आययितास्वहे	आययितारः आययिताध्वे आययितामहे ।
भ.	आययिष्यते आययिष्यसे आययिष्ये	आययिष्येते आययिष्येथे आययिष्यावहे	आययिष्यन्ते आययिष्यध्वे आययिष्यामहे ।
क्र.	आययिष्यत आययिष्यथाः आययिष्ये	आययिष्येताम् आययिष्येथाम् आययिष्यावहि	आययिष्यन्त आययिष्यध्वम् आययिष्यामहि

18 स्मृ [स्मृ] चिन्तायाम्

व.	स्मारयति स्मारयसि स्मारयामि	स्मारयतः स्मारयथः स्मारयावः	स्मारयन्ति स्मारयथ स्मारयामः ।
घ.	स्मारयेत् स्मारयेः स्मारयेयम्	स्मारयेताम् स्मारयेतम् स्मारयेव	स्मारयेयुः स्मारयेत स्मारयेम ।
प.	स्मारयतु/स्मारयतात् स्मारय/ ॥ स्मारयाणि	स्मारयताम् स्मारयतम् स्मारयाव	स्मारयन्तु स्मारयत स्मारयाम ।

व.	अस्मारयत् अस्मारयः अस्मारयम्	अस्मारयताम् अस्मारयतम् अस्मारयाव	अस्मारयन् अस्मारयत अस्मारयाम ।
भ.	असस्मरन् असस्मरः असस्मरम्	असस्मरताम् असस्मरतम् असस्मराव	असस्मरन् असस्मरत असस्मराम ।
प.	स्मारयाञ्चकार स्मारयाञ्चकथे स्मारयाञ्चकार/चकर	स्मारयाञ्चकृतुः स्मारयाञ्चकथुः स्मारयाञ्चकृव	स्मारयाञ्चकृः स्मारयाञ्चक स्मारयाञ्चकृम
आ.	स्मारयात् स्मारयाः स्मारयासम्	स्मारयास्ताम् स्मारयास्तम् स्मारयास्व	स्मारयासुः स्मारयास्त स्मारयास ।
घ.	स्मारयिता स्मारयितासि स्मारयितास्मि	स्मारयितारौ स्मारयितास्यः स्मारयितास्वः	स्मारयितारः स्मारयितास्थ स्मारयितास्मः ।
भ.	स्मारयिष्यति स्मारयिष्यसि स्मारयिष्यामि	स्मारयिष्यतः स्मारयिष्यथः स्मारयिष्यावः	स्मारयिष्यन्ति स्मारयिष्यथ स्मारयिष्यामः ।
क्रि.	अस्मारयिष्यत् अस्मारयिष्यः अस्मारयिष्यम्	अस्मारयिष्यताम् अस्मारयिष्यतम् अस्मारयिष्याव	अस्मारयिष्यन् अस्मारयिष्यत अस्मारयिष्याम
व.	स्मारयते स्मारयसे स्मारये	स्मारयेते स्मारयेथे स्मारयावहे	स्मारयन्ते स्मारयध्वे स्मारयामहे ।
स.	स्मारयेत स्मारयेथाः स्मारयेथ	स्मारयेताम् स्मारयेथाम् स्मारयेवहि	स्मारयेरन् स्मारयेध्वम् स्मारयेमहि ।
प.	स्मारयताम् स्मारयस्व स्मारयौ	स्मारयेताम् स्मारयेथाम् स्मारयावहे	स्मारयन्ताम् स्मारयध्वम् स्मारयामहे ।
झ.	अस्मारयत अस्मारयथाः अस्मारये	अस्मारयेताम् अस्मारयेथाम् अस्मारयावहि	अस्मारयन्त अस्मारयध्वम् अस्मारयामहि ।
अ.	असस्मरत असस्मरथाः असस्मरे	असस्मरेताम् असस्मरेथाम् असस्मरावहि	असस्मरन्त असस्मरध्वम् असस्मरामहि ।

१	स्मारयान्चक्रे	स्मारयान्चक्राते	स्मारयान्चक्रिरे
	स्मारयान्चकूपे	स्मारयान्चक्राये	स्मारयान्चक्रुद्वे
	स्मारयान्चक्रे	स्मारयान्चक्रुद्वे	स्मारयान्चक्रुमहे
	स्मारयाम्बभूव	स्मारयामास	
आ.	स्मारयिपीठ	स्मारयिपीयास्ताम्	स्मारयिपीरन्
	स्मारयिपीठाः	स्मारयिपीयास्ताम्	स्मारयिपीद्वयम्
			स्मारयिपीचम्
	स्मारयिपीय	स्मारयिपीवहि	स्मारयिपीमहि
अ	स्मारयिता	स्मारयितारो	स्मारयितारः
	स्मारयितासे	स्मारयितासाये	स्मारयिताधे
	स्मारयितादे	स्मारयितास्यदे	स्मारयिताहमदे
म	स्मारयिगयते	स्मारयिग्येते	स्मारयिग्यन्ते
	स्मारयिगयते	स्मारयिग्येये	स्मारयिग्यन्ते
	स्मारयिग्ये	स्मारयिग्यावदे	स्मारयिग्यामदे
कि	अस्मारयिप्यत	अस्मारयिप्येताम्	अस्मारयिप्यन्त
	अस्मारयिप्यथाः	अस्मारयिप्येयाम्	अस्मारयिप्यन्त
	अस्मारयिप्ये	अस्मारयिप्यावहि	अस्मारयिप्यामहि
	आध्याने	पटादिरास्मर्यतीत्यादि ।	

26 क [क] प्राप्ते च । चक्राद्यन्तौ

व.	अर्ययति	अर्ययतः	अर्ययन्ति
	अर्ययति	अर्ययथः	अर्ययथ
	अर्ययामि	अर्ययाव	अर्ययाम ।
व	अर्ययेन्	अर्ययेताम्	अर्ययेयुः
	अर्ययेः	अर्ययेतम्	अर्ययेत
	अर्ययेयम्	अर्ययेथ	अर्ययेम ।
र	अर्ययतु/अर्ययतात्	अर्ययताम्	अर्ययन्तु
	अर्यय/अर्ययतात्	अर्ययतम्	अर्ययत
	अर्ययामि	अर्ययाव	अर्ययाम ।
घ	अर्ययत्	अर्ययताम्	अर्ययन्
	अर्यय	अर्ययतम्	अर्ययत
	अर्ययाम्	अर्ययाव	अर्ययाम
अ	अर्ययितु	अर्ययिताम्	अर्ययितु
	अर्ययित	अर्ययिताम्	अर्ययित
	अर्ययितम्	अर्ययिताम्	अर्ययिताम्
प.	अर्ययान्चक्र	अर्ययान्चक्रानुः	अर्ययान्चक्रुः
	अर्ययान्चक्रु	अर्ययान्चक्रुः	अर्ययान्चक्र
	अर्ययान्चक्र/चक्र	अर्ययान्चक्रु	अर्ययान्चक्रुम
	अर्ययान्चक्रु	अर्ययाम	

आ	अर्ययत्	अर्ययिताम्	अर्ययितुः
	अर्ययः	अर्ययिताम्	अर्ययित
	अर्ययितम्	अर्ययितव	अर्ययितम् ।
अ	अर्ययिता	अर्ययितारो	अर्ययितारः
	अर्ययितासि	अर्ययितास्यः	अर्ययितास्य
	अर्ययितासिम्	अर्ययितास्यः	अर्ययितास्यम् ।
म	अर्ययिष्यति	अर्ययिष्यतः	अर्ययिष्यन्ति
	अर्ययिष्यसि	अर्ययिष्यथः	अर्ययिष्यथ
	अर्ययिष्यामि	अर्ययिष्याव	अर्ययिष्यामः ।
कि.	आर्ययिष्यत्	आर्ययिष्यताम्	आर्ययिष्यन्
	आर्ययिष्यः	आर्ययिष्यताम्	आर्ययिष्यत
	आर्ययिष्यम्	आर्ययिष्याव	आर्ययिष्याम ।
व.	अर्ययन्ते	अर्ययन्ते	अर्ययन्ते
	अर्ययन्ते	अर्ययन्ते	अर्ययन्ते
	अर्ययन्ते	अर्ययन्ते	अर्ययन्ते
न.	अर्ययन्ते	अर्ययन्ते	अर्ययन्ते
	अर्ययन्ते	अर्ययन्ते	अर्ययन्ते
	अर्ययन्ते	अर्ययन्ते	अर्ययन्ते
व.	अर्ययन्ते	अर्ययन्ते	अर्ययन्ते
	अर्ययन्ते	अर्ययन्ते	अर्ययन्ते
	अर्ययन्ते	अर्ययन्ते	अर्ययन्ते
व.	अर्ययन्ते	अर्ययन्ते	अर्ययन्ते
	अर्ययन्ते	अर्ययन्ते	अर्ययन्ते
	अर्ययन्ते	अर्ययन्ते	अर्ययन्ते
अ.	आर्ययन्ते	आर्ययन्ते	आर्ययन्ते
	आर्ययन्ते	आर्ययन्ते	आर्ययन्ते
	आर्ययन्ते	आर्ययन्ते	आर्ययन्ते
अ.	आर्ययन्ते	आर्ययन्ते	आर्ययन्ते
	आर्ययन्ते	आर्ययन्ते	आर्ययन्ते
	आर्ययन्ते	आर्ययन्ते	आर्ययन्ते
प.	अर्ययान्चक्र	अर्ययान्चक्राते	अर्ययान्चक्रिरे
	अर्ययान्चक्रु	अर्ययान्चक्राये	अर्ययान्चक्रुद्वे
	अर्ययान्चक्र	अर्ययान्चक्रुद्वे	अर्ययान्चक्रुमहे
	अर्ययाम्बभूव	अर्ययामास	
आ.	अर्ययिपीठ	अर्ययिपीयास्ताम्	अर्ययिपीरन्
	अर्ययिपीठाः	अर्ययिपीयास्ताम्	अर्ययिपीद्वयम्-चम्
	अर्ययिपीय	अर्ययिपीवहि	अर्ययिपीमहि
अ.	अर्ययिता	अर्ययितारो	अर्ययितारः
	अर्ययितासे	अर्ययितासाये	अर्ययिताधे
	अर्ययितादे	अर्ययितास्यदे	अर्ययिताहमदे

भ.	अर्णयिष्यते	अर्णयिष्येते	अर्णयिष्यन्ते
	अर्णयिष्यसे	अर्णयिष्येथे	अर्णयिष्यध्वे
	अर्णयिष्ये	अर्णयिष्यावहे	अर्णयिष्यामहे ।
क्रि.	अर्णयिष्यत	अर्णयिष्येताम्	अर्णयिष्यन्त
	अर्णयिष्यथाः	अर्णयिष्येथाम्	अर्णयिष्यध्वे
	अर्णयिष्ये	अर्णयिष्यावहि	अर्णयिष्यामहि

47 ओनै [नै] शोपणे

व.	वापयति	वापयतः	वापयन्ति
	वापयसि	वापयथः	वापयथ
	वापयामि	वापयावः	वापयामः
स.	वापयेत्	वापयेताम्	वापयेयुः
	वापयेः	वापयेतम्	वापयेत
	वापयेयम्	वापयेव	वापयेम ।
प.	वापयतु/वापयतात्	वापयताम्	वापयन्तु
	वापय/ ,,	वापयतम्	वापयत
	वापयानि	वापयाव	वापयाम ।
झ	अवापयत्	अवापयताम्	अवापयन्
	अवापयः	अवापयतम्	अवायत
	अवापयम्	अवापयाव	अवापयाम ।
भ.	अवीवपत्	अवीवपताम्	अवीवपन्
	अवीवपः	अवीवपतम्	अवीवपत
	अवीवपम्	अवीवपाव	अवीवपाम ।
प.	वापयाञ्चकार	वापयाञ्चक्रुः	वापयाञ्चक्रुः
	वापयाञ्चकथं	वापयाञ्चक्रथुः	वापयाञ्चक्र
	वापयाञ्चकार/चकर	वापयाञ्चकृव	वापयाञ्चकृम
	वापयाम्भूव ।	वापयामास	
आ.	वाप्यात्	वाप्यास्ताम्	वाप्यासुः
	वाप्याः	वाप्यास्तम्	वाप्यास्त
	वाप्यासम्	वाप्यास्व	वाप्यास्म
श.	वापयिता	वापयितारौ	वापयितारः
	वापयितासि	वापयितास्थः	वापयितास्थ
	वापयितास्मि	वापयितास्वः	वापयितास्मः ।
भ.	वापयिष्यति	वापयिष्यतः	वापयिष्यन्ति
	वापयिष्यसि	वापयिष्यथः	वापयिष्यथ
	वापयिष्यामि	वापयिष्यावः	वापयिष्यामः ।
क्रि.	अवापयिष्यत्	अवापयिष्येताम्	अवापयिष्यन्
	अवापयिष्यः	अवापयिष्यतम्	अवापयिष्यत
	अवापयिष्यम्	अवापयिष्याव	अवापयिष्याम ।

व.	वापयते	वापयेते	वापयन्ते
	वापयसे	वापयेथे	वापयध्वे
	वापये	वापयावहे	वापयामहे ।
स.	वापयेत	वापयेयाताम्	वापयेरन्
	वापयेथाः	वापयेयाथाम्	वापयेध्वम्
	वापयेय	वापयेवहि	वापयेमहि ।
प.	वापयताम्	वापयेताम्	वापयन्ताम्
	वापयस्व	वापयेथाम्	वापयध्वम्
	वापयै	वापयावहे	वापयामहे
झ	अवापयत	अवापयेताम्	अवापयन्त
	अवापयथाः	अवापयेथाम्	अवापयध्वम्
	अवापये	अवापयावहि	अवापयामहि ।
भ.	अवीवपत	अवीवपेताम्	अवीवपन्त
	अवीवपथाः	अवीवपेथाम्	अवीवपध्वम्
	अवीवपे	अवीवपाव	अवीवपाम ।
प.	वापयाञ्चक्रे	वापयाञ्चक्राते	वापयाञ्चक्रिरे
	वापयाञ्चकृषे	वापयाञ्चक्राथे	वापयाञ्चकृह्वे
	वापयाञ्चक्रोः	वापयाञ्चकृवहे	वापयाञ्चकृमहे
	वापयाम्भूव ।	वापयामास	
आ.	वापयिषीष्ट	वापयिषीयास्ताम्	वापयिषीरन्
	वापयिषीष्टाः	वापयिषीयाथाम्	वापयिषीध्वम्
	वापयिषीय	वापयिषीवहि	वापयिषीमहि ।
श.	वापयिता	वापयितारौ	वापयितारः
	वापयितासे	वापयितासाथे	वापयिताध्वे
	वापयिताहे	वापयितास्वहे	वापयितास्महे ।
भ.	वापयिष्यते	वापयिष्येते	वापयिष्यन्ते
	वापयिष्यसे	वापयिष्येथे	वापयिष्यध्वे
	वापयिष्ये	वापयिष्यावहे	वापयिष्यामहे ।
क्रि.	अवापयिष्यत	अवापयिष्येताम्	अवापयिष्यन्त
	अवापयिष्यथाः	अवापयिष्येथाम्	अवापयिष्यध्वम्
	अवापयिष्ये	अवापयिष्यावहि	अवापयिष्यामहि

137 व्रजु [व्रजु] गतौ ।

व.	व्राजयति	व्राजयतः	व्राजयन्ति
	व्राजयसि	व्राजयथः	व्राजयथ
	व्राजयामि	व्राजयावः	व्राजयामः
प.	व्राजयेत्	व्राजयेताम्	व्राजयेयुः
	व्राजयेः	व्राजयेतम्	व्राजयेत
	व्राजयेयम्	व्राजयेव	व्राजयेम ।

१.	ब्राजयत्/ब्राजयतात्	ब्राजयताम्	ब्राजयन्तु
	ब्राजय/	ब्राजयन्म्	ब्राजयत
	ब्राजयामि	ब्राजयाव	ब्राजयाम ।
२.	अब्राजयत्	अब्राजयताम्	अब्राजयन्
	अब्राजयः	अब्राजयन्म्	अब्राजयत
	अब्राजयामि	अब्राजयाव	अब्राजयाम ।
३.	अब्रिजयत्	अब्रिजयताम्	अब्रिजयन्
	अब्रिजयः	अब्रिजयन्म्	अब्रिजयत
	अब्रिजयामि	अब्रिजयाव	अब्रिजयाम ।
४.	ब्राजयान्चकार	ब्राजयान्चकृतुः	ब्राजयान्चक्रुः
	ब्राजयान्चकृत्य	ब्राजयान्चक्रुः	ब्राजयान्चक्रुः
	ब्राजयान्चकार/चक्रुः	ब्राजयान्चकृतुः	ब्राजयान्चक्रुः
	ब्राजयान्चक्रुः	ब्राजयामाव	ब्राजयामाव
आ	ब्राज्यात्	ब्राज्यास्ताम्	ब्राज्याम्
	ब्राज्याः	ब्राज्यास्तम्	ब्राज्याम्
	ब्राज्यामि	ब्राज्याव	ब्राज्याम् ।
ख.	ब्राजयिता	ब्राजयितारौ	ब्राजयितारः
	ब्राजयितासि	ब्राजयितासवः	ब्राजयितासवः
	ब्राजयितामि	ब्राजयितामवः	ब्राजयितामवः
५.	ब्राजयिष्यति	ब्राजयिष्यतः	ब्राजयिष्यन्ति
	ब्राजयिष्यसि	ब्राजयिष्यथः	ब्राजयिष्यथ
	ब्राजयिष्यामि	ब्राजयिष्यावः	ब्राजयिष्यामः ।
कि.	अब्राजयिष्यत्	अब्राजयिष्यताम्	अब्राजयिष्यन्
	अब्राजयिष्यः	अब्राजयिष्यन्म्	अब्राजयिष्यत
	अब्राजयिष्यामि	अब्राजयिष्याव	अब्राजयिष्याम
६.	ब्राजयेत्	ब्राजयेत	ब्राजयन्ते
	ब्राजयेमि	ब्राजयेथे	ब्राजयन्ते
	ब्राजये	ब्राजयाव	ब्राजयामहे ।
७.	ब्राजयेत्	ब्राजयेताम्	ब्राजयेन्
	ब्राजयेयाः	ब्राजयेयावाम्	ब्राजयेन्वम्
	ब्राजयेय	ब्राजयेयहि	ब्राजयेमहि ।
८.	ब्राजयन्ताम्	ब्राजयन्ताम्	ब्राजयन्ताम्
	ब्राजयन्तवः	ब्राजयन्तवाम्	ब्राजयन्तवम्
	ब्राजन्ते	ब्राजन्ताव	ब्राजन्तामहे ।
९.	अब्राजयन्	अब्राजयेताम्	अब्राजयन्त
	अब्राजयन्ताः	अब्राजयेयाम्	अब्राजयन्तवम्
	अब्राजये	अब्राजयावहि	अब्राजयामहि ।

अ	अबिजयत्	अबिजयताम्	अबिजयन्
	अबिजयः	अबिजयन्म्	अबिजयत
	अबिजयामि	अबिजयावहि	अबिजयामहि
१.	अगजयान्चक्रे	अगजयान्चकृतुः	अगजयान्चक्रुः
	अगजयान्चक्रुः	अगजयान्चक्रुः	अगजयान्चक्रुः
	अगजयान्चक्रे	अगजयान्चक्रुः	अगजयान्चक्रुः
	अगजयान्चक्रुः	अगजयामाव	अगजयामाव
आ	अगजयिष्यति	अगजयिष्यताम्	अगजयिष्यन्
	अगजयिष्यः	अगजयिष्यन्म्	अगजयिष्यत
	अगजयिष्यामि	अगजयिष्यावहि	अगजयिष्यामहि
ख	अगजयिता	अगजयितारौ	अगजयितारः
	अगजयितासि	अगजयितासवः	अगजयितासवः
	अगजयितामि	अगजयितामवः	अगजयितामवः
५.	अगजयिष्यते	अगजयिष्येते	अगजयिष्यन्ते
	अगजयिष्यसि	अगजयिष्यथे	अगजयिष्यथ
	अगजयिष्यामि	अगजयिष्यावहि	अगजयिष्यामहि
कि.	अगजयिष्यत्	अगजयिष्यताम्	अगजयिष्यन्
	अगजयिष्यः	अगजयिष्यन्म्	अगजयिष्यत
	अगजयिष्यामि	अगजयिष्यावहि	अगजयिष्यामहि
६.	अगजयेत्	अगजयेत	अगजयन्ते
	अगजयेमि	अगजयेथे	अगजयन्ते
	अगजये	अगजयावहि	अगजयामहि
७.	अगजयेत्	अगजयेताम्	अगजयेन्
	अगजयेयाः	अगजयेयावाम्	अगजयेन्वम्
	अगजयेय	अगजयेयहि	अगजयेमहि ।
८.	अगजयन्ताम्	अगजयन्ताम्	अगजयन्ताम्
	अगजयन्तवः	अगजयन्तवाम्	अगजयन्तवम्
	अगजन्ते	अगजन्ताव	अगजन्तामहि ।
९.	अगजयन्	अगजयेताम्	अगजयन्त
	अगजयन्ताः	अगजयेयाम्	अगजयन्तवम्
	अगजये	अगजयावहि	अगजयामहि ।

अ.	अचीचपत	अचीचपेताम्	अचीचपन्त
	अचीचपथाः	अचीचपेथाम्	अचीचपध्वम्
	अचीचपे	अचीचपावहि	अचीचपामहि
प.	चापयाञ्चक्रे	चापयाञ्चक्राते	चापयाञ्चक्रिरे
	चापयाञ्चकृषे	चापयाञ्चक्राथे	चापयाञ्चकृद्वे
	चापयाञ्चक्रे	चापयाञ्चकृवहे	चापयाञ्चकृमहे
	चापयाम्बभूव	चापयामास	
आ.	चापयिषीष्ट	चापयिषीयास्ताम्	चापयिषीरन्
	चापयिषीष्टाः	चापयिषीयास्थाम्	चापयिषीद्वम्
	चापयिषीय	चापयिषीवहि	चापयिषीमहि ।
क्ष.	चापयिता	चापयितारौ	चापयितारः
	चापयितासे	चापयितासाथे	चापयिताध्वे
	चापयिताहे	चापयितास्वहे	चापयितास्महे
भ.	चापयिष्यते	चापयिष्येते	चापयिष्यन्ते
	चापयिष्यसे	चापयिष्येथ	चापयिष्यध्वे
	चापयिष्ये	चापयिष्यावहे	चापयिष्यामहे
क्रि.	अचापयिष्यत	अचापयिष्येताम्	अचापयिष्यन्त
	अचापयिष्यथाः	अचापयिष्येथाम्	अचापयिष्यध्वम्
	अचापयिष्ये	अचापयिष्यावहि	अचापयिष्यामहि

396 गम्ल [गम्] गतौ

व.	गमयति	गमयतः	गमयन्ति
	गमयसि	गमयथः	गमयथ
	गमयामि	गमयावः	गमयामः
घ.	गमयेत्	गमयेताम्	गमयेयुः
	गमयेः	गमयेतम्	गमयेत
	गमयेयम्	गमयेव	गमयेम
प.	गमयतु/गमयतात्	गमयताम्	गमयन्तु
	गमय/	गमयतम्	गमयत
	गमयानि	गमयाव	गमयाम
झ.	अगमयत्	अगमयताम्	अगमयन्
	अगमयः	अगमयतम्	अगमयत
	अगमयम्	अगमयाव	अगमयाम
ञ.	अजीगमत्	अजीगमताम्	अजीगमन्
	अजीगमः	अजीगमतम्	अजीगमत
	अजीगमम्	अजीगमाव	अजीगमाम
ट.	गमयाञ्चकार	गमयाञ्चक्रतुः	गमयाञ्चक्रुः
	गमयाञ्चकथ	गमयाञ्चक्रथुः	गमयाञ्चक्र
	गमयाञ्चकार/चकर	गमयाञ्चकृव	गमयाञ्चकृम
	गमयाम्बभूव	गमयामास	

आ.	गम्यात्	गम्यास्ताम्	गम्यासुः
	गम्याः	गम्यास्तम्	गम्यास्त
	गम्यासम्	गम्यास्व	गम्यास्म
क्ष.	गमयिता	गमयितारौ	गमयितारः
	गमयितासि	गमयितास्थः	गमयितास्थ
	गमयितास्मि	गमयितास्वः	गमयितास्मः
भ.	गमयिष्यति	गमयिष्यतः	गमयिष्यन्ति
	गमयिष्यसि	गमयिष्यथः	गमयिष्यथ
	गमयिष्यामि	गमयिष्यावः	गमयिष्यामः
क्रि.	अगमयिष्यत्	अगमयिष्यताम्	अगमयिष्यन्
	अगमयिष्यः	अगमयिष्यतम्	अगमयिष्यत
	अगमयिष्यम्	अगमयिष्याव	अगमयिष्याम
व.	गमयते	गमयेते	गमयन्ते
	गमयसे	गमयेथे	गमयध्वे
	गमये	गमयावहे	गमयामहे
स.	गमयेत	गमयेथाताम्	गमयेरन्
	गमयेथा	गमयेथाथाम्	गमयेध्वम्
	गमयेय	गमयेवहि	गमयेमहि
प.	गमयताम्	गमयेताम्	गमयन्ताम्
	गमयस्व	गमयेथाम्	गमयध्वम्
	गमये	गमयावहे	गमयामहे
झ.	अगमयत	अगमयेताम्	अगमयन्त
	अगमयथाः	अगमयेथाम्	अगमयध्वम्
	अगमये	अगमयावहि	अगमयामहि
भ.	अजीगमत	अजीगमेताम्	अजीगमन्त
	अजीगमथाः	अजीगमेथाम्	अजीगमध्वम्
	अजीगमे	अजीगमावहि	अजीगमामहि
प.	गमयाञ्चक्रे	गमयाञ्चक्राते	गमयाञ्चक्रिरे
	गमयाञ्चकृषे	गमयाञ्चक्राथे	गमयाञ्चकृद्वे
	गमयाञ्चक्रे	गमयाञ्चकृवहे	गमयाञ्चकृमहे
	गमयाम्बभूव	गमयामास	
आ.	गमयिषीष्ट	गमयिषीयास्ताम्	गमयिषीरन्
	गमयिषीष्टाः	गमयिषीयास्थाम्	गमयिषीद्वम्
	गमयिषीय	गमयिषीवहि	गमयिषीमहि ।
क्ष.	गमयिता	गमयितारौ	गमयितारः
	गमयितासे	गमयितासाथे	गमयिताध्वे
	गमयिताहे	गमयितास्वहे	गमयितास्महे

म.	गमयिष्यते	गमयिष्येते	गमयिष्यन्ते
	गमयिष्यसे	गमयिष्येये	गमयिष्यन्वे
	गमयिष्ये	गमयिष्यावहे	गमयिष्यामहे
क्रि.	अगमयिष्यत	अगमयिष्येताम्	अगमयिष्यन्त
	अगमयिष्यथाः	अगमयिष्येथाम्	अगमयिष्यन्वम्
	अगमयिष्ये	अगमयिष्यावहि	अगमयिष्यामहि

६४४ डीङ् [डी] विहायसां गतौ

व.	हाययति	हाययतः	हाययन्ति
	हाययसि	हाययसः	हाययस्य
	हाययामि	हाययावः	हाययामः
ठ.	हाययेत्	हाययेताम्	हाययेयुः
	हाययेः	हाययेतम्	हाययेत
	हाययेयम्	हाययेव	हाययेम
ण.	हाययत्/हाययताम्	हाययताम्	हाययन्तु
	हायय/	हाययतम्	हाययत
	हाययामि	हाययाव	हाययाम
अ.	अहाययत्	अहाययताम्	अहाययन्
	अहाययः	अहाययतम्	अहाययत
	अहाययम्	अहाययाव	अहाययाम
इ.	अहीदयत्	अहीदयताम्	अहीदयन्
	अहीदयः	अहीदयतम्	अहीदयत
	अहीदयम्	अहीदयाव	अहीदयाम
ए.	हाययाञ्चक्र	हाययाञ्चक्रः	हाययाञ्चक्रः
	हाययाञ्चक्र्य	हाययाञ्चक्र्युः	हाययाञ्चक्र
	हाययाञ्चक्र/चक्र	हाययाञ्चक्रव	हाययाञ्चक्रम्
	हाययाञ्चक्र्य	हाययाञ्चक्र	
आ.	हाय्यात्	हाय्यास्ताम्	हाय्यास्तुः
	हाय्याः	हाय्यास्ताम्	हाय्यास्त
	हाय्यास्तम्	हाय्यास्व	हाय्यास्म
य.	हाययिता	हाययितास्व	हाययितास्व
	हाययितासि	हाययितास्वः	हाययितास्व
	हाययितास्मि	हाययितास्वः	हाययितास्मः
॥	हाययिष्यति	हाययिष्यतः	हाययिष्यन्ति
	हाययिष्यसि	हाययिष्यस्य	हाययिष्यस्य
	हाययिष्यामि	हाययिष्यावः	हाययिष्यामः
क्रि.	अहाययिष्यत्	अहाययिष्येताम्	अहाययिष्यन्त
	अहाययिष्यथाः	अहाययिष्येथाम्	अहाययिष्यन्वम्
	अहाययिष्ये	अहाययिष्यावहि	अहाययिष्यामहि

व.	हाययते	हाययेते	हाययन्ते
	हाययसे	हाययेये	हाययन्वे
	हायये	हाययावहे	हाययामहे
ठ.	हाययेत	हाययेताताम्	हाययेयन्
	हाययेथाः	हाययेथाम्	हाययेयन्वम्
	हाययेथ	हाययेथहि	हाययेथमहि
ण.	हाययताम्	हाययेताम्	हाययन्ताम्
	हाययत	हाययेथाम्	हाययन्धम्
	हायये	हाययावहे	हाययामहे
अ.	अहाययत	अहाययेताम्	अहाययन्त
	अहाययथाः	अहाययेथाम्	अहाययन्धम्
	अहायये	अहाययावहि	अहाययामहि
इ.	अहीदयत	अहीदयेताम्	अहीदयन्त
	अहीदयथाः	अहीदयेथाम्	अहीदयन्धम्
	अहीदये	अहीदयावहि	अहीदयामहि
ए.	हाययाञ्चक्रे	हाययाञ्चक्रते	हाययाञ्चक्रिरे
	हाययाञ्चक्र्ये	हाययाञ्चक्र्ये	हाययाञ्चक्र्ये
	हाययाञ्चक्रे	हाययाञ्चक्र्ये	हाययाञ्चक्र्ये
	हाययाञ्चक्र्य	हाययाञ्चक्र्य	हाययाञ्चक्र्य
आ.	हाययिरीय	हाययिरीयास्ताम्	हाययिरीयन्
	हाययिरीयः	हाययिरीयास्ताम्	हाययिरीयन्
	हाययिरीय	हाययिरीयहि	हाययिरीयमहि
य.	हाययिता	हाययितास्व	हाययितास्व
	हाययितासि	हाययितास्वः	हाययितास्व
	हाययितास्मि	हाययितास्वः	हाययितास्मः
॥	हाययिष्यते	हाययिष्येते	हाययिष्यन्ते
	हाययिष्यसे	हाययिष्येये	हाययिष्यन्वे
	हाययिष्ये	हाययिष्यावहे	हाययिष्यामहे
क्रि.	अहाययिष्यत	अहाययिष्येताम्	अहाययिष्यन्त
	अहाययिष्यथाः	अहाययिष्येथाम्	अहाययिष्यन्वम्
	अहाययिष्ये	अहाययिष्यावहि	अहाययिष्यामहि

६६१ भाजि [भाज्] दीप्तौ

व.	भाजयति	भाजयतः	भाजयन्ति
	भाजयसि	भाजयसः	भाजयस्य
	भाजयामि	भाजयावः	भाजयामः
य.	भाजयेत्	भाजयेताम्	भाजयेयुः
	भाजयेः	भाजयेतम्	भाजयेत
	भाजयेयम्	भाजयेव	भाजयेम

૧.	બ્રાજયતુ/બ્રાજયતાત્	બ્રાજયતામ્	બ્રાજયન્તુ
	બ્રાજય/ ,	બ્રાજયતમ્	બ્રાજયત
	બ્રાજયાનિ	બ્રાજયાવ	બ્રાજયામ
૨.	અબ્રાજયત્	અબ્રાજયતામ્	અબ્રાજયન્
	અબ્રાજયઃ	અબ્રાજયતમ્	અબ્રાજયત
	અબ્રાજયમ્	અબ્રાજયાવ	અબ્રાજયામ
૩.	અવિબ્રજત્	અવિબ્રજતામ્	અવિબ્રજન્
	અવિબ્રજઃ	અવિબ્રજતમ્	અવિબ્રજત
	અવિબ્રજમ્	અવિબ્રજાવ	અવિબ્રજામ
	અવબ્રાજત્	અવબ્રાજતમ્	અવબ્રાજન્
૪.	બ્રાજયાચ્ચકાર	બ્રાજયાચ્ચક્રતુઃ	બ્રાજયાચ્ચક્રુઃ
	બ્રાજયાચ્ચકર્થ	બ્રાજયાચ્ચક્રથુઃ	બ્રાજયાચ્ચક્ર
	બ્રાજયાચ્ચકાર/ચકર	બ્રાજયાચ્ચક્રવ	બ્રાજયાચ્ચક્રમ
	બ્રાજયામ્બભૂવ	બ્રાજયામાસ	
૫.	બ્રાજ્યાન્	બ્રાજ્યાસ્તામ્	બ્રાજ્યાસુઃ
	બ્રાજ્યાઃ	બ્રાજ્યાસ્તમ્	બ્રાજ્યાસ્ત
	બ્રાજ્યાસમ્	બ્રાજ્યાસવ	બ્રાજ્યાસ્મ
૬.	બ્રાજયિતા	બ્રાજયિતારૌ	બ્રાજયિતારઃ
	બ્રાજયિતાસિ	બ્રાજયિતાસ્યઃ	બ્રાજયિતારમ્
	બ્રાજયિતારિમ	બ્રાજયિતારવઃ	બ્રાજયિતારમ્
૭.	બ્રાજયિષ્યતિ	બ્રાજયિષ્યતઃ	બ્રાજયિષ્યન્તિ
	બ્રાજયિષ્યસિ	બ્રાજયિષ્યથઃ	બ્રાજયિષ્યથ
	બ્રાજયિષ્યામિ	બ્રાજયિષ્યાવઃ	બ્રાજયિષ્યામઃ
૮.	અબ્રાજયિષ્યત્	અબ્રાજયિષ્યતામ્	અબ્રાજયિષ્યન્
	અબ્રાજયિષ્યઃ	અબ્રાજયિષ્યતમ્	અબ્રાજયિષ્યત
	અબ્રાજયિષ્યમ્	અબ્રાજયિષ્યાવ	અબ્રાજયિષ્યામ
૯.	બ્રાજયતે	બ્રાજયેતે	બ્રાજયન્તે
	બ્રાજયસે	બ્રાજયેથે	બ્રાજયધ્વે
	બ્રાજયે	બ્રાજયાવહે	બ્રાજયામહે
૧૦.	બ્રાજયેત	બ્રાજયેયાતામ્	બ્રાજયેરન્
	બ્રાજયેથાઃ	બ્રાજયેયાથામ્	બ્રાજયેધ્વમ્
	બ્રાજયેય	બ્રાજયેવહિ	બ્રાજયેમહિ
૧૧.	બ્રાજયતામ્	બ્રાજયેતામ્	બ્રાજયન્તામ્
	બ્રાજયસ્વ	બ્રાજયેથામ્	બ્રાજયધ્વમ્
	બ્રાજયૈ	બ્રાજયાવહે	બ્રાજયામહે
૧૨.	અબ્રાજયત	અબ્રાજયેતામ્	અબ્રાજયન્ત
	અબ્રાજયથાઃ	અબ્રાજયેયામ્	અબ્રાજયધ્વમ્
	અબ્રાજયે	અબ્રાજયાવહિ	અબ્રાજયામહિ

૩.	અવિબ્રજત	અવિબ્રજેતામ્	અવિબ્રજન્ત
	અવિબ્રજથાઃ	અવિબ્રજેયામ્	અવિબ્રજધ્વમ્
	અવિબ્રજે	અવિબ્રજાવહિ	અવિબ્રજામહિ
	અવબ્રાજત	અવબ્રાજેતમ્	અવબ્રાજન્ત
૪.	બ્રાજયાચ્ચક્રે	બ્રાજયાચ્ચક્રાતે	બ્રાજયાચ્ચક્રિરે
	બ્રાજયાચ્ચક્રે	બ્રાજયાચ્ચક્રાવે	બ્રાજયાચ્ચક્રદ્વે
	બ્રાજયાચ્ચક્રે	બ્રાજયાચ્ચક્રવહે	બ્રાજયાચ્ચક્રમહે
	બ્રાજયામ્બભૂવ	બ્રાજયામાસ	
૫.	બ્રાજયિષીષ્ટ	બ્રાજયિષીયાસ્તામ્	બ્રાજયિષીરન્
	બ્રાજયિષીષ્ટાઃ	બ્રાજયિષીયાસ્થામ્	બ્રાજયિષીદ્વમ્
	બ્રાજયિષીય	બ્રાજયિષીવહિ	બ્રાજયિષીમહિ
૬.	બ્રાજયિતા	બ્રાજયિતારૌ	બ્રાજયિતારઃ
	બ્રાજયિતાસે	બ્રાજયિતાસાયે	બ્રાજયિતાધ્વે
	બ્રાજયિતાહે	બ્રાજયિતાસ્વહે	બ્રાજયિતાસ્મહે
૭.	બ્રાજયિષ્યતે	બ્રાજયિષ્યેતે	બ્રાજયિષ્યન્તે
	બ્રાજયિષ્યસે	બ્રાજયિષ્યેથે	બ્રાજયિષ્યધ્વે
	બ્રાજયિષ્યે	બ્રાજયિષ્યાવહે	બ્રાજયિષ્યામહે
૮.	અબ્રાજયિષ્યત	અબ્રાજયિષ્યેતામ્	અબ્રાજયિષ્યન્ત
	અબ્રાજયિષ્યથાઃ	અબ્રાજયિષ્યેયામ્	અબ્રાજયિષ્યધ્વમ્
	અબ્રાજયિષ્યે	અબ્રાજયિષ્યાવહિ	અબ્રાજયિષ્યામહિ

★ અ ન હોવાથી ૨૨ જોડાક્ષર કરેલ છે

670 ચેષ્ટિ [ચેષ્ટ] ચેષ્ટાયામ્

૧.	ચેષ્ટયતિ	ચેષ્ટયતઃ	ચેષ્ટયન્તિ
	ચેષ્ટયસિ	ચેષ્ટયથઃ	ચેષ્ટયથ
	ચેષ્ટયામિ	ચેષ્ટયાવઃ	ચેષ્ટયામઃ
૨.	ચેષ્ટયેન્	ચેષ્ટયેતામ્	ચેષ્ટયેયુઃ
	ચેષ્ટયેઃ	ચેષ્ટયેતમ્	ચેષ્ટયેત
	ચેષ્ટયેયમ્	ચેષ્ટયેવ	ચેષ્ટયેમ
૩.	ચેષ્ટયતુ/ચેષ્ટયતાન્	ચેષ્ટયતામ્	ચેષ્ટયન્તુ
	ચેષ્ટય/ ,	ચેષ્ટયતમ્	ચેષ્ટયત
	ચેષ્ટયાનિ	ચેષ્ટયાવ	ચેષ્ટયામ
૪.	અચેષ્ટયત્	અચેષ્ટયતામ્	અચેષ્ટયન્
	અચેષ્ટયઃ	અચેષ્ટયતમ્	અચેષ્ટયત
	અચેષ્ટયમ્	અચેષ્ટયાવ	અચેષ્ટયામ
૫.	અચિચેષ્ટત્	અચિચેષ્ટતામ્	અચિચેષ્ટન્
	અચિચેષ્ટઃ	અચિચેષ્ટતમ્	અચિચેષ્ટત
	અચિચેષ્ટમ્	અચિચેષ્ટાવ	અચિચેષ્ટામ
	અવચેષ્ટત્	અવચેષ્ટતામ્	અવચેષ્ટન્

४.	चाययति चाययसि चाययामि	चाययतः चायययः चाययामः	चाययन्ति चाययय चाययामः
५.	चाययेत् चाययेः चाययेयन्	चाययेताम् चाययेतम् चाययेय	चाययेयुः चाययेत चाययेन
६.	चाययन् चायय/ , चाययामि	चाययताम् चाययन्म् चाययाम	चाययन्तु चाययत चाययाम
७.	अचाययन् अचाययः अचाययम् अचाययान्	अचाययताम् अचाययतम् अचाययाम अचाययाम	अचाययन् अचाययत अचाययत अचाययाम
८.	अचाययन् अचाययः अचाययम् अचाययान्	अचाययताम् अचाययतम् अचाययाम अचाययाम	अचाययन् अचाययत अचाययत अचाययाम
९.	चाययान्चकार चाययान्चक्र चाययान्चकार/चक्र चाययान्चक्र चाययान्चक्र	चाययान्चक्रतुः चाययान्चक्रधुः चाययान्चक्र चाययान्चक्र चाययान्चक्र	चाययान्चक्रन्ति चाययान्चक्र चाययान्चक्र चाययान्चक्र चाययान्चक्र
१०.	चाय्यात् चाय्याः चाय्याम् चाय्याम्	चाय्याताम् चाय्यास्तम् चाय्याम् चाय्याम्	चाय्याम् चाय्यास्त चाय्याम् चाय्याम्
११.	चाययिता चाययिता चाययिता चाययिता	चाययिता चाययिता चाययिता चाययिता	चाययिता चाययिता चाययिता चाययिता

म.	चाययिष्यति	चाययिष्यतः	चाययिष्यन्ति
	चाययिष्यसि	चाययिष्यथः	चाययिष्यथ
	चाययिष्यामि	चाययिष्यावः	चाययिष्यामः
क्रि.	अचाययिष्यत्	अचाययिष्यताम्	अचाययिष्यन्
	अचाययिष्यः	अचाययिष्यतम्	अचाययिष्यत
	अचाययिष्यम्	अचाययिष्याव	अचाययिष्याम
व.	चाययते	चाययेते	चाययन्ते
	चाययसे	चाययेथे	चाययध्वे
	चायये	चाययावहे	चाययामहे
स.	चाययेत	चाययेयाताम्	चाययेरन्
	चाययेथाः	चाययेयाथाम्	चाययेध्वम्
	चाययेय	चाययेवहि	चाययेमहि
प.	चाययताम्	चाययेताम्	चाययन्ताम्
	चाययस्व	चाययेथाम्	चाययध्वम्
	चायै	चाययावहै	चाययामहै
अ.	अचाययत	अचाययेताम्	अचाययन्त
	अचाययथाः	अचाययेथाम्	अचाययध्वम्
	अचायये	अचाययावहि	अचाययामहि
अ.	अचीचयत	अचीचयेताम्	अचीचयन्त
	अचीचयथाः	अचीचयेथाम्	अचीचयध्वम्
	अचीचये	अचीचयावहि	अचीचयामहि
प.	चाययाञ्चक्रे	चाययाञ्चक्राते	चाययाञ्चक्रिरे
	चाययाञ्चकृषे	चाययाञ्चक्राथे	चाययाञ्चकृद्धवे
	चाययाञ्चक्रे	चाययाञ्चकृवहे	चाययाञ्चकृमहे
	चाययाम्बभूव	चाययामास	
भा.	चाययिषीष्ट	चाययिषीयास्ताम्	चाययिषीरन्
	चाययिषीष्टाः	चाययिषीयास्थाम्	चाययिषीद्वम्-ध्वम्
	चाययिषीय	चाययिषीवहि	चाययिषीमहि
य.	चाययिता	चाययितारौ	चाययितारः
	चाययितासे	चाययितासाथे	चाययिताध्वे
	चाययिताहे	चाययितास्वहे	चाययितास्महे
म.	चाययिष्यते	चाययिष्येते	चाययिष्यन्ते
	चाययिष्यसे	चाययिष्येथे	चाययिष्यध्वे
	चाययिष्ये	चाययिष्यावहे	चाययिष्यामहे
क्रि.	अचाययिष्यत	अचाययिष्येताम्	अचाययिष्यन्त
	अचाययिष्यथाः	अचाययिष्येथाम्	अचाययिष्यध्वम्
	अचाययिष्ये	अचाययिष्यावहि	अचाययिष्यामहि

803 क्षमायैङ् [क्षमाय्] विधून्ने ।

व.	क्षमापयति	क्षमापयतः	क्षमापयन्ति
	क्षमापयसि	क्षमापयथः	क्षमापयथ
	क्षमापयामि	क्षमापयावः	क्षमापयामः
स.	क्षमापयेत्	क्षमापयेताम्	क्षमापयेयुः
	क्षमापयेः	क्षमापयेतम्	क्षमापयेत
	क्षमापयेयम्	क्षमापयेव	क्षमापयेम
प.	क्षमापयतु/क्षमापयताम्	क्षमापयताम्	क्षमापयन्तु
	क्षमापय/	क्षमापयतम्	क्षमापयत
	क्षमापयाणि	क्षमापयाव	क्षमापयाम
झ	अक्षमापयन्	अक्षमापयताम्	अक्षमापयन्
	अक्षमापयः	अक्षमापयतम्	अक्षमापयत
	अक्षमापयम्	अक्षमापयाव	अक्षमापयाम
भ.	अचिक्षमन्	अचिक्षमताम्	अचिक्षमन्
	अचिक्षमपः	अचिक्षमरतम्	अचिक्षमपत
	अचिक्षमम्	अचिक्षमाव	अचिक्षमाम
प.	क्षमापयाञ्चकार	क्षमापयाञ्चक्रतुः	क्षमापयाञ्चक्रुः
	क्षमापयाञ्चकर्तुः	क्षमापयाञ्चक्रथुः	क्षमापयाञ्चक्र
	क्षमापयाञ्चकार/चकर	क्षमापयाञ्चकृव	क्षमापयाञ्चक्रम
	क्षमापयाम्बभूव	क्षमापयामास	
आ.	क्षमाप्यात्	क्षमाप्यास्ताम्	क्षमाप्यासुः
	क्षमाप्याः	क्षमाप्यास्तम्	क्षमाप्यास्त
	क्षमाप्यासम्	क्षमाप्यास्व	क्षमाप्यास्म
श्र.	क्षमापयिता	क्षमापयितारौ	क्षमापयितारः
	क्षमापयितासि	क्षमापयितास्थः	क्षमापयितास्थ
	क्षमापयितास्मि	क्षमापयितास्वः	क्षमापयितास्मः
म.	क्षमापयिष्यति	क्षमापयिष्यतः	क्षमापयिष्यन्ति
	क्षमापयिष्यसि	क्षमापयिष्यथः	क्षमापयिष्यथ
	क्षमापयिष्यामि	क्षमापयिष्यावः	क्षमापयिष्यामः
क्रि.	अक्षमापयिष्यत्	अक्षमापयिष्यताम्	अक्षमापयिष्यन्
	अक्षमापयिष्यः	अक्षमापयिष्यतम्	अक्षमापयिष्यत
	अक्षमापयिष्यम्	अक्षमापयिष्याव	अक्षमापयिष्याम
व.	क्षमापयते	क्षमापयेते	क्षमापयन्ते
	क्षमापयसे	क्षमापयेथे	क्षमापयध्वे
	क्षमापये	क्षमापयावहे	क्षमापयामहे
स.	क्षमापयेत	क्षमापयेयाताम्	क्षमापयेरन्
	क्षमापयेथाः	क्षमापयेयाथाम्	क्षमापयेध्वम्
	क्षमापयेय	क्षमापयेवहि	क्षमापयेमहि

आ.	स्फावयिषीष्ट	स्फावयिषीयास्ताम्	स्फावयिषीरन्
	स्फावयिषीष्टाः	स्फावयिषीयास्याम्	स्फावयिषीद्वम्-ध्वम्
	स्फावयिषीय	स्फावयिषीवहि	स्फावयिषीमहि
अ.	स्फावयिता	स्फावयितारौ	स्फावयितारः
	स्फावयितासे	स्फावयितासाथे	स्फावयिताध्वे
	स्फावयिताहे	स्फावयितास्वहे	स्फावयितास्महे
भ.	स्फावयिष्यते	स्फावयिष्येते	स्फावयिष्यन्ते
	स्फावयिष्यसे	स्फावयिष्येथे	स्फावयिष्यध्वे
	स्फावयिष्ये	स्फावयिष्यावहे	स्फावयिष्यामहे
क्रि.	अस्फावयिष्यत	अस्फावयिष्येताम्	अस्फावयिष्यन्त
	अस्फावयिष्यथाः	अस्फावयिष्येथाम्	अस्फावयिष्यध्वम्
	अस्फावयिष्ये	अस्फावयिष्यावहि	अस्फावयिष्यामहि

४४४ डुकृग् [कृ] करणे

व.	कारयति	कारयतः	कारयन्ति
	कारयसि	कारयथः	कारयथ
	कारयामि	कारयावः	कारयामः
घ.	कारयेत्	कारयेताम्	कारयेयुः
	कारयेः	कारयेतम्	कारयेत
	कारयेयम्	कारयेव	कारयेम
प.	कारयतु/कारयतात्	कारयताम्	कारयन्तु
	कारय/ ,,	कारयतम्	कारयत
	कारयाणि	कारयाव	कारयाम
झ.	अकारयत्	अकारयताम्	अकारयन्
	अकारयः	अकारयतम्	अकारयत
	अकारयम्	अकारयाव	अकारयाम
ञ.	अचीकरत्	अचीकरताम्	अचीकरन्
	अचीकरः	अचीकरतम्	अचीकरत
	अचीकरम्	अचीकराव	अचीकराम
ष.	कारयाञ्चकार	कारयाञ्चक्रतुः	कारयाञ्चक्रुः
	कारयाञ्चकथं	कारयाञ्चकथुः	कारयाञ्चक्र
	कारयाञ्चकार/चकर	कारयाञ्चकृव	कारयाञ्चकृम
	कारयाम्बभूव	कारयामास	
आ.	कार्यात्	कार्यास्ताम्	कार्यासुः
	कार्याः	कार्यास्तम्	कार्यास्त
	कार्यासम्	कार्यास्व	कार्यास्म
अ.	कारयिता	कारयितारौ	कारयितारः
	कारयितासि	कारयितासथः	कारयितास्थ
	कारयितास्मि	कारयितास्वः	कारयितास्मः

भ.	कारयिष्यति	कारयिष्यतः	कारयिष्यन्ति
	कारयिष्यसि	कारयिष्यथः	कारयिष्यथ
	कारयिष्यामि	कारयिष्यावः	कारयिष्यामः
क्रि.	अकारयिष्यत्	अकारयिष्यताम्	अकारयिष्यन्
	अकारयिष्यः	अकारयिष्यतम्	अकारयिष्यत
	अकारयिष्यम्	अकारयिष्याव	अकारयिष्याम
व.	कारयते	कारयेते	कारयन्ते
	कारयसे	कारयेथे	कारयध्वे
	कारये	कारयावहे	कारयामहे
घ.	कारयेत	कारयेयाताम्	कारयेरन्
	कारयेथाः	कारयेयाथाम्	कारयेध्वम्
	कारयेय	कारयेवहि	कारयेमहि
प.	कारयताम्	कारयेताम्	कारयन्ताम्
	कारयस्व	कारयेथाम्	कारयध्वम्
	कारयै	कारयावहै	कारयामहै
झ.	अकारयत	अकारयेताम्	अकारयन्त
	अकारयथाः	अकारयेथाम्	अकारयध्वम्
	अकारये	अकारयावहि	अकारयामहि
ञ.	अचीकरत	अचीकरेताम्	अचीकरन्त
	अचीकरथाः	अचीकरेथाम्	अचीकरध्वम्
	अचीकरे	अचीकरावहि	अचीकरामहि
ष.	कारयाञ्चक्रे	कारयाञ्चक्राते	कारयाञ्चक्रिरे
	कारयाञ्चकृष्वे	कारयाञ्चक्राथे	कारयाञ्चकृद्वे
	कारयाञ्चक्रे	कारयाञ्चकृवहे	कारयाञ्चकृमहे
	कारयाम्बभूव	कारयामास	
आ.	कारयिषीष्ट	कारयिषीयास्ताम्	कारयिषीरन्
	कारयिषीष्टाः	कारयिषीयास्याम्	कारयिषीद्वम्-ध्वम्
	कारयिषीय	कारयिषीवहि	कारयिषीमहि
अ.	कारयिता	कारयितारौ	कारयितारः
	कारयितासे	कारयितासाथे	कारयिताध्वे
	कारयिताहे	कारयितास्वहे	कारयितास्महे
भ.	कारयिष्यते	कारयिष्येते	कारयिष्यन्ते
	कारयिष्यसे	कारयिष्येथे	कारयिष्यध्वे
	कारयिष्ये	कारयिष्यावहे	कारयिष्यामहे
क्रि.	अकारयिष्यत	अकारयिष्येताम्	अकारयिष्यन्त
	अकारयिष्यथाः	अकारयिष्येथाम्	अकारयिष्यध्वम्
	अकारयिष्ये	अकारयिष्यावहि	अकारयिष्यामहि

अ.	आसिसत् आसिसः आसिसम्	आसिसताम् आसिसतम् आसिसाव	आसिसन् आसिसत आसिसाम
प.	आसयाञ्चकार आसयाञ्चकथं आसयाञ्चकार/चकर आसयाम्बभूव	आसयाञ्चक्रतुः आसयाञ्चक्रथुः आसयाञ्चकृव आसयामास	आसयाञ्चक्रुः आसयाञ्चक्र आसयाञ्चकृम
आ.	आस्यात् आस्याः आस्यासम्	आस्यास्ताम् आस्यास्तम् आस्यास्व	आस्यासुः आस्यास्त आस्यास
घ.	आसयिता आसयितासि आसयितास्मि	आसयितारौ आसयितास्थः आसयितास्वः	आसयितारः आसयितास्थ आसयितास्मः
भ.	आसयिष्यति आसयिष्यसि आसयिष्यामि	आसयिष्यतः आसयिष्यथः आसयिष्यावः	आसयिष्यन्ति आसयिष्यथ आसयिष्यामः
क्रि.	आसयिष्यन् आसयिष्यः आसयिष्यम्	आसयिष्यताम् आसयिष्यतम् आसयिष्याव	आसयिष्यन् आसयिष्यत आसयिष्याम
ब.	आसयेते आसयेसे आसये	आसयेते आसयेथे आसयावहे	आसयन्ते आसयध्वे आसयामहे
स.	आसयेत आसयेथाः आसयेय	आसयेयाताम् आसयेयाथाम् आसयेवहि	आसयेरन् आसयेध्वम् आसयेमहि
प.	आसयताम् आसयस्व आसये	आसयेताम् आसयेथाम् आसयावहै	आसयन्ताम् आसयध्वम् आसयामहै
छ.	आसयत आसयथाः आसये	आसयेतान् आसयेथाम् आसयावहि	आसयन्त आसयध्वम् आसयामहि
अ.	आसिसत आसिसथाः आसिसे	आसिसेताम् आसिसेथाम् आसिसावहि	आसिसन्त आसिसध्वम् आसिसामहि
प.	आसयाञ्चक्रे आसयाञ्चक्रे आसयाञ्चक्रे आसयाम्बभूव	आसयाञ्चक्राते आसयाञ्चक्राथे आसयाञ्चक्रवहे आसयामास	आसयाञ्चक्रिरे आसयाञ्चक्रुद्वे आसयाञ्चक्रमहे

आ.	आसयिषीष्ट आसयिषीष्टाः आसयिषीय	आसयिषीयास्ताम् आसयिषीयास्थाम् आसयिषीवहि	आसयिषीरन् आसयिषीद्वम्-ध्वम् आसयिषीमहि
घ.	आसयिता आसयितासे आसयिताहे	आसयितारौ आसयितासाथे आसयितास्वहे	आसयितारः आसयिताध्वे आसयितास्महे
भ.	आसयिष्यते आसयिष्यसे आसयिष्ये	आसयिष्येते आसयिष्येथे आसयिष्यावहे	आसयिष्यन्ते आसयिष्यध्वे आसयिष्यामहे
क्रि.	आसयिष्यत आसयिष्यथाः आसयिष्ये	आसयिष्येताम् आसयिष्येथाम् आसयिष्यावहि	आसयिष्यन्त आसयिष्यध्वम् आसयिष्यामहि

९३५ गुहौग् [गुह] स'वरणे ।

व.	गूहयति गूहयसि गूहयामि	गूहयतः गूहयथः गूहयावः	गूहयन्ति गूहयथ गूहयामः
स.	गूहयेत् गूहयेः गूहयेयम्	गूहयेताम् गूहयेतम् गूहयेव	गूहयेयुः गूहयेत गूहयेम
प.	गूहयतु/गूहयतात् गूहय/ ,, गूहयानि	गूहयताम् गूहयतम् गूहयाव	गूहयन्तु गूहयत गूहयाम
छ.	अगूहयन् अगूहयः अगूहयम्	अगूहयताम् अगूहयतम् अगूहयाव	अगूहयन् अगूहयत अगूहयाम
अ.	अजूगुहत् अजूगुहः अजूगुहम्	अजूगुहताम् अजूगुहतम् अजूगुहाव	अजूगुहन् अजूगुहत अजूगुहाम
प.	गूहयाञ्चकार गूहयाञ्चकथं गूहयाञ्चकार/चकर गूहयाम्बभूव	गूहयाञ्चक्रतुः गूहयाञ्चक्रथुः गूहयाञ्चकृव गूहयामास	गूहयाञ्चक्रुः गूहयाञ्चक्र गूहयाञ्चकृम
आ.	गूह्यात् गूह्याः गूह्यासम्	गूह्यास्ताम् गूह्यास्तम् गूह्यास्व	गूह्यासुः गूह्यास्त गूह्यास
घ.	गूहयिता गूहयितासि गूहयितास्मि	गूहयितारौ गूहयितास्थः गूहयितास्वः	गूहयितारः गूहयितास्थ गूहयितास्मः

व.	वर्तयते वर्तयसे वर्तये	वर्तयेते वर्तयेये वर्तयावहे	वर्तयन्ते वर्तयध्वे वर्तयामहे
घ.	वर्तयेत वर्तयेथाः वर्तयेय	वर्तयेयाताम् वर्तयेयाथाम् वर्तयेवहि	वर्तयेरन् वर्तयेध्वम् वर्तयेमहि
ङ.	वर्तयताम् वर्तयस्व वर्तयै	वर्तयेताम् वर्तयेथाम् वर्तयावहै	वर्तयन्ताम् वर्तयध्वम् वर्तयामहै
झ.	अवर्तयत अवर्तयथाः अवर्तये	अवर्तयेताम् अवर्तयेथाम् अवर्तयवहि	अवर्तयन्त अवर्तयध्वम् अवर्तयामहि
ञ.	अवीवृतत अवीवृतथाः अवीवृते	अवीवृतेताम् अवीवृतेथाम् अवीवृतावहि	अवीवृत्तन्त अवीवृत्तध्वम् अवीवृतामहि
ट.	अववर्तत अववर्तथाः अववर्तये	अववर्तयेताम् अववर्तयेथाम् अववर्तयवहि	अववर्तन्त अववर्तध्वम् अववर्तामहि
ड.	वर्तयाञ्चक्रे वर्तयाञ्चकृषे वर्तयाञ्चक्रे	वर्तयाञ्चक्रते वर्तयाञ्चक्राये वर्तयाञ्चक्रवहे	वर्तयाञ्चक्रिरे वर्तयाञ्चक्रृद्वे वर्तयाञ्चक्रमहे
ढ.	वर्तयाम्भूव वर्तयाम्भूव	वर्तयामास वर्तयामास	वर्तयामन् वर्तयामन्
ण.	वर्तयिषीष्ट वर्तयिषीष्टाः वर्तयिषीथ	वर्तयिषीयास्ताम् वर्तयिषीयाथाम् वर्तयिषीवहि	वर्तयिषीरन् वर्तयिषीध्वम् वर्तयिषीमहि
त.	वर्तयिता वर्तयितासे वर्तयिताहे	वर्तयितारौ वर्तयितासाये वर्तयितास्वहे	वर्तयितारः वर्तयिताध्वे वर्तयितास्महे
थ.	वर्तयिष्यते वर्तयिष्यसे वर्तयिष्ये	वर्तयिष्येते वर्तयिष्येये वर्तयिष्यावहे	वर्तयिष्यन्ते वर्तयिष्यध्वे वर्तयिष्यामहे
द.	अवर्तयिष्यत अवर्तयिष्यथाः अवर्तयिष्ये	अवर्तयिष्येताम् अवर्तयिष्येथाम् अवर्तयिष्यावहि	अवर्तयिष्यन्त अवर्तयिष्यध्वम् अवर्तयिष्यामहि

११९९ रमि [रम्] क्रीडायाम् ।

व.	रमयति रमयसि रमयामि	रमयतः रमयथः रमयावः	रमयन्ति रमयथ रमयामः
----	--------------------------	--------------------------	---------------------------

४.	रमयेत् रमयेः रमयेयम्	रमयेताम् रमयेतम् रमयेव	रमयेयुः रमयेत रमयेम
५.	रमयतु/रमयतात् रमय/ , रमयाणि	रमयताम् रमयतम् रमयाव	रमयन्तु रमयत रमयाम
६.	अरमयत् अरमयः अरमयम्	अरमयताम् अरमयतम् अरमयाव	अरमयन् अरमयत अरमयाम
७.	अरीरमत् अरीरमः अरीरमम्	अरीरमताम् अरीरमतम् अरीरमाव	अरीरमन् अरीरमत अरीरमाम
८.	रमयाञ्चकार रमयाञ्चकर्षे रमयाञ्चकार/चकर	रमयाञ्चक्रतुः रमयाञ्चक्रथुः रमयाञ्चक्रव	रमयाञ्चक्रुः रमयाञ्चक्र रमयाञ्चक्रम
९.	रम्यात् रम्याः रम्यासम्	रम्यास्ताम् रम्यास्तम् रम्यास्व	रम्यासुः रम्यास्त रम्यास्म
१०.	रमयिता रमयितासि रमयितास्मि	रमयितारौ रमयितास्थः रमयितास्वः	रमयितारः रमयितास्थ रमयितास्मः
११.	रमयिष्यति रमयिष्यसि रमयिष्यामि	रमयिष्यतः रमयिष्यथः रमयिष्यावः	रमयिष्यन्ति रमयिष्यथ रमयिष्यामः
१२.	अरमयिष्यत् अरमयिष्यः अरमयिष्यम्	अरमयिष्यताम् अरमयिष्यतम् अरमयिष्याव	अरमयिष्यन् अरमयिष्यत अरमयिष्याव
१३.	रमयते रमयसे रमये	रमयेते रमयेये रमयावहे	रमयन्ते रमयध्वे रमयामहे
१४.	रमयेत रमयेथाः रमयेय	रमयेयाताम् रमयेयाथाम् रमयेवहि	रमयेरन् रमयेध्वम् रमयेमहि
१५.	रमयताम् रमयस्व रमयै	रमयेताम् रमयेथाम् रमयावहै	रमयन्ताम् रमयध्वम् रमयामहै

[illegible]

994 हुलेंग् [हुले] स्पर्धाशब्दयोः ।

६	ह्रासयति ह्रासयामि ह्रासयामि	ह्रासयतः ह्रासयथः ह्रासयावः	ह्रासयन्ति ह्रासयथ ह्रासयामः
७	ह्रासयेत् ह्रासेय ह्रासयेयम्	ह्रासयेताम् ह्रासयेतम् ह्रासयेय	ह्रासयेयुः ह्रासयेत ह्रासयेयम्
८	ह्रासयन्तु ह्रासयान् ह्रासयामि	ह्रासयन्ताम् ह्रासयान् ह्रासयाव	ह्रासयन्तु ह्रासयन्तु ह्रासयान
९	अह्रासयत् अह्रासयः अह्रासयन्	अह्रासयताम् अह्रासयान् अह्रासयाव	अह्रासयन्तु अह्रासयन्तु अह्रासयान
१०	अह्रासयन् अह्रासयन् अह्रासयन्	अह्रासयन्तु अह्रासयन्तु अह्रासयन्	अह्रासयन्तु अह्रासयन्तु अह्रासयन्तु

[illegible]

अ.	ह्राययिता	ह्राययितारौ	ह्राययितारः
	ह्राययितासे	ह्राययितासाये	ह्राययिताध्वे
	ह्राययिताहे	ह्राययितास्वहे	ह्राययितास्महे
भ.	ह्राययिष्यते	ह्राययिष्येते	ह्राययिष्यन्ते
	ह्राययिष्यसे	ह्राययिष्येये	ह्राययिष्यध्वे
	ह्राययिष्ये	ह्राययिष्यावहे	ह्राययिष्यामहे
क्रि.	अह्राययिष्यत	अह्राययिष्येताम्	अह्राययिष्यन्त
	अह्राययिष्यथाः	अह्राययिष्येथाम्	अह्राययिष्यध्वम्
	अह्राययिष्ये	अह्राययिष्यावहि	अह्राययिष्यामहि

९९७ द्व्योश्चि [श्रि] गतिवृद्धयोः ।

व.	श्वाययति	श्वाययतः	श्वाययन्ति
	श्वाययसि	श्वाययथः	श्वाययथ
	श्वाययामि	श्वाययावः	श्वाययामः
व.	श्वाययेत्	श्वाययेताम्	श्वाययेयुः
	श्वाययेः	श्वाययेतम्	श्वाययेत
	श्वाययेयम्	श्वाययेव	श्वाययेम
प.	श्वाययत्/श्वाययतात्	श्वाययताम्	श्वाययन्तु
	श्वायय/	श्वाययतम्	श्वाययत
	श्वाययानि	श्वाययाव	श्वाययाम
अ.	अश्वाययत्	अश्वाययताम्	अश्वाययन्
	अश्वाययः	अश्वाययतम्	अश्वाययत
	अश्वाययम्	अश्वाययाव	अश्वाययाम
अ.	अशू शुवत्	अशू शुवताम्	अशू शुवन्
	अशू शुवः	अशू शुवतम्	अशू शुवत
	अशू शुवम्	अशू शुवाव	अशू शुवाम
	अशिद्वयत्	अशिद्वयताम्	अशिद्वयन् इ.
प.	श्वाययाञ्चकार	श्वाययाञ्चक्रतुः	श्वाययाञ्चक्रुः
	श्वाययाञ्चक्ये	श्वाययाञ्चक्रथुः	श्वाययाञ्चक्र
	श्वाययाञ्चकार/चकर	श्वाययाञ्चकृव	श्वाययाञ्चकृम
	श्वाययाञ्चभूव	श्वाययामास	
भा.	श्वाय्यात्	श्वाय्यास्ताम्	श्वाय्यासुः
	श्वाय्याः	श्वाय्यास्तम्	श्वाय्यास्त
	श्वाय्यासम्	श्वाय्यास्व	श्वाय्यास्म
प.	श्वाययिता	श्वाययितारौ	श्वाययितारः
	श्वाययितासि	श्वाययितासायः	श्वाययितास्थ
	श्वाययितास्मि	श्वाययितास्वः	श्वाययितास्मः
प.	श्वाययिष्यति	श्वाययिष्यतः	श्वाययिष्यन्ति
	श्वाययिष्यसि	श्वाययिष्यथः	श्वाययिष्यथ
	श्वाययिष्यामि	श्वाययिष्यावः	श्वाययिष्यामः

क्रि.	अश्वाययिष्यत्	अश्वाययिष्यताम्	अश्वाययिष्यन्
	अश्वाययिष्यथः	अश्वाययिष्यथाम्	अश्वाययिष्यध्वम्
	अश्वाययिष्ये	अश्वाययिष्याव	अश्वाययिष्याम
व.	श्वाययते	श्वाययेते	श्वाययन्ते
	श्वाययसे	श्वाययेये	श्वाययध्वे
	श्वायये	श्वाययावहे	श्वाययामहे
व.	श्वाययेत	श्वाययेयाताम्	श्वाययेरन्
	श्वाययेथाः	श्वाययेयाथाम्	श्वाययेध्वम्
	श्वाययेय	श्वाययेवहि	श्वाययेमहि
प.	श्वाययताम्	श्वाययेताम्	श्वाययन्ताम्
	श्वाययस्व	श्वाययेयाम्	श्वाययध्वम्
	श्वाययी	श्वाययावहे	श्वाययामहे
अ.	अश्वाययत	अश्वाययेताम्	अश्वाययन्त
	अश्वाययथाः	अश्वाययेथाम्	अश्वाययध्वम्
	अश्वायये	अश्वाययावहि	अश्वाययामहि
अ.	अशू शुवत	अशू शुवेताम्	अशू शुवन्त
	अशू शुवथाः	अशू शुवेथाम्	अशू शुवध्वम्
	अशू शुवे	अशू शुवावहि	अशू शुवामहि
	अशिद्वयत्	अशिद्वयेताम्	अशिद्वयन्त इ.
प.	श्वाययाञ्चक्रे	श्वाययाञ्चक्राते	श्वाययाञ्चक्रिरे
	श्वाययाञ्चकृषे	श्वाययाञ्चक्राथे	श्वाययाञ्चकृद्वे
	श्वाययाञ्चक्रे	श्वाययाञ्चकृवहे	श्वाययाञ्चक्रमहे
	श्वाययाञ्चभू	श्वाययामास	
भा.	श्वाययिषीष्ट	श्वाययिषीयास्ताम्	श्वाययिषीरन्
	श्वाययिषीष्टाः	श्वाययिषीयास्थाम्	श्वाययिषीद्वम्-ध्वम्
	श्वाययिषीथ	श्वाययिषीवहि	श्वाययिषीमहि
व.	श्वाययिता	श्वाययितारौ	श्वाययितारः
	श्वाययितासे	श्वाययितासाये	श्वाययिताध्वे
	श्वाययिताहे	श्वाययितास्वहे	श्वाययितास्महे
प.	श्वाययिष्यते	श्वाययिष्येते	श्वाययिष्यन्ते
	श्वाययिष्यसे	श्वाययिष्येये	श्वाययिष्यध्वे
	श्वाययिष्ये	श्वाययिष्यावहे	श्वाययिष्यामहे
क्रि.	अश्वाययिष्यत	अश्वाययिष्येताम्	अश्वाययिष्यन्त
	अश्वाययिष्यथाः	अश्वाययिष्येथाम्	अश्वाययिष्यध्वम्
	अश्वाययिष्ये	अश्वाययिष्यावहि	अश्वाययिष्यामहि

१००० घटिषू [घट्] चोष्टायाम्

व.	घटयति	घटयतः	घटयन्ति
	घटयसि	घटयथः	घटयथ
	घटयामि	घटयावः	घटयामः

४.	स्वापयिता	स्वापयितायै	स्वापयितायः
	स्वापयितासे	स्वापयितास्यै	स्वापयितास्ये
	स्वापयिताहे	स्वापयितास्यहे	स्वापयितास्यहे
५.	स्वापयिष्यते	स्वापयिष्येते	स्वापयिष्यन्ते
	स्वापयिष्यसे	स्वापयिष्येसे	स्वापयिष्यसे
	स्वापयिष्ये	स्वापयिष्यादरे	स्वापयिष्यादरे
६.	स्वस्वापयिष्यन्ते	स्वस्वापयिष्यन्ते	स्वस्वापयिष्यन्ते
	स्वस्वापयिष्यन्ते	स्वस्वापयिष्यन्ते	स्वस्वापयिष्यन्ते
	स्वस्वापयिष्यन्ते	स्वस्वापयिष्यन्ते	स्वस्वापयिष्यन्ते

११०० इत्यंशु [इत्यंशु] हिंसाकारणः ।

६	धातयति	धातयति	धातयति
	धातयति	धातयति	धातयति
	धातयति	धातयति	धातयति
७.	धातयेत्	धातयेत्	धातयेत्
	धातयेत्	धातयेत्	धातयेत्
	धातयेत्	धातयेत्	धातयेत्
८.	धातयत/धातयतात्	धातयतम्	धातयतम्
	धातय/	धातयतम्	धातयतम्
	धातयती	धातयतम्	धातयतम्
९.	अधातयत्	अधातयतम्	अधातयतम्
	अधातयः	अधातयतम्	अधातयतम्
	अधातयम्	अधातयतम्	अधातयतम्
१०.	अजीघत्	अजीघतम्	अजीघतम्
	अजीघतः	अजीघतम्	अजीघतम्
	अजीघतम्	अजीघतम्	अजीघतम्
११.	धातयाञ्जय	धातयाञ्जयः	धातयाञ्जयः
	धातयाञ्जयम्	धातयाञ्जयम्	धातयाञ्जयम्
	धातयाञ्जयम्/मय	धातयाञ्जयम्	धातयाञ्जयम्
	धातयाञ्जयम्	धातयाञ्जयम्	धातयाञ्जयम्
१२.	धातयाञ्जय	धातयाञ्जयम्	धातयाञ्जयम्
	धातयाञ्जयः	धातयाञ्जयम्	धातयाञ्जयम्
	धातयाञ्जयम्	धातयाञ्जयम्	धातयाञ्जयम्
१३.	धातयिता	धातयितायै	धातयितायः
	धातयितासे	धातयितास्यै	धातयितास्ये
	धातयिताहे	धातयितास्यहे	धातयितास्यहे
१४.	धातयिष्यते	धातयिष्येते	धातयिष्यन्ते
	धातयिष्यसे	धातयिष्येसे	धातयिष्यसे
	धातयिष्ये	धातयिष्यादरे	धातयिष्यादरे
१५.	धातयिष्यन्ते	धातयिष्यन्ते	धातयिष्यन्ते
	धातयिष्यन्ते	धातयिष्यन्ते	धातयिष्यन्ते
	धातयिष्यन्ते	धातयिष्यन्ते	धातयिष्यन्ते

अ.	अगेणयत अगेणयथाः अगेणये	अगेणयेताम् अगेणयेथाम् अगेणयावहि	अगेणयन्त अगेणयन्ध्वम् अगेणयामहि
अ.	अवीविणत अवीविणथाः अवीविणे	अवीविषेताम् अवीविषेथाम् अवीविषावहि	अवीविणन्त अवीविणध्वम् अवीविणामहि
प	गेणयाञ्चक्रे गेणयाञ्चकृषे गेणयाञ्चक्रे गेणयाम्भूव	गेणयाञ्चक्राते गेणयाञ्चक्राथे गेणयाञ्चकृवहे गेणयामास	गेणयाञ्चक्रिरे गेणयाञ्चकृद्वे गेणयाञ्चकृमहे गेणयामास
आ.	गेणयिषीष्ट गेणयिषीष्ठाः गेणयिषीय	गेणयिषीयास्ताम् गेणयिषीयारथाम् गेणयिषीवहि	गेणयिषीरन् गेणयिषीध्वम् गेणयिषीमहि
अ.	गेणयिता गेणयितासे गेणयिताहे	गेणयितारौ गेणयितासाये गेणयितास्वहे	गेणयितारः गेणयिताध्वे गेणयितास्महे
अ.	गेणयिष्यते गेणयिष्यसे गेणयिष्ये	गेणयिष्येते गेणयिष्येथे गेणयिष्यावहे	गेणयिष्यन्ते गेणयिष्यध्वे गेणयिष्यामहे
क्रि.	अगेणयिष्यत अगेणयिष्यथाः अगेणयिष्ये	अगेणयिष्येताम् अगेणयिष्येथाम् अगेणयिष्यावहि	अगेणयिष्यन्त अगेणयिष्यध्वम् अगेणयिष्यामहि

1209 दुष्णञ्च [दुष्] नैकृत्ये ।

व.	दूषयति दूषयसि दूषयामि	दूषयतः दूषयथः दूषयावः	दूषयन्ति दूषयथ दूषयामः
व.	दूषयेत् दूषयेः दूषयेयम्	दूषयेताम् दूषयेतम् दूषयेव	दूषयेयुः दूषयेत दूषयेम
प.	दूषयतु/दूषयतात् दूषय/ दूषयाणि	दूषयताम् दूषयतम् दूषयाव	दूषयन्तु दूषयत दूषयाम
अ.	अदूषयत् अदूषयः अदूषयम्	अदूषयताम् अदूषयतम् अदूषयाव	अदूषयन् अदूषयत अदूषयाम
अ.	अदू दुपत् अदू दुपः अदू दुपम्	अदू दुषताम् अदू दुषतम् अदू दुषाव	अदू दुपन् अदू दुषत अदू दुषाम

प.	दूषयाञ्चकार दूषयाञ्चकथे दूषयाञ्चकार/चकर दूषयाम्भूव	दूषयाञ्चक्रुः दूषयाञ्चक्रथुः दूषयाञ्चक्रव दूषयामास	दूषयाञ्चक्रुः दूषयाञ्चक्र दूषयाञ्चकृम दूषयामास
आ.	दूष्यात् दूष्याः दूष्यासम्	दूष्यास्ताम् दूष्यास्तम् दूष्यास्व	दूष्यासुः दूष्यास्त दूष्यास्म
अ.	दूषयिता दूषयितासि दूषयितास्मि	दूषयितारौ दूषयितास्यः दूषयितारवः	दूषयितारः दूषयितास्य दूषयितास्मः
अ.	दूषयिष्यति दूषयिष्यसि दूषयिष्यामि	दूषयिष्यतः दूषयिष्यथः दूषयिष्यावः	दूषयिष्यन्ति दूषयिष्यथ दूषयिष्यामः
क्रि.	अदूषयिष्यन् अदूषयिष्यः अदूषयिष्यम्	अदूषयिष्यताम् अदूषयिष्यतम् अदूषयिष्याव	अदूषयिष्यन् अदूषयिष्यत अदूषयिष्याम
व.	दूषयते दूषयसे दूषये	दूषयेते दूषयेथे दूषयावहे	दूषयन्ते दूषयध्वे दूषयामहे
व.	दूषयेत दूषयेथाः दूषयेय	दूषयेयाताम् दूषयेयाथाम् दूषयेवहि	दूषयेरन् दूषयेध्वम् दूषयेमहि
प.	दूषयताम् दूषयस्व दूषये	दूषयेताम् दूषयेथाम् दूषयावहे	दूषयन्ताम् दूषयध्वम् दूषयामहे
अ.	अदूषयत अदूषयथाः अदूषये	अदूषयेताम् अदूषयेथाम् अदूषयावहि	अदूषयन्त अदूषयध्वम् अदूषयामहि
अ.	अदू दुषत अदू दुषथाः अदू दुषे	अदू दुषेताम् अदू दुषेथाम् अदू दुषावहि	अदू दुषन्त अदू दुषध्वम् अदू दुषामहि
प.	दूषयाञ्चक्रे दूषयाञ्चकृषे दूषयाञ्चक्रे दूषयाम्भूव	दूषयाञ्चक्राते दूषयाञ्चक्राथे दूषयाञ्चकृवहे दूषयामास	दूषयाञ्चक्रिरे दूषयाञ्चकृद्वे दूषयाञ्चकृमहे दूषयामास

क्रि.	व्यलीनयिष्यत	व्यलीनयिष्येताम्	व्यलीनयिष्यन्त
	व्यलीनयिष्यथाः	व्यलीनयिष्येथाम्	व्यलीनयिष्यन्त्वम्
	व्यलीनयिष्ये	व्यलीनयिष्यावहि	व्यलीनयिष्यामहि

॥ नागामभाणे ॥

व.	लाययति	लाययतः	लाययन्ति
	लाययसि	लाययथः	लाययथ
	लाययामि	लाययावः	लाययामः
व.	लाययेन्	लाययेताम्	लाययेयुः
	लाययेः	लाययेतम्	लाययेत
	लाययेयम्	लाययेव	लाययेम
व.	लाययतु/लाययतात्	लाययताम्	लाययन्तु
	लायय/	लाययतम्	लाययत
	लाययानि	लाययाव	लाययाम
व.	अलाययत्	अलाययताम्	अलाययन्
	अलाययः	अलाययतम्	अलाययत
	अलाययम्	अलाययाव	अलाययाम
व.	अलीलयत्	अलीलयताम्	अलीलयन्
	अलीलयाः	अलीलयतम्	अलीलयत
	अलीलयम्	अलीलयाव	अलीलयाम
व.	लाययाञ्चकार	लाययाञ्चक्रतुः	लाययाञ्चक्रुः
	लाययाञ्चकर्थ	लाययाञ्चक्रथुः	लाययाञ्चक्र
	लाययाञ्चकार/चकर	लाययाञ्चक्रव	लाययाञ्चक्रम
	लाययाम्बभूव	लाययामास	
व.	लाय्यात्	लाय्यास्ताम्	लाय्यासुः
	लाय्याः	लाय्यास्तम्	लाय्यास्त
	लाय्यासम्	लाय्यास्व	लाय्यास्म
व.	लाययिता	लाययितारौ	लाययितारः
	लाययितासि	लाययितास्यः	लाययितास्य
	लाययितास्मि	लाययितास्वः	लाययितास्मः
व.	लाययिष्यति	लाययिष्यतः	लाययिष्यन्ति
	लाययिष्यसि	लाययिष्यथः	लाययिष्यथ
	लाययिष्यामि	लाययिष्यावः	लाययिष्यामः
क्रि.	अलाययिष्यन्	अलाययिष्यताम्	अलाययिष्यन्
	अलाययिष्यः	अलाययिष्यतम्	अलाययिष्यत
	अलाययिष्यम्	अलाययिष्याव	अलाययिष्याम

1291 धूग्द [धू] कम्पने

व.	धूनयति	धूनयतः	धूनयन्ति
	धूनयसि	धूनयथः	धूनयथ
	धूनयामि	धूनयावः	धूनयामः
व.	धूनयेत्	धूनयेताम्	धूनयेयुः
	धूनयेः	धूनयेतम्	धूनयेत
	धूनयेयम्	धूनयेव	धूनयेम
व.	धूनयतु/धूनयतात्	धूनयताम्	धूनयन्तु
	धूनय/	धूनयतम्	धूनयत
	धूनयानि	धूनयाव	धूनयाम
व.	अधूनयत्	अधूनयताम्	अधूनयन्
	अधूनयः	अधूनयतम्	अधूनयत
	अधूनयम्	अधूनयाव	अधूनयाम
व.	अदू धुनत्	अदू धुनताम्	अदू धुनन्
	अदू धुनः	अदू धुनतम्	अदू धुनत
	अदू धुनम्	अदू धुनाव	अदू धुनाम
व.	धूनयाञ्चकार	धूनयाञ्चक्रतुः	धूनयाञ्चक्रुः
	धूनयाञ्चकर्थ	धूनयाञ्चक्रथुः	धूनयाञ्चक्र
	धूनयाञ्चकार/चकर	धूनयाञ्चक्रव	धूनयाञ्चक्रम
	धूनयाम्बभूव	धूनयामास	
व.	धूयात्	धूयास्ताम्	धूयासुः
	धूयाः	धूयास्तम्	धूयास्त
	धूयासम्	धूयास्व	धूयास्म
व.	धूनयिता	धूनयितारौ	धूनयितारः
	धूनयितासि	धूनयितास्यः	धूनयितास्य
	धूनयितास्मि	धूनयितास्वः	धूनयितास्मः
व.	धूनयिष्यति	धूनयिष्यतः	धूनयिष्यन्ति
	धूनयिष्यसि	धूनयिष्यथः	धूनयिष्यथ
	धूनयिष्यामि	धूनयिष्यावः	धूनयिष्यामः
क्रि.	अधूनयिष्यत्	अधूनयिष्यताम्	अधूनयिष्यन्
	अधूनयिष्यः	अधूनयिष्यतम्	अधूनयिष्यत
	अधूनयिष्यम्	अधूनयिष्याव	अधूनयिष्याम

1546 ज्ञाग् [ज्ञा] अवबोधने ।

व.	ज्ञापयति	ज्ञापयतः	ज्ञापयन्ति
	ज्ञापयसि	ज्ञापयथः	ज्ञापयथ
	ज्ञापयामि	ज्ञापयावः	ज्ञापयामः

अ.	अचूचुरत्	अचूचुरताम्	अचूचुरन्
	अचूचुरः	अचूचुरतम्	अचूचुरत
	अचूचुरम्	अचूचुराव	अचूचुराम
प.	चोरयाञ्चकार	चोरयाञ्चक्रतुः	चोरयाञ्चक्रुः
	चोरयाञ्चकर्ण	चोरयाञ्चक्रथुः	चोरयाञ्चक्र
	चोरयाञ्चकार/चकर	चोरयाञ्चकृव	चोरयाञ्चकुम
	चोरयाम्बभूव	चोरयामास	
आ.	चोर्यात्	चोर्यास्ताम्	चोर्यासुः
	चोर्याः	चोर्यास्तम्	चोर्यास्त
	चोर्यासम्	चोर्यास्व	चोर्यास्म
इ.	चोरयिता	चोरयितारौ	चोरयितारः
	चोरयितासि	चोरयितास्यः	चोरयितास्य
	चोरयितास्मि	चोरयितास्वः	चोरयितास्मः
उ.	चोरयिष्यति	चोरयिष्यतः	चोरयिष्यन्ति
	चोरयिष्यसि	चोरयिष्यावः	चोरयिष्यामः
	चोरयिष्यामि	चोरयिष्यथः	चोरयिष्यथ
क्रि.	अचोरयिष्यत्	अचोरयिष्यताम्	अचोरयिष्यन्
	अचोरयिष्यः	अचोरयिष्यतम्	अचोरयिष्यत
	अचोरयिष्यम्	अचोरयिष्याव	अचोरयिष्याम
ए.	चोरयते	चोरयेते	चोरयन्ते
	चोरयसे	चोरयेये	चोरयध्वे
	चोरये	चोरयावहे	चोरयामहे
प्र.	चोरयेत	चोरयेयाताम्	चोरयेरन्
	चोरयेथाः	चोरयेयाथाम्	चोरयेध्वम्
	चोरयेय	चोरयेवहि	चोरयेमहि

१	चोरयताम्	चोरयेताम्	चोरयन्ताम्
	चोरयस्व	चोरयेथाम्	चोरयध्वम्
	चोरयै	चोरयावहे	चोरयामहे
अ.	अचोरयत	अचोरयेताम्	अचोरयन्त
	अचोरयथाः	अचोरयेथाम्	अचोरयध्वम्
	अचोरये	अचोरयावहि	अचोरयामहि
अ.	अचूचुरत	अचूचुरेताम्	अचूचुरध्वम्
	अचूचुरथाः	अचूचुरेथाम्	अचूचुरन्त
	अचूचुरे	अचूचुरावहि	अचूचुरामहि
२.	चोरयाञ्चक्रे	चोरयाञ्चक्राते	चोरयाञ्चक्रिरे
	चोरयाञ्चकृषे	चोरयाञ्चक्राये	चोरयाञ्चकृद्वे
	चोरयाञ्चक्रे	चोरयाञ्चकृवहे	चोरयाञ्चकृमहे
	चोरयाम्बभूव	चोरयामास	
आ.	चोरयिषीष्ट	चोरयिषीयास्ताम्	चोरयिषीरन्
	चोरयिषीष्टाः	चोरयिषीयाथाम्	चोरयिषीढ्वम्-ध्वम्
	चोरयिषीय	चोरयिषीवहि	चोरयिषीमहि
इ.	चोरयिता	चोरयितारौ	चोरयितारः
	चोरयितासे	चोरयितासाये	चोरयिताध्वे
	चोरयिताहे	चोरयितास्वहे	चोरयितास्महे
उ.	चोरयिष्यते	चोरयिष्येते	चोरयिष्यन्ते
	चोरयिष्यसे	चोरयिष्येये	चोरयिष्यध्वे
	चोरयिष्ये	चोरयिष्यावहे	चोरयिष्यामहे
क्रि.	अचोरयिष्यत	अचोरयिष्येताम्	अचोरयिष्यन्त
	अचोरयिष्यथाः	अचोरयिष्येथाम्	अचोरयिष्यध्वम्
	अचोरयिष्ये	अचोरयिष्यावहि	अचोरयिष्यामहि

